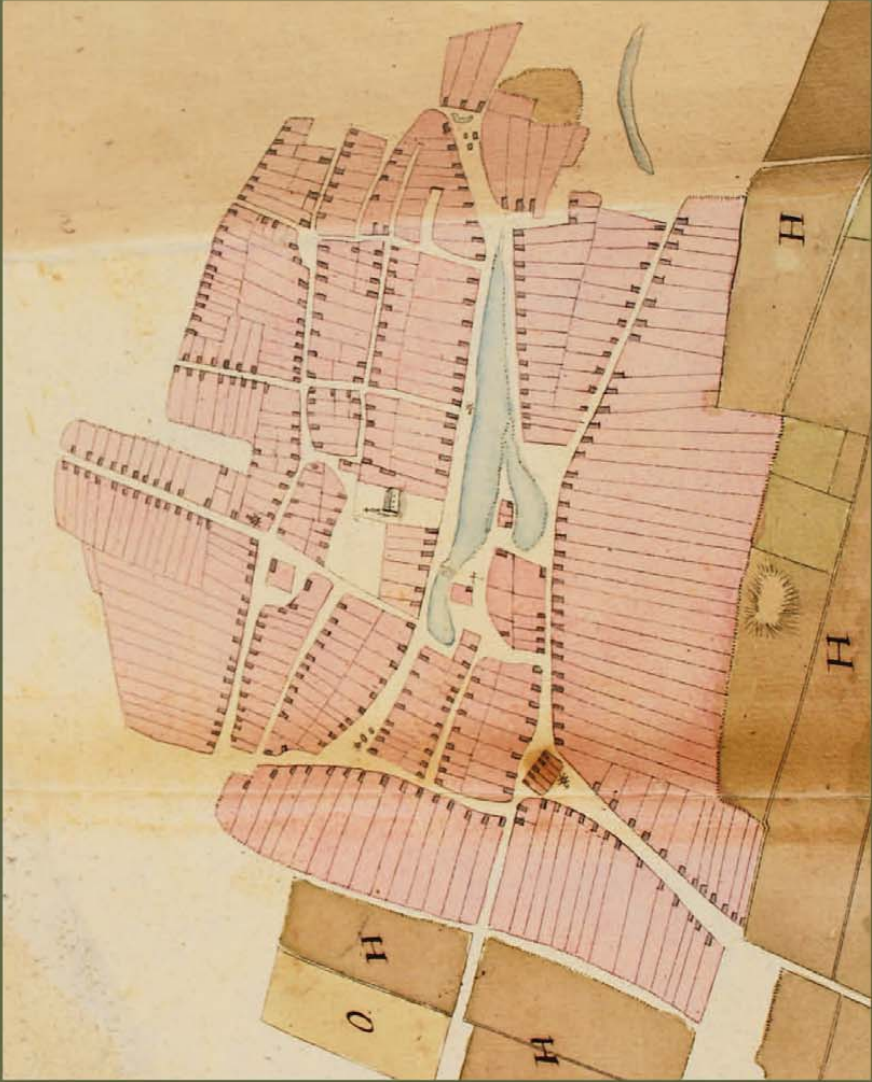

Bárth János

JANKOVÁCI LEVELEK

Jobbágyvagon és örökösödés a bácskai
Jankovácon a XIX. század első felében

Kecskemét, 2018

Bárth János: Jankováci levelek
Jobbágyvagyon és örökösödés a bácskai Jankovácon a XIX. század első felében

BÁRTH JÁNOS

JANKOVÁCI LEVELEK

Jobbágyvagyon és örökösödés a bácskai Jankovácon
a XIX. század első felében

KECSKEMÉT
2018

A szerző tollal papírra vetett tanulmányát és történeti
szövegátiratait számítógépbe írta
Bárthné Berhidai Ágnes
Laki Rita

A leírt szövegeket ellenőrizte, javította, tördelte
Bárthné Berhidai Ágnes

A borítót számítógépen előkészítette
Veszely Ferenc

ISBN 978 – 963 – 9815 – 50 – 6

Az első borítón
Jankovác 1781. évi határtérképének részlete a kalkatúrákkal
(MNL. S 21. 0128.)

A hátsó borítón
Jankovác határának középső része az Öregszöllőkkel és az
Újszöllőkkel 1840 tájékán (MNL. S 21. 0059.)

Az első borítófülön
Jankovác beltelkei 1781-ben
(TL. Urb. ir. [Jankovác]. 182. doboz. 1831–1832.)

A hátsó borítófülön
Jankovác beltelkei 1781-ben
(MNL. S 21. 0128.)

Kiadja a

Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára, Kecskemét

I.

JANKOVÁC ÉS A JANKOVÁCI URADALOM

Jankótól Jánoshalmáig

Azt a Bács-Kiskun megye déli részén fekvő, Duna-Tisza közti települést, amelyet ma, a XXI. század elején *Jánoshalma* néven emlegetnek, a XVIII-XIX. században *Jankovác*nak nevezték. Öntudatos magyar lakói és a magyarosítás lázában égő hatóságok a XX. század elején nem találták elég magyarnak a patinás, régi Jankovác nevet, és 1904-ben, sok bácskai helység névváltoztatásának hullámát követve, felcserélték azt az új alkotású Jánoshalma helységnévvvel. Így tűnt el a bácskai térképekről Jankovác, helyet adva a bácskai Jánoshalmának. E könyv dokumentumai azonban még Jankovácról szólnak, többségüket jankováciak írták, ezért a címben felelevenítettem, életre keltettem a szunnyadásra ítélt, korhű Jankovác helységnevet.

Az újkori *Jankovác* név a későközépkori, koraújkori *Jankó*, *Jankószállás* névalakkal hozható kapcsolatba, amely nevek a mai Jánoshalma területén létezett korábbi falura vonatkoztak.¹ A *Jankofása palánka* törökkori várnév is a Jankó keresztnévet takarja.² A XVII. században már jobbra a *Jankovác* névalakot használták a mai Jánoshalma helyén állt *rác* falucska megnevezésére, miként a XVIII. század elején is.³ Miután a bunyevácok végkép elköltöztek Jankovác nevű falujukból, az 1720-as években a jobbra szentiváni rácok által használt néptelen faluhatárt a környéken *Jankovác pusztaként* emlegették. Így természetes, hogy az 1731-től népesített magyar Jankovác falu is a Jankovác pusztanevet vitte tovább. Az új település létrehozói falunévként életre keltették viszonylag rövid pusztanévi szendergéséből a János keresztnév becenévi formájából képzett, régi helynevet.

A *Jankó*, *Jankószállás*, *Jankovác* helységnév későközépkori, koraújkori *Jankó* formája, nem hivatalos „népi” helységnévként, tovább élt a XVIII-XIX-XX. században is Jankovácon és a Duna-Tisza közén. A *Jankó* helységben lakó személy illetőségét pedig ugyanezekben az évszázadokban a *jankai* kifejezéssel határozták meg. A *Jankó* szó Jankovác település napi beszédben használt neveként beszüremkedett a XVIII-XIX. századi írott szövegekbe is. Például Jankovác helység 1731. évi kamarai telepítő levelében a benépesítendő pusztát, illetve a leendő új falu kétszer *Jankovác*, háromszor *Jankó* néven szerepelt.⁴ Jankovác falu bírása 1748. március 1-jén a következő módon íratta le nevét egy olyan levél végén, amelyet Halas bírának küldött: „*Jankój főő Bíró, Agócs Boldizsár*”.⁵ Rapp Jakab hivatkozott egy 1784. évi tanúkihallgatásra, ahol a megkérdezett tanúk lépten-nyomon emlegették *Jankó* néven is Jankovácot.⁶ 1831-ben is előfordult, hogy jankováciak *Jankón* helymegjelöléssel datáltak uradalmi fiskálisnak címzett levelet.⁷

¹ RAPP Jakab 1927. 14–15., KARSAI Ferenc 1974. 18–19., IVÁNYI István 1906–1909. III. 54–56.

² KARÁCSONY Imre 1908. 214.

³ BÁRTH János 1989. 443. Természetesen felváltva a *Jankó* névalakkal.

⁴ Vö.: CZIRFUSZ Ferenc 1895. 86.

⁵ HL. Met. G. 66. No. 33.

⁶ RAPP Jakab 1927. 101.

⁷ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. 10/1831. (F.13.). A *jankai* kifejezés példái: (F.63.)

Az illancsi tanyák népe még a XX. század közepén is gyakran fogalmazott úgy, a „városban”, „városra megy”, „városban volt” szinonimájaként: „*Jankón*”, „*Jankóra mén*”, „*Jankón vót*”. Az illancsi, a kecskési, a dzsidai, a szentkatali, a borotai homoki tanyák lakói számára a XX. század első felében a *jankai piac*, a *jankai vásár*, a *jankai búcsú*, a *jankai köröszt*, a *jankai pap* jelentette a jánoshalmi hetipiacot, a jánoshalmi vásárt, a Szent Anna napi jánoshalmi búcsút, a jánoshalmi búcsús csapatot, a jánoshalmi plébánost.

A *Jankó* helységnev emlékét őrzi a „*jankai csikos hasú*” falucsúfoló megjelölés. Jankováci, illetve jánoshalmi lakosra mondták, főleg idegen környezetben. Egy találó népi magyarázat szerint a falucsúfoló kifejezés azért alakult ki, mert Jánoshalmának nincs fürdőre alkalmas vize, és a jankaiak a tarlón próbáltak úszni.

A XX. század közepén az illancsi tanyavilágban még gyakran lehetett hallani, amint a más vidékről származó tanyaiaik a *jankai csikos hasú* megjelöléssel „kedveskedtek” jankai eredetű szomszédaiknak. Tálasi István néprajzprofesszor az 1960-as évek második felében több alkalommal is elmondta tanítványának, e sorok írójának, hogy fiatal korában, 1920 táján, sokszor hallotta „felnevelő hazájában”, a Jánoshalmától viszonylag messze fekvő Kunszentmiklóson *jankai cirmos hasú* változatban a jánoshalmiakat csúfoló, ugrató kifejezést.

A hajdani *Jankó* helynév megőrződött a környékbeli nemzetiségek nyelvében is. 1965-ben, fiatal néprajzkutató-jelölt koromban Császártöltésen gyűjtöttem azt a sváb gyermekmondókát, amely a következő sorral kezdődik: „*Amal pën ë Janka fāra*”. (Einmal bin ich nach Janka gefahren – Egyszer én utaztam Jankóra.)

Faluból agrárváros

A XVIII. század első felében, a török uralom alól felszabadult bácskai tájon a birtoklási viszonyok nehezen rögzültek, stabilizálódtak. Emiatt és a hivatalnokok tereptapasztalat nélküli ügyintézése, felületessége miatt a gyéren szaporodó történeti dokumentumok, sok ellentmondást tartalmaznak. Jellemző példának tekinthető Jankovác, amelyet pusztaként, majd faluként is leginkább a Magyar Királyi Kamara birtokolt, de bizonyos magánföldesúri famíliák is igényt tartottak rá. Ez az igényük időnként tényként szerepelt az érdekeiket szolgáló iratokban. 1724-ben *Praedium Jankovácot*, vagyis Jankovác pusztát a Czobor uradalom keretében sorolták föl.⁸ Alig telt el néhány esztendő, amikor 1731-ben *kamerális pusztaként* a Kamara kezdte el népesíteni, hogy *kamarai falu* válhasson belőle.⁹

Gombos Gábor „kamarai adminisztrátor” 1731. április 24-én adta ki Jankovác helység telepítő kontraktusát. Kiváló életfeltételeket ajánlott a letelepedni szándékozó jövevények számára.¹⁰ 1731 őszén az észak-déli népmozgás áradata Jankovác puszt-

⁸ MUHORAY Alfonz 1894. 32.

⁹ Lásd Karsai Ferenc leírását arról, hogy Jankovác kamarai pusztá, majd kamarai falu miként került el Czobor Márk és a pazarlásáról, korhelységéről elhíresült Czobor József tényleges földesuraságát, illetve miként maradt ki a Czoborok diestelen birtokvesztése utáni bajai domíniumból. (KARSAI Ferenc 1974. 42–43.)

¹⁰ CZIRFUSZ Ferenc 1895. 86–87.

tára hozta az első letelepedőket, akik megteremtették a XVIII. századi magyar Jankovác falut. A következő években újabb és újabb letelepülők érkeztek. Az új falu növekedett. Népességszáma emelkedett. Gazdasági ereje gyarapodott. 1808-ban *oppidum* lett, vagyis mezővárosi címet kapott. A nagy közigazgatási reformok koráig, 1876-ig viselte a mezővárosi jogállás rangját, amikor is több száz magyarországi településsel együtt elvesztette azt. A magyar közigazgatás átszervezőitől nagyközség besorolást kapott. A nép azonban továbbra is városnak tartotta és városnak nevezte. Tanyai lakosai piaci napokon a „*városra*” igyekeztek. Függetlenül attól, hogy a település éppen rendelkezett-e mezővárosi jogállással, vagy nem, a XIX. században és a XX. század első felében Jankovác, illetve Jánoshalma *agrárvárosi* szerepkört töltött be a szintén agrárváros jellegű, de nagyobb Kiskunhalas és az iparos-kereskedő polgárváros, Baja között. A messziről érkezett szemlélőnek falusias képet mutatott, nagy határral, rengeteg tanyával, egyre intenzívebb mezőgazdasági termeléssel, városi tudatú népességének parasztpolgári törekvéseivel.¹¹

A faluból lett kismezőváros, az oppidumból lefokozott nagyközség, a mindvégig kis agrárváros jellegű alföldi település, Jankovác-Jánoshalma 1989-ben újra városi rangot kapott. Városként lépett át a harmadik évezredbe.

Kamarai jobbágyok faluja – Orczy bárók mezővárosa

Jankovác falut a Magyar Királyi Kamara hozta létre 1731-ben, és az új település a XVIII. század végéig az alapító intézmény földesurasága alá tartozott. Ezért írták a XVIII. századi iratokban a falut „*Possessio Cameralis Jankovác*”-nak, magyarul *Jankovác kamarai falu*-nak. A Magyar Királyi Kamarának hatalmas domíniuma terült el Bács vármegyében. E feudális uradalom része volt Jankovác határa is. Ezáltal Jankovác osztozott sok más Bács vármegyei kamarai falu sorsában.

A bácskai kamarai uradalom igazgatási alapegységekre, tiszttartóságokra tagolódott. Jankovác, mint felsőbácskai helység a szántovai (hercegszántói) tiszttartósághoz tartozott. A jankováciaknak, elsősorban vezető tisztségviselőknek Szántovára (Hercegszántóra) kellett járniuk úrbéri ügyekben.

A XVIII. század és a XIX. század fordulóján, papírforma szerint 1797-ben, gyakorlatilag 1801-ben vásárlás révén a nagymúltú Orczy család tulajdonába került Jankovác. Ezzel régi vágyuk teljesült a Kisszállás, Mada, Ivánka szomszédos pusztákat már a XVIII. század közepe óta birtokló Orczyaknak. Létrehozhatták a *jankováci uradalom* néven emlegetett birtoklási egységet, amelyben Jankovác töltötte be a feudális szolgáltatások forrásának számító jobbágytelepülés, a Kisszállás néven emlegetett puszták allodiális birtok szerepét. A XIX. század első felében a jankováci jobbágyok robotjával valósulhatott meg a kisszállási majorsági gazdálkodás.

Az Orczy familia házikézelésű birtokhasználata, allodiális gazdálkodása azonban a XIX. század elején Jankovác tájékán még váratott magára. Átmenetileg más haszonvételi módszert részesített előnyben a földesúri család. Orczy László és Orczy József 1801-ben 12 esztendőre bérbe adta az egész jankováci uradalmat a német ere-

---

¹¹ A „kismezőváros” szerepű óriásfalvakról, kisebb agrárvárosokról: ERDEI Ferenc 1939. 66–67.

detű újjgazdag, újnemes Pollinberger Jakabnak. 1801 és 1813 között tehát a Pollinbergerek gyakorolták Jankovácon a földesúri jogokat. Kíméletlenül behajtották a jobb időkhöz szokott jankováci jobbágyoktól a feudális szolgáltatásokat. Valószínűleg a szaporodó jobbágypanaszok is hozzájárultak ahhoz, hogy a bérlet lejártakor, 1813-ban az Orczyak magukhoz vették jankováci uradalmukat.

1835 és 1845 között készült egy datálatlan határtérkép az Orczy familia jankováci uradalmáról. Kerekes József mérnök együtt, egy lapon ábrázolta Jankovác mezőváros határát és Kisszállás allodiális pusztát. A kettő területet a jankováci határ délkeleti szögletében egy kis földcsík kötötte össze. A térképkészítő mérnök kimutatása szerint a jankováci határ 1100 □-öles holdakban 42.091 holdat, a kisszállási allodiális föld 1200 □-öles holdakban 21.249, 1100 □-öles holdakban 23.180 holdat, együtt az egész jankováci domínium 1100 □-öles holdakban 65.272 holdat tett ki.¹²

Az anyagi nehézségekkel küzdő Orczy család jankováci földesurasága nem élte meg 1848-at. A bárófamilia 1846-ban eladta. Jankovác mezővárost és a kisszállási allodiális birtokot Joannes Mayer bécsi bankárnak, aki nem élvezhette sokáig a feudális földesúr szerepét. 1848 tavaszán Jankovác mezőváros jobbágyosága is fölszabadult a földesúri alávetettség és az úrbéri terhek alól. A jobbágyfelszabadítás gyakorlati végrehajtása, a földesúri földek és a parasztföldek „elkülönözése” hosszú éveket vett igénybe. Mayer úr és leány utódai az 1848. évi áprilisi törvények szellemében elvesztették ugyan Jankovác mezővárost, mint úrbéri szolgáltató közösséget, de megőrizték a kisszállási allodiális pusztát. Jankovác határából is bőségesen részesültek. Övék maradt a Terézhalma és a Felsőterézhalma néven emlegetett, jórészt legeltetésre használható, erdős, homokos terület. A jankováci felszabadult jobbágyok robotjának elvesztése miatt a jankovácinak nevezett uradalom vezetői a XIX. század közepétől kénytelenek voltak bérmunkások sokaságát foglalkoztatni Kisszálláson. A kényszerű váltás erényt kovácsolt. A modernizáció és az okszerű gazdálkodás révén országos hírnévre szert tett, fejlett, kapitalista nagybirtok született. Jankovác 1848. évi kiválásával és a jankováci lakosok feudális szolgáltatásainak elvesztésével a hajdani jankováci uradalom súlypontja eltolódott Kisszállás felé. A sikeres, korszerű kisszállási mezőgazdasági nagyüzemet 1875-től *kisszállási uradalom* néven kezdték emlegetni. A *jankováci uradalom* név a múlt emlékévé vált.

A XVIII-XIX. századi Jankovác statisztikai képe

Az 1731-ben újratelepített magyar Jankovác népességének száma az első öt évtizedben, megfelelő források híján nehezen állapítható meg. A fellelhető úrbéri és állami összeírások legtöbbször csak a családfők nevét örökítették meg. A történeti kutatásban szokás ezekből a gazdalajstromokból megfelelő szorzószámok alkalmazásával a lakosság teljes létszámára következtetni. Itt és most azonban efféle hozzávetőleges becslésekre nem vállalkozom. Valószínű, hogy a népesség, a folyamatos beköltözés és a nagy népszaporulat miatt az első évtizedekben is évről-évre növekedett. Az 1731. évi 0-ról az 1780. évi 2704 főre jutott.

---

¹² MNL. S 21. 0059. — Ezúton köszönöm Pánya Istvánnak, hogy a térkép digitális másolatát rendelkezésemre bocsátotta.

Közben 1748-ban készült egy egyházi összeírás Jankovácról, amely a kor más lélekösszeírásaival ellentétben, következetlenségei, hiányosságai miatt csak nagy kockázatokkal használható föl a teljes jankováci népesség számának megállapítására.¹³ Valószínűleg elfogadható Rapp Jakab Országos Levéltárból származó 1766. évi és 1767. évi adata, amely szerint Jankovác kamarai falu össznépsége 1766-ban 1758, 1767-ben 1747 főt tett ki.¹⁴

Egy-egy település lakosságának számát valamely időpontban legpontosabban a plébániák *Status Animarum*aiból és az ezekre alapozott *Schematismus*okból, illetve a hivatalos népszámlálások adatsoraiból lehet megállapítani. Népszámlálások, egy XVIII. századi törekvést leszámítva, a XIX. század közepe előtt Magyarországon nem voltak. A kalocsai érseki főegyházmegye schematismusai 1805-től kisebb-nagyobb rendszerességgel közölték a plébániák lélekszám-adatait. Most mégsem ezekből, hanem az egyházi levéltárak valamivel korábbi időkről is tájékoztató *Status Animarum*aiból gyűjtöttem ki az alább közreadandó népességi adatokat.

A *Status Animarum*, vagy *Conscriptio Animarum*, magyarul: a lélekösszeírás megnevezés többféle levéltári forrást, történeti dokumentumot takar. Itt most azokról a *Status Animarum*okról lesz szó, amelyeket általában egy lapos, egy-két oldalas, táblázatos statisztikák gyanánt a plébánosok készítettek a kalocsai érseki hivatal számára.

A Kalocsai Érseki Levéltárban viszonylag sok jankováci *Status Animarum* maradt fenn az 1780 és az 1850 közötti időből. Néhány hiányzó esztendő kimutatása fellelhető a Jánoshalmi Plébánia irattárában, és a Kalocsán összeállítható sor onnan kiegészíthető.¹⁵

Alábbiakban közreadok egy táblázatot, amelyben a jankováci *Status Animarum*okból származó népesedési adatokat foglaltam össze a kiválasztott évekre vonatkozóan, vagyis a teljesség igénye nélkül. Az utolsó néhány esztendő kivételével feltüntettem az adott esztendőben születtek és meghaltak számát is. Az évi lélekszám összege magában foglalja a jankováci plébánia területén élő, vagyis a jankováci plébános jurisdicciója alá tartozó összes lakost, vagyis az elenyészően kevés nem római katolikus, másvallású jankovácit, valamint az érsekuradalmi Kéles és a Grassalkovich dominiumhoz tartozó Dzsida pusztá gyér népességét is.

Év	Összes népesség	Született (megkeresztelt)	Meghalt (eltemetett)
1780	2704	182	92
1791	3332	201	115
1794	3412	220	278
1798	3633	179	166
1800	3780	226	143
1804	3808	243	108
1807	3943	253	231

¹³ Rapp Jakab Jánoshalma első történetírója megpróbálkozott a népességszám kikövetkeztetésével. (RAPP Jakab 1927. 71–72.) A Kalocsai Érseki Levéltárban őrzött eredeti dokumentum alapos tanulmányozása azonban óvatosságra int. (KFL. I. 1. b. Jánoshalma, 1748.)

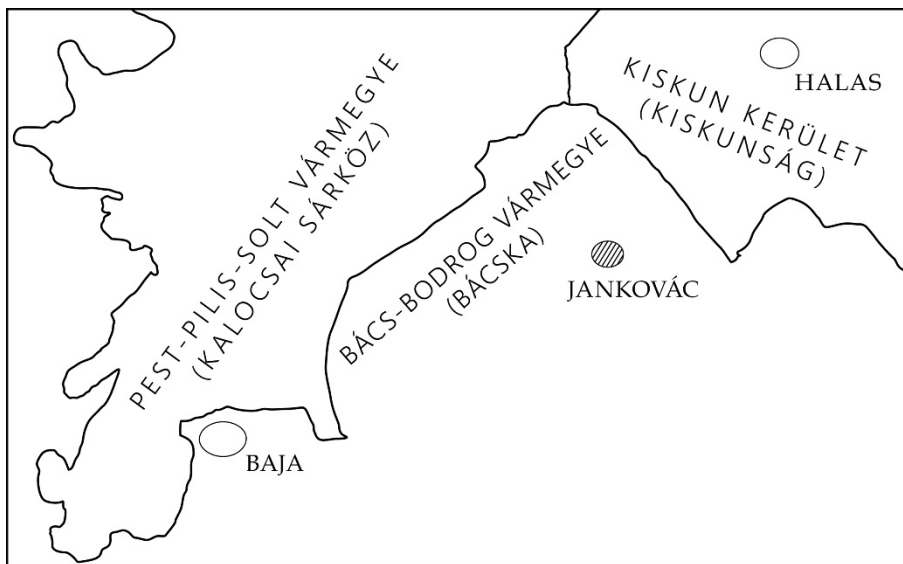
¹⁴ RAPP Jakab 1927. 103.

¹⁵ KFL. I. 1. b. Jánoshalma. Plébániai iratok., JÁPI. Plébániai iratok.

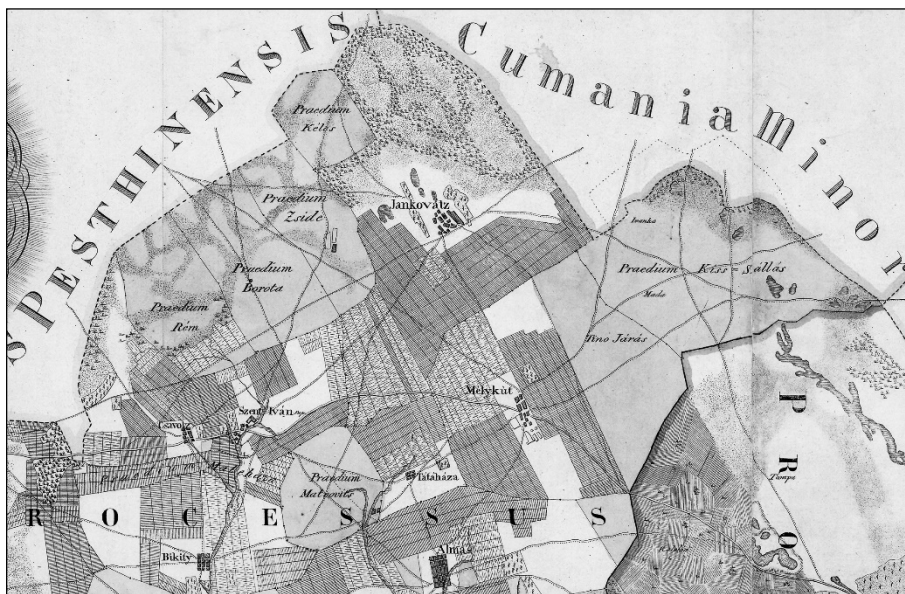
1813	4576	284	141
1818	4719	299	153
1820	5004	322	173
1821	4877	297	338
1822	5143	303	221
1824	5240	325	156
1825	5333	317	150
1826	5529	341	218
1827	5722	305	182
1829	5821	330	314
1831	5743	262	357
1833	5776	347	225
1834	5729	286	338
1838	5882	418	137
1840	5969	368	306
1841	6043	394	190
1843	6312	455	275
1844	6594	415	199
1845	7003	u.a.	u.a.
1850	7503	u.a.	u.a.

A fenti táblázatból látható, hogy néhány járványos esztendő kivételével mindig többen születtek a faluban, illetve a városban, mint ahányan meghaltak. Nem volt ritka az olyan év, amikor a temetések száma a keresztelések számának felét sem érte el. Emiatt és az elköltözések számát legtöbbször meghaladó beköltözések gyakorisága miatt a népesség száma jobbra folyamatosan növekedett. Az 1830-as évek elhúzódó, több hullámban pusztító kolerajárványa hozott némi stagnálást a lakosság számának növekedésében, de az 1840-es években, az 1820-as évekre emlékeztető újabb nagy népesedés-növekedési hullám köszöntött be.

Jankovác falu 1808 elején 22 évi fennállás után körülbelül 4000 lakossal lépett a magyar mezővárosok sorába. 1820 táján elérte az ötezres, 1840 tájána a hétézres, 1845-ben a hétezres lélekszámot. Hét és félezer lakossal lépett át a jobbágyfelszabadítás utáni új világba.

1. kép. Vármegyék és tájak határán: Jankovác, a XX. századi Jánoshalma
(Rajzolta: Veszely Ferenc)

2. kép. Bács-Bodrog vármegye legészakibb csücske a XIX. század első felében Jan-
kováccal (Bauer Antal 1825. évi nyomtatott megyetérképének részlete)

II.

A JANKOVÁCI ÚRISZÉK (1817-1848)

Mi az úriszék?

Vizsgált időszakunkban, a XIX. század első felében, a magyar kései feudalizmus utolsó félévszázadában – miként 1351-ig visszanyúlóan a korábbi évszázadokban is – a jobbágyokkal rendelkező földesurak, illetve a jobbágyfalvakat is magukba foglaló földesúri domíniumok időnként igazságszolgáltatási fórumokat tartottak, mivel joguk és kötelességük volt efféle bíróságokat, bírászkodási alkalmakat tartani. A földesúri bírászkodás intézményét, fórumát a korabeli magyar nyelvben *úriszék*nek nevezték, latinul leginkább *sedes dominális* néven emlegették.

A magyarországi úriszékek XVIII-XIX. századi működéséről a legteljesebb, legalaposabb elemzést Kállay István 1985. évi könyve nyújtotta a magyar történettudományban.¹⁶ Előzőleg 1958-ban Varga Endre adott közre 580 XVI-XVII. századi úriszéki perszöveget.¹⁷ 1954-ben Eckhart Ferenc tekintette át a XVI-XVII. századi földesúri büntetőbíráskodást.¹⁸ A fenti három könyv mellett folyóiratcikkek, tanulmányok ismertették néhány táj, egy-egy uradalom úriszékeinek működését.¹⁹

A földesúr igazságszolgáltató fóruma

Mivel a XVIII. században Jankovác falu a Magyar Királyi Kamara földesurasága alá tartozott, a jankováci jobbágyok bizonyára valamelyik bácskai kamarai úriszéken intézték peres ügyeiket. A Magyar Királyi Kamara bácskai úriszékeinek írott dokumentumai ezidőtájt még feltáratlanok. Hasonlóan jeltelenek a Pollinberger bérlő család korának úriszékei is. Miután 1813-ban az Orczy család ténylegesen magához vette a jankováci uradalmat, fokozatosan meg kellett szerveznie a jankováci úriszékét is. 1817-ben már működött az Orczyak jankováci úriszéki bírászkodása. A jankováci úriszékét, az ország többi úriszékeéhez hasonlóan az 1848. évi jobbágyszabadító áprilisi törvények szüntették meg.

A jankováci úriszék 1817 és 1848 közötti fennmaradt iratai Kisszállásról, a kapitalizmus kori kisszállási uradalom 6,21 iratfolyóméternyi (50 doboznyi és 12 kötetnyi) iratanyagával együtt kerültek a kecskeméti levéltárba. Több évtizeden át rendezetlenül heverték az intézmény egyik félreeső helyiségében. Következésképp, a jankováci úriszék iratait, mivel a kisszállásnak mondott uradalmi iratok között lapultak, a XX. században jószerével senki nem kutatta. Az ezredforduló tájékán történt meg a nagy mennyiségű uradalmi iratanyag rendezése. A rendezési munkálatok során a levéltárosok mintaszerűen elkülönítették az Orczy család földesurasága idején keletkezett, feudalizmus kori (1814-1848) iratokat és a kisszállási mezőgazdasági nagyüzem 1846 és 1931 között keletkezett birtokigazgatási, birtoküzemeltetési iratait. Az előbbi,

---

¹⁶ KÁLLAY István 1985.

¹⁷ VARGA Endre 1958.

¹⁸ ECKHART Ferenc 1954.

¹⁹ A teljesség igénye nélkül: DEGRÉ Alajos 1961., SEEREINER Imre 1978.

feudalizmus kori irategyüttes 7 nagyméretű dobozt tölt meg. Az első doboz az 1814 és 1848 közötti évekből a jankováci domínium vegyes iratait tartalmazza úrbéri perekről dézsmajegyzekekig. A 2-7. doboz, összesen tehát 6 doboz a jankováci uradalom úriszékeinek jegyzőkönyveit, iratait foglalja magába. Ezek az írott dokumentumok képezték jelen könyvem alapját, fő forrását.²⁰

A jankováci úriszék három évtizedes működését hosszadalmas tanulmányban lehetne megfelelően bemutatni. Ilyen jellegű elemzésre, intézménytörténeti vizsgálódásra itt nincs lehetőségem. Ráadásul az úriszék, mint közel félévezredes jogintézmény, a XIX. század második negyedében jelentős változásokon esett át, amely változásokat egy intézménytörténeti vizsgálódás során aprólékosan követni kellene. Könyvem célja nem az úriszék működésének bemutatása, hanem az úriszéki igazgatszolgáltatás során keletkezett bizonyos iratfajták, illetve a belőlük lesűrhető népeleti tanulságok ismertetése. Mindebből következik, hogy munkámban az úriszék működésének rendje, módja csak a legszükségesebb mértékben, röviden, vázlatosan kerül szóba.

A Kecskeméten őrzött jankováci úriszéki iratok egyik fele az ülések időrendje szerint sorakozó „klasszikus” úriszéki irat. A fraktúr hajtott úriszéki jegyzőkönyvek, amelyek ügyleírásokat és ítéleteket tartalmaznak, a hozzájuk tartozó levelekkel, tanúsítványokkal és egyéb dokumentumokkal egy-egy iratsomót alkotnak. A kutató nagy sajnálatára nem minden jegyzőkönyvhöz tartoznak iratok és nem minden iratsomónak maradt meg a jegyzőkönyve. Néha az ügyek korabeli számozása tűnik következtetlennel. A jankováci „úriszéki iratok” másik fele ún. ügyészi irat, amely a jankováci uradalom *ügyész* néven emlegetett ügyvédjének munkálkodása során keletkezett. Az uradalmi és egyben az úriszéki ügyész abban az időben nemcsak úriszéki pereket készített elő, hagyatéki leltárokat vetetett föl, árvereztetett, vitatkozó feleket békített, hanem „szóbeli bíraskodást” is végzett. Döntéseiről jegyzőkönyvet vezetett. Ezért sokan nem az úriszékhez, hanem eleve az úrszéki ügyészhez címezték panaszleveleiket. Így ezek a levelek nem az úriszéki ülések dokumentumai között, hanem az ügyészi iratok kötegeiben maradtak fenn.

A jankováci úriszék a megőrződött jegyzőkönyvek, levelek tanúsága szerint szinte kizárólag polgári peres ügyekkel foglalkozott. A perek tárgyai sorában leggyakoribbnak számított a jobbágyi örökösödés, a jobbágyvagyon sorsának alakulása, a családi osztozkodás. Sok tárgyalás témáját jelentették a gazdák és béreseik vitái, nézeteltérései.

A jankováci úriszék Jankovác földesurának és a jankováci uradalom népének ítélőszékeként működött. A jankováci domínium abban az időben egy népes mezővárosból, Jankovácból és egy házi kezelésű, allodiális pusztából, KISSZÁLLÁSBÓL állt. Következésképp, a jankováci úriszék nagyrészt Jankovác mezőváros lakóinak pereivel foglalkozott. Ritkán előfordult, hogy kisszállási cselédek, béresek, mezőgazdasági munkások kerültek az úriszék bírái elé. Különös színfoltot jelentett, amikor levitézlett, bukott uradalmi tisztek tetteiről hangzottak el részletek valamelyik tárgyaláson.

Mindig voltak olyan peres felek, akik nem nyugodtak bele az úriszék ítéletébe, és éltek föllebezési jogukkal. A jankováci uradalom úriszékéről Zomborba, Bács-

---

²⁰ BL. XI. 607/a. 2. sorozat. 2–7. doboz

Bodrog vármegye törvényszékére lehetett fellebbezni. A kutató nagy sajnálatára a fellebbezés iratai kikerültek a jankováci úriszék dokumentumai közül.

A városi tanács igazságszolgáltatása

A feudalizmus utolsó évszázadában a magyarországi *possessio*k, azaz *helységek*, illetve az *oppidum* jogállású *mezővárosok* előjárói: bírái és esküdtszékei nem csak közgazgatási, hanem bíraskodási, igazságszolgáltatási feladatokat is elláttak. A közigazgatás és az igazságszolgáltatás ebben az időben falusi, mezővárosi szinten nem vált el egymástól. A falusi és a mezővárosi bíró a XIX. század első felében egyszer a határhátréshatás, az állatpásztorlás, az adószedés, a közmunka, a katonaaállítás közigazgatási jellegű feladatait intézte, máskor zabtolvajokat húzatott deresre, gazdát békített a béresével, osztozkodó atyafiai vagyoni vitáját igyekezett elsimítani. Mindebből következik, hogy a falusi és az agrárvárosi panaszosoknak nem kellett minden apró-cseprő ügyükkel az úriszékük elé állni. Panaszaikra, sérelmeikre orvoslást nyerhettek falujuk, mezővárosuk előjáróinak „ítélőszéke” előtt is. Általában akkor fordultak az úriszékhez, ha nem voltak megelégedve bírójuk és esküdtszékeik döntésével, ítéletével.

Jankovác mezőváros lakójának, mint az Orczy domínium alattvalójának volt tehát az úriszéknel is alacsonyabb szintű igazságszolgáltatási fóruma, mégpedig a városi tanács, illetve a városi bíró és esküdtszéke.²¹ A jankováci városi előjárók igazságszolgáltató tevékenysége külön tanulmányt érdemel, ezért itt érdemben nem foglalkozom vele. Inkább csak megemlítem azokat a jellemző vétségeket, amelyeket a városi esküdtszékek tárgyaltak a XIX. század első felében: birkalopás, libalopás, sertéslopás, szalagabona lopása, szemesgabona lopása, zsáklopás, zöldelő vetések titkos legeltetése, gyümölcsfa oltványok lopása szőlőlőből, szállások és szőlőbeli épületek „fölverése”, kocsmai és utcai verekedés, családtagok indokolatlan szidalmazása és verése, nyilvános káromkodás, nők megerőszakolása, leányok megrontása, részegen randalírozás, béres károkozása, okatlan erdőpusztítás, „bírák” szidalmazása, fiatalok templomi rakoncátlankodása, tilalom ellenére „fonyóház” tartása, meg nem jelenés elrendelt közmunkán.

A városi bíró legtöbbször pálcaütésekre, vagy korbácsütésekre ítélte az eléje került vétkeseket. A deresre húzást és a megcsapatást nevelő célzattal általában a templom előtt, nagymise után, a templomból kiözönlő nép szeme láttára hajtották végre. Sokszor előfordult, hogy a bűnjelet, például egy elloptott zabkévét, tyúkot a vétkes mellé tették, had lássa a nép, hogy mit követett el, akit éppen vernek. Gyakori büntetésnek számított a pénzfizetésre kötelezés.

A városi előjárók nem csak helyi jelentőségű büntető ügyekben hoztak ítéleteket, hanem „polgári peres” családi birtokvitákban, vagyonfelosztási ellentétek elsimítási törekvéseiben, gazdák és béreseik követeléseiben, hitelezők és kuncaftjaik érdekharcában is hallatták hangjukat. A tanács legtöbbször arra törekedett, hogy a vitatkozók megegyezzenek egymással. Sok esetben előfordult, hogy az úriszékre készülő peres felek a városi tanács előtt megegyeztek, és már nem mentek tovább az

---

²¹ A mezővárosi bíraskodásról részletesen a kérdéskör további irodalmával: NAGY Janka Teodóra 2012.

úriszék elé. Máskor az úriszéki végzés kihirdetése után, az úriszéki döntés végrehajtása során kötöttek a városi tanács előtt barátságos egyezséget a perlekedők. Jellemző a városi előljáróság béketeremtő törekvéseire, hogy amikor 1810-ben a Gosztonyi lányok örökösödési ügyben követeléseket támasztottak férfitestvéreikkel szemben, a tanács figyelmeztette a végrendelet értelmében a teljes családi vagyont öröklő Gosztonyi-fiakat: legyenek atyafiságosak és adják anyjuk ágyi ruháit leánytestvéreiknek. A vagyonszámba érintett fiúk megfogadták a helyi „bírák” tanácsát, és ezáltal megőrizték a családi békességet.²²

Az úriszék ülései, tárgyalásai

A jankováci úriszék meglehetősen ritkán, évente általában egyszer, legfőljebb évente kétszer több napon át Jankovácon ülésezett. Alapos intézménytörténeti vizsgálódások deríthetnének fényt arra, hogy 1835. március 26-án miért Zomborban, 1844. december 18-án pedig miért Baján tartotta ülését a *jankovác*nak nevezett úriszék.²³ Talán a téma vonzotta a megyeszékhelyre és a táji központba a bírakat? Mindkét esetben Jankovác mezőváros és a jankováci uradalom úrbéri pere volt terítéken.

A Jankovácon ülésező úriszék megnyitását nagy közéleti sürgés-forgás előzte meg. Akinek panasa volt és azt az úriszék elé akarta terjeszteni, igyekezett fájdalmas hangvétellű, de okos és világos fogalmazású panaszlevelet íratni. Nagy forgalom zajlott a bérlevélírást rendszeresen vállaló írástudó jankováciak háza és hivatala tájékán. A fennmaradt levelek dátumozásából látható, hogy az úriszék ülését megelőző napok valamiféle levélírási csúcsideőnek számítottak. Sok levél kelt ugyanazon a napon, vagy egymáshoz közel eső napokon. A peres felek igyekeztek dokumentumokat: végrendeleteket, osztályleveleket, vagyonfelosztó egyezségeket beszerezni a város vagy az uradalom irattárából. Akinek szüksége volt rá, tanúságleveleket kért a város előljárótól, igazolásokat íratott az uradalmi tisztekkel. Az uradalom, illetve annak képviselőiben az uradalmi fiskális ugyancsak készült az úriszéki ülésre. Dokumentumokat szerzett be. Tájékozódott a peres felek uradalombeli helyzetéről. Korábbi úriszéki határozatokat tanulmányozott. Utánajárt annak, hogy a legutóbbi úriszék ítéleteinek végrehajtása megtörtént-e.

A jankováci úriszék jegyzőkönyveinek bevezető oldalai arról tanúskodnak, hogy az uradalom képviselői mellett az úriszéki döntéshozók között fontos szerep jutott Bács-Bodrog vármegye különböző rendű és rangú hivatalviselő urainak. Alább három időpontból idézem a Jankovácon tartott úriszék jegyzőkönyvének bevezető oldalát. Ezáltal némi fény derül az úriszék személyi összetételére.

1817. október 13.

„1817-dik esztendei Mindszent havának 13-dik és több utánna következő napjaiban Eő Méltósága Báró Ortzý, Ortzý Lőrintz Császári Királyi Kamarás, és eő méltósága született Gróf Berényi Borbála édes Anyja tellyes hatalmú biztossa, egyzersmind többi méltóságos testvérjei jussai fön tartója, és több Nemes Vármegyék

²² BL. V. 342/a. Tjkv. 1810. dec. 8. 11. szám. 11. pag.

²³ BL. XI. 607/a. 3. doboz. 3. tétel, 1/1835., BL. V. 342/a. 6. doboz. 3. tétel, Szn. 1844.

Tábla Bírája elöl ülése alatt, eő nagysága Báró Ortzy Ortzy György, Tekintetes Pat-séri Vojnits Antal Tekintetes Nemes Báts Vármegye Feő Szolga Bírája és Mateoviczi Piukovits Demjén tisztelt Nemes Vármegyék Eskütje és mezei Biztossa, mint törvényes bizonyságok, nem külömben Nemes és Vitézljő Török-musztafha Esküt, Nemes és Vitézljő Török Ignátz Báró Ortzy família Uradalmi Praefectussa, mind köz Bírák, Martinka János több uradalmak ügyésze és ezen Szék jegyző jelenlétekben Jankovátz Mező Városba tartatott Úr Széke alkalmatosságával..."²⁴

1837. május 23.

„1837-dik esztendei Pünkösöd hava 23-dik és utánna következett napjaiban Tekintetes Báts Vármegyében kebelezett Jankovátz mező városában, Tekintetes és Nemzetes Ramotsai Markos Pál úr, több Tekintetes Nemes Vármegyék Tábla Bírája, a' Bajai hercegi örökös Uradalom 's 'a Ferentz Csatornai Hajókázó Társaság rendes ügyvédje Elnöksége alatt, Tekintetes 's Nemzetes Nemes Milititsi Czintula János úr Tekintetes Nemes Bács Vármegye Feő Szolga Bírája, mint törvényes Bizonyság, Nemzetes és Vitézljő Sándor György úr megyebeli Eskütt, mint törvényes segéd, továbbá Tekintetes 's Nemzetes Borsódi Latinovits Sztaniszló megyebeli Tábla Bíró, Almási Kovatsits Antal megyebeli Tábla Bíró és Adószedő, Magyar Imre megyebeli Tábla Bíró és Uradalmi Inspector és Martinka János Uradalmi Ügyvéd urak, mint meghívottak, nem különben Nemzetes és Vitézljő Albrecht József úr hites Ügyész, mint jegyző jelenlétekben tartatott a Tekintetes Jankovátzi Uradalom Úri Széke, melly alkalommal..."²⁵

1844. október 9.

„1844-ik évi october hó 9-dikén Tekintetes Bács megyében kebelezett Jankovác mezővárosban Tekintetes Nemes és Vitézljő ramotsai Markos Pál úr, több tekintetes megyék táblabírája, 's a' bajai hercegi örökös uradalom rendszerinti ügyvédje elnöksége alatt, Tekintetes és Vitézljő almási Rudics Máté úr, tekintetes Bács megye felsőjárásí főszolgabírája, mint törvényes Bizonyság, Nemes és Vitézljő Szlavnuzai Sándor György, mint törvényes segéd, továbbá Tekintetes és Vitézljő öttömösi Magyar Imre megyei Táblabíró 's uradalmi felügyelő, Sebők Josef Bács megyei táblabíró 's szabadalmas Baja mezőváros főjegyzője, Albercht József tekintetes bajai haszonbérleői uradalom alügyvédje és Martinka János jankováczi uradalmi főügyvéd urak, mint meghívottak, nem különben Kerekes Sándor jankováczi uradalmi alügyvéd, mint jegyző jelenlétekben tartatott a' tekintetes jankováczi uradalom polgári Úriszéke, melly alkalommal..."²⁶

A város és az úriszék

A jankováci úriszék nehezen tevékenykedhetett volna a jankováci városi előljáróság aktív közreműködése nélkül. Az ügyek alapos megtárgyalásához, a jobbágyok

²⁴ BL. XI. 607/a. 2. doboz. 1. tétel, 1817. jkv.

²⁵ BL. XI. 607/a. 3. doboz. 5. tétel, 1837. jkv.

²⁶ BL. XI. 607/a. 4. doboz. 7. tétel, 1844. jkv.

panaszainak helyes értelmezéséhez szükség volt a városháza rendszeres adatszolgáltatására. A mezővárosi önkormányzat épületében a városi főjegyző felügyelete mellett őrizték a jankováci lakosok végrendeleteit, az adókönyveket, a tanács üléseinek jegyzőkönyveit, az árvatútor iratait, a legfontosabb városi szerződéseket, számadásokat és más dokumentumokat. Ha az úriszéki munkához e dokumentumok valamelyikéből kellett adatok, a város mindig készséggel állt a földesúri bíróság rendelkezésére. Ugyancsak az úriszék felszólítására végeztek el a városi előjárók bizonyos vizsgálatokat, családi vagyonteltár-készítéseket és vagyonárvezetéseket.

Az uradalom és az úriszék

Az uradalom ugyancsak szolgáltatott adatokat az úriszék számára, leginkább olyan dokumentumokból, amelyek hajdan léteztek, de mára elenyésztek. Például az uradalomnak, más uradalmakhoz hasonlóan, bizonyára volt olyan protokollumkönyve, amelybe beírták a jobbágyok jóváhagyott, tudomásul vett birtok-adásvételeit. Szőlő eladások esetén többször emlegették az érdekeltek, hogy a gazdacseré tényleg sietnek jóváhagyatni az uradalommal. Az efféle földesúri tudomásul vételekről a perek számára kivonatok is készültek a hajdani adásvételi protokollumból. Az uradalomnak valószínűleg voltak naprakészen vezetett jobbágy-, házas zsellér- és háztalan zsellér nyilvántartásai, robotkönyvei, dézsma-kimutatásai. Ezekből szükség esetén adatokat használtak fel az úriszéki bírások során.

Bár a XIX. század első felében a jankováci úriszéken többnyire az Orczy alattvalók: jankováci jobbágyok és zsellérek egymással szembeni polgári pereit zajlottak, bőven akadt példa az uradalom és jobbágyainak perbe torkolló vitájára is. Az efféle esetek skálája a robotmulasztók megintésétől, bírságolásától a jobbágybirtok, a jobbágház elvételéig, a jobbágyjogállás „lefokozásáig”, megszüntetéséig tartott.

A földesúr és a jobbágyok egyéni pereiben, mivel az uradalom fiskálisa legtöbbször az úrbéri törvények szellemében járt el, természetes, hogy általában az uradalom lett a nyertes. Akadt azonban egy tanulságos kivétel: Borzák Márton jankováci szüllejének esete.

Borzák Márton gyermektelen *tatházi* lakos 1832-ben a végrendeletében úgy rendelkezett, hogy jankováci szüllejét adják el, és az árából 250 forintot kapjon a *tatházi* templom *supellát*, vagyis baldachin vásárlására. A jankováci uradalom 1834-ben *caducitás*, vagyis megszakadás címén magának igyekezett megszerezni az értékes szülőbirtokot. A *tatházi* plébános azonban szembeszállt a kapzsi uradalom akarásával és az úriszék elé vitte az ügyet. Az úriszék a végrendelet eredetijének megszemlélése után határozottan kijelentette: Az uradalom által vélelmezett *caducitás*nak ebben az esetben helye nincs. A szülőt árverésen el kell adni és az árát, illetve abból 250 forintot a *tatházi* templom számára át kell adni. Azon ritka eset állt tehát elő, hogy a jankováci uradalom úriszéke a jankováci uradalom akarata ellenére döntött.²⁷

---

²⁷ BL. XI. 607/a. 3. doboz. 3. tétel, 9/1835.

III.

JOBBÁGYVAGYON ÉS JOBBÁGYGAZDASÁG A GAZDÁLKODÁS ÉS AZ ÉLETMÓD RENDJÉBEN

1. MIBŐL ÁLLT A JANKOVÁCI JOBBÁGYOK VAGYONA?

Miként minden magyarországi telkes jobbágy, a jankováci telkes jobbágy is urbáriális földjeinek nagysága alapján kategorizálódott. Ezek a birtokok belsősegre (fundus intravillanus) és külsőségre (fundus extravillanus) tagolódtak.

A belsősegen, vagy beltelken, *portán, funduson* állt a ház, a telkes jobbágyi lét szimbolikus szerepet is hordozó vagyoni egysége. Ezt kiegészítette a város közelében fekvő szérűskert és Hergevicán a *szállásnak* nevezett családi gazdasági telephely.

A külsőséget, vagyis a jobbágyházhhoz tartozó *apertinentiák* együttesét jórészt szántóföldek és kaszálók alkották. Urbéri földjei arányában részesedett a jobbágy a kukoricaföldekből és a város közelében fekvő kenderföldekből.

Nem számított úrbéres földnek a *szöllő*, amely fontos szerepet töltött be a jankováci jobbágygazdaságban.

A jobbágyvagyon részének tekinthetők azok a jogok, amelyek a jobbágyot háza, urbéri telke után megillették a közlegelők és a közerdők használatában.

A jobbágygazdaság működtetése, üzemeltetése lehetetlen lett volna állatok és a fontosabb gazdasági eszközök, épületek nélkül. Ezért az állat, valamint a gazdálkodási, közlekedési, munkavégzési eszközök, építmények elengedhetetlen részét képezték a jobbágyvagyonnak.

A jobbágy vagyonához tartoztak a legkülönbözőbb háztartási és ház körüli eszközök, valamint az értékesebb ruhafélék.

A jobbágyvagyonot növelte az otthon őrzött készpénz és a kamatfizetés reményében kölcsönadott pénz. A vagyont csökkentette viszont a hitelbe fölvelt pénz, az adósság.

A házas zsellér vagyona zsellérházból, néhány állatból, jó esetben szöllőből állt. Lehetett lovas fogata, amellyel fuvarozást vállalhatott. Mivel urbéri értelemben az iparosok is zsellérnek számítottak, a zsellérek egy szűkebb csoportja kézműves szerzőségeket is magáénak mondhatott.

2. A HÁZAK ÉS A BELTELKEK

Gazdaházak – zsellérházak

A jobbágyok lakóépületei, házai urbéri, jogi, társadalmi és építészeti értelemben egyaránt kétfélek voltak: telkes jobbágy-házak és zsellérházak. A telkes jobbágy-házhoz urbáriális jobbágytelek tartozott, a zsellérház nem rendelkezett urbáriális „*külső apertinentiákkal*”. Közös vonásnak számított, hogy a telkes jobbágy és a zsellér egyaránt 1 forintnyi évi *füstpénzt* fizetett földesurának a háza után. A többi szolgáltatás és adózás viszont, különösen a robot, jelentős különbségeket mutatott. A telkes jobbágy telke arányában robotolt, a zsellér évi 18 nap gyalogrobotot teljesített földesura

számára. Ezért is nevezték bizonyos Kalocsa környéki köznapi levelekben a zsellérházat „*tizennyolcnapos házacskának*”.

A gazdaház és a zsellérház legtöbbször építészeti képét tekintve is különbözött egymástól. A gazdaház bizonyára nagyobb volt, nagyobb „portán” épült, több helyiségből állt, gazdasági rendeltetésű melléképületek csoportosultak az udvarán. A zsellérház kisebb telken szorogott, kevesebb helyiségre tagolódott, szűk udvarán kevés melléképület állt.

A gazdaházak és a zsellérházak sok esetben, térben is elkülönültek egymástól. A zsellérházak legtöbbször városszéli zsellérutcákba, zsellérsorokba rendeződtek.

A jobbágház tehát kifejezte, sőt jelképezte a jobbági állapot milyenségét. Tanúsította, hogy birtokosa telkes gazda vagy zsellér jogállású személy.

A jobbágház, főleg ha több nemzedéken át ugyanannak a családnak a birtokában volt, a benne élő família szimbólumává vált. A birtokló család nevéől *Dági-háznak*, *Kudari-háznak*, *Fenyvesi-háznak* emlegették.

A beltelek és a ház jelkép voltát korábban a magyarság településnéprajzi hagyományairól írott összefoglalásomban már megfogalmaztam. Ma sem érdemes mást írnom, ezért akkori szavaimat idézem itt a jankováci beltelekre és épületeire vonatkoztatva is: „A porta nem egyszerűen egy földdarab a családi birtokparcellák sorában. Jelkép értékénél fogva annál jóval több. Egymást követő nemzedékek lakó- és munkatere. Vig és szomorú napok színtere. Mentsvár és mementő. Bölcsők és ravatalok jelzik történelmének mérföldköveit. Az ősök telkének birtokba vétele a folytonosság vállalása; eladása, elhagyása a hagyományokkal való szakítás, az új felé törekvés jelképe”.²⁸

A beltelek és a telki földek viszonya

Mária Terézia 1767. évi úrbéri rendelete két pozsonyi mérőben, vagyis egy magyar (1200 □-öles) holdban határozta meg a telkes jobbágy belsőségének nagyságát. Ez a viszonylag nagy terület nem csak a ház melletti udvarra és veteményes kertre vonatkozott, hanem magában foglalhatta a jobbágy faluszéli szálláskertjét, szérűskertjét, rakodóját is.

Jankovác 1772. évi úrbéri tabellájára 264 telkes jobbágy neve került föl. Közülük 12 személynél a belsőség nagyságára vonatkozó rovat üres. 98 jobbágygazda 1, illetve 1 és 2 pozsonyi mérő közötti belterületet birtokolt. 48 gazda a rendeletben előírt 2, illetve 2 és 3 pozsonyi mérő közötti belsőséget mondhatott magáénak. 3 pozsonyi mérő, vagyis másfél magyar hold kiterjedésű, vagy annál nagyobb beltelek volt 41 jobbágygazdának. Közülük az 1⁵/₈ telkes Szalai Ádám 5¹/₈ pozsonyi mérős belteleket birtokolt. A házas zsellérek ennél jóval szerényebb beltelekkel rendelkeztek. Az 1772. évi urbárium 40 házas zsellére közül kettőnek volt csak egy pozsonyi mérős, vagy egy pozsonyi mérősnél valamivel nagyobb fundusa. 10 zsellér esetében üres a táblázat beltelekre vonatkozó rovata. 28 zsellér belső telke pedig nem érte el az egy pozsonyi mérős, vagyis a 600 □-öles nagyságot.²⁹

²⁸ BÁRTH János 1996. 179.

²⁹ BL. V. 342/a. 6. doboz, 2. tétel. Jankovác urbárium, 1772.

1781-ben a teljes jankováci belsőség 327 holdat tett ki. Ebből 47 hold faluszéli szérűskertekre és temetőkre jutott. A házak fundusai 280 holdat foglaltak el.³⁰

A feudalizmus végén, 1847-ben, amikor 487 telkes jobbágy és 377 házas zsellér szerepelt Jankovác úrbéri összeírásában, csak 29 jobbágy rendelkezett 1 holdas vagy annál valamivel nagyobb beltelekkel. Az összes telkes jobbágy együttesen 261 hold, az összes zsellér együttesen 129 hold belsőséget birtokolt.³¹

A belső telkek részét képező és a jobbágyok kezén lévő szérűskerteket két csoportban tüntette föl az 1781. évi jankováci határtérkép. (O = Loca Trituratoria Colorum) Egyik csoport a falu déli vége és az első kalkatúra között, a *nyomásnak* nevezett legelő szélén, a Mélykúti út indulása tájékán terült el. A másik csoport a falutól nyugatra, a Bajai út mellett kapott helyet. A *szérűskertek* néven emlegetett beltelek-kiegészítő földeken gabonát nyomtattak; szálasgabonát, szalmát tároltak. Az egy-egy szérűskert-csoportban birtokló gazdák együttese, a „*szérűsgazdák*” közössége 1822-ben *szérűcsőst* tartott. Ennek ellenére történtek gabonalopások, például 1834-ben Vén József Szőrfi „szérűs kertjéből” Sallai Mihály szalmás zabot lopott.³²

Az 1835 és 1845 között készült és a határ erőszakos földesúri átrendezését tükröző határtérképen *Trituratoria* néven szérűskertek tömbje látható az 1781-ben is jelzett helyeken, valamint a város keleti szélén, a szélső házsor és a szőlők közé eső területen. A nyomtatóhelyek területe, valószínűleg a hergevicai szállások szétverésével összefüggésben, megnövekedett. 1781-ben a szérűskertek a temetővel együtt 47 holdat, 1840 táján pedig 134 holdat tettek ki.³³

A XVIII-XIX. századi térképek őrizték meg a kenderföldek (*Canabeta*) és a még kisebb káposztáskertek (*Cauleta*) emlékét. Az úriszéki iratokban alig esett szó róluk. A város közelében feküdtek: 1781-ben a keleti és a déli városszélen, 1840 táján a keleti és a nyugati oldalon. A kenderföldeket a jankováci jobbágyok a telki földjeik arányában birtokolták. Minden egész telekre 800 □-öl jutott. 1781-ben az összes kenderföld 180 holdat, 1840 táján 235 holdat foglalt el a határból.³⁴

A jobbágyház és a hozzá tartozó úrbéres föld, urbáriális sessió, külső telek elválaszthatatlan volt egymástól. Ha valamilyen ok miatt mégis elválás lett a sorsuk, a ház elvesztette telkes jobbágyház jellegét. Zsellérházzá vált. Ha egy zsellér úrbéri telket szerzett, vagyis gazdává vált, háza telkes jobbágyházzá avanszált, illetve ha nem volt háza, a telki föld mellé telkes jobbágyházat is kellett szereznie.

Amikor az úriszék, a földesúr, vagy a város felbecsültette és árverésen eladta valamelyik jobbágygazdaság javait, a becslőlajstromon és az árverési listán mindig első tételként, együtt árazva szerepelt a ház és a telki föld. Következésképp, ezekből a listákból sem a ház, sem a telki föld értéke nem állapítható meg, csak együtt a kettő becsült ára és vételára. 1831-ben Szántó Ferenc „*roskatt*” házát és $\frac{3}{4}$ teleknyi urbáriális földjét 350 váltóforintért adták el. 1840-ben Szűcs Márton egyik háza $\frac{3}{4}$ sessióval

³⁰ TL. Úrbéri iratok (Jankovác). 82. doboz. 1831–1832. Iratok közé hajtogatott 1781. évi határtérkép 1832. évi másolata.

³¹ TL. Úrbéri iratok (Jankovác). 83. doboz. 1847. évi úrbéri tabella.

³² TL. Úrbéri iratok (Jankovác). 82. doboz. 1831–1832. 1781. évi térkép 1832. évi másolata., BL. XI. 607/a. 4. doboz. 1. tétel. 1837. Szn., BL. V. 342/a. Tjvk. 1834. augusztus 19. 142. szám. 65. pag.

³³ MNL. S 21. 0059.

³⁴ TL. Úrbéri iratok (Jankovác). 82. doboz. 1831–1832. 1781. évi térkép 1832. évi másolata, valamint MNL. S 21. 0059. — A kenderföldek magyarországi jogállásáról: VARGA János 1967. 35–36.

1650, másik háza $\frac{3}{4}$ telki földdel 2000 váltóforintért kelt el. 1843-ban Jacsó István házát és 1 teleknyi úrbéri földjét 2000 váltóforintra értékelték. Dobos Ferenc nagygazda házát és két teleknyi földjét 1843-ban 6000 váltóforint értékűre becsülték. 1844-ben Varga András egyik háza 1 sessióval 2700, másik háza $\frac{2}{4}$ telekkel 1600 váltóforintot ért. Kasziba József háza $\frac{2}{4}$ telki földdel 1844-ben 2100 váltóforintért kelt el. Fülöp János házát és $\frac{2}{4}$ teleknyi úrbéres földjét 1845-ben 2000 váltóforintra becsülték. A földesúr és a város képviselőiből álló bizottság 1846-ban Fenyvesi János házát a hozzá tartozó $\frac{1}{4}$ telek úrbéres földdel együtt 5000 váltóforint értékűnek nyilvánította.³⁵

A meg nem nevezett társadalmi helyzetű, de feltehetőleg féltelkes jobbágy, Molnár Márton Szarándok hagyatéki leltárában, valószínűleg bonyolult, itt nem részletezhető vagyoneosztási viszonyok miatt a házat önállóan, urbáriális föld nélkül vették számba. 350 váltóforintra becsülték.³⁶

Természetes, hogy a zsellérek hagyatéki leltáraiban a házak önálló tételként, úrbéres föld nélkül szerepeltek. Maráczai Imre zsellérháza 1845-ben 401 váltóforintért kelt el, mert a portán a régi rossz épület mellett egy új építésű lakóház is ált.³⁷

Az úriszéki peres iratokban gyakran esett szó zsellérházak vételéről, eladásáról, aminek természetesen, a földesúri tisztség tudtával és beleegyezésével kellett történnie.

Miskolczi Ferenc házas zsellér utódainak pereskedése során, 1844-ben Kasziba Imre jankováci bíró jelenlétében Kozmanovics József városi jegyző lejegyezte az 56 esztendő Pékár Mihály vallomását arról, hogy 40 évvel korábban, vagyis a XIX. század elején Miskolczi Ferenc miként, milyen nehézségek árán vette meg a zsellérházát: *„Néhai Miskolczi Ferentz azon zsellér házát, mellyet maga után hátra hagyott, mintegy 40 évek előtt néhai Mihály nevű pintér mestertől vette 50 forintokért, azon hozzá adással, hogy most nevezett pintér mestert és meg világtalanodott feleségét még a ház árán felül holtig el tartani és mind kettőjüket el takarítani köteles lészen. Miszerint a nevezett Miskolczi Ferentz a kialkudott ház árát 50 forintokkal ki fizetvén, és a nevezett két öreget holtig el tartván és el takarítván, kötelezésének eleget tett, és akép a ház, mint valódi tulajdona birtokába marat[t].”*³⁸

A házak és a melléképületek képe

A XIX. század első felében a jankováci gazdaházak az ún. középmagyar vagy alföldi háztípusba tartoztak.³⁹ Az efféle lakóház fő sajátossága az első szoba – konyha

³⁵ F. 31., 33., 34., 35., 36., 37., 38., 40. — A fenti példák közül két esetben két háza és két tört számmal jelzett nagyságú külső telke volt a jobbágyinak. A két telket, illetve a két telek törtszámait nem egyesítették. A hozzájuk tartozó házzal együtt külön kezelték őket. Valószínűleg olyan esetekről volt szó, amikor az egyik házat és telket örökölte, a másik házat és telket pedig „szerezte”: vette vagy a földesúrtól „kapta” a jobbágygazda.

³⁶ BL. XI. 607/a. 5. doboz. 3. tétel. Ü. 40/1833. (F.32.)

³⁷ BL. XI. 607/a. 6. doboz. 1. tétel. Ü. Szn. 1845. (F.39.)

³⁸ BL. XI. 607/a. 4. doboz. 7. tétel. Szn. 1844.

³⁹ A középmagyar vagy alföldi háztípusról: FILEP Antal 1980.

– hátsó szoba – kamra, illetve a szoba – konyha – kamra tagolódás, amely szabadkéményes, tüzelőpadkás konyhával, konyhából fűtött szobai kemencével járt együtt. Falai legtöbbször döngölt, „verett” földből készültek. Leginkább nádtető fedte.

Molnár Márton Szarándok lakóháza, hagyatéki leltárának tanúsága szerint, 1833-ban 2 szobából, 1 konyhából, 1 kamrából állt, amelyet a hátsó végén megtoldotak még egy istállóval és egy fészerral.⁴⁰

Vörös József elbocsátott uradalmi pintér jankováci házát és ingóságát helyiségek szerint haladva írták össze. Így lehet tudni, hogy a házában volt egy „*első szoba*”, egy konyha, egy „*másik szoba*” és két kamra. A lajstromból nem derül ki, hogy a két istálló egy fedél alatt épült-e a lakóházzal, vagy külön épületként állt a funduson.⁴¹

A XIX. század első felében, bizonyára még sok jankováci ház szabadkéménye nem téglából, hanem nádból, fából épült. Az ilyen kémény örkös tűzveszélyt jelentett. Ráadásul a *pörnye* kezelése is kívánni valókat hagyott maga után. Ezért a város időnként kénytelen volt tűzvédelmi rendelkezéseket hozni. 1810. november 1-jén a város tanácsának ülése meghagyta az *utca kapitányoknak*, hogy ügyeljenek a kémények állapotára és büntessék azokat, akik *pörnyét*, hamut, ganét, szemetet raknak az utcára.⁴² 1817 márciusában úgy intézkedett a városi tanács, hogy a rossz kéményű gazdára, „*a maga uccájában*”, előljáró jelenlétében a város fegyveres szolgálja verjen 12 botütést.⁴³

A jobbágygazdák házait legtöbbször náddal fedték, de 1837-ben akadt a városban olyan előregedett zsellérház is, amelyre *tarlókaparék*ból raktak fedelet.⁴⁴ Jankovác határa nem bővelkedett nádtermő helyekben. Ezért a jankováciak legtöbbször a Duna-táji falvakból, a Kalocsai Sárközből: Sükösdről, Csanádról, Duszokról vásároltak és hordtak nádat házaik fedéséhez. 1814-ben a város Bátmonostoron vásárolt 3000 kéve nádat a városi kocsmá építési munkálatai során.⁴⁵ Schönberger József hajdani uradalmi zsidó kocsmabérlő özvegyének perében hangzott el 1841-ben, hogy házára „*akasztói nádat*” „*vertek föl*”. Ugyanerről a házról vallották ugyanakkor, hogy az aszszony a „*tömött*”, vagyis „*verett*” falú épületet „*kívül belül meg belülvén téglával*”.⁴⁶ A *bélől* szó 1841. évi előfordulása azért figyelemre méltó, mert hol *bélől*, hol *béről* alakban a XX. század második felében is használták Jánoshalmán az aláfalazás jelölésére.

A beltelek melléképületeiről viszonylag kevés szó esett az úriszéki perekben és a városi határozatokban.

A városbéli *istálló* állhatott a lakóház hátsó végén, azzal egy fedél alatt, de épülhetett külön épületként is a beltelek arra alkalmas helyén.

Bizonyára sok udvaron állt *fészter* és *tyúkól*, de ezeket a történeti forrásokban ritkán emlegették. Valószínűleg, nem volt még gyakori az udvaron ásott *téglakút*.⁴⁷

⁴⁰ BL. XI. 607/a. 5. doboz. 3. tétel. Ű. 40/1833. (F.32.)

⁴¹ BL. XI. 607/a. 5. doboz. 2. tétel. Ű. 1826.

⁴² BL. V. 342/a. Tjvk. 1810. nov. 1. 10. szám. 7. pag.

⁴³ BL. V. 342/a. Tjvk. 1817. márc. 23. 159. szám, 107. pag.

⁴⁴ BL. XI. 607/a. 4. doboz. 1. tétel. Szn. 1837. Vargák.

⁴⁵ BL. V. 342/a. Tjvk. 1814. febr. 2. 100. szám, 62. pag.

⁴⁶ BL. XI. 607/a. 6. doboz. 1. tétel. Ű. Szn. 1842.

⁴⁷ BL. XI. 607/a. 5. doboz. 3. tétel. Ű. 40/1833. (F.32.)

Azokról a favázás építményekről, amelyek fatalpakon álltak, vagyis elvileg mozgathatók voltak, és ezért a hagyatéki leltárakban külön eladható értékként, tárgy gyanánt szerepeltek, nem itt, hanem e fejezet végén, a használati tárgyak bemutatása során írok bővebben. Ilyen építménynek számított: a keményfából összeállított, *kalicánának* nevezett talpas disznóól; a *hidas, hidasól* néven emlegetett gerendákon nyugvó, padozatos disznóól; valamint a *hambár* szóval jelölt, gabonatarató szántalpas hombár.

3. A „SESSIÓK”: AZ URBÁRIÁLIS KÜLSŐ TELKEK

Az urbáriális telki földek körébe jobbára a nyomáskényszerben művelt és leginkább gabonatermesztésre használt szántóföldek, valamint a kaszálók tartoztak. Ezek a birtokok képezték a telkes jobbágyi lét alapját. Ezt a Kárpát-medence szerte elterjedt képet színezte Jankovácon a *kukoricaföldek* néven emlegetett parcellák beszámítása az ún. *telki állományba*.

A telki földet a feudalizmus kori jog a földesúr tulajdonának tekintette, amelyet a jobbágy csak használt, mégpedig a földesúr kegyelméből. E sokszor hangoztatott jogi fikció ellenére a mindennapi élet gyakorlatában a jobbágy magáénak tartotta urbáriális földjét. A földesúr „hírével” örököltette, eladta azt.

A jobbágyok végrendeleteiben és hagyatéki leltárjaiban általában fontos szereplőnek számított az úrbéres föld. Öröklése, vásárlás útján való megszerzése a telkes jobbágyi lét nyitányát vagy kiteljesedését jelentette, és a gazdává válás ígéretét hordozta magában.⁴⁸

Mária Terézia úrbérrendezése idején, 1772-ben a Bács vármegyei Jankovácot a kedvezőtlen adottságú IV. osztályba sorolták, ezért a jobbágytelek törvényes mérete, Békés és Csongrád megyéhez hasonlóan, a legnagyobbak közé tartozott az országban.⁴⁹ Az osztályba sorolás jobb megértéséhez érdemes itt is hangsúlyoznunk a következő tényezőket: A XIX. század végének és a XX. század első felének legendás hergevicai feketeföldje 1772-ben még kaszálóként hasznosult. Ugyanakkor a XX. századi Illancs, vagy Felsőterézhalma 6000 holdas homoktengere 1772 táján még nem számított allodiumnak, vagyis földesúri házikézelésű földnek. Csak a XIX. század közepén a jobbágyfelszabadítás gyakorlati végrehajtása során vált azzá. Az úrbérrendezés idején még a jankováci marha legelészett rajta, és a jankováciak a maguk földjének tartották. Következésképp, a jankováci határban túlsúlyban voltak a homokos területek, és ezért Jankovác falut, amely később ugyan módos település hírébe került, az 1770-es években még könnyen a IV. osztályba sorolták a klasszifikációt végző úrbérrendezők.

1731-ben Jankovác újratelepülésekor az új falu határa nem terjedt ki Hergevicára és Szentkatára, bár a két területet állandó használatra megkapták a jankováciak. A XVIII. századi latin források a jankováci „élettér” felsorolásakor a „Terrenum Jankovaciense”, vagyis a jankováci határ, a jankováci föld után külön egységként szerepeltették a „Praedium Hergevica” és a „Diverticulum Szent-Kata” megjelölésű területeket. A jórészt „kaszáló” hasznosítású „Praedium Hergevica”, vagyis Hergevica pusztja és az erdős legelő „Diverticulum Szent-Kata”, vagyis Szentkata határrész hajdani jogi

⁴⁸ F. 31., 33., 37., 38., 39., 44., 46., 47., 48., 49., 50., 51., 52., 53., 54., 57., 59.

⁴⁹ CJH. 1896. 19–20., FRIEBEISZ István 1846. 28–32.

különállását jól tükrözi Jankovác 1781. évi határtérképe, amelyet Hury József térképész készített.⁵⁰ 1835-ben a jankováci úrbéri per egyik ítéletében Hergevicáról és Szentkataról úgy fogalmaztak a prókátorok, hogy már „egyesítették” a jankováci határral. A jogi különállásnak ez a megszüntetése valószínűleg az 1832 táján kezdődött úrbéri rendezés során történt meg.⁵¹

A IV. osztályba sorolt Jankovácon az úrbéri törvények szerint⁵² 38 hold szántó és 22 „*embervágó*” kaszáló alkotott egy egész sessiót, vagyis külső jobbágytelket. A féltelkes gazda ennek felét, a negyedtelkes ennek negyedét mondhatta magáénak. Színezte a képet, hogy a jankováci egésztelkes jobbágy a nyomáskényszerben művelt szántók között valójában csak 36 holddal rendelkezett. A hiányzó két holdat a többi szántóföldjétől távol, a halasi határhoz közel eső kukoricaföldek között birtokolta.

Ha végig tekintünk Jankovác úrbéri összeírásain, meglepetéssel tapasztalhatjuk, hogy viszonylag sok egésztelkes és egy teleknél is nagyobb telekkel rendelkező jobbágy szerepel a névsorokban. Ez azért is feltűnő, mert az észak felől szomszédos Pest-Pilis-Solt vármegyei táj némely falujában az egész telek ritkának számított. Az úrbérendezés idején Akasztón sem egész-, sem féltelkes jobbágy nem lakott. Az úrbéri földeket harminckettedekben számolták. Ezekből 16 tett volna ki fél telket, de a $\frac{13}{32}$ nagyságú telkek voltak a legnagyobbak az úrbéri tabellán. Bátyán ugyancsak harminckettedekben tartották nyilván a jobbágyok földjeit. Sokan birtokoltak $\frac{4}{32}$ telket, ami a jobbágyi lét minimumának számító $\frac{1}{8}$ teleknek felelt meg. Kiskörösön, Akasztóhoz hasonlóan sem egész-, sem féltelkes jobbágy nem akadt. A település jobbágyságának többsége $\frac{1}{8}$ telket mondhatott magáénak. Császártöltés 104 összeírt jobbágyából 3, Hajós 208 jobbágyából 7, Foktó 92 jobbágyából 6, Géderlak 47 jobbágyából 1 gazda birtokolt egész telket.⁵³

Az 1772. évi jankováci úrbéri tabellán a felsorolt 264 telkes jobbágy közül 95 (35,9 %) birtokolt egész telket vagy annál valamivel nagyobbat. Ugyanakkor 169 jobbágy (64 %) az egész teleknél kisebb urbáriális földdel rendelkezett. Közülük 67 gazda fél vagy annál valamivel nagyobb, 102 gazda félnél kisebb telket mondhatott magáénak.⁵⁴

Az úrbérendezés utáni másfél évtizedben, különösen 1781–1782 táján nagy úrbéri regulációs tevékenység zajlott Jankovác határában. A Magyar Kamara, mint földesúr valószínűleg újabb földeket bocsátott a jobbágyok rendelkezésére azért, hogy életképesebb gazdaságok, kedvezőbb teleknagyságok jöjjenek létre. 1772-ben például még léteztek $\frac{1}{8}$ telkek Jankovácon, amelyek 1785-re eltűntek. $\frac{1}{4}$ -es lett a legkisebb telki föld, ami még mindig fölöttébb kicsinek számított. Ezért a XIX. század első felének uraságai, bár erre vonatkozó uradalmi utasítás, határozat nem maradt fent, láthatóan arra törekedtek, hogy a jobbágyok örökösödése és a birtokvásárlások során $\frac{3}{4}$, azaz fél telek alá ne menjen a jobbágygazdaságok telekmérete.⁵⁵

⁵⁰ TL. Úrbéri iratok. (Jankovác). 82. doboz. 1831–1832. 1781. évi térkép 1832. évi másolata.

⁵¹ TL. Úrbéri iratok. (Jankovác). 81. doboz. 1827–1848. 1835. évi ítélet.

⁵² CJH. 1896. 19.

⁵³ PL. IV. 1. h. Urbáriumok. Akasztó, Bática, Császártöltés, Foktó, Hajós, Kiskörös, Lak.

⁵⁴ BL. V. 342/a. 6. doboz, 2. tétel. Jankovác urbárium, 1772.

⁵⁵ Hasonló törekvés jellemezte a tatai és gesztesi Eszterházy-uradalmat: SZABAD György 1957. 139–141.

Az 1780-as évek elején lezajlott „határ-rendbeszedési”, telki állomány-kiegészítési, birtokviszony-átalakítási munkálatok eredményeit jól tükrözik az 1785. évi úrbéri összeírás lapjai. Az 1780-as évek birtokváltozásait, társadalmi átrendeződéseit, és az ezek nyomán készített 1785. évi úrbéri összeírást azért is érdemes tanulmányoznunk, mert a XIX. század első felének agrárviszonyai a XVIII. század végén kifermálódott úrbéri alapokon nyugodtak.

Az 1785. évi jankováci úrbéri összeírás lajstromában a 42 házas zsellér előtt $347+6 = 353$ telkes jobbágy szerepelt, akik $272 \frac{1}{4} + 7 \frac{3}{4} = 280$ jobbágytelken osztoztak. A fenti két szám úgy jött ki, hogy a 347 telkes jobbágyhoz hozzáadtam azt a 6 telkes jobbágyot, illetve $7 \frac{3}{4}$ teleknyi földjét, akik és amelyek a sor végére biggyeszítve „Deserta Sessiones” cím alatt szerepelnek. Az „elhagyott telek” „pusztatelek” jelentésű Deserta Sessiones kifejezés itt kissé félreérthető. Valószínűleg úgy kell értelmezni, hogy ez a $7 \frac{3}{4}$ telek valóban „deserta”, vagyis gazdátlan volt, de az előző évek rendezési munkálatai során gazdájuk akadt, mégpedig azoknak a jobbágyoknak a személyében, akik nevével jelezték őket. Így indokolt 353 telkes jobbágygal és 280 jobbágytelekkel számolnunk. Ezt tették a következő évtizedek hivatalai is, természetesen követve a fenti számok kisebb változásait.

1785-ben 353 telkes jobbágyból 114 (32%), vagyis a jobbágygazdák nagyjából egy harmada legalább 1, vagy 1-nél nagyobb külső telket birtokolt. 4 teleknyi földje volt öreg Dobos Jánosnak.⁵⁶ 3 jobbágytelken gazdálkodott Almási József, Fenyvesi János, Csincsák Mihály. 2, vagy kettőnél valamivel nagyobb telket mondhatott magáénak 39 jobbágy. 1, vagy valamivel nagyobb telekkel rendelkezett 71 gazda.

239 telkes jobbágy (67,7%), vagyis a jobbágygazdák nagyjából kétharmada az egész telek tört részét birtokolta. $\frac{3}{4}$ telke volt 35 gazdának. $\frac{2}{4}$ telkes, vagyis féltelkes, korabeli kifejezéssel két *fertályos* jobbágyinak számított 107 családfő. 97 gazda $\frac{1}{4}$ teleknyi úrbéri földből próbált megélni.⁵⁷

A több telekből álló jobbágyvagyonok az 1830-as évek úriszéki pereiben is szóba kerültek. Így például Csincsák Mihály 3, valamint Dobos János 4 szessióját emlegették az örökösök és bizonyágtevők.⁵⁸

Az 1785. évi úrbéri összeírás idézett telekszámából és teleknagyságaiból is látható, hogy a XVIII. század végén és a XIX. század első felében az úrbéri földet $\frac{1}{4}$ telkekben számolták. A negyed telket a mindennapi beszédben *fertály*nak nevezték, amely kifejezés a német Viertel = negyed szóból került a magyar nyelvbe. A jankováciak is *fertályos*, *kétfertályos*, *három fertályos*, *öt fertályos* stb. jobbágyokról beszéltek, ha $\frac{1}{4}$, $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{5}{4}$ telkes gazdákra gondoltak. Az úrbéri telkek nagysága, fertályszáma arányában osztott kiegészítő birtokrészek mértékét is a fertály szóval fejezték ki. Például emlegették „egy fertály szállásföldet” (1833), „két fertály kukoricaföldet” (1833). A gazdaságok városi, közösségi fizetnivalóinak egy részét, például a szállási csőszbért a gazdák fertályai arányában vetette ki a város. Bizonyos közmunkákban,

⁵⁶ Az egy jobbágy által birtokolható úrbéri telkek számáról: CJH. 1896. 17. — A több telket birtokló jobbágyokról kevés szó esett az agrárhistoriái irodalomban. Vö.: SZABÓ István 1947. 26–27., JAKÓ Zsigmond 1944. XL–XLI.

⁵⁷ AV. BBŽ. Spisi. F. 2. Jankovác, 1612/1785. 133.

⁵⁸ F. 12., 15.

például határbeli árkok tisztításában, javításában úgyszintén a fertályok mennyisége szerint kellett részt venniük a gazdáknak.

1832-ben a nagy határrendezések, birtoklási változások előtt 416 fél telek és 79 egész telek alkotta Jankovác mezőváros jobbágynépének telki állományát. Hirük sem volt már a XVIII. századi nyolcad és negyed telkeknek. A nép és az uradalom egyaránt a fél telket tekintette a legkisebb jobbágybirtoknak.⁵⁹

Egy esztendővel a jobbágyfelszabadítás előtt és a jobbára vesztes úrbéri per fontos állomásai után, a jankováci földbirtoklási és földhasználási rend átszervezésének befejeztével, 1847-ben az uradalom elkészítette Jankovác mezőváros új úrbéri tábláját. Ez a terjedelmes lista a jankováci úrbériség történetjének záródokumentuma. A rajta szereplő jobbágyok és úrbéri földek szabadultak föl 1848. április 11-én. Az összeírás tanulmányozása okoz némi értelmezési gondot, mivel a telekbirtokosok listájában olyan személyek is szerepelnek, akik nem voltak jobbágyok. Például: Magyar Imre uradalmi inspektor 3+1 egész telekkel, Magyar Imre fia ugyancsak 3 telekkel, Martinka János uradalmi fiskális 3 telekkel, Kerekes József földmérő $\frac{1}{4}$ telekkel és Lévi Áron meggazdagodott zsidó $1\frac{1}{4}$ telekkel. Ezek az úrfélék talán megérezték a jobbágyfelszabadítás szelét és a nagy átrendezés idején pénzért jobbágytelkeket szereztek maguknak, arra számítva, hogy azok hamarosan tulajdonukká válhatnak. A kérdéskör további kutatást érdemel. Dokumentumai ismeretlenek, magyarországi párhuzamai is nehezen lelhetők föl. Mindenesetre most a 487 telekbirtokos sorából le kell számítanunk az öt fentebb felsorolt „úri birtokost”. Akkor kapjuk meg a telki földet birtokló jobbágyok 482-es számát. Közülük $\frac{2}{4}$ telket mondhatott magáénak 372 családfő. $\frac{3}{4}$ telke 23, $\frac{1}{4}$ vagyis egész telke 82 jobbágynek volt. Az átlagosnál jóval módosabbnak számított Ságodi Adám, Kalla József, Agócs János $\frac{1}{4}$, azaz másfél, valamint Dobos Ferenc és Szakál József $\frac{3}{4}$, vagyis két egész telekkel.⁶⁰

4. SZÁNTÓK, SZÁNTÓFÖLDI TERMEELÉS

Kalkatúrák, nyomások, gabonatermesztés

A jankováci határ szántóföldjeit a XVIII. század végén és a XIX. század első felében, valószínűleg az 1859/60-ban lezajlott tagosításig, *nyomáskényszerben* művelték. Ez, leegyszerűsítve a megfogalmazást, azt jelentette, hogy a gazdák nem tettség szerint vethettek terményfajtákat úrbéri földjeikbe, hanem az adott esztendőbeli *nyomásnak* megfelelően. Az úrbéri telki állomány szántóföldjei Jankovác területén három nyomásra voltak felosztva, amelyeket latin szövegekben *calcatúra prima*, *calcatúra secunda* és *calcatúra tertia* (első nyomás, második nyomás, harmadik nyomás) kifejezésekkel jelöltek. (A latin *calcatúra* szó annyira „magyarrá vált”, hogy magyar szövegkörnyezetben magyar ragokkal ellátva is használták, sőt Jankovác délkeleti határ részén *Kalkatúra* alakban, földrajzi névként is megőrződött.) Egy-egy kalkatúrában minden telkes jobbágynek volt földje. Más szóval: a gazdák földjeit úgy rendezte el annak idején a munkával megbízott „geometra”, hogy minden kalkatúrába körülbelül

⁵⁹ TL. Úrbéri iratok. (Jankovác). 82. doboz. (1831–1832). 1832. évi jobbágynévsor.

⁶⁰ TL. Úrbéri iratok. (Jankovác). 83. doboz. Jankovác 1847. évi úrbéri táblája.

egyforma rész jusson belőlük. Egy bizonyos esztendőben az első kalkatúrába mindenki őszi gabonát: búzát, kétszerest, rozst vetett, hogy a tarló egyszerre szabaduljon föl a legeltetés számára. A második kalkatúrába tavaszi gabona: árpa és zab került. A harmadik kalkatúra vetetlenül, ugarként pihent. A következő esztendőben csúszott egy fokozatot a termelési rend: az őszi nyomásból lett ugarnyomás, a tavaszból őszi nyomás, az ugarból tavaszi nyomás. Így haladt tovább a kalkatúrák esztendőnkénti váltogatása, a korabeli felfogás szerint: „amíg világ a világ”.

A fenti termelési sorrendből is látható, hogy a falvak és agrárvárosok nyomás-kényszerben művelt határrésze a gabonatermesztés színterének számított. Kapásnövényeknek nem jutott benne hely. A kukorica és a krumpli nyomáskényszeren kívül eső területekre szorult. A XIX. század első felében az ugarnyomás egy részének felszántásával, nagy harcok árán próbáltak a gazdák helyet biztosítani a kapásnövényeknek.

A földművelés, azon belül a szántóföldi gabonatermesztés kevés nyomot hagyott az úriszéki iratokban. Valamivel beszédesebb a városi tanács jegyzőkönyve, ahol sok esett téli gabonavetések illegális legeltetéséről; szárba szökött zöld gabonák tavaszi illetékten lekaszálásáról, elhordásáról; kétébe kötött, keresztetekbe rakott búza, árpa, zab ellopásáról; a nyomtatóhelyeken elkövetett gabonalopásokról. Ugyancsak a tanácsi határozatok emlegetik a gabona földesúri dézsmálását, vagyis a földesúri kilenced és a kibérelt egyházi tized kivételét a jobbágyok terméséből.

1781-ben, 1100 □-öles holdakban számolva, a jankováci határ három kalkatúrája 10.032 hold szántóföldet foglalt magába. Ehhez jött még 284 hold nyomáson kívüli föld Hergevicán és 510 hold kukoricaföld címén. Összesen 10.827 hold szántó állt a jankováci jobbágyság rendelkezésére.⁶¹ Egy datálatlan, de 1840 táján készült határterkép Calculus Geometricus című táblázata az első kalkatúrában 3663, a másodikban 3529, a harmadikban 3609 hold szántót talált. Ehhez hozzáadva a 601 holdnyi kukoricaföldet, a jankováci szántók 11.402 holdat tettek ki.⁶² Az 1847. évi úrbéri tabella 11.552 hold úrbéri szántóföldet tartalmazott.⁶³

Az 1781. évi jankováci határterkép rögzítette a szántóföldek határbeli elhelyezkedésének rendjét, valamint az A, B, C betűkkel jelölt kalkatúrák kiterjedését.⁶⁴ A térképen látható kalkatúra-kép kisebb változásokkal érvényben volt az 1840-es évekig, amikor a jankováciaci rosszallása ellenére, az úrbéri per velejárájaként változáson esett át, hogy az 1850-es évek végén a tagosítás során átadja helyét egy 1860-tól datálható új agrárvilágnak, a tagosított parasztbirtokok tanyás gazdaságai hálózatának.

A XVIII. század végén és a XIX. század első harmadában mindhárom kalkatúra a jankováci határ szántóföldi gabonatermesztésre legalkalmasabb déli oldalán terült

---

⁶¹ TL. Úrbéri iratok. (Jankovác). 83. doboz. (1831–1832). Calculus Geometricus 1781., Bauer Antal vármegyei mérnök 1825-ben 11.042 holdnak jelezte a jankováci jobbágyok kezén lévő szántókat. BAUER, Antonius 1825. 11.

⁶² MNL. S 21. 0059.

⁶³ TL. Úrbéri iratok. (Jankovác). 83. doboz.

⁶⁴ TL. Úrbéri iratok. (Jankovác). 82. doboz. (1831–1832). 1781. évi térkép 1832. évi másolata. — A térképnek fennmaradt néhány változata, amelyek némiképp el is térnek egymástól. Például egy 1782. január 16-án megyei tisztviselők által hitelesített példány (MNL. S 21. 0128.), valamint egy 1787. évi rajzolat, amelyen Kisszállás is látszik. (MNL. S 21. 0123.)

el, de nem nyúlt át Hergevicára. Az első nyomás (A) egy nagy csizmához hasonlított, amelynek talpa ráfeküdt a mélykúti határra, orra Hergevicáig, felnyúló szára pedig az épített település alatt elterülő nyomási legelőig terjedt. A „csizmaszár” háta némileg átnyúlt a mélykúti út keleti oldalára. A második nyomás (B) egybefüggő, téglalap alakú tömbje a déli határrész nyugati szélén feküdt. Hosszanti oldala nyugatról a történelmi Dzsida pusztá keleti határvonalát követte. Déli vége érintkezett az első nyomással. Északi vége felnyúlt Szentkatáig. Keleti széle a kaszálójárandóság pótlására kijelölt, illetve a „Falú kaszálója” néven emlegetett kaszálótömbig ért. A második nyomás kisebb tömbje a fent említett kaszáló és az első nyomás közé ékelődött. A harmadik nyomás hosszú tömbje a belterülettől délkeletre, a *Mélykúti úttal* párhuzamosan, a Kisszállás felé eső határrészen húzódott. Délen mélykúti földek határolták. Északon és keleten a *Szegedi országútig* terjedt, amely talán azonosnak tekinthető a mai (*Halasi útból* elágazó) *Kisszállási úttal*. 1879-ben a kataszteri felmérések idején a hajdani harmadik kalkatúra területét jobbra *Két út közti* néven szerepeltették a földmérők.⁶⁵

Az Orczy család levéltárában fennmaradt egy jankováci határtérkép, amely datálás nélküli ugyan, de aprólékos elemzésekkel megállapítható, hogy a nagy úrbéri per idején, 1835 és 1845 között készült. Az egyszerűség kedvéért tanulmányomban 1840 körüli térképnek nevezem.⁶⁶ Ezen a térképen látszanak azok a határbeosztási, határhazsnálatti változtatások, amelyeket 1832 tájától az uradalom erőltetett, és a feudalizmus utolsó másfél évtizedében a jankováciak ellenkezése, sőt ellenállása ellenére fokozatosan végrehajtott. A legfontosabb változás Hergevicán következett be, ahol megszűntek a kaszáló eredetű, de jobbra feltört szállásföldek, és helyükre húzódott a harmadik kalkatúra. Nem látszanak a korábban két sorba rendeződött szállások. A nyomások gazdálkodás utolsó éveire a nyomások elhelyezkedése a következő képet mutatta: A kaszáló pótlások (Falcastra adjustationalia) nagy tömbjétől keletre, a *Szegedi úttól* délre, a *Tinójárasi út* két oldalán terült el a mélykúti földekkel érintkező első nyomás (Calcatura prima). A határ délnyugati részén, a Dzsidával és Hergevicával érintkező hosszú sávban húzódott a második nyomás (Calcatura secunda). A harmadik nyomás (Calcatura tertia) a Szentiván és Dzsida felé eső, felsőbb hergevicai földeket foglalta el.

A nyomások átrendezése bizonyos területeken együtt járt a művelési ágak változásával. Korábban a *Dzsidai út* tájéka nyomási szántó volt a *Sömlék* legnagyobb vízállását megkerülve a szentkatali határig. Az átrendezés után ez a terület belső legelő lett. A második nyomás csak a *Dzsidai út* (mai *Borotai út*) alatt kezdődött. Ugyancsak községi legelő lett a hajdani kukoricaföldek halasi határral érintkező sávja. Az új kukoricaföldeket a *Szegedi úttól* délre a régi nyomási földek keleti csücskében mérték ki. Déli irányban lényegesen megnagyobbodott, korábbi nyomási földeket is magába foglalt a kaszáló pótlások tömbje. A harmadik nyomás Hergevicára kerülésével lecsökkent és a pusztá délnyugati szögletébe szorult a hergevicai kaszálók területe.

A datálatlan határtérkép, bármikor is rajzolta 1835 és 1845 között Kerekes József vármegyei földmérő, mindenképpen egy urasági ideát ábrázol, amely rengeteg pereskedés, harc árán hosszú évek alatt, a jobbágyság ellenállása közepette valósult meg.

⁶⁵ BL. VI. 106. AFTH iratok. Jánoshalma. 207. doboz.

⁶⁶ MNL. S 21. 0059.

A jankováciak, különösen a szállások szétverésének késleltetésével, a régi birtokaikhoz való ragaszkodással, az új kalkatúrákban kijelölt új birtokaik átvételének többszöri megtagadásával lassították a nem kívánt határrendezési folyamatot.

Kukoricaföldek

A búza, rozs, *kétszeres*, árpa, zab termesztésére kitalált nyomásos gazdálkodási rendszerben sokáig nem akadt helye a kukorica néven feltűnt újkori kapásnövénynek. Ezért sok helyen, például Kalocsa környékén a falvak több évszázados kertjeiben termesztették. Kalocsán, a város belső határában „kukoricás kertek” sokasága jött létre a XVIII. század közepén. Ezek a „kukoricás kertek” nem számítottak úrbéres földnek. Adták, vették őket. A „túladunai” szőlőkhöz hasonlóan a kalocsai lakosok, különösen a zsellér jogállású kézművesek vagyonának fontos alkotóelemét jelentették. A XIX. század első felére vagyonzelző szerepük alakult ki.⁶⁷

Más úton járt a kukoricatermesztés Jankovác határában, ahol a Kalocsai Sárköz Duna-táji falvaival ellentétben, nem volt több évszázados hagyománya a kerttartásnak, kertművelésnek. Így régi kertek, kertövezetek nem fogadhatták be a kukoricát, ami természetesen a nyomásos művelésű szántók világában sem volt kívánatos. Ezért átmeneti megoldás született. A szántóföldek legfélreesőbb keskeny tömbjét kijelölték kukoricaföldeknek, ahol a földparcellák nem tartoztak a nyomásos gazdálkodás szabályai alá, annak ellenére, hogy úrbéres földnek, a telki állomány részének számítottak. Minden egész telekből 2 holdat nem a nyomásokban, hanem a kukoricaföldek tömbjében birtokoltak a jobbágyok. A telki földként osztott kukoricaföld, a kalocsai kukoricás kertekkel ellentétben külön birtokegységként nem volt vagyonzelző. Aki urbáriális telket mondhatott magáénak, birtokolta a telek részeként kiosztott Halas felé eső kukoricaföldet is.⁶⁸

Az 1781. évi jankováci határtérképen láthatók az akkortájt használt, telki állományba tartozó kukoricaföldek. A halasi határvonal közelében, keskeny, hosszú sávban feküdtek a *Szegedi út* és a *Halasi út* között.⁶⁹ Ezek a „legrégebbi” jankováci kukoricaföldek viszonylag gyakran szóba kerültek a XIX. század első felének tanácsi határozataiban. Főleg csőszfogadás idején, vagy a kukoricacsőszök hanyag munkája kapcsán emlegették őket. Megnevezésükben dominált a *halasi* szó. A „*halasi homoki*”, „*halasi nyárias*”, „*halasi határ felüli*”, vagy a leegyszerűsített és enyhén félreérthető, simán „*halasi*” kifejezést használták rájuk leggyakrabban. Egy 1833. évi csőszfogadási határozatban a „halasi homoki” szinonimájaként előfordult a fölöttébb régies, talán a középkor felé vezető, mára az élőbeszédből kiveszett *Mitre* helynév is a Halas felé eső jankováci kukoricaföldek jelölésére. Akkor jankováci Király *Gergő* és Basa *Gergő* jelentkeztek a tanácsnál kukoricacsősznek „*Mitri Pusztájára, vagy is*

⁶⁷ BÁRTH János 1974. 219–220., BÁRTH János 1975. 48–49.

⁶⁸ Jankováci kutatásaim során egy olyan dokumentum került elő, Maráczai Imre házaspár zsellér javainak 1845. évi árverési listája, amelyben utolsó tételként szerepelt egy „önállósult életet élő” félholdas kukoricaföld. El is kelt 10 forint 45 krajcárért. A szűkszávú listából nem állapítható meg, hogy a határ melyik részén feküdt, melyik osztásból származott, és Maráczai Imre, mint zsellér miként jutott hozzá, hogyan bocsáthatta áruba. BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ű. Szn. 1845. (F.39.)

⁶⁹ TL. Urbéri iratok. (Jankovác). 82. doboz. 1831–1832., 1781. évi határtérkép.

homokos halasi kukorizásra”. Megkapták az áhított állást. Csőszők lettek a „*halasi kukoricásban*”. Bérüket az esküdtek így határozták meg: „*Régi bé vett szokás szerint bér fizetés[ük] léssen minden fertály kukoriczástol 3 kr., egy sessiotol kenyér és egy vatsora, fél sessiotol 1 kenyér és semmi vatsora.*”⁷⁰

1837-ben, amikor Király Gergelyt és Taskovics Ferencet megfogadta a tanács kukoricacsőszonek a „*Halasi határ felüli kukoritza földekre*”, fizetésüket, amelyet a földek birtokosai adtak a kukoricatermés védelmezőinek, a birtokolt föld nagysága arányában határozta meg: „*Bérük léssen: minden két fertál földtül 1 kenyér; 3, 4, 5 fertál földtül 1 kenyér és vatsora; 6, 7, 8 és ezen túl fertál földtül 2 kenyér és két vatsora; úgy minden fertál földtül 3 kr. vez. kész pénz.*”⁷¹

A XIX. század első felében a jankováci határ nyugati szélén, a szentiványi legelő közelében is volt már egy kukoricaföldként használt terület. Ebből az időből alapos határtérkép nem áll rendelkezésünkre, így térbeli azonosítása nehézségekkel jár. Valószínűleg a telki föld részének számított. Legtöbbször a „*Jobbítások*” névvel illették. Ez a rövidített kifejezés arra utal, hogy az urbáriális telkek pótlására fenntartott területekről volt szó. 1821-ben, Bakos Istvánt már a „*Szent Iványi határra a' Jobbításokba*” fogadta meg a város kukoricacsőszonek.⁷² 1836 májusában Szarvas Pál zsellér és a fia lett kukoricacsőszonek „*a' jankováci jobbításokban a Felső Szent Iványi köz legelőnél esendő kukoriczásban.*” Ugyanazt a fizetséget kapták, mint a „*Halasi nyáriansnál esendő kukoriczás*” csőszei, vagyis a bérük így alakult: „*Kettőnek ...minden egy sessio földtül egy kenyér, semmi vatsora és hat váltó krajczárok.*” Ők kapták meg az ún. *hajtópénzt*, vagyis a károkozótól beszedett büntetések összegét is.⁷³

A Duna-Tisza köze sok településéhez hasonlóan a XIX. század első felében Jankovácon is felmerült annak igénye, hogy az ugarnyomásba kukoricát vessenek. A földesurak és a konzervatív gazdálkodási rend védelmezői legtöbb helyen ellenezték az elképzelést, a jobbágyok többsége pedig harcolt érte. A jankováci uradalom, valószínűleg gazdasági érdekeinek megfelelően, hol ellenezte, hol támogatta az ugarbeli kukoricavetést. Arra is volt példa, hogy szükségmegoldásként a tavaszi nyomásbeli kukoricatermesztést sem kárhóztatta. 1835 nyarán az uradalmi tisztség valószínűleg beleegyezését adta ahhoz, hogy a nagy zabhiányra való tekintettel a következő évben zab helyett kukoricát vessenek a tavaszi nyomásba a jankováci jobbágyok. Erre utal a város egyik határozata arról, hogy „*a zsidai erdő részről düllőben*” uradalmi jóváhagyással kukoricát kell vetni „*zab hiányában.*” A tanács ülése megfogadott hat férfit kukoricacsőszonek, azzal a megjegyzéssel, hogy a leendő nagy kukoricást osszák fel hat részre, és minden csőszonek vigyázzon a neki jutott kukoricatáblára. A hat kukoricacsőszonek bérét is meghatározták az esküdtek: „*Minden csőszonek bére minden fertálytól egy zsák tisztított csöves kukoricza és minden darab földtül egy kenyér, két itze főzelék, egy font szalonna és ahhoz só, kiadandó léssen.*”⁷⁴

⁷⁰ BL. V. 342/a. Tjkv. 1833. május 11. 83. szám. 41. pag.

⁷¹ BL. V. 342/a. Tjkv. 1837. május 16. 254. szám. 121. pag.

⁷² BL. V. 342/a. Tjkv. 1821. június 21. 210. szám. 244. pag.

⁷³ BL. V. 342/a. Tjkv. 1836. május 7. 606–607. szám. 96–97. pag.

⁷⁴ BL. V. 342/a. Tjkv. 1835. augusztus 29. 187. szám. 86. pag.

1837 márciusában a város kérte az uradalmi inspektort, engedje meg, hogy az ugar egy részébe a gazdák kukoricát vessenek, mivel előző évben rossz volt a gabonatermés. Az uradalom vezetője nem engedte meg az ugarbeli kukoricavetést, mondván: „Az ugarba(n) vetett kukoricából dézma a Tekintetes Uraságnak nem jár.”⁷⁵ Azután mégiscsak történhetett valamiféle enyhülés, mert 1838. január 1-jén a város már csószot fogadott az ugarba vetendő kukoricák őrzésére.⁷⁶

Alább foglalkozom majd a hergevicai kaszálók egy részének feltörésével, a nyomáskényszerbe nem tartozó *szállásföldek* művelésével. Most azért hozom csak szóba a kérdéskört, hogy a kukorica ottani szerepére utaljak. 1822-ben már emlegették a kaszálóból feltört kukoricaföldeket Hergevicán.⁷⁷

1781-ben Jankovác jobbágynepe összesen 510 hold szántót művelt kukoricaföldként a halasi határszélen.⁷⁸ A határ átrendezése, a kalkatúrák helyének megváltoztatása során a Szentiván felé eső kisebb kukoricaföld bizonyára megszűnt. Az 1840-es években a Halas felé eső 601 holdas kukoricaföld a halasi határvonaltól kissé nyugatabbra került. A *Szegedi út* déli oldalán kapott helyet, olyan területen, amely korábban kalkatúrába esett.⁷⁹

5. KASZÁLÓK, SZÁLLÁSFÖLDEK, SZÁLLÁSOK

Szójelentések és szóértelmezések kavalkádjá

A fejezetcímben felsorolt három kifejezés Jankovác agrárhistóriájában a település hajdani pusztáján, a fokozatosan jankováci határrá vált Hergevicán⁸⁰ került elő együtt, egybefonódva, szinte elválaszthatatlanul. Olyan kifejezésekről van szó, amelyeknek jelentése a XXI. században nem világos mindenki számára, sőt a feudalizmus utolsó évszázadában is többféle tartalomra, jelenségre vonatkozhattak. A XVIII–XIX. századi forrásokat tanulmányozó néprajzkutatóknak, agrártörténészeknek Kárpát-medencei párhuzamok és szótörténeti folyamatok tanulságai alapján néha latolgatnia kell, hogy a *szállásföld* vagy a *szállás* szó éppen milyen jelentéssel értelmezhető egy-egy előkerült úrszéki levélben vagy más hasonló szövegben. Éppen ezért a téma érdemi tárgyalása előtt érdemes lexikonszerű rövideggel meghatározni a három kifejezést, illetve a három szóval jelölt fogalmat, pontosabban: fogalmakat.

A *kaszáló* látszólag a legkönnyebben értelmezhető szó. Olyan területet jelöl, amelyen szénának kaszálható fű terem. A kaszáló gyanánt használt területek egy-egy település határa esetében általában elkülönültek a szántóként művelt területektől. Sok alföldi agrárváros és falu territóriumán, így például Szeged határában a kaszálókon

⁷⁵ BL. V. 342/a. Tjkv. 1837. március 11. 251. szám. 120. pag.

⁷⁶ BL. V. 342/a. Tjkv. 1838. január 1. Szn. 130. pag.

⁷⁷ BL. V. 342/a. Tjkv. 1822. július 15. 250. szám. 264. pag.

⁷⁸ TL. Urbéri iratok. (Jankovác). 82. doboz. 1831–1832. Calculus Geometricus.

⁷⁹ MNL. S 21. 0059.

⁸⁰ A puszta nevét a XVIII–XIX. századi térképészek, földmérők, hivatalnokok, tanítók tudálékos és örökké tétovázó *Hergyevicza*, *Hergyavica* stb. alakjaival szemben a helyi és környékbeli „népi”, paraszti szóhasználat szerint *Hergevica* alakban használom.

jöttek létre a korai XVI–XVII–XVIII. századi paraszti gazdasági telephelyek, a tanyák őseinek tekinthető szállások.⁸¹ Ha a kaszálók olyan határrészekon, pusztákon kerültek el, ahol nem volt nyomáskényszer, vagyis határhasználati korlátozásoktól mentes földhasználat dívott, a fütermő terület könnyen szántóvá fordult, gabonanyomtató és állatteltető szállásnak adott teret, neve pedig *szállásföld* alakot ölthetett a történeti forrásokban. Ilyen esetekben a *kaszáló* és a *szállásföld* kifejezés egymás szinonimái lettek. Jó példát nyújtottak erre a jankováci előljárók, akik 1785-ben az úriszékhez írott, Hergevicával kapcsolatos egyik levelükben a „*Kaszáló szállásföldek*” kifejezést használták.⁸²

A *szállásföld*, ritkábban *tanyaföld* a XVIII. századi Alföldön általánosságban határhasználati kötöttségektől mentes területet jelentett. A *szállásföldek*, néha röviden: *szállások* néven emlegetett birtokcsoportok, határbeli övezetek elkülönültek a nyomásokban művelt határrészekről. Ezekon a földeken, illetve ezek kaszálóin alakultak ki a tanyák őseinek számító paraszti gazdasági telephelyek: a szállások. A *szállásföld* kifejezés jelentése nagyon összetett, sokrétű. Agrár-etnográfiai és agrártörténeti értelemben sokféle földet, sokféle jogállású birtokot takar. Ezeket a jelentéstartalmakat itt nem tekinthetjük át, hiszen Kecskemét XVII. századi magánbirtoklású „mezei kertjeitől” a nyomásos határú XVIII. századi alföldi jobbágyfalvak és kismezővárosok pusztáinak szállásföldként emlegetett, határhasználati kötöttségektől mentes paraszti birtokaiig terjed a skála.⁸³ Témánk szempontjából az utolsóként emlegetett forma számíthat leginkább figyelmünkre, hiszen Jankovác is a „kettős határhasználatú” jobbágytelepülések közé tartozott a XVIII. század végén és a XIX. század első felében.

A nagy közép-európai karriert befutott régi magyar *szállás* szó jelentései fölöttébb szerteágaznak. Alapos számbavételüket, itt és most, nem tekintem feladatomnak. Témánk szempontjából legfontosabbnak látszik az a jelentés, amely a tanya őseinek számító határbeli paraszti gazdasági telephely, gabonanyomtatóhely, termény- és takarmánytárolóhely, állatteltetőhely kifejezésekkel határozható meg. Színezi a képet, hogy a *szállás* szó jelenthette azt a földdarabot is, amelyen a határbeli telephely létrejött, ahol a szállásépületek felépültek, de vonatkozhatott a szállásföldre, a határhasználati kötöttségektől mentes pusztai birtokra is.⁸⁴

Kaszálók

Az újratelepülés (1731) és a Mária Terézia-féle úrbérrendezés (1770–1772) közötti négy évtized jankováci határhasználatáról, források híján nehéz, de mostani, XIX. századi témánk szempontjából talán nem is feltétlen szükséges képet alkotni. 1770-ben Jankovác jeles jobbágygazdái: Pető Ferenc, Nagy Pál, Dobos János, Török András, Tóth Márton, Szerezlei György, Szili Ferenc „keresztvonyásos” néviratásukkal ünnepélyesen megválaszolták az úrbérrendezési eljárás 9 kérdőpontját. Válaszuk-

⁸¹ Vö.: JUHÁSZ Antal 1975. 277–282.

⁸² AV. BBŽ. Spisi. F. 2. Jankovác, 1558/1785. 133.

⁸³ Az irodalmi adatok értelmezésére, a szállásföldek kérdéskörének alapos bemutatására: OROSZ István 1980. 183–197., vázlatos, rövid áttekintésére: BÁRTH János 1996. 108–109.

⁸⁴ BÁRTH János 1981. 535., BÁRTH János 1996. 97–98., 108–109.

ban, ahol egyébként valószínűleg „túlpanaszkodták” magukat, lehangoló képet festettek kaszálóikról. A 4. pont kérdésére felelve a haszonvételek között azt nyilatkozták: „Kaszáló földeink l:ki vévén az *Quartélyosok számára valót:l egyebek nintsenek, hanem a' szántó földeinket pallagnak el hagyván, azokon kaszálgatunk.*” Utóbb, a malficiumok sorában újra előhozták a kaszálók kérdéskörét: „Kaszáló földeink más móddal nem léteznek, hanem gyöpül az földet föl törjük, és úgy egy két esztendőben kórót terem, azután két három esztendőnek folyásában türhető füvet hoz, végtire tiszta szórfüvé a' földnek vadsága miatt változik.”⁸⁵

Az 1770 és 1772 között zajlott úrbérrendezés nagy változásokat hozott Jankovác mezőgazdaságában és jobbágyéletében. A változások még inkább kidomborodtak az 1770-es és az 1780-as évek fordulóján végrehajtott úrbéri reguláció során. A XIX. század első felére is kiható új állapotokat jól tükrözi a fentebb már többször hivatkozott 1781. évi jankováci határtérkép.

Ezen a térképen láthatók a jankováci kaszálók is. Egyik csoportjuk a belterület közelében, a falutól délnyugatra, az első és a második szántóföldi kalkatúra szögletében feküdt. A kaszálóterület nyugati és keleti szélén a „*Falu kaszálója*”, vagyis faluközösségi, községi kaszáló húzódott. Középen a hergevicai kaszálókhoz járó „kiegészítések”, „jobbítások” sorakoztak. A másik, mégpedig a nagyobb kaszálócsoport Hergevicán feküdt. Tulajdonképpen a pusztá nagy részét kaszálók borították, amelyeket két részre tagolt a szálláshelyek észak-déli irányú hosszú csíkja.⁸⁶

Az úrbérrendezés során, 1772-ben elkészített jankováci úrbéri tabella legtöbbször 10 *embervágó* rétet tüntetett föl egy-egy egésztelkes jobbágy birtokában. Az *embervágó* a *kaszás* szóhoz hasonlóan kaszáló-mértékegységként akkora területre vonatkozott, amelyen egy férfi egy nap alatt le tudta kaszálni a füvet. Az embervágónyi kaszálót általában 1 holddal azonosították, ámbár az 1 hold, kaszáló esetében, 800 □-ól és 1200 □-ól között ingadozott.

1772-ben a 264 jankováci telkes jobbágy összesen 2083 embervágó rétet birtokolt. Ehhez társult még a falusi közösség 250 embervágónyi kaszálója. Így az összes jankováci kaszáló 2333 embervágót tett ki.⁸⁷

Az úrbéri tabellára felvett kaszálómennyiség alatta maradt a „törvényes” kaszálónagyságnak. Bács, Békés, Csongrád vármegyékben 22 *kaszás* rétet járt egy egész jobbágytelek után.⁸⁸ Ezért a jankováci jobbágyok kaszálóit a földesúrnak, a Magyar Kamarának, a következő években ki kellett egészítenie. Az 1781. évi határtérképen valószínűleg ezekre a kiegészítésekre vonatkoztak az „*adjustationem Pratorum*” megnevezésű kaszálóábrázolások.

A reguláció eredményeként 1781-ben az 520 és fél hold *szállással* együtt 6561 holdat tettek ki a jankováci kaszálók. A faluhatárra jutott 180 hold. Kiegészítésnek számított 856 és fél hold. A jobbágyok Hergevicán kimért kaszálói 1100 □-öles holdakban számolva 5004 holdat foglaltak el.⁸⁹

⁸⁵ TL. Úrbéri iratok. (Jankovác). 81. doboz. (1767–1782). 9 kérdőpont válaszai, 1770.

⁸⁶ TL. Úrbéri iratok. (Jankovác). 82. doboz. 1831–1832. 1781. évi térkép 1832. évi másolata.

⁸⁷ BL. V. 342/a. 6. doboz, 2. tétel. 1772. évi urbárium.

⁸⁸ CJH. 1896. 19–20.

⁸⁹ TL. Úrbéri iratok. (Jankovác). 82. doboz. 1831–1832. Calculus Geometricus., BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. Szn. 1830.

Az 1830-as és az 1840-es évek határrendezésének következményeként a hergevicai maradék kaszálóterületen 800 □-öles holdakban számolva 2660 hold, az ún. kiegészítések, jobbítások területén 2075 hold, összesen 4735 hold kaszálót birtokoltak a jankováci jobbágyok.⁹⁰

Fentebb már szó esett arról, hogy Jankovác is felvehető az Alföld „kettős határhasználatú”⁹¹ települései: például Gyoma, Orosháza, Mezőberény, Kaba, Sáp, Sentes, Szarvas, Makó, Zenta sorába. A megemlített és a többi hasonló települések agrárfejlődésében közös vonásnak számít, hogy volt nyomásokban művelt határrészük és szállásföldként kiosztott, határhasználati kötöttségektől mentes földterületük, pusztájuk egyaránt. A közös vonást egyéni színek tarkíthatták. Ilyen egyéni sajátosságnak tekinthető Jankovác agrármúltjában, hogy a telki állomány, az urbáriális föld megosztott a nyomásos határ és a szállásföldes pusztá között. A jankováci jobbágyok három kalkatúrában művelték a határukban fekvő urbáriális szántóföldjeiket, de úrbéri telkeik másik alkotóelemét, a kaszálókat szállásföldként birtokolták Hergevicán. Urbáriális földjeik, úrbéri telkeik egy része tehát szállásföldként szolgált gazdaságukat. Ez a sajátosság jelenti Jankovác XVIII. századi és reformkori birtokviszonyainak, agrárfejlődésének egyéni színét a „szállásföldes” alföldi települések agrárhistóriai tablóján.

Az 1830-as és az 1840-es években meg-megújuló hullámverésekkel szinte folyamatosan zajlott Jankovác mezőváros és földesura, az Orczy familia végeláthatatlan úrbéri pere. Ennek részletei nem ide tartoznak, de szükséges megemlítenem, hogy a nagy perfolym egyik sarkalatos vitapontjának a hergevicai kaszálók kérdését tekintették a jankováci jobbágyok és a földesúr képviselői egyaránt. A jobbágypanaszokból, a panaszokra adott uradalmi válaszokból, de leginkább a perbeli szócséplő prókatori megnyilatkozásokból nem könnyű kihámozni a nézeteltérések, az érdekek harcának lényegét. Alaposan szemügyre véve a perszövegeket, különösen az 1835. évi és az 1845. évi úriszéki ítéleteket,⁹² úgy látszik, hogy a jobbágyok kaszálóilletőségének mérete körül folyt a harc. A földesúrnak állt a zászló, a jobbágyok pervesztése végig a levegőben lógott. Az összezsapás súlyának kellő érzékelésére két fontos tényezőt figyelembe kell vennünk:

1. A XVIII. század végi földmérő térképész 1781-ben maga is úgy látta, hogy a hergevicai kaszálók gyenge minőségűek. („Prata... ultima qualitatit sunt”). Ezért különösebb szívfájdalom nélkül 1100 □-ölekkal mérte ki a jobbágyok kaszálóinak *embervágóit, kaszásait, holdjait*. 1781 és az 1840-es évek között sokat változott a világ. Valószínűleg a szállásokon teletetett állatok trágyájának köszönhetően javult a hergevicai szállásföld jellegű kaszálók minősége is. A földesúr képviselőiben természetes reagálásként merült föl az a terv, hogy a reformkori újabb határföldmérés és határrendezés során kisebb □-ölszámmal, nevezetesen 800 □-öles holdakban mérjék ki a kaszálókat.

2. Alább még lesz róla szó, hogy a XIX. század első felében a jobbágyok a hergevicai kaszálóik egy részét feltörték és szántóföldi művelés alá fogták. Ezt könnyen

⁹⁰ MNL. S 21. 0059.

⁹¹ A „kettős határhasználatú” településekről röviden további irodalommal: BÁRTH János 1996. 109.

⁹² BL. XI. 607/a. 3. doboz, 3. tétel. 1/835. (1835. márc. 26-i ítélet). Ugyanez és az 1845. aug. 7-i ítélet: TL. Úrbéri iratok. (Jankovác). 81. doboz. (1827–1848).

megtették, mivel kaszálójuk szállásföldnek számított, amelyre nem vonatkoztak a nyomásos gazdálkodás szabályai. Következésképp, ha az 1840-es évek határfelmérései, birtokátrendezései során a földesúr 800 □-örellel számíttatja a kaszálók holdjait, a szállásföldjeiken kölest, kukoricát, árpát, zabot, búzát termelő jobbágyokat a holdankénti 300 □-öl elvesztésével hatalmas károsodás éri.

A földesúr, illetve a domínium képviselői minden eszközzel bizonyították, hogy a hergevicai kaszálókból 800 □-öl ér föl egy holddal, vagy Mária Terézia urbáriumának szóhasználatára szerinti egy *embervágó*val. Már az 1835. március 26-án kelt úriszéki ítéletben megfogalmazódott, hogy Hergevicán 800 □-ölnyi kaszáló terem „egy úrbéri kocsira való” szénát, „14 mázsa és 36 fontos nehézségűt”, vagyis „egy ember kaszáló” 800 □-ölnök felel meg. A tíz évvel később, 1845. augusztus 7-én kelt úriszéki ítélet szerint 1845-ben megtörtént a földesúr képviselői által szorgalmazott hergevicai *kaszáló próba*, amely az uradalom állítását igazolta. A helyszínen tartózkodó vármegyei urak előtt lekaszálták a 800 □-öl kaszálóterület fűvét. A területen 98 ½ font és 9 ¼ lat széna termett. Más megfogalmazással: „Kotsira rakva...egy leeresztett vendég oldallal és kereszt rudakkal ellátott igen terhelt kotsit adott.”⁹³ Igazolódtt tehát az urasági állítás a jankováciak kárára a 800 □-öles hold jogosságáról, illetve a 800 □-öles hold, az *embervágó*, és az *egy kocsi* szénát termő rét azonos nagyságáról.

Természetesen a jankováciak nem nyugodtak bele vereségükbe. 1845. szeptember 27-én levelet írtak a császárnak, amelyben többek között újabb szénatermesztés *probáticát* kértek, mégpedig rosszabb minőségű kaszálóterületen és öt esztendőn keresztül minden évben, hogy átlagot lehessen számolni.⁹⁴

A hergevicai kaszálók gazdái a XIX. század első felében a szállásföldnek számító birtokuk egy részét feltörték és szántóföldi művelés alá fogták. A gyöptörésbe először általában kölest vetettek. Utána következhetett a kukorica, árpa, zab vagy búza is. Az 1820-as években már előfordultak kártevések, lopások a hergevicai kukorica-földeken.⁹⁵ 1822 júliusában Petes Mihály uradalmi számvevő dézsmáltatni akarta a feltört hergevicai kaszálókon termett gabonát. A jankováciak ellenálltak. Azzal érveltek, hogy a környező helységekben is csak az urbáriális földjeik után adnak dézsmát a jobbágyok, ők sem adnak tehát a kaszáló néven emlegetett, szállásföld jellegű hergevicai területeik terményeiből. A jankováci eljárók nem voltak hajlandók „*publikáltatni*”, vagyis a vasárnapi mise után a templom előtt kihirdettetni a számvevő rendelkezésének dézsmára vonatkozó részét.⁹⁶

„Szállások”, mint hergevicai földdarabok, „szállásföldek”

A szállás kifejezésnek a XVIII-XIX. században többféle jelentése élt egymás mellett a jankováciak nyelvében. Közülük itt most kettő számíthat figyelmünkre: 1. Az úrbéri földektől eltérő jogállású pusztai föld. 2. Paraszti, határbeli gazdasági telep-hely, a tanya őse.

⁹³ TL. Úrbéri iratok. (Jankovác). 81. doboz. 1827–1848.

⁹⁴ BL. V. 342/a. 6 doboz, 3. tétel. Szn. 1845.

⁹⁵ BL. V. 342/a. Tjvk. 1822. július 15. 250. szám. 264. pag.

⁹⁶ BL. V. 342/a. Tjvk. 1822. július 7. 248. szám. 263. pag.

Az első jelentéssel itt részletesen nem foglalkozom, csak a jankováci levéltári forrásokból idézek olyan hergevicai vonatkozású szövegeket, amelyekben a *szállás* szó nyilvánvalóan földterületet jelentett.

1846-ban egy tanúvallatás során nyilatkozta Nagy Imre 30 éves jankováci jobbágygazda: „*Neki egy fertály szállása lévén Hergyeviczán. Taval termett rajta 18 zsák búzája, 14 zsák árpája. 1844-ben pedig: 19 zsák zabja, 67 zsák kukoriczája és 6 zsák árpája. A tanú általjában saját ¼ szállásának évi hasznát 30 forintra betsüli.*”⁹⁷

Kováts György homoki jankováci esküdt 1834-ben panaszolta: „*Helybéli Lengyel Jánostol a Hergyeviczai Szállásokon szántással használandó fertály szállást*” ...vett bérbe egy évre 15 forintért. „*Itten érintett Szállási földet értvén, a másét magáénak állítván, ...Lengyel János hibásan kimutatta volna és azt Kováts György homoki meg szántotta volna.*”⁹⁸

Nagy István 1836-ban amiatt panaszzkodott, „*...hogy Hergyeviczai Szállásán ...bitangoló ökrök idei kukoricza vetését meg ették*”.⁹⁹

Kovács József 60 éves jankováci lakos, aki 1836 táján részesként dolgozott Fenyvesi András jankováci gazdánál, 1842-ben vallotta: „*Csizóczky Györgynek szállását Fenyvesi András bírván, ő dolgozta le 2 esztendőben az árpát rajta, mivel az árpa vad zabbá vált és szénának kaszálták.*”¹⁰⁰

Szállások, mint hergevicai paraszti gazdasági telephelyek

A hergevicai szállások a magyar tanyák világában

A parasztság által létrehozott határbeli gazdasági telepek, amelyeket a XVIII. században leginkább *szállás*nak, ritkábban pedig már *tanyának* neveztek, a nagy határú alföldi agrárvárosok területén, a tanyák ősei gyanánt a paraszti üzemszervezet és gazdálkodás nélkülözhetetlen színtereinek számítottak. A XIX. század első felében a jankováci írott történeti forrásokban is sok nyomot hagytak a *szállás*, ritkábban *tanya* néven emlegetett, paraszti gazdasági telepek. Jankovác jobbágy népe a rendelkezésére bocsátott határbeli úrbéri szántóföldeket nyomáskényszerben művelte, ami nem kedvezett a tanyakialakulásnak. A fentebb említett „kettős határhasználatú”, szállásföldekkel is rendelkező alföldi településekhez hasonlóan, Jankovácon is a határhasználati kötöttségektől mentes, „szállásföldes” övezetben, nevezetesen Hergyevica pusztán jöttek létre a jobbágyparaszti szállások. Ezek a telepek lényegesen különböztek a magyar tanyatörténet „klasszikus” kecskeméti, nagykőrösi, halasi stb. szállásaitól azáltal, hogy nem egy-egy magánbirtok tetszés szerinti pontjain, hanem földesúri hatalom által kijelölt, mérnökileg kimért kis földdarabokon jöttek létre. A beltelkekhez hasonlóan sort alkottak.¹⁰¹

⁹⁷ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1846.

⁹⁸ BL. V. 342/a. Tj. kv. 1834. november 15. 149. szám. 70. pag.

⁹⁹ BL. V. 342/a. Tj. kv. 1836. szeptember 24. 217. szám. 104. pag.

¹⁰⁰ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1842. jan. 20-i tanúvallatás.

¹⁰¹ Az alföldi tartozéktanyák kialakulására, életére, további irodalommal: BÁRTH János 1996. 95–120.

— A szántóföldektől elkülönített földparcellákon létrehozott szállások Kalocsa környéki változataira: BÁRTH János 1975/b. 252–271.

A jankováci szállások sorba rendezése talán összefüggött az állami hatóságok által szorgalmazott és az 1770-es, 1780-as évek fordulóján Bács-Bodrog vármegyében nagy hullámokat vert szállásösszevonó, szálláscsoportosító elképzelésekkel, mozgalmakkal, intézkedésekkel.¹⁰²

A hergevicai szállások két sora egy hosszú, egyenes szélű csíkot alkot az 1781. évi jankováci határtérképen a Dzsida széle és a tataházi föld között húzódó nyílegyenes út két oldalán.¹⁰³ A kaszálókat metsző, szalagszerű, 520 és fél holdas terület „G” jele a térképkészítő mérnök magyarázata szerint: „*Szallasones in Praedio Hergyavitza ad duos ordines contractos*”. Ezzel a megfogalmazással Hury József „inzellér” arra utalt, hogy a Hergevica pusztán lévő szállások két sorba rendezettek, vagyis nem szét-szórtnan helyezkednek el, mint sok alföldi társuk.

A jankováci határtérkép elkészülte, illetve a hergevicai szálláshelyek kijelölése után négy esztendővel 1785. július 19-én a jankováci előljárók panaszlevelet írtak akkori földesuruk, a Magyar Kamara úriszékének. Ebben többek között arról panaszkodtak, hogy hergevicai szállásföldjeik fölöttébb keskenyek és hosszúak, az egy fertályosnak számító földön lovaskocsival meg sem lehet fordulni, ezért nehéz rajtuk szállást tartani. Alább teljes terjedelmében idézem a levél szállásokkal kapcsolatos 3. pontját: „*Alázatossággal jelentik azt is, hogy ugyan az földek el mérése alkalmatosságával Kaszáló Szállás földek is el mérettek, jól lehet, de mivel hogy negyedfél dűlő legyen az hossza, úgy annyira keskenyek, hogy az egy fertályos a maga földgyén keresztül kocsiával nem állhat a szomszédgyának kára nélkül, más oka pediglen, hogy ezen keskenység miatt Szállásokat nem építhetünk, mint hogy pedig ezen Kaszáló Szállás föld igen terméketlen és sovány legyen és trágyázni szükséges volna, alázatossággal instálnak Tekintetes Uraság széke előtt, hogy ezen hosszú és keskenység egy dűlőben húzattassék, hogy kiki maga Kaszáló Szállás földjén valami épületet tehessen, és e' szerint soványságát ezen földnek barmaikkal meg trágyázhassák, különben kinszerítettnek nagyobb részre ezen Kaszáló Szállás földet el hagyni, mint hogy éppen kevés avagy semmi hasznát már is nem vehetik*”.¹⁰⁴

Az egy fertályosnál nagyobb hergevicai szállásföldek bizonyára szélesebbek voltak, mint a panaszlevélben emlegetett parcellák, és a gazdák többsége a XVIII. század utolsó két évtizedében létrehozta hergevicai szállását. A jankováci tanács fennmaradt jegyzőkönyvei és a jankováci úriszék elérhető iratai az 1810-es években kezdődtek. Ezekben a dokumentumokban már gyakran szerepeltek a jobbágyság birtokában lévő hergevicai gazdasági telephelyek, az egymás közelében létrehozott szállások. Legtöbbször „szállásfelverések”, szállási lopások, károkozások alkalmával és csőszfogadás idején esett róluk szó.

1813 júniusában Zámbo Pál „*hergevicai csősz*” jelentette a jankováci tanácsnak, hogy helybéli legények „*Ádány János öregnek szállását felverték, egy ablakját, egy vödört és két tyúkját ellopták 's eltékozták*.” A tanács a megnevezett négy legényt a kár megtérítésére és fejenként 12 pálcaütésre ítélte.¹⁰⁵

¹⁰² Vö.: SZABÓ István 1960. 146–152.

¹⁰³ TL. Urbéri iratok. (Jankovác). 82. doboz. 1831–1832. 1781. évi térkép 1832. évi másolata.

¹⁰⁴ AV. BBŽ. Spisi. F. 2. Jankovác, 1558/1785. 133.

¹⁰⁵ BL. V. 342/a. Tjvk. 1813. június 5. 79. szám. 48. pag.

1810 novemberében egy idegenből származott béreslegény „*Mihályovác Rác Gergely*” panaszt tett gazdájára a jankováci tanács előtt amiatt, hogy „... *Vajda Mátyás, a' kinél ő béresi szolgálatban vagyon, őtet a' Tanyáról, a' hol gazdájának marháját és a' között a' maga Tehenét is őrzötte, szállót takarni haza híván*”, és távolléte alatt a tehene elveszett, mert a gazda megbízottja nem vigyázott rá.¹⁰⁶

1813 januárjában Kiss István Vicsori, akinek fia, Pál az előző évben Király Györgynél béreskedett, panaszt tett a tanács előtt fiát védelmezve a legény bérét viszatartó gazdára: „... *az ősszel, midőn az ökrök[kel] és más heverő marhákkal a' Szálláson kint volt, a' gazda két testvérjeinek fiaival, egy jármos tinaja a' gazdának a kútba esett.*” Az előjárók a jó döntés előkészítéseként kihallgatták mindazokat, „*a' kik a' szálláson kinn voltak.*”¹⁰⁷

1817 januárjában a jankováci tanács 12 pálcaütésre ítélte Dobos János gazda fiát, Istvánt helytelen szállási viselkedése miatt: „*Kovács Antal Homokinak abbéli panaszára, hogy a' mult télen egy fergeteges napon egy samara, melyen juhainak szénát szokott hordani, az utánna lévő kis szánkóval és azon lévő somfa bottal 's egy hosszú nyelű vasvillával, eltévelygött, 's Dobos János öreg szállására ment, a' hol a gazda fia, Istvány a' szánkórol a' botot levette és a' maga vallása szerint szegeknek eldarabolta, a' vasvillát is elsikkasztotta.*”¹⁰⁸

A fenti idézetek kellőképpen bizonyítják, hogy az 1810-es években a hergevicai szállások már léteztek, és az esztendő különböző évszakaiban: tavasszal, nyáron, ősszel, télen egyaránt a paraszti gazdálkodás nehezen nélkülözhető pusztai színtereinek számítottak. A szálláshasználat elfogadottságát, „bevettségét” tükrözi az a tény is, hogy az 1810-es években Jankovác tanácsa rendszeresen alkalmazott, „*fertály számra*” adandó bérrel szállási csőszet.

A megszokottnál komplikáltabb, de tanulságos módon fogadott szállási csősz Jankovác mezőváros tanácsa 1817. november 1-jén 1818-ra. A többi városi tisztségviselő és alkalmazott választása alkalmával „*mezei csőszök*” lettek: Maráczai János, Csorba Ferenc, Török János és Mészáros Imre, mégpedig a tanács tagjainak döntése értelmében „... *úgy, hogy ezek közül egy fog a' Szállásokra ki nevezetni, a' ki állandóul ott legyen, 's a' ki a fertály számra adandó gabonából a másik hárommal egy formán fog osztolni, azon kívül pedig, minthogy szolgálattya legterhesebb, a' Szállásoktól minden fertálytól egy garas fizetése leszen, mely egyedül csak magát fogja illetni, hogy így a' szegényebb gazdáknak Hergyeviczán maradtott takarmányá[ban] és vetésé[ben] történendő kárrol legyen a' ki bizonyosan felelni tartozzon.*”¹⁰⁹

---

¹⁰⁶ BL. V. 342/a. Tjkv. 1810. november 24. 21. szám. 9. pag.

¹⁰⁷ BL. V. 342/a. Tjkv. 1813. január 2. 49. szám. 28. pag.

¹⁰⁸ BL. V. 342/a. Tjkv. 1817. január 5. 152. szám. 102–103. pag.

¹⁰⁹ BL. V. 342/a. Tjkv. 1817. november. I. 171. szám. 113. pag.

A szállások képe

A *szállás* szóval emlegetett hergevicai gazdasági telephelyek a XIX. század első felében olyan építészeti képet mutattak, amely olcsóságával, házi- családi kivitelezhetőségével, természetes anyagaival, rurális egyszerűségével tűnt ki. Némely szálláson nem is az alig látszó, néha földbe mélyített építmények, hanem a szalmakazlak, szénaboglyák, szárkúpok, ganérakások uralták a látványt.

A legtöbb szállást *árok* vette körül, a partján földhányással, amely valamelyest gátolta az állatok elbolyongását. Ugyanaz az árok a gondatlan béres által zavart, üldözött jószág pusztulását is okozhatta.

Jellegzetes szállási épület lehetett a földbe mélyített *putriól* és a szalmával fedett *fészter*. Valószínűleg legtöbb szálláson épült valamiféle egyszerű *istálló* a teletetett szarvasmarhák, lovak számára. Az Alföld más tájairól ismert tüzelős istállókhöz hasonlóan,¹¹⁰ valószínűleg ezekben az *istálló* néven emlegetett épületekben tanyáztak legtöbbször az állatokkal kint tartózkodó legények is. A legmódosabb jobbágygazdák a XIX. század első felében már *ház* szóval jelölt, bizonyára egyszerű lakóépületet is építettek szállásukon. Kiss Benedek egész telkes jobbágy 1819. évi hagyatéki leltárában olvasható: „*Hergyeviczán Szállási épületek, ház és istálló.*”¹¹¹ Csincsák Mihály 3 jobbágytelket, szárazmalmot, 46 szarvasmarhát, 22 lovat, 1000 birkát, 30 sertést birtokló nagygazda 1830-ban felsorolt fontosabb javai után, mint egy elfelejtett tételt vetette oda a jegyzék készítője: „*A szálláson találtak 2 ház, 2 istálló és juh fészter.*”¹¹²

Az utóbbi két idézet tulajdonképpen kivételnek tekinthető. Egyrészt amiatt, hogy szállási *házz*ról szól, ami akkortájt ritkaság lehetett. Másrészt maga a hagyatéki leltárban, hagyatéki iratban való szereplés ténye számít kivételesnek, mivel a szállás, mint épített gazdasági telep, az ott levő épületek alacsony értéke miatt, legtöbbször nem került be a végrendeletek és a hagyatéki iratok szövegébe. A fenti két esetben azért esett szó a szállási épületekről, mert azok, mint módos nagygazdák javai, az átlagosnál bizonyára különbek voltak. A kivételeket szaporította a nagygazda Dobos Ferenc 1843. évi inventáriuma is, amelyben 1000 forint becsült értékkel szerepelt a „*Szállási épületek és takarmány*” tétel.¹¹³ Sajnálatos, hogy az értékbecslés során az épületeket összevonták a szálláson felhalmozott takarmánnyal. Így nem lehet tudni, hogy az 1000 forintnyi becsült értékből mennyi esett a szállási épületekre és mennyit számítottak a takarmányra.

A szállások használata

A gazdák, különösen a módosabbak, viszonylag kevés időt töltöttek szállásukon. Inkább csak ellenőrizték a kint „tanyázó” alkalmazottaikat, családtagjaikat. Elindították, szervezték az ott folyó munkálatokat.

A hergevicai szállások a gazdafiak és a béreslegények „birodalmának” számítottak. A gazdák és béreseik a városi tanács vagy úriszék elé került vitáiban gyakran

¹¹⁰ FILEP Antal 1982. 387–389. További irodalommal.

¹¹¹ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 14/1819.

¹¹² BL. XI. 607/a. 3. doboz, 1. tétel. 72/1830. (F.12.)

¹¹³ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1843. (F.35.)

emlegették a béresek szállási tevékenységét, károkozását. Ezekből a perekből, határozatokból az is látszik, hogy a vétkes béressel a gazda valamelyik fia is a szálláson „tanyázott”, és hanyagság, könnyelműség dolgában alig maradt el a család alkalmazójától.

Tanulságos Szakál Imre jankováci jobbágy panaszlevele, amelyet 1835. január 27-én íratott a főszolgabírónak, mivel valóságos „szállási életkép” bontakozik ki belőle: „*Most e mult ősszel, hogy a szálláson négy ökrömmel fiam és Szűts Istvány katsó béresem kinn tanyáztván ... Történt, hogy az ökrök [a] szomszéd szállási kertjébe(n) bé szökvén, a fiam azonnal említett béresemet szólítván, hogy az ökröket onnan ki térítené. De a béres arra azt felelvén, van ott ember, aki azokat onnan majd ki fogja hajtani. Ki is hajtotta, de az ároknak szorítván, egyik ökröm, a mi betsű szerént is 100 forintot ért volna, nyaka törve belé fulladt. Én a hírt hallván, azonnal ház szomszédom Dobos Jánossal a szállásomra ki szaladván, a midőn a hibát láttam, béresemet az eránt megszólítván, arra azt felelte, fele kár az enyim, fele pedig a kend fiáé ... [Béresem] egy rossz szó fogadatlan szolgálta volt ... éjtzakának üdején jószágot magára hagyván, bor ivás végett a Városra is be jött...*”¹¹⁴

A gazdafiak és a béresek, amikor végeztek az állatok esti ellátásával, gyakran több órára elhagyták „örhelyüket”. Több szomszédos telephely legényei valamelyik szállás istállójában összejöttek, és ott tűz mellett beszélgettek, „adomáztak”, esetleg iszogattak is. A következő történet hanyag béresének nyakatekert védekező szavai arra utalnak, hogy a szolga megfelelő ruházat hiányában, melegedés címén ment át késő este a szomszéd szállásra. 1829. április 20-án Csizovszky Pál gazda panaszolta a jankováci előljáróknak, hogy a „napokban”, vagyis tavasz elején „...egy ígás ökre a mely Hergyevitzai Szállásokon béres ellátásban volt, annak gondatlanságából és azon éjszaka a mikor a béres szálláson nem volt ...el döglött légyen.” Az előállított béres azzal védekezett, hogy a „...szerencsétlen éjszakát ruhái fogyatkozásában a szomszédban el tölteni kéntelenítetett.”¹¹⁵

Csernók Márton kospásztor 1837. január 21-én előadott panaszában egy éppen szálláson tartózkodó leányról is szó esett: „... a mult ősszel egy kos báránya a Hergyevitzai Szállásokon el csavarogván előle, helybéli Csernók János szállására jutott, ott a szolga, Fenyvesi Mihály béres elrejtette, és az ott lévő szolgálóval, Csernók Verkával elküldte a városba...”¹¹⁶ A leány bizonyára élelmet vitt a szállásra az ott dolgozó férfiaknak, ami nem lehetett ritka eset. Erre utal egy szófordulat, amelyet 1830-ban Szakál József nagycsaládból kivált, de nagycsaládjával továbbra is együtt dolgozó fiatalember vetetett papírra: „...nékem ...a házamhoz úgy küldött az Atyám eleséget, mint a Szállásra a béresnek szoktak.”¹¹⁷

A magyar tanyatörténeti irodalom visszhangzik azoktól a tilalmaktól, amelyeket különböző hatóságok fogalmaztak meg 1848 előtt a gazdák állandó tanyára költözésével kapcsolatban. Úgy látszik, Jankovácon még azt is helytelenítette a tanács, ha egy gazda huzamosan, napokon át a szállásán tartózkodott, hiszen távollétében nehéz volt közmunkára, például távolsági fuvarozásra mozgósítani. 1813 tavaszán Szalai István

¹¹⁴ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. Szn. 1837. (F.17.)

¹¹⁵ BL. V. 342/a. Tjkv. 1829. ápr. 20. 12. szám. 5–6. pag.

¹¹⁶ BL. V. 342/a. Tjkv. 1837. jan. 21. 239. szám. 115. pag.

¹¹⁷ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 1. tétel. 86/1830. (F.11.)

Takács „*az utzán ...pipa szóval...menvén*” hangosan szidalmazta az előjáróságot amiatt, hogy „*Hergeviczáról a' gazdákat ki nem tudja tiltani, holott sokszor hirdetés által a' Templom előtt az ott való létel megtiltatott, és ezen tilalom több hajtó pénz beli büntetés által meg is erősítettett.*”¹¹⁸

A jankováci jobbágygazdák a hergevicai szállásaikat gabonanyomtatásra, takarmánytárolásra és állatteleltetésre használták.

A többször hivatkozott 1781. évi jankováci határtérképen két foltban is láthatók lakossági szérűskertek. (Loca Trituratoria Colonorum) Az egyik szérűskert-csoport a belterületől nyugatra, a Bajai út mellett, a mai Dokortelep táján, a másik a belterületől délre, a Mélykúti út torkolatában, a mai vasútállomás táján feküdt. Valószínűleg ezeknek a szérűskerteknek a területén nyomtatták a gazdák azokat a gabonáikat, amelyek a Hergevicától távol eső 3. kalkatúrában, illetve az 1. és 2. kalkatúra városhoz közelebb lévő részein teremtek. Feltételezhető, hogy azt a gabonát, amelyik a feltört hergevicai kaszálókon, valamint az 1. és 2. kalkatúra Hergevica felé eső részein termett, a legtöbb gazda a hergevicai szállásán rakta asztagba és a szállási *szűrűjén* nyomtatta el.

1828 elején Fehér Pál tataházi lakos arról panaszkodott a főszolgabírónak, hogy az előző évi aratás után a földjéről 6 kereszt búzája elveszett, és nyomozván utána „*...annak szalmáját Jankováci lakos Mészáros Mihály sántának szállásán ...megtalálta.*” Mészáros Mihály Sánta azt állította, hogy a szalma annak az öt kereszt gabonának a szalmája, amelyet Kiss István akkori jankováci bíró cselédei nyomtattak el az ő szállásán. Kiss István azért kényszerült a szomszédja szállásán nyomtatni, mert a saját *szűrűje* éppen készülöben volt, „*kenyérből pedig már megszorult*” a családja.¹¹⁹

A kinyomtatott gabonák szalmáját a szálláson rakták kazalba. Ott is használták föl az állatok telettetése során alomként és bizonyos szalmafajták esetén állati táplálékként.

A zabtermést jobbra a szállásokon tárolták, a többször emlegetett gabonásvermekben.¹²⁰

Az állatteleltetéshez sok takarmány kellett, a megetethető termelvényeket a gazdák a szálláson tárolták. A szállás istállója közelében rakták *boglyákba* a szénatermést. A szénaboglyák szomszédságában álltak a *szárkúpként* emlegetett kukoricaszár-rakások.

A takarmány nagy értéknek számított, ezért ha nem vigyáztak rá, könnyen ellopták a szállásról.

1816. augusztus 11-én Agócs János ifjabb és Csimber János panaszt tett a tanács előtt amiatt, hogy az előző héten „*...Szállásaikrol egy egy vontató szénáikat ellopták, és ...mint kitapogathatták, Pethő György és Hatvani János vitték el Bajára és ott eladták.*”¹²¹

1839-ben gyanú támadt afelől, hogy egyesek, mégpedig városi alkalmazottak és tisztségviselők loptak a „város kaszálóján” termett szénából. A vizsgálat során kiderült, hogy a gyanúsítottak, illetve „*cselédek*” a városi szénát, leginkább este a „város

¹¹⁸ BL. V. 342/a. Tjkv. 1813. máj. 15. 76. szám. 46–47. pag.

¹¹⁹ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 3. tétel. 6/1828.

¹²⁰ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Szn. 1829. Nagy I.

¹²¹ BL. V. 342/a. Tjkv. 1816. aug. 11. 137. szám. 93. pag.

kaszálójáról” a saját hergevicai szállásaikra hordták. Úgy gondolták, hogy szállásukon, a sokféle takarmány között nehéz lesz bizonyítani a lopott széna valódi eredetét.¹²² Az illegális szénaszállításokat persze néhányan látták és tanúsították. Horváth Mihály ifjú például elmondta: „...látta, hogy Kováts János kankós két szekéren és egy kocsiján a város kaszálójába lévő város szénáját Hergeviczai Szállások felé vitte légyen.”¹²³

Ősztől tavaszig, Szent Mihály nap (szeptember 29.) tájától Szent György nap (április 24.) tájáig a jankováci jobbágygazdák állatainak többsége a hergevicai szállásokon őszölt, telet, sütkérezett a tavaszi napsütésben. A távoli legelőkről nyár végén, kora ősszel a szállásokra tértek meg a „heverő marhák”, a növendék borjúk, tinók, a meddő tehének, a nem fogatolt lovak, csikók, a sok ekehúzástól megfáradt ökrök, a bundájuktól kétszer is megfosztott birkák. A hó lehullásáig jártak a hergevicai kaszálókön, illetve a termés betakarítása után a felszabadult szántóföldeken. A havas idő beállta után a szarvasmarhák, lovak a szállási istállóba kerültek, fogyasztva a nyáron felhalmozott takarmányt és gyarapítva a földek műveléséhez elengedhetetlen trágyát. A birkák szalmakazlakkal borított fészerek védelmében, takarmányon vészelték át a leghidegebb havas hónapokat. A juhászok és némely juhos gazdák késő ősszel, téli hómentes, fagyos időben, kora tavasszal szerették megjáratni nyájaikat a sarjadó vetéseken. A városi tanács ezt sokszor tilalmazta, például 1830-ban, 1834-ben, 1836-ban.¹²⁴

Egyesek nem várták meg a „határszabadítást”, és a megengedettnél előbb kihajtották a szállásra sertéseiket. 1817. augusztus 3-án a városi tanács kénytelen volt megállapítani: „Már találkoznak olyan gazdák, a’ kik Hergeviczára, nem tekintvén az ott szana szét lévő gabonákat, sertéseiket is ki hajtották.” Az előjáróság figyelmeztető határozatát kihirdették a templom előtt: „Mind addig, míg az élet Hergeviczán tökéletesen bé nem lesz takarítva”, addig nem lehet oda sertéseket kihajtani.¹²⁵

Tavasszal ugyancsak az előjáróság figyelmére, rendtartó utasítására volt szükség ahhoz, hogy a szállásokon teletetett állatok a megfelelő időben elinduljanak Hergevicáról, és ménesükben, gulyájukban, csordájukban, nyájukban a számukra kijelölt legelőkön töltsék a késő tavaszi és a nyári hónapokat.

1817. április 13-án Jankovác tanácsa az alábbi rendeletben utasította a gazdákat arra, hogy állataikat tereljék ki a hergevicai teletető szállásokról, és pásztorok elé adva bocsássák azokat a közlegelőkre.

„Közelgetvén a’ tilalmasok kiszabásának és a’ kaszálók megtilalmaztatásának ideje, meghagyatik a’ Bírónak, hogy ma a’ Templom előtt előre kihirdetvén, Hergeviczáról minden birkát kihajtasson, a’ szarvas marhát pedig ezen holnap 15-dikével tovább ott lenni ne engedje, a’ mikor a’ barmot is öszveveresse és ki hajtassa, vigyázzattal legyen arra is, hogy senki az iga vonó marháját is fűvön, Hergeviczán, mint-hogy ott most igen sok vetés vagyon s ezért kár nélkül meg nem történhetne, rá tartsa,

¹²² BL. V. 342/a. Tjkv. 1839. aug. 5. Szn. 134–135. pag.

¹²³ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 4. tétel. Ü. Szn. 1839.

¹²⁴ BL. V. 342/a. Tjkv. 1830. febr. 10. 24. szám. 14. pag. — 1834. febr. 1. 127. szám. 60. pag. — 1836. nov. 19. 228. szám. 108. pag.

¹²⁵ BL. V. 342/a. Tjkv. 1817. aug. 3. 164. szám. 110. pag.

és ennek eltávoztatására minden féle jószágot Szent György nap előtt való szombaton kihajtasson, elég ideje lévén addig kinek kinek a köles alá való szántásra is.”¹²⁶

1834. március 22-én külön rendelkezett a jankováci előljárásság arról, hogy a birkák minél előbb hagyják el a hergevicai szállásokat és a közlegelön nyájukba szerveződjenek. A rendelkezés szövege azért is felkeltheti érdeklődésünket, mert benne a *szállás* szó először „földdarab”, „szállásföld”, másodszer „paraszti gazdasági telephely” értelemben szerepel: „*A Hergyeviczai Szállások nagyobb részéről, a midőn fel szántattak és el vettek volna, szállásokról a birka a Jankováczi köz legelőre minél előbb be hajtassék.*”¹²⁷

A szállások elpusztítása az uradalom akaratából

Jankovác mezőváros az 1830-as és az 1840-es években sok fórumot megjárta, hosszan elnyújtott úrbéri pert folytatott földesúrral. A pereskedés hullámverései átcsaptak az 1848 utáni időkre is, és nagyjából az 1859-60-ban végrehajtott tagosítással zárultak. A jankováci úrbéri per története külön tanulmányt érdemel. Ebben a mostani könyvben semmiképpen nem követhetők aprólékos gondossággal állomásai, fordulatai. Itt azért hoztam szóba, mert radikálisan érintette a hergevicai szállások ügyét is.

Az úrbéri per középpontjában a földesúrnak az a szándéka állt, hogy újra felmérse a jankováci határt, újra, új módon ossza ki a jobbágyok kezén lévő földeket. A jobbágyosság minden lehetséges fórumon, minden eszközzel tiltakozott a terv megvalósítása ellen. A jankováci parasztok küldöttei még Bécsben, a császári udvarban is jártak. Ennek ellenére Jankovác jobbágyközössége legtöbbször vesztesre állt. Már 1835. március 26-án született Zomborban egy a földesúri akaratot támogató, a jobbágyok számára kedvezőtlen úriszéki ítélet, amelyet az 1848. évi forradalom hajnaláig további földesúri pernyerések és az erőszakolt birtokcsere újabb és újabb fordulatai, jobbágybúsító eseményei követték.

A jobbágyföldek új felosztása együtt járt a hergevicai szállások földesúri erőszakos megszüntetésével. A szállások földje az új osztás során legtöbbször új birtokost kapott, ami rengeteg vitára adott okot a szállások eredeti birtokosaival, használóival. Ezért az uradalom azt látta legjobbnak, ha a szállásépületeket eltörlik a föld színéről. Az 1835. évi zombori úriszéki ítélet már elrendelte, hogy „...*a' kaszálókra...felállított szállási épületek, mellyeknek használható 's nem a' földből alkotott részei, úgy is a' Jobbágyok által elvihetők, ugyan onnét a' földmérés végrehajtásakor elmozdítassanak.*”¹²⁸

A szállások elrendelt szétverésének végrehajtását a jobbágyok minden eszközzel késleltették. 1838-ban a földesúr képviselője egy helyzetelemzésben kénytelen volt megállapítani, hogy a jankováciak nem akarják az új kiosztás szerint használni földjeiket, hanem ragaszkodnak a korábbi kiosztáshoz. A régi földjeiken lévő szállásokat a tilalom ellenére továbbra is használják, oda takarmányt és gabonát hordanak. Ott nyomtatnak.¹²⁹

¹²⁶ BL. V. 342/a. Tjkv. 1817. ápr. 13. 161. szám. 108–109. pag.

¹²⁷ BL. V. 342/a. Tjkv. 1834. márc. 22. Szn. 62. pag.

¹²⁸ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 3. tétel. 1/1835.

¹²⁹ BL. XI. 607/a. 1. doboz, 1. tétel. Szn. 1838.

1844. október 8-án a Jankovácon tartott úriszék elrendelte „*a' kaszálókon uradalmi megegyezéssel fennálló épületek*” és a földcserékkel kapcsolatos „javítások” értékének felbecsülését.¹³⁰

Kozmanovics József jankováci városi jegyző 1844-ben azzal mentegette magát egy bizonyos feladat el nem végzése miatt, hogy „*a jobbágyok szállásain fennálló épületek megbecsültetése*” elvette minden idejét.¹³¹

1844. december 18-án a jankováci úriszék Baján tartott ülésén az Orczy-uradalom ügyvédje kijelentette, hogy a szállások értékbecslése során megállapított megváltási és „jobbítási” díjak összege az uradalmi kasszában rendelkezésre áll, de a makacs jankováci gazdák nem akarják átvenni a nekik járó pénzt. Kérte az úriszékot, hogy intse a jankováciakat a járandóságuk átvételére. Ugyanezen az ülésen a vármegye képviselője figyelmeztetett arra, hogy a jankováci „*...lakosok közül nagyobb résznek barmaik teleltetésére a' kérdéses épületeken kívül más hajlékuk telyességgel nem lévén, sem télen által, ezen célra kárfélelem nélkül használhatókat építeni nem lehetvén.*” Ezért a jankováci jobbágyok kívánságát tolmácsolva, kérte az úriszékot, „*...hogya a' kérdésben forgó épületek használatában jövő Szent György napig hagyassanak meg a' lakosok.*” A decemberi időjárásra való tekintettel az uradalmi ügyvédnek sem volt kifogása a megye képviselőjének felvetése ellen, így az úriszék 1845 Szent György napjáig meghosszabbította a használatban lévő szállásépületek lebontásának és „elhordásának” határidejét: „*...A' lakosok közül, kiknek a' kérdéses épületekre szükségük van, 's használni akarják, azoknak használatában jövő Szent György napig ben maradhatnak és épületeik árát csak ezen határnap elérkeztével, a' többi lakosok pedig, kiknek ezen épületekre szükségük nincs vagy használni nem akarják, a' tárgyalat becsárt azonnal köteleztetnek felvenni.*”¹³²

1845 tavaszán bizonyára akadtak olyan jankováci gazdák, akik felvették az erőszakosan kínált megváltási összeget és lebontották hergevicai szállásépületüket. 1845. augusztus 24-én, amikor a jankováci előljárók elküldték Zomborba úrbéri perük dokumentumait, a becsomagolt iratok között szerepelt „*a lerombolt szállásépületek*” listája és egy bizonylat a „*szállásépülettel birt jobbágyok szállásjavításának kifizetéséről.*”¹³³

Más jobbágyok viszont kitartóan ellenálltak. Újabb és újabb ürügyet találtak ki szállásépületeik életben tartására. Az 1845. augusztus 7-én meghozott úriszéki ítéletben sok szó esett a „*szállási épületek 's a' szállási földeken követelt javítások*” kérdésköréről. Az úriszéki jegyző papírra vetette többek között azt is, hogy a szállások becsült ára a „jobbításokkal” együtt 11098 váltóforintot tett ki, de a gazdák egy része még mindig nem vette föl a neki járó pénzt.¹³⁴ 1846. június 8-án az úrbéri perben újabb figyelmeztetést kaptak a jankováciak: Bontsák le szállási épületeiket. „*Ebben az évben terményeiket oda ne hordják*”, nehogy a szálláshasználatot ürügyül használják föl szállási épületeik további megtartására. Megfogalmazódott az a figyelmeztetés

¹³⁰ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 3. tétel, Szn. 1844.

¹³¹ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 7. tétel, Szn. 1844.

¹³² BL. V. 342/a. 6. doboz, 3. tétel, Szn. 1844.

¹³³ BL. XI. 607/a. 1. doboz, 1. tétel, Szn. 1846.

¹³⁴ TL. Úrbéri iratok. (Jankovác). 81. doboz. (1827–1848). 103–106. pag

is, hogy ha a parasztek maguk nem bontják le pusztai épületeiket, lebontatja azokat az uradalom.¹³⁵

Források hiányában nem állapítható meg teljes bizonyossággal, hogy 1847-ben valamennyi hergevicai szállásépületet lebontották-e, vagy esetleg néhány telephely megérte az 1848. évi jobbágyszabadoítást. Utóbbi akkor történhetett meg, ha a régi és az új gazda barátságosan megegyezett. Efféle történetet mondott el 1848. január 21-én egy tanúvallatás során Kiss Antal Imre 40 éves jankováci lakos: „...a' mult esztendei tavasszal, midőn a' Hergyeiczai földek kiosztattak, Kasziba György felsőlitotta Ságodi Ádámot, hogy vigye el szállásépületét, tőzekét, garadját, mivel a' földet művelni akarja, mivel úgy is meg kell majd fizetnie a' trágyabeli föld javitást, erre Ságodi Ádám azt felelte, hogy engedjenek neki, hogy a' tanyát ne pusztítsa el, mivel szárnyon el nem szállhat, majd ő is elengedi a' trágya árát”.¹³⁶

Kitekintés a jobbágyszabadoítás utáni tanyásodásra

A hergevicai szállások erőszakos földesúri szétveretése nem vette el a jankováci parasztek szállástartó kedvét. A jobbágyszabadoítás gyakorlati végrehajtása és az úrbéri per utóhullámainak elcsendesülése, illetve az 1859-60-ban megtörtént tagosítás befejeződése után tanyák százai lepték el a közel 34.000 kataszteri holdas jankováci határt. Félévszázadnyi tanyafejlődés eredményeként 1910-ben az akkor már Jánoshalmának nevezett Jankovác 12.674 lakosából 3.607 fő külterületen élt.¹³⁷ Száz évvel a hergevicai szállások szétverése után, a magyar tanyatörténet felívelési csúcán, 1949. január 1-jén Jánoshalma közigazgatási területének 16.172 lakosából 10.622 fő (65,7%) belterületen, 5.550 fő (34,3%) külterületen élt. 1504 lakóház számított külterületinek. Bár a „külterületi ház” és a „tanya” fogalma nem pontosan fedí egymást, Jánoshalma esetében a két szám közel állt egymáshoz. Azt mondhatjuk tehát, hogy a szocialista diktatúra tanyaelenes, tanyapusztító politikájának teljes kibontakozása előtti pillanatban körülbelül 1500 tanya állt a jánoshalmi földeken, és az agrárváros népességének egy harmada állandóan tanyán lakott.¹³⁸

Nehéz megválaszolni azt a kérdést, hogy volt-e kapcsolat az 1840-es években erőszakkal szétveretett, hajdan sorba rendeződött, feudalizmus kori hergevicai szállások és az 1860 után megszületett, szétszórt, polgári kori jankováci tanyák között. Kivételes eseteket leszámítva közvetlen lokális folytonosság valószínűleg nem igazán mutatható ki a kétféle telep létezésében.

Annál inkább jellemzőnek tekinthető az eszmei, tudati, emberi kapcsolat a szállástartás és tanyahasználat, mint paraszti gazdaságszervezési modell két változata között. Ha kényszerűségből 1847 és 1860 között volt is „tanyátlan” vagy csaknem „tanyátlan” korszak Jankovác agrártörténetében, a hergevicai szállásromokon kívül a gazdák emlékei, gazdasági ismeretei is nap mint nap felidéztek a szállástartó gazdaságszervezési gyakorlat „ízét”, tudatosították szerepét, szükségességét. Amikor 1860

¹³⁵ TL. Úrbéri iratok. (Jankovác). 81. doboz. (1827–1848). 107–108. pag.

¹³⁶ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 3. tétel. Ü. Szn. 1848.

¹³⁷ NÉPSZ. 1912. 176–177.

¹³⁸ NÉPSZ. 1950. 88–89., NÉPSZ. 1951. 76–77.

után a tagosított földeken lehetőség nyílt tanyaépítésre, szökőárként tört elő az elfojtott szállástartó „elemi gondolat”, és rövid idő alatt tanyak sokasága lepte el a határt. Az új jankováci tanyavilág alapjait az a nemzedék vetette meg, amelyik 1848 előtt fiatalon Hergevica területén már belekóstolt a szállástartásba, és ott bőségesen szerzett tanyahasználati tapasztalatokat.

6. A SZÖLLŐK

Szöllők a jobbágybirtokok rendjében

A feudalizmus korában a szőlőföld nem számított úrbéres földnek, nem tartozott a telki állományhoz.¹³⁹ A földesurak és a különféle hatóságok ún. *szolgalmi föld*nek vagy *industriális föld*nek tekintették, amelynek értékét a belé fektetett munka adta meg. A földesurak általában szorgalmazták, hogy jobbágyaik szőlőt *építsenek*, mert ezáltal szőlődézmához jutottak.

Mivel a szőlőföld nem volt úrbéres jellegű föld, birtokolhatta jobbágy és zsellér egyaránt. A jobbágygazdák és a törekvő zsellérek, a zsellér jogállásának számító kézművesek, kereskedők legtöbbször igyekeztek szőlőt szerezni maguknak.

1848 előtt, illetve nyomáskényszerben művelt határban nem lehetett akárhol szőlőt ültetni. A szőlők elkülönültek a többi művelési ágtól. Helyüket legtöbbször a földesúr képviselője jelölte ki, aki számontartotta a szőlőparcellák birtokosait. A szőlőföldek határbeli csoportját, amely általában viszonylag közel esett a lakótelepüléshez, a XVIII-XIX. századi magyar népnyelv leggyakrabban *hegynek*, *szőlőhegynek* nevezte.

A jankováci úriszék XIX. századi irataiban: panaszlevelekben, osztálylevelekben, családi egyezséglevelekben, végrendeletekben, hagyatéki leltárakban sok esett szőlőkről. A városi tanács XIX. századi jegyzőkönyvei is bővelkednek a szőlők említéseiben. A jobbágyvagyonnal kapcsolatos perek, panaszok, osztozkodások, egyezségek azt tükrözik, hogy a XIX. század első felében a jobbágycsaládok, valamint a törekvő zsellércsaládok gazdaságának egyaránt fontos részét képezte a szőlőföld. Elég utalnom a hagyatéki leltárakra, ahol a jobbágy szöllejének szerepeltetése mellett rend szerint felsorolták a borkészítés és a bortárolás eszközeit, különös tekintettel a hordókra.

Szöllők jankováci földön

Ha rátekintünk a fentebb már többször hivatkozott 1781. évi jankováci határtérképre, láthatjuk, hogy a szőlők (Vineae) nagy zöld foltja, vagy övezete a belterületől északkeletre, a falut kísérő *kenderföldeken* és *káposztás kerteken* túl terült el. Azt mondhatjuk, hogy a mai *Orbán-szobor* nem véletlenül került oda, ahol most áll. Ott kezdődtek a legrégebbi jankováci szőlők, ott volt a helye a védőszentjüknek is. A XIX. században a falutól északkeletre fekvő szőlők területét már az *Óregszőlők* földrajzi névvel illették, hogy megkülönböztessék a másik szőlővel beültetett területtől,

---

¹³⁹ A szőlőföldek jogállásáról: SZABÓ István 1947. 46–53.

a lakott település északnyugati sarkán kezdődő és a régi *Kélesi út* mellett hosszan elnyúló *Újszöllők*től. Az 1835 és 1845 között készült datálatlan határtérképen látható az *Öregszöllők* és az *Újszöllők* felirat nélküli tömbje.¹⁴⁰ A város 1857. évi határtérképén az *Öregszöllők* és az *Újszöllők* ábrázolása egyaránt szemlélhető.¹⁴¹ Az *Öregszöllők* és az *Újszöllők* helynév szerepelt a XIX. századbeli katonai térképfelvételeken. A Jankovácon keletkezett levéltári forrásokban előfordultak más szőlőnevek és szőlőhelymeghatározások is, például 1817-ben: „*A Kélesi útnál a' marha tsapáson alul*”, „*A Kélesi útnál a' marha tsapáson fellül*”, „*A Nagy hegybe a Barom tó[n] felül*”, 1834-ben: „*Vadonsági szőlők*”, 1835-ben: „*az öreg erdőnél lévő szőlő*”, 1838-ban: „*Kélesi út melletti szőlők*”, „*Baromtó fölül való szőlők*”. Ezek a helymegjelölések bizonyára az *Öregszöllők* és az *Újszöllők* bizonyos részeire vonatkoztak.¹⁴²

A helyben keletkezett iratok fogalmazói többször használták a jankováci szőlők összességére általánosságban a „*szőlőtség*” kifejezést.¹⁴³

1770. november 10-én, amikor a Mária Terézia-féle úrbérrendezés 9 kérdőpontjának adatfelvétele címén vármegyei urak faggatták a jankováci jobbágyokat, a válaszó gazdák kijelentették, hogy szöllejük van ugyan, de kevés, boraikról pedig le-sújtó véleményt fogalmaztak meg: „*Szölleink csekélek, a borais utolso, mind azon által magunk kis hasznunkra fordítjuk.*”¹⁴⁴

Ugyancsak 1770-ben két Bács vármegyei tisztségviselő, Stepanovich Gáspár assessor és Horváth Mihály esküdt elkészítette a jankováci szőlők és szőlőbirtokosok összeírását, amelyet annak rendje-módja szerint csatoltak az 1772. évi „*úrbéri tabellához*”. Az összeírók 112 szőlősgazdát vettek föl a lajstromba, akik együttesen 230 ½ *fossor*, vagyis magyarul 230 ½ *kapás* szőlőt birtokoltak. Néhány szőlősgazda 4-5-6 kapás, a legtöbb birtokos 1-2-3 kapás, 12 személy csak fél kapás szőlővel rendelkezett. A 112 szőlőbirtokos az „*úrbéri tabellán*” szereplő 334 családfő egy harmadát tette ki.¹⁴⁵

Egy *kapa* szőlőt 200 □-ölnek véve, az 1770. évi 230 ¼ *kapa* körülbelül 42 (1100 □-öles) holdnak felelt meg. 55 évvel később, 1825-ben Bauer Antal vármegyei mérnök 590 holdnak jelezte a jankováci szőlők összességét.¹⁴⁶ 1770 és 1825 között, 55 év alatt tehát a Jankovác területén művelt szőlők nagysága 42 holdról 590 holdra, vagyis tizennégyszeresére növekedett.

---

¹⁴⁰ MNL. S 21. 0059.

¹⁴¹ TL. Úrbéri iratok. (Jankovác). 82. doboz. 1831–1832., 1781. évi térkép., 81. doboz. 1857. évi térkép.

¹⁴² BL. V. 342/a. Tjkv. 1834. febr. 15. 129. szám. 61. pag., 1837. jan. 14. 238. szám. 115. pag., XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 16/1817., 4. doboz, 1. tétel. Szn. 1837., 3. doboz, 5. tétel. 42/1837. (1835. évi testam.)

¹⁴³ BL. V. 342/a. Tjkv. 1833. okt. 26. 108. szám. 50. pag., 1833. dec. 7. 118. szám. 54. pag., BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 45/1837. (F.52.)

¹⁴⁴ TL. Úrbéri iratok. (Jankovác). 81. doboz. (1767–1782)., A 9 kérdőpont jankováci válaszai.

¹⁴⁵ BL. V. 342/a. 6. doboz, 2. tétel. Jankovác urbáriuma, 1772. A *kapás* területmértékről lásd alább!

¹⁴⁶ BAUER, Antonius 1825. 11. — Negyedszázad múlva bizonyára Bauer Antal *Repertoriumát* forgatta Fényes Elek, amikor saját korára vonatkoztatva is 590 hold jankováci szőlőről írt. (FÉNYES Elek 1851. I. 147.)

Szöllők a szőlődézsma tükrében

1807. október 31-én Andrassy Mihály uradalmi számtartó jól áttekinthető névsoros kimutatást készített a jankováci szőlők birtokosainak 1807. évi borterméséről és a beszolgáltatott dézsmaborokról. Szerencsére a jegyzék megérte a XXI. századot és agrárhistoriái tanulságai leszűrhetők. Mindenekelőtt azonban magyarázat gyanánt szükséges megjegyeznünk, hogy a *dézsma* ebben az esetben a földesúri *kilencedet* és az egyházi *tizedet* együtt jelentette, mivel a termett bor egy ötödét, vagyis 20%-át tette ki. Ez a helyzet úgy állhatott elő, hogy a jankováci uradalom akkortájt valószínűleg bérelte a kalocsai érsekségtől a tizedszedés jogát, és ezért *dézsma* néven együtt, egy tételként szedte be a kilencedet és a tizedet.

Az 1807. évi dézsmajegyzék 420 jankováci szőlőbirtokló lakos nevét tartalmazza. Rajtuk kívül még 4 tataházi és egy mélykúti lakos kezén is volt egy-egy jankováci szőlő. Összesen tehát 425 szőlősgazda termését és dézsmáját vette számba a kimutatás készítője. Ha az 1807. évi szőlőbirtokosok 425-ös számát összevetjük az 1770. évi szőlősgazdák 112-es számával, szembetűnő a 37 év alatt végbement szaporodás, ami mögött valószínűleg bizonyos szőlőbirtokok családi felosztása és sok új szőlő telepítése húzódik meg.

1807-ben összesen 10.377 akó 47 icce bor termett Jankovác területén. Ebből 2075 akó 35 icce dézsma címen az uraságé lett. Az akót fél hektónak számolva és a számokat az egyszerűség kedvéért kerekítve, megállapíthatjuk, hogy a teljes jankováci bortermés 5.000 hektót, a belőle kivett dézsma 1.000 hektót tett ki.

Az alábbi jankováci lakosok természetették a legtöbb szőlőt és szűrték a legtöbb bort 1807-ben. (A zárójelben feltüntetett mennyiség az iccék elhanyagolásával az akók számát jelenti!): Csincsák Pál (175), Csernók András (137), Szalkai István (136), Agócs Imre (125), Dobos János öreg (118), Pető József notárius (114), Kanyó Márton (112), Almásy József (110), Dobos Ferenc (102), Szűcs Márton Kacsó (102), Miskei Gergely (95), Kárász István (84), Binszky Pál (77), Pető Ferenc (76), Szalkai József (75), Kosóczky Ferenc (75), Almásy Ferenc (75), Horváth István Kudari (73), Szőke János (71). A dézsmalajstromban szerepeltek olyan szőlőbirtokosok is, akiknek csak 1 akó boruk termett.¹⁴⁷

1828-ból ugyancsak fennmaradt egy jankováci bordézsmálási jegyzék, de ennek rendszere teljesen más, mint az 1807. évi. „Stációk”, mégpedig A, B, C, D, E stáció szerint sorolta föl a szőlősgazdákat. Összesen 816 nevet tartalmaz. Ha a „stációk” a szőlővel beültetett területek különböző pontjain felállított dézsmaszedő állomásokat jelölték, akkor lehettek átfedések a névsorokban, hiszen egy-egy gazdának több „stációhoz” tartozó területen is lehetett szölleje. Így a szőlőbirtokosok számát kockázatos megállapítani. Egyébként is fontosabb, hogy 1828-ban Jankovácon 13.228 akó bor termett. Ebből 2.645 akó dézsma címen az uraságé lett. A fentebb alkalmazott átszámítással és kerekítésekkel a termett bor mennyisége 6.600 hektóra, a dézsma bor mennyisége 1.300 hektóra tehető.¹⁴⁸

¹⁴⁷ BL. V. 342/a. 7. doboz. Szn. 1807. Bordézsma összeírás.

¹⁴⁸ BL. XI. 607/a. 1. doboz, 10. tétel. Szn. Bordézsma, 1828. — A dézsmálási stációk párhuzama: BÁRTH János 1984. 240–246. — Keceli példa alapján feltételezhető, hogy a stációkhoz nem színborral, hanem tört szőlővel, *csemegével* érkeztek a szekerek. Így a dézsmajegyzék nem a valódi színbor, hanem a

„Öregszőlők” és „Újszőlők”

1822-ben nagy vita folyt Jankovác mezőváros jobbágysága és az Orczy uradalom között a sívó homokkal borított, veszélyeztetett területek fásításáról, a homoki erdők neveléséről, védelméről, a jankováci közlegelők ezzel kapcsolatos fogyatkozásáról, bizonyos erdősített határrészek uradalmi felügyelet alá vonásáról, legeltetési tilalmáról. A jankováci előljárók, szokásuk szerint, nagy panaszleveleket írtak, ezúttal a vármegyének. A vármegye illetékes tisztségviselői vizsgáldtak. A földesúr képviselője válaszolt a jobbágypanaszokra. Előkerestek és az ügy irataihoz csatoltak korábbi dokumentumokat. Ez a heves vádaskodási hullám áttételesen érintette a szőlők kérdéskörét is, mivel a *szőlőként* számon tartott területek érintkeztek a legelőkkel, a fásított vagy fásítandó homokos határrészekkel. Az ügy iratai felvillantják az *Öregszőlők* XIX. század eleji viszonyait és sejtetik az *Újszőlők* születésének körülményeit.

A panaszkodó jankováci jobbágyközösség 1822. évi levelei az *Újszőlők* ültetésének kezdetéről fölöttébb homályos megfogalmazásokat tartalmaznak. A bajok eredetét azokra az időkre viszik vissza, amikor 1801 és 1813 között a Pollinberger család árendálta az Orczyaktól a jankováci uradalmat. Ez a visszavetítés lehetőséget adott némi kődősítésre. Ezzel szemben a földesúri, uradalmi megnyilatkozások sem kellően tényszerűek, inkább a szokásosnál indulatosabbak, agresszívebbek. A vita fontos eredményének tekinthető az *Újszőlők* keletkezésének datálhatósága. A jobbágyság egyik levelében, 1822-ben 17 évvel korábbi történésekről írtak, az 1817. évi uradalmi utasítás bevezetőjében pedig 11 évvel előbbi eseményekről esett szó. Visszaszámolásokkal megállapíthatjuk, hogy 1805-1806 táján történtek azok a változások, amelyek az *Újszőlők* szükségességének későbbi vitatásához vezettek.

1805-1806 táján a jankováciak a Pollinberger bérlő földesurak állítólagos, de az Orczyak szerint nem bizonyítható jóváhagyásával a később *Újszőlők*nek nevezett területen, a *Kélesi út* mellett homokparcellákat vettek birtokba, amelyekbe homokkötő fákat és szőlővesszőket ültettek. Az Orczy uradalom képviselője a jankováci jobbágyoknak ezt a ténykedését utólag nemes egyszerűséggel a bűvös és büntetendő *foglalás* szóval illette. A jobbágyok azt állították, hogy az Orczyak, miután a bérlőktől átvették az uradalom irányítását és haszonvételét, elvették a jankováciaktól a fákkal beültetett földdarabokat, sőt a szőlők egy részét is. Az uradalom azzal indokolta barátságatlan lépését, hogy a szépen növekvő új erdőket védte a kivágástól, a szőlőterületeket pedig kár lett volna túlzottan növelni. Martinkó János uradalmi ügyész 1822-ben hosszan fejtegette a szőlőültetésekkel kapcsolatos fenntartásait: „...a Szőlők itten, ahol a bor nem igen el adható, hanem többnyire csak korhelségre szolgál, kevés hasznot adnak; ellenben a jó erköltsöt nagyon meg vesztegetik, 's a népet a hasznosabb földműveléstül károssan ell tartóztatják, szerfelett ne szaporodjanak, amire a Földes Uraságnak ügyelni illik.”¹⁴⁹

---

csemege mennyiségét mutatja, bár a jegyzék készítője, miként az előző, 1807. évié is, a *bor* szót használta. Az 1828. évi jegyzékkel együtt fennmaradt 1816., 1821. és 1824. évi dézsmajegyzék is. Ezek készítője körültekintőbben fogalmazott, mert nem *borról*, hanem *törkölyös borról* írt.

¹⁴⁹ BL. XI. 607/a. 1. doboz, 1. tétel. Szn. 1822. júl. 14.

Az uradalom képviselői némi ellentmondásba keveredtek azért, hogy az *Újszöllők* homokjának 1805-1806 táján történt használatba vételét az úrbéri perben jól hangzó *foglalásnak* minősítették, néhány mondattal odébb pedig „*osztott nyilasokról*”, vagyis szervezett birtokosztásról beszéltek. Az utóbbi szóhasználat összecseng a jankováci jobbágyok egyik 1822. évi panaszlevelével, amelyben leírták, hogy a Pollinberger bérlőcsalád tisztje, Jó Ferenc annak idején fejenként 1, 2, 3, 4 „*lánczot is adott ültetni*” a vállalkozó jankováciaknak a *Kélesi út* melletti homokból.¹⁵⁰

A földesúri jogokat újra gyakorló Orczyak tisztjei 1813-ban kifogásolták, hogy a felvállalt parcellák egy része nem lett beültetve se fával, se szőlővel. Kedvező dézsmálási feltételt helyeztek kilátásba azok számára, akik elvégzik a várt munkát. Egyben kötelezték jobbágyaikat a serény homokkötésre: „...*arra köteleztetnek az olyan homoki földeknek birtokos jobbágyai, hogy azon siván homokot trágyával vagy más jó földdel bé hordgyák, azt haszonvehetővé tegyék, 's a' homokot el ölvén, a' szél által okoztatni szokott veszedelemtől meg mentsék.*”¹⁵¹

Az Orczy uradalom tisztjei három év múlva nem voltak megelégedve a korábban remélt változásokkal, jobbágyaik homokkötő igyekezetével, ezért 1817. január 17-én a praefectus kemény rendeletet publikáltatott a szőlők ültetéséről, különös tekintettel az *Újszöllők* sorsára. Ennek a rendeletnek a bevezetőjében a közelmúltra is visszatekintett: „...*még 11 esztendő előtt a' régibb szőlőkön túl a' Jankovázi lakosok új szőlőknek való helyet foglaltak volna, noha a' régieknek foglalatyában is igen sok puszta, minden szőlő tőkétől üres, ki ültetetlen helyek még most is találkoznának.*” A jankovácia a „*tehetségjeket haladó nyilast vállaltak legyen föl*” és a földesúri figyelemztetések, parancsolatok ellenére a „*szőlőknek osztott nyilasok*” egy része a régi és az új szőlők területén egyaránt beültetetlen maradt.¹⁵² Másrészt túlméretezetté vált a szőlőnek nevezett, de szőlőveszőt alig látott terület. Ezért a rendelkezés első pontjában az uradalom visszavette birtokosaiktól az *Újszöllők* első dülőjén kívül eső parcellákat, valamint az *Öregszöllőkben* és az *Újszöllőkben* egyaránt előforduló beültetetlen nyilasokat: „*a' Kélesi út mellett a' marha tsapáson fellül lévő új szőlőknek fogott terjedés /:kivéven az első düllőnek azon részét, melybe valami tsekélség szőlő veszővel elültetve vagyon, és a' mely, ha' a' termésnek meg őrzésére csősz tartani érdemesnek tartják a' birtokosok, ezentűlis a' mostani állapotban meg hagyódik:/ egyéb eránt szinte úgy, mint, valamint az Öreg szőlőkben lévő ürességek is foglaltassanak 's vétessenek vissza.*”

A rendelkezés második pontjában az uradalom kompenzációt ígért azoknak, akik a *Kélesi út* melletti „*fa nyilassukat*” vesztették el a földesúri intézkedés révén.

A rendelkezés harmadik pontja arról intézkedett, hogy az *Ószöllőkben* elvett „*ürességekből*” a számvevő és a földmérő által „*szőlő nyilasok*” osztassanak azoknak a jankováciaknak, akik erőt és tehetséget éreznek a szőlőtelepítéshez. A vállalkozó személyek 6 évig adómentesen művelhetik a kapott területet, de 6 év után akkor is

¹⁵⁰ BL. XI. 607/a. 1. doboz, 1. tétel. Szn. 1822. jún. 4.

¹⁵¹ BL. XI. 607/a. 1. doboz, 1. tétel. Szn. 1822. júl. 14. melléklete.

¹⁵² A szőlőként szerepeltetett területek elhúzódó beültetésének kérdése korábban is foglalkoztatta az uradalmat. Jankovác helység 1782. évi úrbéri összeírása során külön rovatban szerepeltették 280 *kapás* „*bé ültetett*” és a 81 *kapás* „*bé nem ültetett*” szőlőt. (TL. Úrbéri iratok. (Jankovác), 82. doboz. 1831–1832. Tabella urbarialis, 1782.). (1797. évi másolatban.)

kötelesek a föld nagyságának megfelelő dézsmát adni, ha netalán elmulasztanák a szőlőtelepítést.¹⁵³

A XIX. század második évtizedében tehát az Orczy uradalom, azon a címen, hogy az *Óregszőlők*ben rengeteg beültetetlen terület van, egy dülönyi homok kivételében időlegesen megállította az *Újszőlők* terebélyesedését. A következő évtizedekben azonban a szőlőföld szerepének, rangjának emelkedése, valamint a szőlőre vágyó népesség számának növekedése kikövetelte az *Újszőlők* területének növelését északi irányban. Ennek a folyamatnak a dokumentumai ma nem állnak a kutatás rendelkezésére. Jellemző, hogy egy alább idézendő tanácsi határozat szerint 1837-ben már két szőlőcsősz kellett fogadni a *Kélesi út* melletti *Újszőlők*be. A két szőlőcsősz foglalkoztatása viszonylag nagy szőlőterületet sejtet.

Kitekintés a jobbágyfelszabadítás utáni időkre

A jankováciai szőlőültetési igyekezete és szőlőbirtoklási kedve egyre fokozódott a XIX. század folyamán. A szőlőterület növekedése 1860 után is folytatódott. Akkor már természetesen nemcsak az *Óregszőlők* és az *Újszőlők* táján, hanem a tanyásodó határ távoli részein is ültettek szőlőket a földek birtokosai. A millennium idején, 1896-ban 1483 (vagyis közel másfélezer) kataszteri hold jankováci föld számitott szőlőbirtoknak.¹⁵⁴ A millenniumi adatnak van még egy figyelemre méltó tanulsága. Ha eltekintünk a 166.780 kataszteri holdas, vagyis más nagyságrendi kategóriába tartozó Szabadka 3.449 hold szőlőjétől, Jankovác a maga 1.483 hold szőlőjével, a szőlőterület nagysága révén, a hatalmas vármegye városainak és falvainak élén állt. Utána Bácsalmás következett 1.211 holddal.

Bár már végképp nem tartozik témánkhoz, tanulságos utalni arra, hogy a XX. század közepéig a szőlőterület nagysága folyamatosan nőtt a jánoshalmivá vált jankováci határban. Valószínűleg Felsőterézhalma (Illancs) 1906. évi felparcellázása eredményeként 1935-ben 3289 kataszteri holdat tett ki a szőlőterület a 34.085 holdas jánoshalmi határban.¹⁵⁵ Némi túlzással azt mondhatjuk, hogy a jobbágyfelszabadítás után 100 évvel, a XX. század közepén a jánoshalmi határ egy tizedét szőlő borította.

A szőlők rendje, szőlőcsőszök

Jankovác mezőváros első fennmaradt tanácsi jegyzőkönyve örökítette meg azt az 1810. évi határozatot, amely megszüntette a korábban létezett *hegymesteri* tisztséget. Állítólag a hegymesterek nem jól végezték a dolgukat, másrészt kiiktatásukkal csökkent a város „*szabadosainak*” száma. A városi tanács tagjai úgy vélték, hogy a hegymesteri teendőket elvégezhetik a szőlőcsőszök is.¹⁵⁶

Az elképzelés valószínűleg nem igazán vált be, mert 1829-ben újra említettek jankováci hegymestert.

¹⁵³ BL. XI. 607/a. 1. doboz, 1. tétel. Szn. 1822. jún. 14. melléklete 1817-ből.

¹⁵⁴ MG. STAT. 1897/a. 274.

¹⁵⁵ MG. STAT. 1938. 292.

¹⁵⁶ BL. V. 342/a. Tjkv. 1810. nov. 1. 8. szám. 5–6. pag.

1833 elején *felvigyázó hegyimestert* választott a tanács Juhász Mihály személyében, aki a három *szőlőcsősz* tevékenységét felügyelte. Némi gabonát kapott, és övé lett a szőlők őrzése révén befolyt hajtópénz fele.¹⁵⁷

Az *Öregszőlők* és az *Újszőlők* szőlőföldjeinek használati rendjét Jankovácon a városi előljáróság szabályozta. A szőlők övezetében, a szőlőföldek területén bizonyos időszakokban, leginkább szüret előtt, nem lehetett bárkinek szabadon járni, kelni. Az arra vetődött idegen könnyen magára vonta a szőlőcsőszők figyelmét. 1833. október 26-án a tanács arról rendelkezett, hogy a kártételek megelőzése érdekében, a „*jankováci szőlőségbe*” lovakkal és marhákkal bejárni ne legyen szabad.¹⁵⁸

A szőlősgazdák nem akkor szüretelhetek, amikor kedvük tartotta, hanem amikor a tanács, az uradalommal egyeztetve, engedélyezte a szüretet valamennyi szőlőbirtokos számára. Ha megért a szőlő, az előljárók sürgették az uradalom tisztjeinél a szüretelés megkezdésnek engedélyezését. Az uradalom azért tartotta fenn magának az engedélyezés jogát, hogy a szőlőtermés mennyiségét ellenőrizhesse és a dézsmáját kivehesse. A tanács pedig azért kötötte egy-egy meghatározott, kihirdetett naphoz a szüret kezdetét és végét, hogy ezáltal megakadályozza az illegális szőlőbe járást, a szőlőtermés lopását.

1817-ben 44 szőlősgazda a tanács tilalma ellenére a megengedettnél előbb kezdett szüretelni. Az úriszék elé került az engedetlenségi ügy. Szűcs Mártonról kiderült, hogy „...*nagy biztató volt 's éjtszaka hordotta el ponyvába[n]*” a leszedett szőlőt. A két kezdeményező felbujtó: Potskai Sándor és Szűcs Márton 25-25 botütést kapott.¹⁵⁹

1824-ben Vojnits Antal főszolgabíró és Czintula János vármegyei esküdt kivizsgálta a jankováciak aktuális panaszait. Többek között azzal a panasszal is foglalkoztak, hogy az uradalom az előző évben, 1823-ban későn, mégpedig október 14-től engedélyezte a szüretet, ami miatt a jobbágyoknak nagy kára keletkezett. A vármegyei urak megállapították: Az időhúzással az uradalom azt akarta elérni, hogy a szőlő jól megérjen és a bor jobb minőségű legyen. Senki sem gondolhatta, hogy a szép őszi napok után október közepén esős, viharos, hideg napok jönnek. Így a szüret halasztásából az uradalomnak is nagy kára származott.¹⁶⁰

A szőlőcsőszőket évente a tanács fogadta. 1837. január 14-én 2 fő a *Kélesi út* melletti, 4 fő pedig a *Baromtó fölötti* szőlőkbe kapott alkalmazást. A tanácsi határozat szerint „*Minden szőlősgazda két lántz Szőlőtől egy csupor buzát és minden lántz szőlőtől 3 krajczárt*” fizetett csőszbér címén.¹⁶¹

A szőlőcsőszők néha nem végezték megfelelően a munkájukat. Nem mindig vették észre a kártételeket. Előfordult, hogy szemet hunytak a tolvajlások fölött. 1813 januárjában Böröcz István csősz maga „verte föl” az egyik szőlőben álló gunyhót. A csőszségből azonnal „*kivettetett*” és a tanács 12 pálcaütéssel büntette.¹⁶²

¹⁵⁷ BL. V. 342/a. Tjkv. 1833. febr. 23. 69. szám. 36. pag. és 1829. márc. 29. 9. szám. 4. pag., A *hegymester* 1818. évi halasi előfordulására: SIMON András 2005. 237.

¹⁵⁸ BL. V. 342/a. Tjkv. 1833. okt. 26. 108. szám. 50–51. pag.

¹⁵⁹ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 16/1817.

¹⁶⁰ BL. XI. 607/a. 1. doboz, 1. tétel. 773/1824. márc. 24.

¹⁶¹ BL. V. 342/a. Tjkv. 1837. jan. 14. 238. szám. 115. pag.

¹⁶² BL. V. 342/a. Tjkv. 1813. jan. 5. 53. szám. 30. pag.

A szőlőföld területmértékei

A XIX. század első felében a szőlőföld kiterjedésének, mértékének meghatározására Jankovácon a *kapa* (*kapás, emberkapáló*), a *lánc*, a *pászta* és *borozda* kifejezéseket használták. Ezek a kifejezések olyan területmértékeket jelentettek, amelyeknek nagysága tájanként változott. Így átszámításuk, megfelelő források híján, nem könnyű, sőt néha lehetetlennek látszó feladat. A korabeli jankováciak viszont kiválóan ismerték a fent felsorolt szőlőmértékek Jankovácon bevettnek számító tartalmát. Így nem bajlódtak leveleikben, összeírásaikban, végrendeleteikben a magyarázgatásukkal.

A *kapás* szőlőmérték *kapa, kapás, emberkapáló* alakban egyaránt előfordult a jankováci iratokban.¹⁶³ Akkora területet értettek alatta, amelyet egy kapával egy nap alatt meg lehetett kapálni. Az Alföld túlnyomó részén 200-250 □-ölnyi szőlőt tekintettek egy kapásnak. Solti, dömsödi, valamint halasi párhuzamok alapján¹⁶⁴ valószínűsíthető, hogy Jankovácon a *kapa, kapás, emberkapáló* szőlőnagyság 200 □-ölet tett ki.

A *lánc*, mint szőlőmérték Jankovácon ritkábban fordult elő, mint a *kapás*.¹⁶⁵ Föltehetőleg 600 □-öl szőlőre vonatkozott.¹⁶⁶

A *pászta*¹⁶⁷ szó a szőlőföld egy jól elhatárolódó szakaszát, sávját jelentette. Bizonytalan nagyságú terület volt, hiszen függött a szőlősorok, illetve a bennük lévő tőkék számától. Egy 1813. évi szegedi adat szerint a *pászta* = „100 út 50 tőkével”¹⁶⁸

Általában kisebb darab szőlőföld nagyságának meghatározásakor használták a *borozda* kifejezést,¹⁶⁹ ami alatt a szőlősort, illetve két szőlősor között értették. Az ilyen mértékjelölés tájékoztatott arról, hogy egy bizonyos szőlőföld 15 „borozdából” állt, de a „borozdák” hossza rejtve maradt belőle. Olyan területen volt érdemes használni a *borozda* kifejezést, ahol földmérő parcellázta ki a szőlővel beültetendő földet és ezért mindenki tudta, hogy azon a határreszen milyen hosszúak a szőlősorok.

A szőlőföld értéke

A szőlőföld forgalmi értékének alakulására sokféle tényező hatott. Fontos értékbecsítő tényezőnek számított: 1. a földterület nagysága, 2. a *szőlő* néven szereplő földdarab szőlővel való beültettségének mértéke, 3. a szőlőültetvény kora, gondozottsága, termőképessége, 4. a területen álló termő gyümölcsfák száma, fajtája, 5. a földterület fekvése, megközelíthetősége, lakótelepüléstől való távolsága.

---

¹⁶³ F.12., 15., 31., 32., 47.

¹⁶⁴ ÉGETŐ Melinda 1993. 121., SIMON András 2005. 263.

¹⁶⁵ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 2. tétel. Ü. Szn. 1847.

¹⁶⁶ BOGDÁN István 1987. 71–72.

¹⁶⁷ F.1.

¹⁶⁸ BÁLINT Sándor 1957. II. 291.

¹⁶⁹ F.13., 56.

Mindebből következik, hogy a történeti forrásokban, még egymáshoz viszonylag közel eső időpontokban is, sokféle szőlőár fordult elő. A levelekben, egyezségekben, hagyatéki leltárakban 71 forintos szőlőárat és 1500 forintos szőlőárat egyaránt találhatunk.

Tanulságos lehet, ha a szőlő árát valamely más ingatlan vagy állat árához hasonlítjuk. Erre kiválóan alkalmasak a hagyatéki leltárak becstelt vagy licitált árai.

1846-ban Fenyvesi János javainak számbavételekor házát 1 $\frac{1}{4}$ telek úrbéri földdel 5000 forintra, egyik szőlőjét 1500 forintra, másik szőlőjét 750 forintra becstelték. Egyik pej kancája 100 forintot, egy pár ökre 240 forintot ért. Szárazmalmát 1750 forintra értékelték.¹⁷⁰

Kasziba József javainak 1844. évi árverésén háza $\frac{2}{4}$ telek úrbéri földdel 2100 forintért, szölleje 170 forintért kelt el.¹⁷¹

Szűcs Márton javainak 1840. évi árverésén egyik háza $\frac{2}{4}$ telek úrbéri földdel 1650 forintért, másik háza $\frac{3}{4}$ telek úrbéri földdel 2000 forintért, nagyobb szölleje 505 forintért, kisebb „vadas” szölleje 71 forintért talált új gazdára.¹⁷²

Molnár Márton Szarándok hátrahagyott javainak 1833. évi összeírásakor házát 350 forintra, 4 „emberkapáló” szöllejét 300 forintra becstelték. Jobb lovainak, teheneinek becstelt ára 40-50-60 forint között ingadozott.¹⁷³

A szőlő fontos szereplője volt a testamentumoknak. A gazdák legtöbbször szőlőt is hagytak hordókkal és borászati eszközökkel arra a fiúkra, aki a gazdaság javát örökölte. Kisebb szőlők és elosztott szőlők részei jutottak gazdaságot nem öröklő fiúnak, leánynak, özvegynek. Az a gyerek, aki nem részesedett a családi szőlőbirtokból, rendszerint per útján is küzdött érte.

Az eladó szőlőknek a XIX. század második negyedében nagy keletjük volt. Jobbágygazdák, feltörekvő zsellérparasztok, zselléripárosok törekedtek arra, hogy szőlőt, vagy újabb szőlőt vegyenek maguknak, hiszen a szőlő fontos kiegészítő megélhetési forrásnak és jó befektetésnek számított. Voltak, akik pénz híján, hitelben is vásároltak szőlőföldet, amivel sok viszontagságot zúditottak magukra.

A szőlőföld művelése

A szőlő, mint vagyonzelő, értékes birtok rengeteg munka árán született. Fenntartása, rendszeres művelése, gondozása is sok tennivalóval, fáradtsággal járt.

1837-ben Szakál József nagyobb örökségért „*instálván az úriszék előtt*”, azt bizonygatta, hogy apja szöllejét annak idején terepet egyengetve, bokrokat irtva ő nagyobbított, nem pedig öccse, János, aki apjuk jóvoltából a gazdaság javát örökölte: „*Édes atyámnak egy szölleje lévén..., melly szöllejéhez én, mint leg öregebb fia, míg nála voltam, két akkora nagyságú szőlőt, munkásokkal dolgozva, csináltam, hegyet völgyet húzva, tüsköt irtva.*”¹⁷⁴

---

¹⁷⁰ F. 40.

¹⁷¹ F. 37.

¹⁷² F. 33.

¹⁷³ F. 32.

¹⁷⁴ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 66/1837.

A szőlőbeli munkákat, mint a mindennapi élet velejáróit, például a *takarást, döntést, bújtatást, kapálást* természetesen itt-ott emlegették az úriszéki iratokban. Két szőlőbeli tevékenység különösen felkeltheti érdeklődésünket.

Egyik a trágyázás, amelyet a XIX. század vége előtti Alföldön nem tartott jellemzőnek a régebbi szőlőtörténeti vizsgálatok. Az újabb kutatások azonban több példával is bizonyították a Duna-Tisza közéről.¹⁷⁵

Ezen példák sorát szaporíthatjuk jankovácival is. 1845-ben egy tanúvallomásban elhangzott, hogy két évvel korábban Szili István 50 kocsi trágyát vett és azt a szőlőjébe hordatta. 1847-ben egy szőlő birtoklásával kapcsolatos vitában jelentette ki Molnár Mihály Szekerce: „A ... szőlőbe 180 kocsi trágyát vitt.”¹⁷⁶

A másik figyelemre méltó szőlőbeli tevékenységről a *porolás*ról Szüts Mihály Kacsó 1843. évi kiadásainak lajstromában olvashatunk: „*Fenyvesi Josefnek szőlő porolásért*” 5 forint.¹⁷⁷ A szófukar adatból és a magyar szőlőtörténeti irodalomból nem állapítható meg egyértelműen, hogy a rendszeres szőlőpermetezés beköszöntése előtt több mint fél évszázaddal említett jankováci *porolás* milyen szőlőbetegség ellen, milyen védekezést jelentett.¹⁷⁸

Gyümölcsfák a szőlőben

A XIX. század első felében a legtöbb jankováci szőlőben, általában a *borozdába* ültetve, de külön csoportosítva is, álltak gyümölcsfák, amelyek jelentősen növelték a szőlőföld használati és forgalmi értékét. Jellemző, hogy 1825 előtt, amikor Szakál György fiának akarta adni szőlőjét, a felesége, „*az édes szüle*” ellenállt, mondván: „... még *ők élnek, nem adják a szőlőt, mivel hogy abban voltak a korán érő cseresznye fák.*”¹⁷⁹ 1834-ben Radvánszki György, akinek szűk volt a szőlőbeli bejáró útja, egyezséget kötött szőlőszomszédjával, Vantsura Józseffel arról, hogy a szomszéd szőlője rovására bővíti az utat. Abban állapodtak meg, hogy ahány sort veszít Vantsura József a szőlőjéből, annyi sort ad neki Radvánszki György a magáéból. Az egyezség gyakorlati végrehajtása során kiderült, hogy Radvánszki György átadandó szőlősávjában 11 termő almafa és szilvafa állt, amelyekért 8 forintot kért szomszédjától váltó cédulában. A vita azzal zárult, hogy a tanács előtt Vantsura József vállalta az értékkülönbözöt megfizetését.¹⁸⁰ 1845-ben egy szőlő értékbecslése során figyelembe vették a becslők, hogy a két évvel korábbi szőlőfelújítás óta a szőlőt gondozó Szili István szép gyümölcsfaoltványokat, nevezetesen 3 almafát, 1 barackfát, 2 cseresznyefát, 2 körtvélyfát és 32 szilvafát „*nevelt*”.¹⁸¹

Az *oltvány* néven emlegetett fiatal gyümölcsfákra sok veszély leselkedett. Ellophatták, titokban áttelepíthették, különleges célokra kivághatták, vagy rosszindulatból kivagdoshatták őket.

¹⁷⁵ ÉGETŐ Melinda 1993. 150–151.

¹⁷⁶ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 7. tétel. 2/1845., U. ott: 6. doboz, 2. tétel. Ü. Szn. 1847.

¹⁷⁷ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 2. tétel. Ü. Szn. 1847. Szütsök (Kacsók) hagyatéki ügye

¹⁷⁸ A magyarországi korai szőlőkártevőkre, szőlőkórokozókra és szőlővédelemre lásd: CSOMA Zsigmond 1995. 186–190.

¹⁷⁹ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 1. tétel. Ü. 86/1930. (F.11.)

¹⁸⁰ BL. V. 342/a. Tjkv. 1834. febr. 1. 128. szám. 61. pag.

¹⁸¹ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 7. tétel. 2/1845.

1829 tavaszán Budai József jelentette a tanácsnak, hogy szőlőjéből „4 alma oltványa” elveszett, és Juhász Mihály *hegymester* „Rátz Ferenc helybéli szűts” szőlőjében találta meg azokat. Ifjabb Rátz Ferenc „*fatolvajt*” 12 pálcaütésre ítélte a tanács. Ennek „*elszenvedésén*” kívül „*az fák fakadása idején*” 8 forint kártérítést kellett fizetnie Budai József számára, az ügyes hegymester fáradozásáért pedig 2 forinttal tartozott.¹⁸²

1837 tavaszán a szőlőcsőszök jelentették a tanácsnak, hogy Koszorús Jánosné halasi asszony jankováci szőlőjéből „*egy termő almafa oltvány kiásatott*”, amelyet Tóbiás Jakab szőlőjében elültetve találtak meg. A tanács Tóbiás Jakabot a következő büntetésre ítélte: 1. Fizessen a károsultnak 12 forintot váltó cédulában, 2. 24 óráig üljön a város áristomában, 3. A csőszök jelenlétében ültesse vissza a károsult asszony szőlőjébe a lopott fát.¹⁸³

1836-ban Szili István, Faddi Imre bérese Almási János szőlőjében kivágott egy „5 *esztendő*s almafa oltványt” „*ökör hajtó ostor nyélnek*”. A tanács pénzbüntetésre ítélte.¹⁸⁴

Fenyvesi István öreg 1833. december 7-én jelentette a tanácsnak, hogy „*A helybéli szőlőségben lévő szőlőjéből december 3-án négy alma és egy körtvélyfák oltványait*” valaki kivagdalta. A gazda egy béresre gyanakodott, de gyanúsítását nem tudta bizonyítani.¹⁸⁵

A bosszúból, irigységből elkövetett kártételek az öreg fákat sem kerülték el. 1810 novemberében Horváth István panaszolta a tanácsnak, hogy szőlőszomszédja, Molnár András Szarándok levagdalta egy öreg *körtvélyfájának* öt ágát. A kártételért Molnár András Szarándok 12 órára a városi áristomba került, és a károsult számára 25 forint büntetést kellett fizetnie.¹⁸⁶

A XIX. század második felében a jankováci szőlőterület növekedésével párhuzamosan a jankováci gyümölcsfák száma is nagy növekedést mutatott. A millenniumi mezőgazdasági statisztika tanúsága szerint 1896-ban Jankovácon 75.833 gyümölcsfát írtak össze. Ez a szám gyümölcsfélések szerint így oszlott meg: alma 12.005, körte 8.083, cseresznye 3.667, meggy 11.514, őszibarack 7.045, kajszibarack 2.180, szilva 18.433, dió 2.715, mandula 2.412, gesztenye 5.028, eper 2.751.¹⁸⁷

A más nagyságrendet képviselő, 166.780 kataszteri hold kiterjedésű Szabadkát leszámítva, Jankovác a maga 75.833 gyümölcsfájával Bács-Bodrog vármegye városainak és községeinek élén állt a gyümölcsfák száma vonatkozásában. Utána Óbecse és Baja következett 69.357 és 60.564 gyümölcsfával.

Fridrik Tamás Bács-Bodrog vármegye ismertető leírója 1878-ban elismerően nyilatkozott a jankováci gyümölcs bőségéről. Híresnek ismerte a jankováci *jeges* almát.¹⁸⁸

¹⁸² BL. V. 342/a. Tjkv. 1829. márc. 29. 9. szám. 4. pag.

¹⁸³ BL. V. 342/a. Tjkv. 1837. márc. 4. 250. szám. 120. pag.

¹⁸⁴ BL. V. 342/a. Tjkv. 1836. nov. 19. 228. szám. 108. pag.

¹⁸⁵ BL. V. 342/a. Tjkv. 1833. dec. 7. 118. szám. 54. pag.

¹⁸⁶ BL. V. 342/a. Tjkv. 1810. nov. 24. 22. szám. 10. pag.

¹⁸⁷ MG. STAT. 1897/a. 274–275.

¹⁸⁸ FRIDRIK Tamás 1878. 41–42.

A szőlőkben, valószínűleg a széleiken és a tőkékkel be nem ültetett részeikben nemcsak gyümölcsfák, hanem más, „erdei” fák is álltak. Így emlegettek szőlőbeli *pálmafát* (1837),¹⁸⁹ *jegenyefát* (1820), *akácját* (1845).

„Pusztai földek” a szőlők területén

Sok szőlőben maradtak tőkékkel be nem ültetett „pusztai földek”. Ezeket a kisebb-nagyobb területeket évente ásóval „megforgatták” vagy ekével megsántították, és a legkülönbözőbb veteményeket természetek rajtuk. 1837-ben például a jankováci tanács előtt „*Végh Erzsébet ... Vácz Antal hitvese ... elő adta, hogy a múlt ősszel határbeli szőlőnél lévő pusztai földben kolompért természetén, azon kolompérból néhány fészekkel elloptak.*”¹⁹⁰

A kolompérnak nevezett krumpli példája is mutatja, hogy a szőlőbeli „tisztásokon” olyan növényeket természetek, amelyeknek nem volt helyük a nyomásos hártárban, és bírták a homokos talajt. A szőlőbeli veteményekből az uradalom elvileg *apródézmát* szedett, bár azt, a *gyümölcsdézmához* hasonlóan, a jankováci jobbágyság legtöbbször pénzzel megváltották.¹⁹¹

Építmények a szőlőkben

A XIX. század első felében sok jankováci szőlősgazda épített a szőlőjébe *gunyhó*nak vagy *háznak* nevezett kis épületet, amelyben jobbra szerszámokat és részben terményeket tartott. Az építmény szükség esetén védelmet nyújtott hirtelen jött eső, zivatar ellen a szőlőben tartózkodóknak.

1813 elején, januárban és februárban két szőlőbeli *gunyhó* feltörésének esetét is tárgyalta a tanács. Egyiket a *budár* távollétében a megbízhatatlan szőlőcsész törte föl, a másik „*felverésével*” „*két suhancár*” kísérletezett.¹⁹²

1830. május 2-án arról tárgyalt a tanács, hogy az előző év őszen Csincák Pál, Sima András és Szerezla József betört Faddi József szőlőbeli házába. A betörők elvittek: *cséves kukoricát*, almát, diót, kendermagot, 1 fejszét, két *metszőkést*, vaskapcsot, két borotvát, 2 hernyószedőt. A tanács a három tolvajt fejenként 12 pálcautésre ítélte, és együttesen 30 váltóforint 30 krajcár kártérítésre kötelezte.¹⁹³

Voltak olyan szőlőbeli kis épületek, amelyekben szükség esetén lakni is lehetett. Ilyen hajlék állt 1830 táján Takáts János Fertse szőlőjében.¹⁹⁴ Efféle épületekben tanyáztak a nagyobb gazdák egész esztendőre megfogadott szőlőmunkásai, a *budárok*. Szőlőgunyhókban kerestek helyet maguknak a társadalom perifériáján élő magányos férfiak is.

¹⁸⁹ Vö.: BÁRTH János 2009. 186.

¹⁹⁰ BL. V. 342/a. Tjkv. 1837. febr. 24. 247. szám. 118. pag.

¹⁹¹ BL. XI. 607/a. 1. doboz, 1. tétel. Szn. 1827. Czintula János vármegyei esküdt vizsgálata. — A szőlőkben termett „*apró vetemények és gyümölcsök*” dézsmájának emlegetése: BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 18/1817.

¹⁹² BL. V. 342/a. Tjkv. 1813. jan. 5. 53. szám. 30. pag., 1813. febr. 11. 57. szám. 32–33. pag.

¹⁹³ BL. V. 342/a. Tjkv. 1830. máj. 2. 26. szám. 15. pag.

¹⁹⁴ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 1. tétel. 82/1830.

1843-ban Kiss András uradalmi számtartó az úriszéken panaszt tett öt jankováci házatlan zsellér ellen, akik szembefordultak a földesúri hatalommal, nem hajlandók az évi 12 nap robot teljesítésére, sem pedig annak pénzbeli megváltására. Az öt személy közül kettő obszitos katonaként állandóan a szőlőkben tartózkodott. A számtartó megfogalmazása szerint: „*Szalai Antal platnik ... szöllejében készített putriban lakik, hol már a' Város hadnagyai csavargó betyárokat is fogtak el.*” „*Mészáros Márton orvos*¹⁹⁵ ... *szöllejében egy gunyhót lakóháznak fordítván és ben lakik.*” Kettejük esetében nemcsak a robotra szorítást, hanem a szőlőbeli lakástól való eltiltást is kérte a szorgalmas uradalmi alkalmazott.¹⁹⁶

7. AZ ÁLLATOK ÉS AZ ÁLLATTARTÁS

Állatok a történeti forrásokban

A XIX. század első felében a jobbágyvagyon nélkülözhetetlen részét képezték az állatok. A szép, egészséges állat birtoklása a tehetőség jelének számított. A később még tárgyalandó „*tehetség*” feudalizmus kori fogalma két tényezőn alapult: az elégséges férfi munkaerő és a szükséges igaerő meglétén. Akinek volt elég egészséges ökre és az emberi tényező is rendelkezésére állt, vállalkozhatott a teljes jobbágy szerepére, a telekbirtoklásra és a jobbágyi kötelezettségek teljesítésére. Módos jobbágygazda nem létezett állatok nélkül. A dolog fordítva is igaz. A sok szép állatot nevelő és birtokló jobbágygazdát a maga köreiből tehető, módos parasztnak tartották.

Jankovác mezőváros hiányosan fennmaradt levéltári forrásai nem tartalmaznak a XIX. század első felében keletkezett állatösszeírásokat. Így sem az egyes jobbágycsaládok állatállománya, sem a város jobbágytársadalmának teljes birtokolt állatlétszáma nem határozható meg kifogástalan alapossággal. A kutatónak áttételes forrásokba kell kapaszkodnia, ha az állatok mennyiségéről próbál képet alkotni. A számba jöhető források a hagyatéki leltáraktól, végrendeletektől az egyéni és a kollektív panaszlevelekig terjednek.

Egy-egy jobbágygazdaság állatállományára, némi buktatók figyelembevételével, következtethetünk a hagyatéki iratokból. A vagyonleltárakban és árverési lajstromokban általában felsorolták azokat az állatokat, amelyek a végrendelet nélkül elhunyt gazda, az úriszék által árverezésre ítélt gazdaság, illetve az „*osztályra*” készülő család birtokában voltak a leltár készítése idején. A végrendelezők néha általában nyilatkoztak állataikról, máskor tételesen intézkedtek sorsukról. Az úriszékhez írt panaszlevelekben és azok mellékleteiben gyakran szó esett a családi állatállomány felosztásáról, az elődök állatnevelő sikereiről, kudarcairól, egy-egy gazdaság állatlétszámának növekedéséről, fogyásáról.

1846-ban Fenyvesi János szárazmalmot is birtokló jobbágy nagygazda összeírt javai között a következő állatok szerepeltek: 4 különböző korú ló, 5 pár, vagyis 10

¹⁹⁵ Az *orvos* szó itt Mészáros Márton ragadványneveként szerepel. Arra utal, hogy viselője, vagy annak elődje népi gyógyító ember, csontkovács volt.

¹⁹⁶ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 6. tétel. 3/1843. — Példák a szőlőben lakás, illetve a szőlőbeli lakás tilalmának gazdag irodalmából: SZABÓ Kálmán 1934. 19–22., BARTH János 1984. 243.

ökör, 4 tehén (köztük 1 hasas, 3 fias), 3 növendékmарha, 105 birka, 40 bárány, 6 öreg sertés és 8 malac.¹⁹⁷

1840-ben Szűcs Márton módos jobbágy javai között az alábbi állatokat írták össze: 4 ló és 2 csikó, 4 ökör, 4 tinó, 3 borjas tehén, egy növendék üszőborjú, 70 birka és 30 bárány.¹⁹⁸

Krupa Mihály különösen jómódú jankováci jobbágy az 1838. évi végrendeletében a következő állatait sorolta föl: 16 jármos ökör, 8 tehén, 2 tinó, egy üsző, 3 gyenge borjú, 4 kocsis ló, 5 heverő ló, 3 gyenge csikó, 390 birka, 1 szamár, 21 sertés.¹⁹⁹

Horváth János Kudari roskadozó házú egész telkes jobbágy özvegye, Szili Judit az alábbi állatokat mondhatta magáénak: 4 ökör, 2 tinó, 1 rúgott borjú, 3 fejős tehén, 4 kocsis ló, 2 csikó.²⁰⁰

Csincsák Mihály három telkes jobbágy fontosabb hátrahagyott javairól 1830-ban rövid följegyzés készült. Ebben a rövid lajstromban a következő állatok szerepeltek: 16 igás ökör, 30 „magló” szarvasmarha, 6 kocsis ló, 16 méneses ló, 1000 birka, 30 sertés.²⁰¹

Szerényebb állatállománnyal rendelkeztek a féltelkes jobbágyok. Hagyatéki leltáraikból hiányoztak az igazott ökrök. Legtöbbször 3 kocsis lovat, 1 tehenet, esetleg 1-2 növendékmарhát és 30-40, vagy kevesebb birkát birtokoltak.²⁰²

1822-ben, amikor a jankováciak a földesúri akarattal szemben védelmezték korábbi homoki legelőiket, a város előljárói a vármegyéhez írt levelükben megemlítették néhány hozzátétőleges szám adatot a jankováci állatállomány egészéről. Ezek a számok természetesen nem pontosak, de a nagyságrendet, az arányokat jól tükrözik. A levél fogalmazói szerint 1822-ben a jankováci „barom-, tehén- és két ökröcsorda 2000 darabból, a' ménes 1800 darabból, a' juh szám pedig 10.000 vagy 11.000 darabból” állt.²⁰³ Óriási számok ezek, amelyeket a nagy kiterjedésű, homokos, bokorerdős északi határ rész birtoklása tett lehetővé. Amilyen ütemben szorította ki a legeltetett állatokat erről a területről a tervszerű homokkötő erdőültetés és a földesúri allodizáció, úgy zsugorodott a jankováci állatállomány mérete. Hét évtizeddel az 1820-as évek nagy legelőmentő küzdelmei után, 1896-ban Jankovác területén a tenyésztett állatok száma a következőképpen alakult: szarvasmarha 1.828, ló 1.288, szamár 10, kecske 1, sertés 4.384, juh 2.323, baromfi 21.889, méhesalád 504. Figyelemre méltó, hogy a kisebb határu és kisebb lélekszámú Mélykút szarvasmarha-, ló-, sertés- és juhállománya egyaránt megelőzte a jankovácit.²⁰⁴

¹⁹⁷ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1846. (F.40.)

¹⁹⁸ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 5. tétel. Ü. Szn. 1840. (F.33.)

¹⁹⁹ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. Szn. 1838. (F.54.)

²⁰⁰ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 6. tétel. Szn. 1843. (F.53.)

²⁰¹ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 1. tétel. Ü. 72/1830. (F.12/B.)

²⁰² BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1842., 1845.

²⁰³ BL. XI. 607/a. 1. doboz, 1. tétel. Szn. 1822. máj. 6.

²⁰⁴ MG. STAT. 1897/a. 276–277.

A legelők

A XIX. század első felében, bár a teletetés, a téli takarmányozás sok gondot, munkát, kiadást jelentett a jobbágygazdaságok számára, az állattartást alapvetően a legeltetés, a legelők biztosítása határozta meg.

Ha rátekinünk a többször hivatkozott 1781. évi jankováci határtérképre, láthatjuk a zöldben pompázó legelőket, kisebb részben az épített város közelében, nagyobb részben a határ északi felén a vármegye határáig terjedően. A térképet készítő Hury József számadatai szerint a jankováciakat 1781-ben az úrbéri előírásoknak megfelelően 3.563 (1.100 □-öles) hold közlegelő illette meg. Ehhez még hozzá lehetett számítani 19.294 hold hasznavehetetlennek mondott homokos területet (Plaga Arenosa inutilis) a határ északi részén.²⁰⁵

Aki már látott sívó homokterületekkel tarkított kutyatejes, árvalányhajas, galagonyabokros, borovicskás homokhátsági „óstájt”, az tudja, hogy a hivatalos szóhasználatban hasznavehetetlen homoknak titulált területen, különösen, ha nagy kiterjedésű volt, sok állat talált magának legelnivalót. No, nem a homokbuckák tetején árválkodó sóskabokrok táján, hanem a nyúlvevesszős völgyekben és a néha már vizenyősnek is nevezhető nagyobb *laposok*ban. Jól tudták ezt a XVIII. századi jankováciak. Ha a földesúri járadékok és a vármegyei adók, vagy általában a jobbágsors nehézségei miatt panaszkodni kellett, leginkább azzal keseregtek a hatóságok előtt, hogy határuk nagyobbik része homokos és jószerével hasznavehetetlen. De amikor az 1820-as években a földesúr fásítási, erdővédelmi, allódiumszerzési törekvései miatt a jobbágság számára reális veszélyként tűnt föl a hatalmas homokos határrész elvesztése, a jankováci előljárók menten azzal érveltek, hogy a homokos terület *laposai* legelő gyanánt mennyire nagy szerepet töltenek be állattartásukban. 1770-ben, az úrbérrendezés 9 kérdőpontjára válaszolva a jankováciak könnyen nyilatkozták, hogy „*legelőjük van elég*”. Ugyanakkor azt is elmondták, mintegy utalva a homokos határrész kisebb nagyobb tavaira, vízállásaira, hogy itató vizük esős esztendőben van, szárazságban pedig kutakon itatnak.²⁰⁶

A XVIII. század végén és a XIX. század elején az alföldi agrárvárosok határhasznosítási rendjéhez igazodva, Jankovácon is megkülönböztettek belső legelőt és külső legelőt. A belső legelők a lakótelepülés közelében feküdtek, ahol a „kezes jószágot” legeltették. A legjellegzetesebb közeli legelőt *Nyomásnak* nevezték, amely a mai vasútállomás környékén, a *Mélykúti út* torkolatában, a kenderföldek foltjain kívül terült el. A külső legelő, amelynek természetesen voltak a lakótelepüléshez viszonylag közel eső részei is, az *Öregszöllőkön* és az *Újszöllőkön* kívül kezdődött és elnyúlt a város határaiig. Nyugati oldala, amely magába foglalta Szentkatát is, a Grassalkovics uraság Dzsida pusztájáig, illetve a kalocsai érsekek Kéles pusztájáig terjedt. Nagyobbik keleti oldala a mai *Halasi út* tájától Pest vármegye széléig, egyben Császártöltés

²⁰⁵ TL. Úrbéri iratok. (Jankovác). 82. doboz. 1831–1832. 1781. évi térkép 1832. évi másolata. — U. ott: *Calculus Geometricus*, 1781. — A jankováci határ teljes területének 41.841 holdas számadata úgy jött ki, hogy a 22.546 holdnyi „hasznos” területhez a mérnök hozzáadta a 19.294 holdnyi haszontalannak beállított, homokos területet.

²⁰⁶ TL. Úrbéri iratok. (Jankovác). 81. doboz. (1767–1782). A 9 kérdőpont válasza.

határaig felnyúlt, keleten a Vastaghegy tájáig követve a Kiskun kerületbe tartozó Halas, Fehértó és Debeák pusztáinak határát. A jankováci homokos külső legelőknak ez a keleti fele a XIX. század közepén az „úrbéri elkülönözések” idején a földesúri család allodiális birtoka lett, amelynek Terézhalma fölötti részét, mintegy 6.000 holdat 1906-ban Felsőterézhalma néven egy szabadkai bank kikapcelláztatta és földre áhítózóknak eladta. A XX. század első felében tanyak százai épültek a hajdani homokbuckás legelőn. A nép által *Illancsként* emlegetett határrészen egyre szaporodtak a szántóföldek, a szőlők és a gyümölcsösök. Kis „kertmagyarország” született a megszelídített homokon, amely a XX. század közepén a szocialista diktatúra tanyaelenes politikájának célkeresztjébe került. 1952-ben ugyan *Kéleshalom* néven önálló község lett, Jánoshalmától is elszakadt, de a tanyapusztulást és a táj lassú elvadulását, elnéptelenedését a közigazgatási önállóság nem tudta megfékezni.²⁰⁷

A XX. században hivatalosan *Felsőterézhalmanak*, majd *Kéleshalomnak*, a népi szóhasználatban pedig *Illancsnak* nevezett homokos terület jelölésére a XVIII-XIX. században valószínűleg nem használták az egész határrészt lefedő földrajzi nevet. Legalábbis nincs nyoma a történeti forrásokban. Jankovác mezőváros északkeleti homokbuckás határrészeként, majd a kisszállási uradalom északnyugati nyúlványaként beszéltek és írtak róla. A XIX. század első felében a jankováci iratok fogalmazói ismertek *Két katonást*, *Álom hegyet*, *Felsőkútát*, *Hederest*, *Pampulát*, *Dragont*, *Deszkást* és hasonló, jócsengésű, régi helyneveket, de nem ismertek, illetve nem használtak összefoglaló helynevet a Halas, Csala, Császártöltés, Kéles által közrefogott és a XX. században *Illancsként* emlegetett homokos határrészre.

1828 nyarán egy jeles bizottság, amelynek jankováci elöljárók és gazdák, uradalmi vezető személyiségek, vármegyei urak, köztük Bauer Antal földmérő voltak a tagjai, leírást és pontos kimutatást készített azokról a területekről, amelyeket valaha a jankováciak legeltethettek, illetve amelyeknek legeltetésére továbbra is vágytak. A kimutatás tartalmazott olyan helyeket is, amelyek kívül estek a később *Illancsnak* nevezett terület határain, de alábbi felsorolásomból ezeket sem hagytam ki. A jankováci legelők 1828. évi számbavételekor az alábbi helyeket írták le kisebb-nagyobb részletességgel, különös tekintettel az északi „homokság” jó legeltethető *laposaira*: *Város körül lévő legelő* (több darabban), *Székek lapossa*, *Ketskés legelő*, (*pascum sub nomine Ketskés notum*), *Ketzeli út lapossa*, *Cseres lapos*, *Császár töltés lapossa*, *Két katonás lapos*, *Álom hegy lapossa*, *Felső kút lapos*, *Malom hegy lapos*, legelő a *Vastaghegyi erdő* és a *Hederes kopolya* között (*pascum inter silvas Vastaghegy situm ac Hederes kopolya vocatum*), *Kikirits lapossa*, *Antal kút lapossa*, *Pampula-i legelő* (*inter Sylvas Pampula vocitatus, devenimus ad pascum ejusdem nominis*), *Dragon lapos*, *Deszkás lapos*, *Kétútközi legelő*, *Kiserdő legelő* (*pascum Kiserdő vocatum*), *Torma kút lapos*, *Sikáros legelő* (*pascum Sikáros silvis ejus nominis circumseptum*), *Barom tó-i legelő* (*pascum Barom tó inter silvas ejusdem nominis et Vaskapu*), *Három állás-i legelő* (*pascum Három állás vocatum, inter silvas ejusdem nominis et Deszkás situm*).²⁰⁸

Jankovác mezőváros 1823. évi úrbéri periratai között létezik egy datálatlan és aláíratlan egész oldalas táblázatos kimutatás a jankováci jobbágyságok által hasznosított

²⁰⁷ Vö.: BÁRTH János 2009. 5–10.

²⁰⁸ BL. XI. 607/a. 1. doboz, 1. tétel. Szn. 2/1828.

legelőterületekről.²⁰⁹ Valószínűleg 1823-ban, de legkésőbb 1828-ban készült. Összesített számadatai megegyeznek az előbb bemutatott 1828. évi terepleírás földmérési adataival. Mérnöki munka eredménye. A *Calculus Geometricus* című táblázat sorszámozva, magyar néven felsorolja a 23 legelőt, ölnyi pontossággal megadja a területek nagyságát. Három rovatot szentel a nem legeltethető, hasznavehetetlen területeknek: a futóhomokok, a vizenyős völgyek és a közutak kiterjedésének. Alább közreadom a táblázat legfontosabb adatait: a sorszámozott helyneveket és a rájuk vonatkozó összesített területnagyságokat 1.100 □-öles holdakban. A holdtörédek, vagyis az ölek bonyolult, nagy számainak közlésétől technikai okokból eltekintek. A hasznavehetetlen, homokos és vizenyős területek nagyságát a helynevek után zárójelben mutatom be a Ho. (homok) és a V. (vizenyő) betűjelek alkalmazásával.

	hold
1. <i>Városi nyomás</i> (V.43)	788
2. <i>Székek lapossa</i> (V. 252)	1102
3. <i>Ketskés lapossa</i>	91
4. <i>Ketzeli út lapossa</i> (Ho.81, V.10)	1194
5. <i>Cseres lapossa</i>	71
6. <i>Császár töltési legelő</i> (Ho.41)	240
7. <i>Két katonás lapossa</i> (Ho.12, V.18)	700
8. <i>Álom hegy lapossa</i> (Ho.18, V.8)	567
9. <i>Felső kút lapossa</i> (Ho.47, V.8)	237
10. <i>Malom hegy lapossa</i> (Ho.1, V.1)	77
11. <i>Hederes kopolyája</i> (Ho.56, V.8)	339
12. <i>Kikiríts lapossa</i> (Ho.4)	174
13. <i>Antal kút lapossa</i> (Ho.7, V.10)	277
14. <i>Pampula</i> (Ho.8)	163
15. <i>Dragon lapossa</i> (Ho.3, V.33)	349
16. <i>Deszkás</i> (Ho.9, V.8)	259
17. <i>Két út köze</i> (V.25)	942
18. <i>Kis erdő</i>	134
19. <i>Torma kút lapossa</i>	423
20. <i>Sikáros</i>	43
21. <i>Barom tó</i> (V.90)	444
22. <i>Három állás alias etiam</i>	52
23. <i>Mogyoró lapossa</i> (V.1)	99
<i>Summa Universorum</i>	8776

A fent felsorolt legelőnevek többsége megtalálható Kerekes József földmérő 1835 és 1845 között rajzolt, datálatlan határtérképén, következőképp, topográfiai szempontból azonosítható.²¹⁰

²⁰⁹ BL. XI. 607/a. 1. doboz, 1. tétel. Szn. 1823. okt. 6-án kelt irat datálatlan melléklete.

²¹⁰ MNL. S 21. 0059.

Homokkötő erdőszítés és legelővesztés

Az 1830-as, 1840-es évek nagy és végeláthatatlan jankováci úrbéri perfolymának valamiféle előjátékként foghatók fel azok a hivatali (vármegyei, úriszéki) csatározások, melyek az 1820-as években az Orczy uradalom és Jankovác mezőváros jobbágylakosai között zajlottak kisebb nagyobb úrbéri ügyekről, köztük az északi homokos határrész bizonyos legelőinek legeltetési tilalmáról, és a jobbágyok által a mezővárosi közösség számára erdőszített területek földesúri kisajátításáról.

A homokkötő közösségi és uradalmi erdőültetések hatalmas kérdésköre nem tartozik a jobbágyvagyonról szóló jelen könyvem témái közé, de érintőlegesen mégis kell írnom róla, hiszen néha szétválaszthatatlannak látszó módon összefonódik bizonyos közlegelők tiltásának, folyamatos fogyatkozásának kérdéskörével.

Az 1820-as évek városi panaszlevelei és paraszti vallomásai alapján úgy látszik, hogy a XVIII. század végén Jankovác népét saját tapasztalata és a földesúri, vármegyei biztatás révén intenzíven foglalkoztatta a buckaság legeltetett völgyeire, laposaira leselkedő, támadó homok megfékezésének gondolata, az erdőültetés hatóságok által is szorgalmazott megvalósítása. 1822-ben 28 évvel, 1825-ben 30 évvel korábbra, tehát körülbelül 1795 tájára tették a jankováci jobbágyok az erdőültető törekvések határukban mutatkozó első eredményeit. Akkor, a kamarai földesuraság idején a kamarai uradalom észak-bácskai központjába, Szántovára, mai néven Hercegszántóra és a szomszédságában fekvő Dautovára, mai nevén Dávodra jártak facsemetéért, ültetni való vesszőkért a fásítani akarók. A jankováci jobbágyok fáradozásának eredményeként született meg a XVIII. század végén a *Nagyerdő*, a *Kiserdő*, a *Szentkatali erdő* és a *Kecskesi erdő*, amelyeket az Orczy uradalom a XIX. század második évtizedében elvett a város kommuniktásától.

Az 1795 táján lezajlott erdőültetéseiket így idézték fel egy 1822. évi levelükben a jankováciak: „*Ennek előtte 28 esztendőkkel, a jankováci sívány homokoknak meg gátlása végett Dautováról hordottuk a füz, jegenye és nyár fákat, mellyeket még akkoriban a Helység magának el ültettetett, [de] az úgy nevezett Nagy erdő, Kis erdő, Szent Katali erdő és Kecskesi erdő minden jutalom nélkül a Méltóságos Uraság*” által elvettetett, pedig ezek az erdők a város „*pascumjába*”, vagyis a városi közlegelő területére lettek ültetve.²¹¹

Ugyanerről a faültetési akcióról 1828-ban egy tanúvallatás során egybehangzóan a következőképpen vallott Végh János Nehéz, Homola János, Tóth János Zombai, Ádám György és Varga Antal jankováci lakos: „*A' kérdéses Nagy, Kis és a Halasi út mentében lévő öreg erdőket a' Jankováci lakosok ültették a' Szántováról hozott karókból olly formán, hogy a' Kis erdő a' Nagy erdő fáinak ágaiból készült, és hogy ezen erdőket a' Jankováci lakosok lántz számra is ültették és bírták mind addig, méglen a' Méltóságos Orczy uraságok azokat el nem foglalták.*”²¹²

A homokkötő erdőültetés a Pollinpergerek bérlősége idején, 1806-ban vett új lendületet, elsősorban a *Kélesi út* mellékén. Fentebb, az *Újszöllők* históriája kapcsán erről az akcióról már szó esett.

²¹¹ BL. XI. 607/a. 1. doboz, 1. tétel. Szn. 1822. jún. 4.

²¹² BL. XI. 607/a. 1. doboz, 1. tétel. Szn. 1828. jún. 29-i tanúvallatás — Ugyanezeket tartalmazza egy 1825. nov. 19-én kelt jankováci közösségi panaszlevél: U. ott: 14 pontos panasz.

Az 1813-ban visszatért Orczyak folytatták a homokkötő erdősítést, de már a jankováci jobbágyok robotjával és eleve a maguk számára. Ámbár a jankováciak még ebből a korból is tudtak idézni olyan földesúri megnyilatkozást, amely az ültetett erdőkhez való jogukat védelmezte. Az egyik 1822. évi panaszlevelükben szinte a folklór körébe vágó nosztalgikus történetet adtak elő arról, hogy miként biztatta őket Orczy Lőrinc földesúr a fák szorgos ültetésére: „*A Méltóságos Uraság Báró Orczy Lőrincz ő méltósága, örökös Földes Urunk azt felelte ennek előtte egy néhány esztendőkkel nekünk: no tsak fíjaim ültessétek az erdőket, ha meg nevededik, ti veszitek hasznát, idővel a' fák alatt is járhat jószágotok.*”²¹³

A jankováciak a XIX. század harmadik évtizedében már érezték és látták, hogy a földesúri erdősítések révén egyre több közlegelőt veszítenek el, a megszülető erdőknek pedig nem a város, hanem az uradalom látja hasznát. Panaszaikban, vallomásaikban néha kritikával illették az uradalom erdősítési módszereit. Egy fentebb már idézett 1828. évi vallatás során a tanúk elmondták, hogy a földesúri tisztek nemcsak a futóhomokos buckákat fásítják, hanem a köztük meghúzódó völgyek jól legeltethető gyöpsős területeit is. Jankovác elöljárói máskor a telepített fák fajtáját kifogásolták. Többször hangsúlyozták, hogy a XVIII. század végén, amikor még maguknak, a városuknak ültettek erdőket, legtöbbször fűzfákat, jegenyefákat, különböző gyorsan növényő nyárfaféléket telepítettek. Ennek a munkának hamarosan látszata is volt. Ezzel szemben az uradalom magról próbál fákat nevelni. Tölgymakk, dió, jávorfa, vadgesztenye magok elvetésével kísérletezik. Több forrásból is látható, hogy a tölgymakkot robotosok hordták Kecskemétre. A jankováciak némi gúnnyal írtak arról, hogy az elvetett makk fácskája több év után sem nagyobb egy „*újjnyinál*”. Aggódva gondoltak arra, hogy az efféle fák 60-70 év alatt nőnek haszonvehetővé, következőképp, beláthatatlan időnkig nem járhatják a jobbágyok állatai az erdők alját.²¹⁴

1770-ben az úrbérrendezés 9 kérdőpontjának megválaszolása idején a jankováciak még úgy nyilatkoztak, hogy határjukban erdők nincsenek, szalmával tüzelnek. A XIX. század első felében viszont a homokkötő fásítás eredményeként egyre több erdőnév tűnt föl a jankováci iratokban.

Álljon itt egy csokor erdőt jelölő földrajzi név 1828-ból! *Szentkatali erdő, Kecskési erdő, Vadas erdő, Katonás erdő, Cseres erdő, Álomhegyi erdő, Felsőkúti erdő, Vastaghegyi erdő, Kikirics erdő, Antalkúti erdő, Pampula erdő, Dragonlaposi erdő, Deszkáslaposi erdő, Vaskapu erdő, Putri erdő, Kiserdő, Tormakúti erdő, Sikáros erdő, Baromtoi erdő, Háromállási erdő.*²¹⁵

Az 1840-es években, amikor az uradalom rendszeresen büntetett az úriszéssel az erdei kártételeket, sokszor szerepeltek jankováci erdőnevek a bíraskodási iratokban. Alább idézek néhány példát: „*Kiszállási út melletti ú.n. Nagy erdő*” (1843), „*régi Putri erdő*” (1843), „*Szent Katai erdő*” (1843), „*Három állás nevű erdő*” (1843), „*vaskapui tölgyfa erdő*” (1842), „*régi Putri tölgyfás erdő*” (1842), „*fölső kúti erdő*” (1842), „*Két katonás nevű negyed évi vágás*” (1842), „*Keceli út melletti mult évi vágás*”

²¹³ BL. XI. 607/a. 1. doboz, 1. tétel. Szn. 1822. júl. 13.

²¹⁴ BL. XI. 607/a. 1. doboz, 1. tétel. Szn. 1822. jún. 4.

²¹⁵ BL. XI. 607/a. 1. doboz, 1. tétel. Szn. 2/1828. — A felsorolt erdőnevek a latin nyelvű forrásban természetesen „i” nélkül szerepelnek, az „erdő” szót pedig a Kiserdő helynév „erdő” tagjának kivételével a „sylva” helyettesíti.

(1842), „*Dragon lapossának keleti részén lévő nagy erdő*” (1842)²¹⁶ Major József juhászbojtár 1834-ben „*Jankováci füzes erdőségben, nevezetesen Tormás kút laposságánál*” esett bűnbe az arra haladó Szalai Ilona fiatal özvegyasszonnyal. Jagodits János jankováci lakos 1835-ben az „*Öreg erdőnél lévő szöllejét*” hagyományozta Erzsébet leányának.²¹⁷

Jankováciak küzdelme a homoki legelőkért

Visszatérve a közlegelők kérdésköréhez megállapíthatjuk, hogy a XIX. század első felében az Orczy uradalom a jankováciak derekas küzdelme ellenére allodiális birtokként fokozatosan megszerezte az erdősített homoki területeket, a köztük meghúzódó legeltethető laposokkal együtt. Az uradalomnak ezt a törekvését koronázta meg a XIX. század közepén végrehajtott úrbéri „elkülönözés”, amikor a jankováci határ hatalmas északkeleti homokos fertálya földesúri házikézelésű birtok, uradalmi csordák és nyájak járása lett.

A jankováciak legelőért vívott harca több „fronton” is zajlott a XIX. század első felében. Hol az egyik, hol a másikon erősödött föl, illetve nyert vagy veszített „állásokat”. Ezeket a küzdelmeket itt csak futólag tekinthetjük át.

1. Próbálták visszaszerezni azokat az erdőket, így a szentkai, a kecskési, a „nagy” és a „kis” erdőt, amelyeket valamikor a maguk számára ültettek, de a földesúr elvette tőlük. Ezen a téren a megyei hatóságoknál nem értek el igazán sikert, pedig ezek az erdők 1820 tájára már annyira megnöttek, hogy legeltetni lehetett volna az aljukat.

2. Többször megkísérelték elérni, hogy a megnőtt erdők alján járathassák állataikat. Ezt a törekvésüket az uradalom és a vármegye rendre elutasította.

3. Folyamatosan küzdöttek a földesúri erdősítések „eredményeként” tilalmassá tett homoki laposokért. Néha elértek kisebb sikereket, hogy azután veszítsenek, majd újra panaszaikkal ostromolják a vármegyét. Találón fogalmazták 1822-ben *Kecskés laposságáról*, hogy legutóbb, amikor a főszolgabíró kint járt a helyszínen, „megengedettett” a legeltetése, de a főszolgabíró távozása után az uradalom által újra „eltiltottt”.²¹⁸ 1822-től 1826 őszéig Vojnits Antal főszolgabíró intézkedése folytán legeltethették *Dragon*, *Antalkút*, *Hederes kopolya*, *Felsőkút*, *Kétkatonás*, *Deszkás*, *Sikáros*, *Kecskés* laposát és az *Álom lapost*, de 1826 őszén az uradalom tisztjei elkezdtek bíróságolni az ott legeltetőket. Szemfüles hivatalnokok bizonygatták, hogy a legeltetési engedély csak *Dragon laposra*, az *Antalkúti laposra*, a *Hederes laposra* és a *Baromtói laposra* szólt, a jobbágyok tehát rosszul értelmezték a lehetőségeiket. Külön gondot jelentett, hogy bizonyos laposok legeltetésére kaptak ugyan engedélyt a jobbágyok, de az erdőültetések miatt a bejáró utak úgy beszűkültek vagy elzáródtak, hogy a megjelölt területek megközelíthetetlenekké váltak.

1827-ben Kovács József alszolgabíró és Czintula János vármegyei esküdt kivizsgálta a jankováciak éppen aktuális panaszait, többek között a homoki legelők haszná-

²¹⁶ BL. XI. 607/a. 7. doboz, 4. tétel. 1842–1843.

²¹⁷ BL. V. 342/a. Tjvk. 1835. jan. 3. 157. szám. 75. pag. — U. ott: XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 42/1837.

²¹⁸ BL. XI. 607/a. 1. doboz, 1. tétel. Szn. 1822. júl. 13.

latának és megközelíthetőségének kérdéseit. Bács-Bodrog vármegye eme jeles tisztviselői végigjárták a helyszíneket, megállapításokat tettek, több vonatkozásban a jobbágyság javára intézkedtek. Jelentésüket érdemes hosszán idéznünk, mert jó képet ad az erdőszítések és a homoki legeltetés összefüggéséről, a jankováci jobbágyság és az Orczy uradalom viszálkodásairól, a jankováci fokozatos legelővesztésének egyik, viszonylag kedvező állomásáról.

„A’ panaszokodóknak kívánságára az előjárókkal és a’ város öregebb lakosaival, az uradalmi Ispány Úrnak, jágernek és erdei csőszöknek hozzá járulásokkal az erdőknak, az azokban lévő nyílásoknak és ezekben vezető bejárásoknak meg szemlélésére a’ hely színére ki menvén, e’ következőket tapasztaltuk:

a. A’ Szent Kata erdőben, a’ melly az Uraság által ujjólag beültetni rendeltetett, a’ kívánt legeltetés a’ panaszokodó jobbágyságnak nem engedtetik.

b. Ugyan ezen erdőnek a’ derekán a’ ketskési laposba(n) vezető nyílás 10 esztendő előtt a’ Tekintetes Uradalom által be ültettetvén, azon a’ Ketskési laposhoz, a’ hol mind azon által a’ panaszokodó Uradalom által a legeltetés nem tiltatik, és a’ hol a’ mint egy 300-400 holdat tévő ’s homokkal kevert legelőn, minden 2 vagy 3 hétnek el forgása alatt 500 darab marha két két nap meg legelhet, a jobbágyság máskép nem juthat, ha csak vagy az erdőn keresztül nem törtet, vagy pedig a’ szomszéd kalocsai Érseki Uradalomnak határján nem mégyen.

c. A’ Két katonás laposban legelhetnek a barmok, és hogy ide a’ Szent Katától, szinte az Álom laposára és a’ Császártöltési határnak egyik részére, kár tétel nélkül el járhatnak.

d. A’ Kélesi határ út mellett lévő legelőkre a’ bejárás vagy is nyílás heányossága végett a’ jobbágyság marhái nem járhatnak.

e. A’ Császártöltési határ mellett lévő nagy legelő nyílásban, innen pedig az Álom hegyi nagy laposra, és úgy folytatólag a’ Felső kúti, Hederes kopolyai és a Halasi határoknál lévő legelőkre a’ jobbágyság marháinak szabad járása lehetne ugyan, azonban ... mi ... őket kívánságuk szerint ezeknek használatokba(n) be nem vezethetjük, hanem inkább a’ panaszokodó Uradalom és a’ panaszokodók között le folyó urbanialis pörnek végeztéig a’ tsendességre és békességes tőrésre intettük.”

A vizsgálat végén a jankováci jobbágyság még előadták, hogy a *Dragon laposi, Antal kúti, Hederes laposi, Baromtó laposi* legelőkön elvileg legeltethetnek, de ezeknek a helyeknek olyan szűkek a bejárói, hogy hasznukat nem vehetik. A két megyei úr folytatta a vizsgálódást, majd megállapította, hogy a parasztok állításával ellentétben, a megnevezett legelőik jól megközelíthetők.²¹⁹

Árendált legelő és az ugar

Az 1810-es években a sívány homok legelőrontása és az erdőtelepítéssel összefüggő legeltetési tilalmak miatt Jankovác mezőváros közössége arra kényszerült, hogy a város határán kívül béreljen legelőt. 1814-ben a jankováciak kérték földesurukat, hogy Kisszálláson adjon legelőt 1000 igás marhájuknak. Az uradalom vezetői ígérték a kért legelőt, de az igénybevételt kedvezőtlen feltételekhez kötötték. Ezért

²¹⁹ BL. XI. 607/a. 1. doboz, 1. tétel. Szn. 1827. ápr. 13. Jelentés panaszok kivizsgálásáról.

Jankovác előljárói 3 évre Halas városától kibérelték Szarkást évi 1500 forintért. Az árendálást 1817-ben újabb 3 évre meghosszabbították. Az árendadíjat a város a legeltetett állatok száma arányában szedte be az állatok gazdájától. 1816-ban a bérelt legelőért zabbal fizetett Jankovác városa.²²⁰

A legelőket mindig hasznosan egészítette ki a szántóföldek éppen *ugarnak* hagyott kalkatúrája, amelyet rendszeresen legeltettek.

Pásztorlási egységek

Az alföldi agrárvárosok állattartási gyakorlatához hasonlóan a XIX. század első felében Jankovácon is állatfélésegenként szerveződtek a pásztorlási egységek. Külön pásztorlási csoportokat alkottak a szarvasmarhák, a lovak, a sertések és természetesen a juhok. 1812-ben például *baromgulyát* szerveztek a meddő- és a növendékmарhák, vagyis a *heverő marhák* számára. Az igazott ökröket, amikor éppen nem kellett szekeret és ekét húzniuk, *ökörzsordába* terelték. A fejős tehének *tehéncsordában* jártak. A *borjúk* elválasztásuk után *borjúcsordában* legelésztek. A hámos lovak, ha éppen nem fuvaroztak velük, a *nyomási ménés* létszámát szaporították. A *szilaj ménés* a kocsiba nem fogott öreg vagy növendék lovakat foglalta magába. A legelőre hajtott sertések a *csürhébe* kerültek.²²¹ A juhok leginkább családi *falkákban* vagy *gazdaközösségek nyájaiban* jártak, ezért a többi állattól elkülönítve alább külön foglalkozom velük.

A fentebb felsorolt pásztorlási csoportok egy-egy állatfélésegen belül is pásztorlási egységekre tagolódhattak, amelyek akár évenként is megváltozhattak, átrendeződhetnek.

1814. április 3-án a tanács úgy fogadott egy-egy pásztor a *Barom* és az *ökörzsorda* mellé, hogy feleljenek egymás tevékenységéért, „... *midőn a marha még kevés, s ...[ha]... idővel meg fogy, egy falkába őrizzék, ha pedig meg szaporodik, két falkába.*” Ugyanazon a napon fogadott meg többek között a tanács két pásztor kánásznak „... *az egész Város egy falkába járó csürhéje mellé*”.²²² Ennek ellenére a következő években legtöbbször két csürhe szerveződött: egy „*belső*” vagy „*városi*”, „*falusí*” és egy „*homoki*”.

1815. november 30-án 1816-ra közös pásztor fogadtak a jankováciak a *barom* és a *szilajménés* mellé Kiss Antal Miskei személyében. Nem írták elő számára, hogy a szarvasmarhákat és a lovakat együtt vagy külön legeltessék a bujtárjai.²²³ A következő esztendőben jelentősen változott a kép. 1817-ben Kiss Antal Miskei baromgulyás maradt. A lovakból szervezett ménések mellé viszont öreg Barta István került csikósnak két fiával együtt, azzal a kikötéssel, hogy a *szilaj ménest* külön kell legeltetni a *nyomási ménestől*.²²⁴

²²⁰ BL. V. 342/a. Tjkv. 1814. márc. 4., márc. 21. 107., 108., 109. szám. 66–69. pag., 1816. máj. 25. 139. szám. 91. pag., 1817. febr. 5., febr. 14., ápr. 13. 155., 157., 160. szám. 105–108. pag.

²²¹ BL. V. 342/a. Tjkv. 1811. nov. 1. 35. szám. 16. pag. Pásztorok fogadása 1812-re.

²²² BL. V. 342/a. Tjkv. 1814. ápr. 3. 110. szám. 70–71. pag.

²²³ BL. V. 342/a. Tjkv. 1815. nov. 30. 126. szám. 83–84. pag.

²²⁴ BL. V. 342/a. Tjkv. 1817. febr. 5. 156. szám. 105. pag.

Az állattartás rendjének városi és uradalmi szervezése

Jankovác mezőváros előjárósága praktikus szempontok és részben helyi hagyományok alapján minden esztendőben megszervezte, hogy melyik ménes, gulya, csorda, csürhe, nyáj, mikor, melyik legelőn járjon. Bizonyos pásztorlási egységek, illetve állatfajták számára tilalmasokat határozott meg. Megszabta a tavaszi kihajtás és az őszi hazahajtás, valamint a jószág pásztor elé adásának és a nyájak, csordák „szétverésének” idejét.

Sajnos a jankováci tanács jegyzőkönyvei nem bővelkednek az állattartás szervezésével kapcsolatos határozatokban. 1817. április 13-án született egy efféle határozat, amelynek első részét idéztem a szállásokról szóló fejezetben. Itt a rendelkezés második részét közlöm arról, hogy a bíró a városhoz viszonylag közel eső legelőkön milyen állatok számára jelöltessen ki járást. *„A város körül való nyomáson a’ régi rend szerint a’ kocsis lovak számára kompoltasson elegendő legelőt, a’ hová mint szintén az úgy nevezett Két út közére is, semmi féle juhnak menni szabad nem lészen, legalábbis kaszálásig. Az ugaron kompoltassa el az úgy nevezett Bogár lapossát, a szántó jószág számára, és azt a juhoktól szorgalmatosan öröztesse. A fias vagy fejős juhok számára tartsa az ugarnak többi részét, s azért onnan az [egyéb] nyájakat tiltsa s hajtassa ki.”*²²⁵

1822. július 15-én, tehát nyár közepén a tanács elrendelte, hogy a hergevicai legelőre csak a „jármos jószág” járhat. Oda nyáron heverő marhát nem lehet hajtani. Aki a rendelkezés ellenére ezt cselekedné, első esetben 1 petákot, a második esetben egy márijást fizet, harmadik esetben testi büntetést kell elszenvednie.²²⁶

Török Ignác uradalmi praefectus 1822-ben megpróbált beavatkozni a jankováci előjárók állatpásztorlási szervezésébe. Nagy tudálékosággal elrendelte, hogy a város vezetői a jármos ökröknek, a hámos lovaknak, a fejős teheneknek, a „*heverő marhák*” és a „*heverő lovaknak*” külön járásokat jelöljenek ki. A kihirdetett uradalmi rendelkezés nagy felháborodást váltott ki a jankováciak körében. A jobbágyok különösen azt a végrehajthatatlan pontot kifogásolták, hogy az igásökrök és a hámos lovak legelőjén akkor se járjon más állat, amikor az igásökrök és a hámos lovak a szalaszgabona hordása, nyomtatása, majd az ugar szántása miatt hosszú hetekig nem járathatók csordában és ménesben.²²⁷

A közpásztorok fogadása, díjazása

A jankováci tanács XIX. század első feléből fennmaradt jegyzőkönyvei valóságosan bővelkednek pásztorfogadási határozatokban. 1811 és 1842 között néha alaposan, részletesen, máskor elnagyoltan, szófukaron feljegyezték a jegyzők a pásztorfogadások tényét, eredményeit, a megfogadott pásztorok személyét, feladatait, járandóságait. A pásztorfogadási határozatok 30 éves sorozatát egy terjedelmes tanulmányban lehetne alaposan elemezni. Erre itt nincs lehetőség. Ezért csak egy-két kézenfekvő vizs-

²²⁵ BL. V. 342/a. Tj. 1817. ápr. 13. 161. szám. 108–109. pag.

²²⁶ BL. V. 342/a. Tj. 1822. júl. 15. 250. szám. 264. pag.

²²⁷ BL. XI. 607/a. 1. doboz, 1. tétel. Szn. 1822. május 5. (rendelkezés), május 6. (panaszlevél).

gálódás eredményének rögzítésével és néhány kiválasztott szöveg idézésével mutatom be a hajdani jankováci közösségi pásztorok fogadásának, tartásának rendjét, a pásztorélet felelősséggel terhes világát, a pásztorok tevékenységének és megélhetésének anyagi feltételeit.

Jankovác előljárói, vezető gazdái jelentkezés, illetve behívás alapján fogadták meg a *közpásztorokat*. Néha az ügyis esedékes tanácsülés egyik napirendi pontja foglalkozott a feladattal, máskor a tanácsbeliek önálló gyűlésén tárgyalták meg a pásztorfogadó egyezségek feltételeit. Előfordult, hogy a témára való tekintettel a tanácsülésen „*tehetősebb gazdák*” is részt vettek, és a jelöltek megítélésakor, valamint a feltételek megszabásakor hallatták hangjukat.

Pásztorfogadásra vagy az esztendő végén, decemberben, vagy év elején, januárban került sor. Az ünnepekkel zsúfolt téli időben ráértek a tanácsbeli és a nem tanácsbeli gazdák gyűlésezni, utána pedig vidám beszélgetés közepette áldomást inni.

A városi tanács által megrendezett pásztorfogadáson csak a *közpásztorokat*: vagyis a lovak, a szarvasmarhák és a sertések őrzőit, gondviselőit választották meg. Nem foglalkoztak a juhászok fogadásával, mert a juhok magánnyájokban, gazdaközösségi nyájokban legeltek, vagyis a juhászválasztás a „magánszféra” világába tartozott. A tanácsí jegyzőkönyvekben így nem maradt nyoma.

A megválasztott pásztorok jobbára a jankováci zsellérek sorából kerültek ki. Némelyik csikós, gulyás, kanász hosszú évekig szolgálta a várost. A gazdák ismerték és megbíztak benne. Ha „bujtárjait” gyerekei közül választotta, akik idővel maguk is számadó pásztorok lettek, pásztorinasztiák formálódhattak.

A pásztorbérek ködbe vesző múltú helyi hagyományokon és vármegyei rendelkezéseken alapultak. Formálódásukban valószínűleg belezajátszottak a környező városok, falvak pásztortartási szokásai és az időjárással összefüggő terméskilátások is. A közpásztor járandóságait legtöbbször a következő összetevők alkották: készpénz az elé adott állatok száma után; szemesgabona (búza, árpa, zab) ugyancsak állatszám után; széna szekérrel vagy *vontatóval* számolva, de a szolgáltatás alapjának emlegetése nélkül; kenyér időtartamra, vagy állatszámra számolva; szalonna a kenyerekhez mérten; „*vacsora*”, „*eleség*”, „*főzelék*”,²²⁸ időtartamra vagy állatszám szerint. Előfordult bér gyanánt a pásztor bizonyos számú állatának teletelési lehetősége. Kanászok járandóságának számított a *szoktató pénz* vagy *szoktató garas*.

Kiss Bernárd Miskei, aki 1817-ben két fertályos jobbágyként vállalta a *baromgulyásságot*, pásztorsága idejére mentesült a két fertály után fizetendő városi adózásoktól.²²⁹

A pásztorok maguk szedték be a lakosságtól a járandóságuk pénzben és terményekben fizetendő részét. 1815 decemberében, amikor a tanács megfogadta 1816-ra a mezőváros közpásztorait, rendelkezett a pásztorbérek összegyűjtésének módjáról is: „*Meghagyatik a ’ bírónak, hogy ezen közönséges pásztoroknak alku szerént való bérét*

²²⁸ A pásztorfogadási egyezségekben a „*vacsora*”, a „*főzelék*”, az „*eleség*” csak odavetett szavak, amelyeknek tartalmát, tényleges jelentését nem részletezték. Akkor a jobbágyközösség minden tagja tudta, hogy miről van szó. A XXI. századi kutató azonban rengeteg mikrokutatással, párhuzamok keresésével nyomozhat a válaszok után. Vö.: BELLON Tibor 1996. 145–155., NAGY– CZIROK László 1959. 52–55. — Feltételezhető, hogy a fenti szavak esetében *sorvacsoráról*, *főzeléknek* való hüvelyesekről: babról, borsóról és különböző kásafélékről volt szó.

²²⁹ BL. V. 342/a. Tjkv. 1817. febr. 5. 156. szám. 105. pag.

a' templom előtt hirdesse ki, 's a' lakosoknak tudtára adja, vigyázattal legyen, hogy a' pásztorok bérek szedése alkalmatosságával valamely visszaéléseket, erőszakosságokat 's házsártosságot, a' mint szokások, ne tegyenek, annyival is inkább, minthogy most, a' kenyér szűke miatt, a' lakosok szembetűnő nyomorúságban vagynak."²³⁰

A rendelkezésre álló pásztorfogadási egyezségek legtöbbször nem részletezik a megfogadott pásztor munkájának kezdetét és végét. Feltételezhető, hogy némely pásztorok tavasztól ősziig legeltettek. Mások egész évben szolgálatban álltak. Erre következtethetünk a baromgulyással és a szilajcsikóssal kötött egyezségekben, ahol arról van szó, hogy szép téli napokon is ki kell hajtaniuk, télen pedig feladatuk a bikák és a monyasok (csődörök) gondozása.

Alább példaként közreadok néhány jellemző pásztorfogadási határozatot Jankovác mezőváros tanácsának 1810-es években vezetett jegyzőkönyvéből.

Baromgulyás (1818)

„Barom gulyásnak Kiss Bernárd miskei. A' bére minden darab marhától, az akár öreg, akár borjú legyen, két forint váltóban 's egy csupor zab. Minden hétre nyáron tizenkét kenyér, három font szalonna, tizennyolcz iccze eleség. Télen pedig, mikor a' marhával kint nem léssen, minden hétre nyolcz kenyér, két font szalonna 's kilencz iccze eleség. Nyolcz vontató széna, 's tizenöt marha teleltetés.”

Szilaj csikós (1818)

„Szilaj csikósnak Kiss Antal miskei. A' Bére minden pár öreg lótol öt forint váltóban 's egy csupor zab, a' csikók négy számlálódik egy párba. Minden hétre télen nyáron egy formán hat kenyér 's ahoz való eleség, hat vontató széna, azon kötelesség mellett, mint a' barom gulyás, és hogy ha lehet az idő miatt, szinte Gergely napig tartozik ezen bérért őrzeni a' ménest, ha pedig elszaggatódik, ez a' monyasoknak, amaz pedig a' Bikáknak gondját viselni köteles.”

Nyomási csikós, vagy kezes csikós (1814)

„Barta Istvány öreg nyomási ménes mellé. A' bére minden ... számos lótol egy csupor buza, egy kenyér, egy fertály font szalonna, egy iccze eleség. Még lévén télen által a' monyasok körül való szolgálat rajta, a' lovaknak őszi napközben való kihajtogatása is.”

Ökörcsordás (1818)

„Ökör csordásnak Árpás Balázs Ferenc, Árpás Balázs Antal, Horváth János Futó és Molnár Istvány Ballai ... A' városba található ökröket két falkába egy formán elosztva fogják őrzeni, minden pár jármot húzó marhától a' bérek egy felöntő buza, egy kenyér 'ahoz való eleség... semmi féle heverő marhát felfogni nékiek nem szabad.”

---

²³⁰ BL. V. 342/a. Tjkv. 1815. dec. 15. 126. szám. 85. pag.

Tehéncsordás (1814)

„Ádány Istvány és Ballai Ádám a' tehén csorda mellé. A' bérek minden ... fejős tehéntől egy csupor buza, egy kenyér, egy iccze eleség, egy fertály font szalonna. Még maradván az a' kötelesség, hogy télen által is, ha az idő úgy hozza magával, mint a kezes csikós, naponként kihajtogassanak.”

Borjúcsordás (1814)

„Varga Dávid borjú csordásnak. A' Bére minden darabtól egy csupor buza, egy kenyér, egy iccze eleség, egy fertály font szalonna, azzal a kötelességgel, hogy a késő őszi, téli és tavaszi naponként való kihajtogatásban a' tehén csordásoknak segítségül legyen.”

Kanász (1814)

„Bleszák János Kovács és Balázs Mihály kanászoknak az egész város egy fal-kába járó csürhéje mellé. A' bérek, minden pár öreg sertéstől 6, [azaz] hat krajczár, egy kenyér, egy iccze eleség, egy fertály font szalonna, a' pünkösdig ki menő malac-zokat négyet egy párban, az az után kimenő malaczkokat pedig nyolczat egy párban számlálván, meg hagyódván a' szoktató garas, nem külömben az, hogy ha valaki az öreg sertvéssait hízlalni itthon fogja, és ugyan helyettek az nap másikat hajt is, még is ezen utolsóbbakat nem lesznek kötelesek azok helyébe bé fogadni és őrizni, hanem különösen új bérért.”

Kanász (1818)

„Kanászoknak a' falusi falka mellé Horváth Imre Szórfi. Minden öreg disznótól a' bére három garas, egy kenyér 's kettőtől egy vacsora. A' Szent György nap után kimenő malaczkotól minden pártól a' szoktató garason kívül 6 garas, de kenyere 's vacsorája nem jár. A homoki falka mellé pedig Piszli Fekete György. Minden két öreg disznótól a' bére hat garas, egy kenyér 's ahoz való eleség. A' malaczkok, melyek Szent György nap után mennek akármikor elébe, négy meg egy párba azon fizetés alatt, mint az öreg.”²³¹

Állatkárok, panasz a pásztorokra

Ha a pásztor igyekezettel végezte a munkáját, akkor is érthette kár a rábízott állatállományt. 1837. május 5-én, tehát tavasszal, de „föregetes időben” a borjúcsordából egy „rúgott bogyú” este véletlenül kint maradt a mezőn, és ott megfagyott.²³² 1834 novemberében a „kélesi határszélen” legelésző tehéncsorda két tehene belement a „tó mocsárba”, ahol elsüllyedt. A pásztor értesítette a tehenek gazdáit, akik kimen-

²³¹ BL V. 342/a. Tjkv. 1814. ápr. 3. 110. szám. 71. pag., 1818. jan. 25. 175. szám. 216–218.

²³² BL. V. 342/a. Tjkv. 1837. máj. 13. 253. szám. 121. pag.

tek a helyszínre, kihúzták teheneiket a mocsárból, de azok hamarosan megdöglöttek.²³³ Előfordult, hogy farkasok támadták meg az állatokat. 1830-ban panaszkolta Gruber József: „*Kiss Antal miskei ezelőtt 17 esztendőkkel, a' midőn pásztor lévén, meg étetett a' farkasokkal két derék 's jó 2 esztendő's csikaimat.*”²³⁴

Az utóbbi példa is mutatta, hogy a károsult gazdák legtöbbször a természeti csapásnak nevezhető állatkárokkért is a pásztorot hibáztatták. Nem beszélve azokról az esetekről, amikor valóban a pásztor hanyagságából következett a kár. Ilyenkor a tanács pénzbüntetésre, kártérítésre ítélte, esetleg állásából is menesztette a gondatlan gulyást, csikóst, kanászt.

Egyébként is a pásztorokra mindig volt elég panasz. A tanácsi határozatokban gyakran szerepeltek olyan esetek, amikor pásztorok, mondhatni tudatosan, ravaszul kárt okoztak, például zöld szálasgabona legeltetésével. Ráadásul a pásztorok gyakran keveredtek duhajkodásba, verekedésbe, kocsmai tivornyázásba.

1817 novemberében Jankovác tanácsa külön határozatot hozott a pásztorok megrendszabályozásáról és rendszeres ellenőrzéséről: „*Mindhogy közönséges tapasztalás, hogy a' Város köz pásztorai, különösen pedig a' csikósok és a' homoki ökör csordás, az előttök lévő jószágoknak igen rosszul viselik gondját, és az által több panaszokra adnak alkalmatosságot – rendeltetik, hogy mivel a' bíró maga mindenfelé nem érhet 's mehet, minden héten legalább is kétszer egyet az eküettek közül a' pásztoroknak megnézésére küldjön ki, a' ki ha hibát vagy fogvatkozást vesz észre, a' bírónak bé jelencse, a' pedig semmit büntetlen el ne nézzen, hogy azok a' háládatlan pásztorok, a' kik jó 's példa nélkül való fizetések mellett is kötelességeikkel nem gondolnak, hanem a' részegeskedés után kóborolván, a' jószágot holmi hitván bojtárokra, csak nem bitangásba hagyják, és azon tetemes károk által, melyeket a' farkas a' ménesbe téveszen, a' lakosokat arra látszatnak kényszeríteni akarni, hogy jószágaitak előlök haza vezetgessék, 's ők is haza szabadulhassanak, kötelességeikre szorítottassanak, és a' jószág őrzésére botokkal is kényszerítettessenek. A' melly rendelés adódjon nevezetessen a' csikósoknak, a' kik hárman vagynak számadók, tudokra, oly hozzá tétellel, hogy ha ennek utánna szüntelen kettő közülök a' jószág mellett nem találtaik, mindannyiszor 25 botokkal fog a' kóborló közülök megbüntettetni.*”²³⁵

Juhtartás, juhászat

A pásztorkodás mód különbözősége miatt jelen tanulmányomban a juhokat külön kellett választani a többi tenyésztett állattól, a juhászokat pedig a többi pászortól. Az elkülönítést az a tény indokolta, hogy a juhok családi, gazdaközösségi falkákban jártak. Pásztorikat, a juhászokat, nem a városi előljárók, hanem maguk a juhtartó gazdák és gazdaközösségek fogadták. A juhász elszegődése magánegyezségen alapult, körülbelül úgy, mint a béresek és a gazdák megállapodása. A juhász tehát, a csikóssal, a gulyással, a csordással, a kanással ellentétben Jankovácon nem számított közösségi pásztornak.

²³³ BL. V. 342/a. Tjkv. 1834. nov. 15. 151. szám. 70–71. pag.

²³⁴ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 1. tétel. 55/1830.

²³⁵ BL. V. 342/a. Tjkv. 1817. nov. 2. 173. szám. 215–216. pag.

A XIX. század első felének jankováci írott forrásaiban viszonylag ritkán fordul elő a *juh* szó. Helyette inkább, talán fajtától is függetlenül, a *birka* szó szerepel. Föltetelezhető, hogy a XIX. század elejére Jankovácon a *juh* szóval jelölt régi magyar juh fajták és a *birkanak* nevezett nyugati eredetű juhajták fajtaváltása²³⁶ jórészt lezajlott. A *birka* szó gyakori használatából és a gyapjúhaszon parasztagazdaságon belüli nagy szerepéből valószínűsíthető, hogy az 1822-ben említett 10.000-11.000 jankováci juh többsége nyugati eredetű valóságos *birka* volt. A jobbágyok birtokában természetesen előfordultak régebbi magyar fajták is. 1836. november 19-én például Kiss István *pusztabíró* jelentette a tanácsnak, hogy Nagy János számadó juhásza, Ballai Károly „*magyar juhokkal*” járja a búzavetéseket.²³⁷

A XIX. század első felének közepén az Orczy uradalom tisztségviselői sokallották a jankováci jobbágyok kezén lévő juhok számát. 1823. október 26-án többek között arról panaszkodtak Jankovác előljárói, hogy az úriszék legutóbbi ülése után Petes Mihály uradalmi számvevő mise végeztével a templom előtt kihirdette a népnek, hogy „... *minden egy egész helyes jobbágy 40 birkánál többet ne merészelyen tartani.*” A módosabb jankováci jobbágyok ezen fölöttébb fölháborodtak, hiszen gazdálkodásuknak elmaradhatatlan részét képezte 100-150-200 birka tartása. Panaszlevelükben azt fejtegették, hogy birkáik tavaszi, nyáreleji gyapjújának árából szokták kifizetni állami, földesúri adójukat, városi és egyházi tartozásaikat. Vojnits Antal főszolgabíró és Czintula János vármegyei esküdt 1824. március 24-én kivizsgálták a jankováciak panaszait, többek között a juhtartás földesúri korlátozását. „*Törvényesen megintették*” az uradalmat, „... *hogy a' jobbágyságot az eddig is általok tartott barmok és juhok számában ne háborgassa.*”²³⁸

A juhtartó gazdák a született bárányokból 10 % kilencdedet, 10 % bérelt tizedet, együttesen 20 % *dézmát* adtak földesuruknak. A *dézmabárányok* miatt is sok vitája volt az Orczy uradalommal a jankováci jobbágyoknak. Az 1820-as években a jankováciak nehezményezték a báránydézsma beszédésének módját. A vármegyéhez írt panaszleveleikben a „*lyukon való eresztés*” visszaállítását kérték. A vármegye melléjük állt, és figyelmeztette az uradalmat, hogy képviselője ne a legszebb bárányokat válogassa ki dézsmába a teljes szaporulatból, hanem minden ötödiket emelje ki a lyukon engedett bárányok sorából. A jobbágyok a báránydézmát pénzben megválthatták. Az Orczy uradalom tisztjei azonban 12 krajcár váltságpénzt követeltek a „bevett” 4 krajcár helyett bárányonként azoktól a gazdáktól, akiknek kilencnél kevesebb bárányuk volt. A jankováciaknak ezt a panaszát a vármegye 1828-ban kivizsgálta és igaznak találta. Készült egy jegyzék arról a 62 jobbágyról, akik 1828 nyarán 159 dézsmabárányt megváltottak 31 forint 42 krajcárért, vagyis akik 23 forint 51 krajcárral többet fizettek a törvényes járandóságnál. A vizsgálat során a jankováci juhtartó jobbágyok azt is sérelmezték, hogy a földesúr képviselője Szent György nap (április 24.) táján íratja össze a bárányokat, de csak Keresztelő Szent János ünnepe (június 24.) táján

²³⁶ A fajtaváltásról és annak nyelvi vetületéről: PALÁDI – KOVÁCS Attila 1993. 283–290.

²³⁷ BL. V. 342/a. Tjkv. 1836. nov. 19. 228. szám. 108. pag.

²³⁸ BL. XI. 607/a. 1. doboz, 1. tétel. Szn. 1823. okt. 6. és 723/1824.

veszi ki a báránydézsmát, mégpedig a tavaszi összeírás alapján. Június végén a valószínűleg már jóval kevesebb bárány él, mint két hónappal korábban. Emiatt kár éri a gazdákat.²³⁹

A juhtartás legnagyobb hasznát a XIX. század első felében az évenként ismétlődő gyapjúeladás bevétele jelentette. A birka, illetve a lenyírt gyapjúja nyár elején pénzhez juttatta a jobbágygazdát, ami nagy lehetőségeket nyitott meg gazdasága és háztartása előtt.

Az 1810-es, 1820-as, 1830-as években Jankovácon a juhokat évente kétszer nyírták: tavasszal május elején, valamint ősszel, szeptemberben.²⁴⁰ Ezért beszéltek akkortájt *tavaszi gyapjúról, őszi gyapjúról, két nyírási gyapjúról*.²⁴¹ A tavaszi gyapjú értékesebbnek számított, mint az őszi.

A gazdák és a juhászok a gyapjút helyi vagy környékbeli zsidó kereskedőknek adták el, akik versengtek érte. 1821-ben Kiss Jakab zsidó kereskedő a városi tanács előtt panaszkolt, hogy Ivanits János fejős juhász, aki éveken át kuncaftja volt, de elpártolt tőle, nem neki, hanem Jakab Lévi zsidó kereskedőnek adta el a gyapjút.²⁴²

Azok a juhos gazdák, akiknek egy nyáját is kitevő juhállományuk, 100-200-300 birkájuk volt, maguk fogadtak juhászt a saját nyájukban járatott állataik mellé.

A kevesebb, 40-50 birkával rendelkező gazdák társultak. Kettőn, hárman fogadtak közös juhászt és szerveztek közös nyáját. A forrásokban nincs szó a kevés, 5-10 birkát birtokló gazdákról. Ha voltak ilyenek, valószínűleg hozzácsapták állataikat a nagyobb gazdák nyájaihoz. Az egy-egy gazda nyájáról, juhászáról való adatokat hosszan lehetne sorolni. Példaként elég talán megemlíteni néhányat. 1829-ben Krupa Mihály nagygazda nyáját Papp József juhász őrizte. 1831-ben, Kalla József gazda sokat vitatkozott, majd kiegyezett fogadott juhászával, Vancsura Ferencel. 1833-ban Ságodi János jobbágygazda nyájára Szabó Mihály juhász vigyázott.²⁴³

1834-ben Kövesdi István, Kaszaport István öreg és Nagy Antal „*Jankovácsi birkás gazdák*” juhásza erdei „vágásban” legeltetett, és ezzel nagy kárt okozott a friss erdőhajtásban. A csösz biztosítékként elvette két szamarát. Azért, hogy a szamarak ne éhezzenek, a közös nyáját tartó két birkás gazda vállalta a kár megtérítését.²⁴⁴ Amikor 1825-ben vármegyei urak tanúvallatást végeztek Jankovácon a házatlan zsellér jogállású juhászok és béresek törvénytelen földesúri robotoltatásáról, Bernát Jánost úgy hallgatták meg, mint három jankováci gazda: Fehér Márton, Ballai István és Végh János közös birkanyájának juhását.²⁴⁵

---

²³⁹ BL. XI. 607/a. 1. doboz, 1. tétel. 1825. nov. 19-i panaszlevél, U. ott: Szn. 1828. szept. 7. Tanúvallatás és a báránydézsmá megváltóinak listája.

²⁴⁰ Az évi kétszeri juhnyírás nagykunsági történeti párhuzama: BELLON Tibor 1996. 292., és halványodó kiskunsági néprajzi emléke: TÁLASI István 1936. 219.

²⁴¹ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 16/1819. (F.4.), U. ott: 5. doboz, 3. tétel. 26/1837.

²⁴² BL. V. 342/a. Tjkv. 1821. jún. 30. 211. szám. 244. pag.

²⁴³ BL. V. 342/a. Tjkv. 1829. márc. 15. 7. szám. 3. pag., U. ott: 1831. márc. 13. 39. szám. 20. pag., 1833. júl. 6. 90. szám. 44. pag.

²⁴⁴ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 3. tétel. 9/1834.

²⁴⁵ BL. XI. 607/a. 1. doboz, 1. tétel. 3148/1825.

A juhtartó gazdák laza szerveződését „*birkás gazdaság*”, ritkábban „*helybéli gazdaság*” néven emlegették. 1842-ben Csernók József gazda állt az élén.²⁴⁶ Működése kevés nyomot hagyott a fennmaradt írott forrásokban. Valószínűleg a legeltető helyek elosztásában, a kospásztor fogadásában és hasonló közös feladatok megoldásában volt szerepe.

A juhással a juhtartó gazda kötött egyezséget. Megállapodásuk leginkább szóban született, és nem került be a városi protokollumba. Az egyezkedők azonban megyei instrukciókon alapuló városi „irányelveket” vettek alapul. Ezek a városi bérajánlások, amelyeket a templom előtt is kihirdettek, néhány esetben bekerültek a tanácsi jegyzőkönyvekbe is. A juhos gazdák, azért, hogy jobb hírben lévő, kiváló juhászt fogadhassanak, néha túligértek a város által javasolt béren, amit egyébként a tanács büntető cselekedetnek tartott.

1813. október 15-én Jankovác mezőváros tanácsa a juhászok bérével kapcsolatban a következő határozatot hozta:

„A Tekintetes Nemes Vármegyének a' béresek és szolgák bére eránt tett végzése újjonnan a' templom előtt a' népnek emlékeztetése végett kihirdetődvén, alkalmatosságot adott arra, hogy a' mindkét rendbéli juhászoknak szerződésbéli gáncsoskodásaik megakadályoztatására, és azok béreik egyformaságára nézve, azoknak bére is meghatározatasson: azért is egyenlőképpen az állapotított meg, hogy...

A' nyáj juhászok, minthogy annál többet érdemel a' pásztor, minnél többet öröz, és a' kevesebb jószágtól kevesebb bére érdemes, az előttök lévő juhok számától kapjanak bért, 's ugyan azért minden száztól 2 forintot és két bárányt kapjanak és legfeljebb 100 juh telettetést, és minden hétre 5 kenyeret és ahoz szükséges eleséget, és nem többet.

A fejős juhászok pedig egyenlően kapjanak 8 forintot, 8 véka buzát, 6 bárányt, egy napi tejet, 's legfeljebb 20 juh telettetést.”²⁴⁷

Az 1814 novemberében 1815-re megfogadott fejős juhászok bérében a fentebb felsoroltakon kívül szerepelt az „*egy véka kender mag vetés alá való föld*” is, az „*egy napi tej*” pedig „*vasárnapi tej*”-re módosult. A 20 juh telettetését csak saját juhai számára vehette igénybe a pásztor.²⁴⁸

A kospásztort ugyan a „*juhtartó gazdaság*” választotta, de a város elöljáróinak szeme előtt, ezért bére időnként bekerült a városi protokollumba. Az 1833. évi és az 1834. évi kospásztor-fogadás szűkszavú adatai nagyjából kiegészítik egymást. 1833. augusztus 6-án Ivanits János jankováci lakost választották meg a gazdák kospásztornak, mivel „*elérkezett a kosok el választásának ideje*”. A pásztor bérét a következőképpen határozták meg: „*Október 18-dik napig, vagy is Lukátsig pásztorokodván ... bér fizetése lévén minden öreg kostul 7 krajczár vez. és fia kostul 3 krajczár vez. Azon fölül az eddig szokásban lévő eleség ki adása neki meg ajánlatott*”.²⁴⁹ 1834-ben Vantsura Ferenc ajánlkozott a „*gazdaságnál*” kospásztornak. Július 19-én a „*Helybéli gazdaság*” és a pásztorjelölt megjelent a tanács előtt, és létrejött a megegyezés. Az új kospásztor ugyanazt kapta, mint az előző évi, vagyis minden öreg kostól 7 krajcárt és

²⁴⁶ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. 9/1842.

²⁴⁷ BL. V. 342/a. Tjkv. 1813. okt. 15. 87. szám. 53–54. pag.

²⁴⁸ BL. V. 342/a. Tjkv. 1814. nov. 6. 117. szám. 77–78. pag.

²⁴⁹ BL. V. 342/a. Tjkv. 1833. aug. 6. 102. szám. 48. pag.

minden kosbáránytól 3 krajcárt. Eleségbéli bérét az előző évi pásztor járandóságával ellentétben, némiképp részletezte a megállapodás papírra vetője: „... minden hétre 5 kenyér és öt icze eleség, két font szalonna és hozzá való só”²⁵⁰

A fentebb már emlegetett Bernát János juhász, aki három gazda közös nyáját őrizte, és 1825-ben vallomást tett a zsellérek igazságtalan robotolását vizsgáló megyei urak előtt, előljáróban elmondta, hogy „... esztendei fizetése összvessen 10 forintokból, 10 bárány, 10 véka búza, egy véka kender vetés, 20 birka teleltetés és vasárnapi fejésből áll”, majd fontos adatokat villantott föl a jankováci juhászokról, a körülbelül 60 jankováci juhnyájról, valamint a juhos gazdák szolgálatában álló juhászok életéről: „Jankovác Mező Várossában két féle juhászok vagynak: jelessen fejős számadó juhászok valami ötvenen, nyáj juhászok pedig tizen volnának, a' kiknek noha feleségeik bérlett házakban laknak, ők még is a' gazdájaiknak kenyereken vagynak, úgy, hogy ősztől vagy is esztendejeknek kezdetétől, jelessen Szent Lukáts naptól egész tavaszig, jelessen böjt más havának 12-dik napjáig az gazdáik által adott tíz véka búzából álló conventiójokból otthon magok bérlett lakó házaikban élődnek. Ezen naptól pedig Szent Ivány napig, vagy is június 24-dikéig, tudni illik az ellés ideje alatt hetes Conventión vagynak, ezen időtől pedig egész Szent Lukáts napig szüntelen 's naponként a' gazdájaikkal egy kenyérből és egy tálból esznek, a béresek pedig és a' nyötelen bujtárok egész esztendő alatt az illető gazdájaikkal egy kenyéren vagynak.”²⁵¹

8. HASZNÁLATI TÁRGYAK, GAZDASÁGI ÉS HÁZTARTÁSI ESZKÖZÖK, RUHAFÉLÉK

Hagyatéki leltárak és árverési jegyzékek

A jobbágyvagon fontos részét képezték azok a különféle ingóságok, gazdasági felszerelések, háztartási eszközök, ruhafélék, amelyek a jobbágy „tárgyi világát”²⁵² jelentették, a házban, az udvaron, a gazdasági melléképületekben. Ezek a tárgyak a vasas kocsiól a petrencerúdig terjedtek és sokféle értéket képviseltek. Az értékkrangsor csúcsán állt a szekér, a kocsi, a szállóprés, a mozdítható sertésól, néhány hordó, a rézbogrács, a keményfa asztal, a festett almárium, a ponyva, a mente, a suba. Az értékhierarchia alján húzódott meg többek között a járom, a favilla, a teknő, a szalmaszék és szinte minden konyhai cserépedény. Az értékrend nagymértékben különbözött a XXI. századitól. Néha egy vasból készült egyszerű eszköz, vagy akár egy darab vas többet ért, mint egy virágokkal ékesített, festett lágyfa bútor, amelyet a XX-XXI. század értékítélete népművészeti tárgyként tisztel és sokra tart.

A jankováci jobbágyokat körülvevő tárgyi világról, a jobbágyság által birtokolt és használt gazdasági eszközökről, háztartási felszerelésekről, ágyi- és testi ruhákról a XIX. század első feléből fennmaradt hagyatéki leltárakból, árverési jegyzékekből, végrendeletekből, vagyoni állapotot tanúsító tanúvallomásokból, panaszlevelekből alkothatunk képet. A téma feldolgozása során ezekből a forrásokból kigyűjtöttem a min-

²⁵⁰ BL. V. 342/a. Tjkv. 1834. júl. 19. 139. szám. 64. pag.

²⁵¹ BL. XI. 607/a. I. doboz, 1. tétel. 3148/1825.

²⁵² A „tárgyi világ”, a „tárgyuniverzum” fogalmára, európai kitekintéssel: HOFER Tamás 1983.

dennapi élet tárgyaira, mint a jobbágyvagyon részeire, illetve a jobbágyéletmód „kellekre” vonatkozó adatokat. Az összegyűlt adattár segítségével alább egy alig kommentált, rövid felsorolással mutatom be, hogy a XIX. század első felében a jankováci jobbágyok házukon, földjeiken, állataikon kívül milyen tárgyakat birtokoltak és használtak munkaeszközként, illetve házfelszerelésük és ruházódásuk tartozékaként.

A téma szempontjából a jankováci hajdani hagyatéki leltárak és a hagyatéki árverési jegyzékek bizonyultak a leghasznosabb forrásnak. Az efféle írott dokumentumok kutatásának, közlésének, elemzésének némi hagyománya alakult ki Magyarországon az utóbbi félévszázadban.²⁵³

A tárgyak felsorolása során bizonyos tárgynevek esetében tudományos szempontból szükségesnek látszik valamiféle egyszerűsített forrásjelzés, hogy a szó, illetve a mögötte lévő tárgy datálható, vagy társadalmi csoporthoz köthető legyen. A lánbjegyzetek számát azonban nem lenne jó fölöslegesen szaporítani, különösen nem hosszadalmas levéltári jelzetek újra és újra való leírásával. Ezért elkészítettem és alább közreadom a jankováci úriszék irataiban megtalált, lemásolt, de e kötet függelékében nem közölt hagyatéki leltárak, árverési jegyzékek és egyéb tárgynevekben is bővelkedő iratok lajstromát, a felsorolt dokumentumok társadalmi helyzetre is utaló megnevezésével, őrzési helyük és keletkezési idejük feltüntetésével és az általam adományozott sorszámuk szerepeltetésével. Ezek a sorszámok az eléjük helyezett „H” betűvel kiegészítve alkalmasak arra, hogy szükség esetén zárójelbe helyezve jelezzék egy-egy tárgynév forrását.

A függelékben közölt hagyatéki leltárakat és az esetleges forrásnak tekinthető egyéb iratokat az alábbi iratjegyzékben nem soroltam föl, mivel szükség esetén azokra a zárójelbe tett F. jelű számmal hivatkozom.

Az iratjegyzékbeli iratbemutatók rövidítése érdekében a levéltári jelzeteknek csak a dobozzámmal kezdődő második részét tüntettem föl. Valamennyi dokumentum a jankováci úriszék iratai közül való, vagyis a zárójelben olvasható csonkított levéltári jelzetek a következő jelzetrész alkalmazásával egészítendő ki BL. XI. 607/a.

Az iratjegyzék tartalmazza a jankováci zsidók, főleg a zsidó kereskedők hagyatéki leltárait, árverési lajstromait is, annak ellenére, hogy tárgyfelsorolásom jobbra csak a jobbágyparasztok eszközeire, tárgyaira terjedt ki. A zsidó hagyatéki iratok feldolgozása külön tanulmányt kíván. Itt csak azt érdemes megjegyezni, hogy bizonyos egyszerű lakberendezési tárgyak a szegényebb zsidó boltosok és a jobbágyparasztok hagyatéki leltáraiban egyaránt előfordultak. Ez az egyezés a szegénységen kívül talán azzal a ténnyel is magyarázható, hogy a zsidó árveréseken jobbágyparasztok, jobbágyárveréseken zsidók is licitáltak és vásároltak. A gazdag zsidó boltosok polgáris tárgyi környezete azonban nem találkozott a jobbágyparasztok tárgyi világával. Jó példája ennek Berger Eduard 1840. évi inventáriuma. (H.4.)

- H.1. Kiss Benedek egész telkes, módos jobbágy hagyatéki leltára, 1819.
(2. doboz, 1. tétel. 14/1819.)
- H.2. Lévi József zsidó hagyatéki leltára, 1825. (1826-ban másolt, tisztázott)
(2. doboz, 3. tétel. 2/1826.)

---

²⁵³ BÁRTH János 1984/a. 300–315., BENDA Gyula 1989., BENDA Gyula 2006. 368–441., KOC SIS Gyula 1993. További irodalmakkal.

- H.3. Schäffer Ignác zsidó boltos javainak összeírása, 1826.
(3. doboz, 5. tétel. 1/20/1837.)
- H.4. Berger Eduard eladósodott, tönkrement zsidó boltos és vállalkozó javainak összeírása, 1840. (4. doboz, 3. tétel. Szn. 1840.)
- H.5. Horváth István Kudariné Kis Ilona hátrahagyott javainak árverezési jegyzéke, 1823. (5. doboz, 2. tétel. Ü. 1824.)
- H.6. Vörös József volt urasági pintér javainak összeírása, 1826
(5. doboz, 2. tétel. Ü. 1826.)
- H.7. Schreier Gáspár eladósodott zsidó javainak összeírása, 1840.
(5. doboz, 5. tétel. Ü. Szn. 1840.)
- H.8. Reich János eladósodott pék javainak árverési listája, 1840.
(5. doboz, 5. tétel. Ü. Szn. 1840.)
- H.9. Kollarovics Miklós eladósodott juhászbojttár javainak árverési lajstroma, 1840
(5. doboz, 5. tétel. Ü. Szn. 1840.)
- H.10. Tóth József takács hátrahagyott javainak számbavétele, 1838.
(5. doboz, 5. tétel. Ü. Szn. 1840.)
- H.11. Kinzloczky János csizmadia özvegyének javairól készített árverési jegyzék, 1841. (6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1841.)
- H.12. Király Ferenc féltelkes jobbágy hátrahagyott javainak jegyzéke, 1842.
(6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1842.)
- H.13. Schönberger Józsefné zsidó özvegyasszony javainak „*bírói foglалás következtében*” történt összeírása, 1841. (6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1842.)
- H.14. Fazekas József féltelkes jobbágy hátrahagyott javainak árverési lajstroma, 1844. (6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1844.)
- H.15. Gróf Pál cipész „*bírói foglалás következtében*” elárverezett javainak jegyzéke, 1844. (6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1844.)
- H.16. Ádám János féltelkes jobbágy hátrahagyott javainak jegyzéke, 1845.
(6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1845.)
- H.17. Pilsák János molnár hátrahagyott javainak árverési jegyzéke, 1845.
(6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1845.)
- H.18. Zámbo Ferenc féltelkes jobbágy hátrahagyott javainak árverési jegyzéke, 1845
(6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1845.)
- H.19. Galoti Farkas, Juhász János csizmadia házában lakó zsellér zsidó, javainak jegyzéke, 1846. (6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1846.)
- H.20. Török István féltelkes jobbágy javainak hagyatéki leltára, 1846.
(6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1846.)
- H.21. Szabó Imre házas zsellér javainak árverési jegyzéke, amelyet felesége, Tóth Erzsébet halálakor készítettek, mint a felesége által hajdan örökölt vagyonról, 1846. (6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1846.)
- H.22. Ádám Mihály Csanyi, féltelkes jobbágy hagyatéki leltára, 1847.
(6. doboz, 2. tétel. Ü. Szn. 1847.)
- H.23. Csuka János házas zsellér hagyatéki leltára, 1847.
(6. doboz, 2. tétel. Ü. Szn. 1847.)
- H.24. Faddi János öreg, féltelkes jobbágy hátrahagyott javainak árverési jegyzéke, 1847. (6. doboz, 2. tétel. Ü. Szn. 1847.)

- H.25. Kovács István Kankós, házas zsellér hátrahagyott javainak lajstroma, 1847. (6. doboz, 2. tétel. Ü. Szn. 1847.)
- H.26. Slézinger Izsák házas zsellér zsidó javainak „*bírói foglалás útján*” elrendelt összeírása, 1847. (6. doboz, 2. tétel. Ü. Szn. 1847.)
- H.27. Szücs Mihály Kacsó, juhászból lett féltelkes jobbágy hátrahagyott javainak jegyzéke, 1842. (6. doboz, 2. tétel. Ü. Szn. 1847. melléklete)
- H.28. Varga István katonáskodó házas zsellér javainak összeírása feleségének halálakor, 1847. (6. doboz, 2. tétel. Ü. Szn. 1847.)
- H.29. Sándor Ferenc házas zsellér hagyatéki leltára, 1847. (6. doboz, 2. tétel. Ü. Szn. 1847.)
- H.30. Miskolczi István egésztelkes jobbágy hagyatéki leltára, 1847. (6. doboz, 2. tétel. Ü. Szn. 1847.)
- H.31. Szücs János Kacsó, féltelkes jobbágy hagyatéki leltára, 1847. (6. doboz, 2. tétel. Ü. Szn. 1847.)
- H.32. Radvánszki Miklós házas zsellér hagyatéki leltára, 1847. (6. doboz, 2. tétel. Ü. Szn. 1847.)
- H.33. Radvánszki Albert házas zsellér hagyatéki leltára, 1847. (6. doboz, 2. tétel. Ü. Szn. 1847.)
- H.34. Ágoston József javainak licitálási jegyzéke, 1830. (5. doboz, 3. tétel. Ü. Szn. 1830.)
- H.35. Szarvas família osztozkodási pere. BL. XI. 607/a. 4. doboz, 7. tétel. 2/1844.

A paraszti gazdálkodás eszközei az udvaron, a gazdasági melléképületekben és a padláson

Mozgatható udvari építmények

Hombár. Szántalpakon, illetve fatalpakon álló mozgatható gabonátároló építmény. Két hagyatéki leltárban szerepelt „*hambár*” néven. (H.6., F.40.) 1980 táján Kecelen még léteztek néprajzi párhuzamai.²⁵⁴

„Kalicka” és „hidas ól” jellegű disznóól. Mozgatható, fatalpakon álló, faragott keményfa elemekből összeszerkesztett, emelt szintű építmény. A legtöbb hagyatéki leltárban előfordult „*sertés ól*”, „*hidas ól*”, „*kaliczka*” néven. (F.32., 33., 36., 37., 38., 40.) Mindhárom kifejezés nagyjából ugyanarra az udvari „tárgyra”, a „*hizlaló ól*”-ra (H.5.) vonatkozott. Ha a leltárkészítők néha a jellegtelen „*sertés ól*” kifejezést használták is, bizonyára a mozgatható, padolt óltípusra gondoltak. Ez látszik a feltüntetett magas, 5-10-30 forintos árból, másrészt a számbavétel tényéből. Csak az efféle önállóan is értékesíthető sertésólat lehetett igazi „*vagyontárgynak*” tekinteni. Előfordult, hogy a „*sertés ól*” örökítése önálló tételként került be a jobbágygazda végrendeletébe (F.55.). Feltételezhető, hogy a három kifejezés használata takart bizonyos árnyalati különbségeket a disznóólak között, de a rendelkezésre álló adatok alapján ezek nem állapíthatók meg. Némi

²⁵⁴ BÁRTH János 1984/a. 729., SZTRINKÓ István 1984. 761–762., A szántalpas hombár elterjedési területére: FÜZES Endre 1984. 154–160., 298–299.

különbség gyanítható olyan esetben, amikor egy hagyatéki leltáron belül, egymás közelében fordult elő a „*kaliczka*” és a „*hidas ól*”. (F.32.) Ha netán kétségünk támadna afelől, hogy a jankováci iratokban „*kalitka*” alakban is leírt „*kaliczka*” egyáltalán disznóól volt-e, segítségünkre sietnek gyanakvásunk eloszlatásában azok a hagyatéki leltárak, ahol kivételesen némi magyarázó kifejezés is kapcsolódott a szóhoz: „*sertés kaliczka*” (H.10.), „*négy disznóra való kemény fa kaliczka*” (H.1.). A jankováci hidasólak jó párhuzamainak tekinthetők a ceglédi hagyatéki leltárak „*tót hidasól*”-jai, valamint a keceli vagyonlajstromok „*hidas*”-ai. A XIX. századi jankováci „*kalickák*” legközelebbi néprajzi párhuzamát „*kalickaól*” néven, szántalpas változatban Kecel határában, a Csérnyi-tanyán e sorok írója örököltette meg.²⁵⁵

A fogatolás, szállítás, közlekedés, talajelőkészítés eszközei

Szekér. Ökörfogatolással mozgatott szállítóeszköz. Nagy értékű vagyontárgynak számított. Legtöbbször 20-30 forintra becsülték, de előfordult 80 forintos változata is (F.40.). „*fakó szekér*” (H.1., F.34.), „*vasas szekér*” (F.33., 53.)

Kocsi. Lófogatolással mozgatott közlekedő- és szállítóeszköz. Az ökrösszekérről rendelkező nagygazdák is birtokoltak lovaskocsit, a kisebb, féltelkes gazdáknak pedig csak lovaskocsijuk volt. Emiatt nagyon gyakran szerepelt a hagyatéki iratokban. Ára 20-60 forint között ingadozott. Mindig „*vasas kocsi*” alakban fordult elő.

Szánkó. Téli szállító- és közlekedő eszköz. A nagyobbakat ökörrrel, a gyakoribb kisebbeket lóval vontatták. „*Ökör szánkó*” (F.40.), „*két szánkó talp ökör után*” (F.40.j.), „*szánkó ló után*” (H.22., 24., 29.). A lovas szánkókat legtöbbször 2 vagy 2 és fél forintra, az ökrösszánkót 5-8 forintra is értékelték.

Eke és taliga „*a hozzávalókkal, egész készülettel*”. A parasztgazdaság legfontosabb termelőeszközének tekintették. Ára 3 és 15 forint között ingadozott (H.1.), (F.40.).

Szekér, kocsi, eke alkatrészei, kiegészítő eszközei: „*szekér alja*” (F.40.), „*kocsi alja 5 kerékkel*” (F.40.), „*kocsi nyújtó*” (F.32.), „*szántó vas*”. „*csoroszlya*” (H.18.), „*két gerendő és egy taliga rúd*” (F.40.j.)

Járom. Ritkán szerepelt a hagyatéki leltárakban, (H.27.) mert házilag is ki lehetett faragni. 1819 táján Baján a vásárban 1 forintért árulták. (H.1.)

Tézsza. „*egy csikojtós tézsza*” (F.40.j.)

Csikoltó, „*tsikolytó*” (F.32.). Kapcsolóeszköz, amellyel a tézslát összekötötték az ekével vagy a szekérral.

Lószerszám (hám, gyeplő). A jobbágygazdaságokban gyakorinak számított a három ló együttes fogatolása. „*Három lóra való szerszám*” (H.16., F.31., 38., 40.), „*három lóra hám, gyeplő*” (H.18.,20.), „*három lóra hám, gyeplő kenderből*” (H.24.), „*két lóra hám kenderből*” (F.39.), „*két lóra hám, gyeplő, korbács*” (H.23.), „*ist-ráng*” (F.32.), „*nyakló*” (F.32.)

²⁵⁵ KOCSIS Gyula 1997. 208–209., BÁRTH János 1984/a. 262., BÁRTH János 1984/b. 728., 735., 739.

Tüskös borona. A hagyatéki leltárakban ritkán szerepeltették. „*Borona*” (H.27.), „*tüskök borona*” (H.22.). 1785-ben a jankováciak panaszolták, hogy a földesúri ispán eltiltotta őket egy bizonyos „tövises földtől”, ahol borona kötésére alkalmas tövises ágakat, bokrokat vághatnának.²⁵⁶

Rudaló kötél, „*rudalló kötél*” (F.32.)

Talicska. Hét hagyatéki leltárban fordult elő. (H.20., 22., 23., 25., 28., 29., F.31.)

Állattartási eszközök

Szecskaavágó. A becsüsök és a vásárlók 2-3-5 forintra értékelték. „*szetska metsző láda*” (F.32.), „*szecskaavágó láda*” (F.40.)

Vályú. Általában lágyfából faragták. Legtöbbször itatásra használták, de előfordult: „*abrakos válú*” (H.27.), „*birka etető válú*” (F.40.j.)

Birkaetető rács, saráglya. Több hagyatéki leltárban is előfordult a „*saráglya*” kifejezés, ami magyarázat nélkül legalább három tárgyat jelenthetett: kocsialkatrészt, félajtót, etetőrácsot. Egy alkalommal a magyarázó szerepű „*birka*” szóval együtt szerepelt, „*birka saráglya*” alakban. (H.27.)

Béklő, „*béklő*”. A legelésző ló lábára rakható kulcsos vas mozgásgátló eszköz. Hat hagyatéki leltárban fordult elő. (H.5., 22., 24., 27., 30., 32.)

Lókefe. (H.28.)

Méhkaptár. „*két kaptárban méh*” (H.6.)

Szőlőművelő, szőlőfeldolgozó és borászati eszközök

Szőlőültető fűrő. „*Ültető fűrű*” (H.22.), „*szőlő ültető fűrű*” (F.32.)

Metszőkés. A metszőolló elterjedése előtt használt, vasból díszesen kovácsolt vágóeszköz. 7 jankováci hagyatéki leltárban fordult elő, például: (F.36., 38.)

Szőlőprés. Keményfából faragott, drága, 15-30 forintot érő szőlőfeldolgozó eszköz. A jankováci hagyatéki leltárakban négy példánya szerepelt „*sajtó*” (F.32.), „*bor sajtó*” (H.5.), „*borprés*” (H.30., F.40.) néven.

Hordó. Dongás fa bortároló edény. A legtöbb hagyatéki leltárban előfordult. Nagyságát *akó*ban mérték. Egy-egy szőlősgazda hordóinak számát, űrtartalmát néha összefoglaló kifejezéssel határozták meg, például: „*8 hordó 25 akóra való*” (H.33.), „*5 hordó 20 akóra*” (H.22.), „*19 hordó 92 akó*” (H.27.), „*7 hordó 45 akós*” (H.30.). Darabszáma akár el is maradhatott: „*Hetven akóra való hordó*” (F.35.), „*450 akóra való hordó*” (F.54.). Máskor egyenként mutatták be a hordókat, különös tekintettel a bronzuk anyagára. A *vasabroncsos* jóval többet ért, mint a *faabroncsos*²⁵⁷. Az alábbi hordóméreteket fordultak elő a hagyatéki leltárakban: 10 akós, 8 akós, 7 akós, 6 akós, 5 akós, 4 akós, 3 akós, 2 akós, 1 akós, fél akós, fertályos. (H.17., 21., 28., 29., F.31., 32., 38., 40.). A hordó lehetett „*két fenekű*”, „*egy fenekű*”, „*fél fenekű*” (H.24., 28., 29., F.31.).

Csap. Hordóba ütött borkieresztő eszköz. Ritkán szerepelt. (H.8., 17.)

²⁵⁶ A. V. BBŽ. Spisi. F.2. 1557/1785.

²⁵⁷ A hordókhoz való faabroncsok vasszőanyagát Kereskedő János jankováci kádár 1853-ban Hajóson vásárolta. BL. V. 342/a. 8. kötet. Útlevelek könyve. 14/1853.

Héber. Borfelszívó eszköz. Egy esetben fordult elő: „*bádog héber*” (H.28.)
Tölcsér. Must és bor hordóba töltésére használt eszköz. „*Fatöltésér*” (H.6.), „*fa abrontos töltésér*” (H.5.)

Mezőgazdasági kéziszerszámok

Ásó. A hagyatéki leltárakban viszonylag ritkán fordult elő. (H.5., 8., 22., 28., 30.)
Kapa. A hagyatéki leltárakban nem szerepelt sűrűn. (H.5., 14., 22., 28., 29., 40.)
Lapát. A hagyatéki leltárakban kevés nyomot hagyott: „*fa lapát*” (F.39.)
Kasza. 10 hagyatéki leltárban szerepelt, például: (F.36., 40.)
Kaszakalapáló eszközegegyüttes: „*üllő*”, „*kalapács*”. 8 hagyatéki leltárban fordult elő, például: (F.31., 36., 39.)
Sarló. Ritkán került be a hagyatéki leltárakba. (H.14., 30., F.36.)
Vasvilla. Általában „*vas vella*” néven szerepelt a hagyatéki leltárakban. Két esetben az eszköz „*kétágú*” jellegét hangsúlyozták a leltárkészítők. (H.25., 27.)
Favilla. Ritkán került hagyatéki leltárba. (F.39.) Különleges változata lehetett a „*hosszú nyelvű favilla*” (H.22.) A Jankovácon használt favillák a Veszprém vármegyei Városlődön készültek. Az 1830-as, 1840-es években egy-két jankováci jobbágy minden esztendőben kért útlevelet a városi tanácstól azért, hogy lovaskocsijával a távoli Városlődre utazzon nagy mennyiségű favillát vásárolni.²⁵⁸ A beszerző vállalkozó a szállítmányt apránként némi haszonnal eladta a városban.
Gereblye. „*szérű gereblye*” (H.11., 14.), „*görbe fogú gereblye*” (H.5.)
Petrence rúd. (H.27.)
Szénavágó. „*széna metsző*” (H.27.)
Vashorog. Valószínűleg szalmahúzásra használták. (H.25., 30., F.39.)

Faragás és az ezermesterkedés eszközei

Faragószék. (H.5., 17.)
Köszörűkő. 6 hagyatéki leltárban fordult elő, például: (F.31., 39.)
Fejsze. Jelző nélkül szerepelt. (F.40.)
Balta. „*Faragóbalta*” alakban is. (H.5.)
Fűrész. „*Rámás fűrész*” alakban is. (H.5.)
Vonókés. „*Két kéz vonó*” alakban is. (H.17., 27.)
Gyalu. Ritkán fordult elő hagyatéki leltárban (F.39.)
Szekerce. (F.39.)
Fúró. (H.14.) „*kerék fúró*”, 3 fr. 15 kr. (F.40.)
Cirkalom. A faragómunka eszközeként 1 krajcárra értékelték. (H.17.)

---

²⁵⁸ BL. V. 342/a. 8. kötet. Útlevelek könyve. 58., 165., 187., 274., 757., 1076. szám (1834 és 1849 között.)

Szobába való tárgyak

Bútorok

- Almárium. Fennálló, ajtós-polcos, fiókos, esetleg részben nyitott tárolóbútor. Az *almárium* szó összefoglaló bútornévként élt, többféle rendeltetésű, alakú, formájú, díszítésű bútort jelentett. Reprezentatív szerepű bútornak, a későbbi *sublót* és a még későbbi *sifonér* elődjének számított. Leginkább ruhák, díszedények tárolására használták. Általában számottevő értéket képviselt. Előfordult 4, 18, 21 forintot érő változata: „három fiókos lágyfa almárium” (H.15.), „három fiókos almárium” (H.5.), „politúrozott 4 fiókos almárium” (H.8.). Ezekkel szemben egy „fogas almárium” csak 20 krajcárt ért. (H.16.).
- Láda. Fölnyitható tetejű tárolóbútor. Jó karban lévő, díszített példányaiban ruhákat, például kelengyét tartottak. Régebbi, elhasználódott, divatjamúlt példányai funkciót válthattak, és a ház bármelyik helyiségében, így a kamrában is állhattak. A hagyatéki leltárakban gyakran előfordult. Általában 1-2 forintra értékelték, de volt 5 forintos és csak krajcárokra becsült láda is. A leltárak és egyéb iratok keveset árultak el róla. A legbőbeszédűbb leírások: „lágyfa láda” (H.9.), „nagy láda, lágyfa” (F.40.), „középszerű láda festett fenyőfából”. (H.1.), „vasas láda” (H.11.) „két ládám és azokban némű öltözetbeli ruháim” (F.55.).
- Szekrény. Tárolóbútor. 10 hagyatéki leltárban fordult elő „szekrény” néven (F.32.) a legegyszerűbb magyarázó szó nélkül. Semmiképpen nem volt azonos a XX. századi ruhásszekrényvel, a *sifonérral*. Felnyitható tetejű, ún. ácsolt ládát²⁵⁹ jelentett akkortájt Jankovácan a „szekrény” szó, miként a Kárpát-medence sok más vidékén is. A XIX. század első felében fokozatosan divatjamúlt bútorrá vált, és a kevésbé új példányai kiszorultak a szobából.
- Asztal. A legtöbb hagyatéki leltárban előfordult. Értékét nagymértékben befolyásolta, hogy lágyfából vagy keményfából készült. Az utóbbi paraszti környezetben ritkábbnak és drágábbnak számított. A leltárkészítők néhány esetben utaltak az összeírt asztal valamilyen tulajdonságára, jellegzetességére: „lágyfa asztal” (F.32., 40. és még sok helyen), „széles lágyfa asztal” (H.11.), „lágyfa festett asztal” (H.27.) „festett fenyő asztal” (H.5.), „keményfa asztal” (F.40.), „egy kiseded keményfa asztal” (H.1.), „körtvélyfa asztal” (H.5.), „tölgyfa asztal” (F.32.).
- Pad. Többszemélyes, hosszú ülőbútor. A legtöbb hagyatéki leltárban előfordult. Leggyakrabban szerepelt a „két karpad” nevű tárgyegyüttes, amely támlás ülőbútorra vonatkozott és az ún. sarkos szobaelrendezésre utalt. (F.32., 33., 36., 40.) A festettség tényére a leltárkészítők ritkán tértek ki: „két festett kar pad” (H.1.), „kékre festett karos pad” (H.5.). A „deszka pad” megnevezés egyszerűbb, támla nélküli lócát sejtet. (H.17., 18., 25., F.31.) A „forgó pad” kifejezés talán a csuklós támlájú pad jelölésére használt *rengő* szót²⁶⁰ helyettesítette. (F.40.)
- Szék. Szinte valamennyi hagyatéki leltárban előfordult. Többféle formáját, változatát használták a jankováciak. A „karszék” néven emlegetett fa támlás szék 8 leltárban szerepelt. (F.32., 38.). Gyakori ülőbútornak számított a „szalmaszék” (H.15.,

²⁵⁹ K. CSILLÉRY Klára 1977.

²⁶⁰ K. CSILLÉRY Klára 1981.

25., 27., 28., F.39.). Ennek egyik változata lehetett az egyszer összeírt „szalma karszék” (H.6.). Előfordult a „karos gyékény szék” (H.34.). A támla nélküli alacsony székecskék, amikor összeírták őket, „kisszék” (H.17.), „gyalogszék” (H.11.) és „sámedli” (H.34.) néven szerepeltek.

Nyoszolya. Asztalos által készített ágállványzat, amelyet szalmával (szalmazsákkal), derékaljjal, dunnával, vánkosokkal töltöttek meg. A hagyatéki leltárakban gyakran szerepelt. A alábbi néhány megfogalmazás érzékeltetett némi különbségeket az összeírt példányok között: „lágyma nyoszolya” (H.8., 9., 31., 33.), „lágyma nyoszolya, festett” (H.1.), „puha fából készült festett nyoszolya” (H.6.), „keményfa nyoszolya” (H.27.), „tetejes nyoszolya” (H.10.). Az utóbbi kifejezés valószínűleg mennyezetes ágyra vonatkozott.

Szalmaágy. Két hagyatéki leltárban fordult elő, amelyek sajnos nem alkalmasak a bennük szereplő tárgyak helyének azonosítására. A „szalmaágy” megnevezés valószínűleg priccsként használt, szalmafonatú, lécvázaz fekhelyre, dikóra vonatkozott.²⁶¹ 30 és 20 krajcárta értékelték. (H. 15., 25.).

Bölcse. Ritkán szerepelt hagyatéki leltárakban. (H.6., 9.).

Pohárszék. Az almáriumnak is nevezett tárolóbútor egyik fajtája. Két példány szerepelt a hagyatéki leltárakban: „pohárszék” (H.11.), „puha fából készült pohár szék 3 fiókra”. (H.6.). Az utóbbi bútor fiókjaiban ruhaféléket tartottak, amelyeket fel is sorolt a leltárkészítő.

Fogas. 6 hagyatéki leltárban fordult elő. Három szereplésekor információ nélküli „fogas” (H.5., 15., 30.), három esetben „lágyma fogas” (H.9., 11., 23.), egy leltárban „kis vas fogas”. (H.27.).

Tálas. Egy fölöttébb hiányos, elnagyolt hagyatéki leltárban fordult elő. (H.15.)

Szuszék. Az ácsolt láda észak-magyarországi eredetű neve, amely egy jankováci hagyatéki leltárban bukkant föl. (H.5.). Az ott szereplő ládáért Horváth Ferenc Kudari viszonylag sok pénzta, 4 forint 36 krajcárt fizetett. Vö.: a *szekrény* címszóval!

Néhány (kisebb) szobába való tárgy

Kép. A legtöbb hagyatéki leltárban előfordult. Úgy látszik, a jankováciak rengeteg üvegpépet, tükörképet és papírképet tartottak szobáik falán. Sok leltárban csak a képek számát tüntették föl együttes értékükkel. Nem volt ritka az olyan ház, ahol 19, 22, 24, 26, 30 kép díszítette a falat. (H.1., 11., 27., 29., F.32.). A leltárkészítők ritkán részletezték a számbavett kép sajátosságait: „tükrös kép”, nagyobb, kisebb (H.5.), „rámás üveg kép” (H.6.), „hét rossz üveg kép” (F.31.), „4 üveg 's 3 papíros kép” (H.1.j.)

Tükör. Általában a képekkel együtt szerepelt a hagyatéki leltárakban információk nélkül. Kivételnek számít: „furnírozott rámájú tükör” (H.5.).

Feszület. Két hagyatéki leltárban szerepelt (H.9., 27.).

Mécs. (H.9.) „bádog mécs” (H.30.)

Gyertyatartó. Fából (H.8., 15.), bádogból (H.6., 15.), rézből (H.30., F. 40.)

Borotva. (H.20.)

²⁶¹ Vö.: K. CSILLÉRY Klára *dikóval* kapcsolatos fontos kérdésfeltevésével! K. CSILLÉRY Klára 1997. 403–404.

Puska. (H.5., 6., 27., 40.)
Pisztoly. (H. 27., 40.)
Fokos. „sárga fokos” (F.40.)
Zsebóra. „réz zsebóra” (H.27.)
Tarisznya. „szőr tarisznya” (H.27.)

Ruhafélék 1. (Lakástextilek, „ágyi ruhák”)

Dunna. „Dunyha”, tollal töltve, „cihával”. (H.6., 8., 10., 17., 28.)
Derékalj. (H.1., 6., 10., 17., 28.). Bizonyára tollal töltötték, mert az egyik házban „tol nélkü” találták a leltárkészítők. (H.28.). Volt „veres, stráfós borítékú” és „kék” is. (H.5.)
Vánkus. Tollal töltve, *cihában*. (H.1., 6., 10., 17., 28.).
Szalmaterítő. „Szalma terítő” (H.28., F.32.)
Lepedő. Volt „vászon”, „gyolts”. „kartony”, lenvászon (F.23.), „házi vászon” (H.1.j., 6., 10.), „tarka”, „fehér”, „csíkos” (H.1., 8.), „vastagabb három szél” (F.23.).
Ágyterítő. Volt „kék”, „fehér”, „föstött”, „vörös kartony” (H.5., 6., 10., 28., F.32.)
Abrosz. „Asztali abrosz” néven asztalra terítették, (H.5., 6., 28.), de előfordult almáriumon is (H.6.). Fajtáját, díszítését tekintve lehetett: „szőr abrosz” (H.5.), „négy nyüstös feir abrosz” (H.5.), „kék stráfú abrosz” (H.5.), „pamutos abrosz” (F.23.).
Szakajtóruha. „Szakasztó ruha” (H.1.j.)
Törölköző. (H.8., 28., F.23.) „13 festett stráfós törölköző kendő” (H.5.)

Ruhafélék 2. (Öltözeti tárgyak)

Suba. (H.17., F.31., 39.)
Bunda. (H.5.)
Szűr. (H.17.), „szürguba” (H.10.)
Köpönyeg. (H.1., 5.)
Lajbi. „újjas laibli”, „újjas laibli bárány bőr bélésel”, „virágos fekete selyem laibli” (H.5.)
Nadrág. (H.10.), „Rajthosen” (H.9.). Utóbbit Szegeden *rajthúzli* néven ismerték. Olyan posztónadrágot jelöltek a szóval, amelynek oldalát rézgombokkal vagy fémpenzekkel díszítették.²⁶² „Bugynadrág”. 1835-ben egy jankováci béres járandóságai között szerepelt.²⁶³ Olyan nadrág lehetett, amelyet németes szabással posztóból varrtak.²⁶⁴
Férfi ing. (H. 5., 6., 28.)
Lábra való. Alsónadrág.²⁶⁵ „gyolts lábra való” (H.5.)
Gatya. Felsőruhaként hordott, vászonból varrt, fehér bő férfi ruhadarab. (H.6., 28.)
Mente. Reprezentatív, drága női felsőruha. (F.26., 35.), „viselt rókás mente” (H.1.)

²⁶² BÁLINT Sándor 1957. II. 347.

²⁶³ BL. V. 342/a. Tjvk. 1835. jan. 3. 154. szám. 73. pag.

²⁶⁴ UMTSZ. 1. 619–620.

²⁶⁵ Vö.: UMTSZ. 3. 696.

Ködmön. (H.17.) „*asszony ködmön*” (H.28.)
 Rékli. „*posztó rékli*” (H.28.)
 Pruszlík. (F.5., 23., H. 28.), „*selyem pruszlík*” (H.1.j.)
 Szoknya. (H.28., F.23.), „*rása szoknya*” (H.1., 1.j., 5.) „*kamizol*”, „*kék vékony*”, „*hal-
 szemes*” szoknya (H.1.j.), „*tsepegetett kartony*”, „*zöld materia*”, „*veres mate-
 ria*” szoknya (H.5.)
 Kötény. (F.23.), „*föstött kötény*” (H.28.), „*kék patyolat kötény*”, „*fekete selyem kö-
 tény*” (H.5.)
 Női ing. „*ingváll*” (H.1., 5., 28.), „*patyolat ingváll*” (F.23.)
 Pöndöl. „*Pendel*” (H.5.)
 Kendő. „*fejre 's nyakra való kendők*” (H.1.), „*fejre való kendő*” (F.23.), „*nagy kék
 kendő*” (H.5.), „*tarka kendő*” (H.5.), „*czifra kendő*” hosszú és rövid (H.1.), „*száz-
 szorszép kendő*” (H.28.), „*putzros kendő*” (H.28.)
 Papucs. (H.5.)
 Csizma. „*egy pár férfi csizma*” (H.28.), „*egy pár avétt fejellés csizma*” (F.31.)
 Gyűsző. Talán azonos a jankováci asszonyok farpárnájával, a *turnival*.²⁶⁶ „*Derekra
 való gyűsző*” (H.5.). A *gyűsző* szó valószínűleg északi hozadékként élt a janko-
 váci nyelvben, miként a félegyháziban is.²⁶⁷

Konyhába való tárgyak, konyhai eszközök

Konyhai almárium. Edénytároló bútor. (F.40.), „*konyhai almárium tártartó fogassal*”
 (H.5.), „*konyha almárium puha fából, fogasostul*”. (H.6.)
 Bogrács. A legtöbb hagyatéki leltárban előfordult. Némelyikben több is akadt. (F. 39.,
 40.) Értéke 1-5 forint között ingadozott anyagától, nagyságától, állapotától füg-
 gően. A „*vasbogrács*” (H.1., 10., 17., 20., 25., F. 36., 37.) gyakoribbnak számí-
 tott, mint a *rézbogrács* (H.8., 10., F. 39., 40.).
 Fazék. Cserép²⁶⁸ főzőedényként nem jelentett számottevő értéket. A leltárkészítők
 legtöbbször a természetesnek vett cserép anyagra sem utalva, csak darabszámot
 adtak meg: „*20 fazék*”, „*fazék, nagyobb 6, kisebb 8*”, „*fazék 7*” (H.1., 5., F.32.).
 Ritkán fordult elő a „*cserép fazék*” tárgymegjelölés. (H.6.)
 Lábas. „*cserép lábas*” (H.6.), „*öntött vas lábas*” (H.33.)
 Vasláb. „*vas láb*” (H.1.)
 Serpenyő. „*vas serpenyő*” (H.1., 20., F.32.), „*lábás serpenyő*” (H.28.).
 Tepszi. Gyakran szerepelt a hagyatéki leltárakban. (H.17., H.36.). „*Vas tepszi*” (H.6.,
 F.36.), „*két vas tepszi és egy cserép*” (H.24.).

²⁶⁶ Vö.: BÁRTH János 2009. 192.

²⁶⁷ Vö.: UMTSZ. 2. 774.

²⁶⁸ A Jankovácson használt cserépfazekak, de bizonyára más cserépedények is, a Fejér vármegyei Csákvárról kerültek a Bácskába. 1834 és 1849 között szinte minden útlevelet kértek előjáróiktól a jankováci fuvarozó jobbágyok a távoli Csákvárra, hogy onnan cserépedényeket szállítsanak. Szállítmányukat bizonyára apránként eladták mezővárosuk asszonyainak. Cserépedények vásárlása céljából ritkábban kértek még útlevelet Mohácsra, Kalocsára, Szegedre is. BL. V. 342/a. 8. kötet. Útlevelek könyve. 99., 100., 281., 445., 1013., 1129., 1134. és 45., 551., 1061. szám. (1834 és 1849 között.)

Tál. Gyakori szereplője volt a hagyatéki leltáraknak. Legtöbb háznál cseréptálakat vettek számba a leltározók, amelyeknek a fajtáját sem jelölték, csak a darabszámát, például: 17 tál, 22 tál. (H.23., F.32.). Volt rá példa, hogy a leltárban feltüntettek a tál cserép voltát: „*cserép tál*” (H.6., 11., 21.). A sok tál között előfordult: „*tarka tál*” (H.5.), „*pecsenyés tál*”, „*szegletes tál*”, „*csuszpájzos tál*” (H.6.), „*czin leveses tál*” (H.6.).

Tányér. Gyakori tárgy volt a hagyatéki leltárakban. Előfordult: „*cserép tányér*” (H.9., F.32.), „*fehér tányér*” (H.6., 27., 30.), „*13 fali tányér*” (H.24.), „*fa tányér*” (H.6.), „*czin tányér*” (H.5., 27.), „*czin leveses tányér*” (H.6.).

Korsó. (H.9.), „*kő korsó*” (H.28.), „*olajos korsó*” (F.39.).

Kanta. Házbeli víztárolásra használt szélesszájú, magas cserépedény. (H.8., 9., 28., 32.). „*vajas kanta*” (F.39.)

Köcsög. Egy hagyatéki leltárban szerepelt. (H.9.)

Vödör. A hagyatéki leltárakban gyakran szerepelt. Fából készült, legtöbbször vasalással. „*fa vödör*” (H.1.j.), „*vasas vödör*” (H.1., 5., 17., 22., 25., 30., F.32., 36.)

Kanna. Egy hagyatéki leltárban fordult elő: „*fa kanna*” (H.11.)

Mozsár. A hagyatéki leltárakban kétszer fordult elő. (H.1.), „*máktörő mozsár*” (H.21.)

Tésztafedő. „*tészta szedő*” (F.39.), „*metélt szedő*” (H.28.)

Kés, villa. A hagyatéki leltárakban kétszer szerepelt (H.8., 9.)

Evőkanál. Előfordult: „*fa kanál*” (F.31.) „*bádog kalán*” (H.5., 9.), „*czin evő kalán*” (H.6., 8.)

Merőkanál. „*czin leves kalán*” (H.6.).

Habszedő kanál. „*habszedő vas kalán*” (H.6.)

Csörgemetelő. „*derelye metsző sarkantyú*” (H.5.)

Butella. Két hagyatéki leltárban szerepelt. A szó korabeli jankováci jelentése azonban a rendelkezésre álló adatok alapján nem állapítható meg egyértelműen. Kézenfekvő lenne, hogy a magyar népművészet közismert, *butella* nevű pálinkatartó mázas cserépedényére gondoljunk, de nyelvészeti adatok²⁶⁹ és az ürtartalmat hangsúlyozó leírások arra intenek, hogy szóba jöhet a „hosszú nyakú borospalack” jelentés is. Előfordult: „*iccés*”, „*fél iccés*”, „*háromnegyed iccés*”, „*pintes*”, „*fertályos*”, „*meszeles*” változata. (H.5., F.32.)

Üveg (palack). Előfordult: „*itzés üveg*” (H.32., 39.), „*pintes palack*” (H.5.), „*meszeles üveg*” (H.9.), „*meszeles palack*” (F.32.), „*pálinkás üveg*” (H.5.).

Kancsó. „*tarka kantsó*” (H.5.), „*öt itzés zöld kantsó*” (H.5.), „*hat kis kancsó*” (H.31.)

Bögre. „*begre*” (H.5., F.32.)

Pohár. (H.5., 32.)

Tölcsér. (H.8.), „*bádog tölcser*” (H.6.)

Kanáltartó. „*fa kanáltartó*” (H.8.)

Só tartó. „*fa só tartó*” (H.17.)

Paprikatartó. (H.9., F.38.)

Tökgyalu. (H.17.)

Gyúródeszka és nyújtófa. „*gyúró deszka*” (H.15., 28.), „*gyúró tábla*” (H.5.), „*nyújtó fa*” (H.1.)

²⁶⁹ UMTSZ. I. 642., SZT. I. 1101.

Szűrő. (H.9.)

Sajtár. „*sajtár*” (H.34., F.32.), „*fejő veder 2 vas abrantsal*” (H.5.).

Kamrába való tárgyak

Háztartási és gazdálkodási eszközök

Gabonás láda. „*nagy élés láda*” (H.27.), „*avétt életes hambár*” (F.31.).

Zsiradék láda. Három hagyatéki leltárban fordult elő: „*zsiradék láda*” (H.30., 32., 33.).

Vöndöl. (H.10., 30., F.37.) „*zsiros vendely*” (H.17.), „*új vöndöly fábul*” (H.6.), „*vasas vöndöly*” (H.6., 28.), „*vendel fa abrantsra*” (H.28.).

Túrós bődön. „*túrós dőböny*” (H.5.)

Ferslóg.²⁷⁰ Egyszerű deszkaláda. „*ferschlag*” (H.5.)

Kosár. Meglepően kevés szerepelt a hagyatéki leltárakban. (H.5., 28.)

Szakajtó. Egyszer fordult elő a hagyatéki leltárakban. (H.5.)

Élesztőszáritó. (H.28.)

Sütőlapát. (H.9.)

Ponyva. A hagyatéki leltárak gyakori szereplője volt. (H.1., 5., 6., 22., 24., 30., 33., F.36.). Valószínűleg házivászonból készült, „*egy vászon ponyva*” (H.10.)

Zsák. A legtöbb hagyatéki leltár készítői összeírták. Egy-egy háznál 10-20 darab természetesnek számított. (H.5., 10., 20., 22., 24., 28., 29., 31., F.31., 38.). Még a zsellérek, iparosok is birtokoltak 5-10 darabot. (H.6., 33.). Némely jobbágygazdaságban 35-45 zsák is előfordult. (H.30., F.36.).

Kád. Dongás faedény. Méretét akóban határozták meg. Értékét befolyásolta, hogy abroncsa vasból vagy fából (vesszőből) készült. „*kád 30 akós 3 vas abroncsra*” (F.40.), „*kád vas abrintsra, 16 akós*” (H.33.), „*kád 16 akós fa abroncsos*” (F.33.), „*16 akós fa abrintsos fenyő fa kád*” (H.1.), „*lággyfa kád 12 akós*” (H.27.), „*káposztás kád 3 vas abrantsal*” (H.6.), „*káposztás hordó*” (H.29.).

Dézsza. A hagyatéki leltárak készítői legtöbbször csak a nevét és a darabszámát örökítették meg. (H.5., 6., 8., 9., 12., 17., 18., 22., F.32., 36.) Néha utaltak az anyagára és az abroncsa minőségére: „*lággyfa dézsza*” (H.28.), „*fa abrintsos dézsza*” (H.1., 6., 30., 31.), „*dézsza vas abrantsal*” (H.5.).

Lugzó. Legtöbbször: „*lugzó*”, néha: „*lugzó kád*”. Nagymosáskor használt dongás kád-féle. (H.1., 5., 22., 28., 31., F.32., 36.).

Csöbör. Dongás faedény. (H.6., 23.), „*szürethez való cseber*” (H.5.)

Teknő. Lehetett: sütőteknő, „*sütő tekenyő*” (H.1., 12., 17., 21., 22., 24., 29., 30., F.31., 33., 37., 38.), mosóteknő (H.10., F. 36.), „*fürösztő teknyő*” (H.29., 30.), „*nagy*”, „*középszerű*”, „*kissebb*”, „*kis*”, „*kerek tekenő*” (H.5.)

Mosószék. (H.1., 9., 11., 17., 21., 23.).

Mosófa. (H.1., 21.)

---

²⁷⁰ BÁRTH János 2009. 175., UMTSZ. 2. 428.

Szita. A legtöbb hagyatéki leltárban számba vették. Néhány példa: (H.6., 9., 10., 17., 23.). „*Szitka*” alakban is előfordult. (H.1.). Volt „*sűrű szita*” (H.5.) „*ritka szita*” (H.5.)

Rosta. (H.1., 6., 10., 30.), „*tarhonya rosta*” (H.17., F.38.).

Kolbásztöltő. (H.27.).

Keresztfá. (H.1.) A házi kenyérsütésnél használt lécszerkezet.

Lapiczka. „*Lapitzka*” (H.1.). Lapát alakú deszkalap, amelyet sokféle célra használhattak.²⁷¹

Köpülő. Vajkészítő eszköz. (H.5., F.40.j.). Lehetett fából (vékony, hosszú dongákból) vagy cserépből: „*fa köpülő*” (F.38.), „*köpülő 3 kis vas abrontsal*”. (H.34.), „*cserép köpülő*” (H.17.).

Sajtszék. (F.40.j.)

Sódaráló. (H.27.), „*só törő malom*” (H.5.).

Abrakoló láda. (H.14.)

Lánc. Jelentős értéknek tekintették. Néha szemenként tartották számon. „*lántz 26 szemből*” (F.32.), „*kocsi kötő láncz*” (H.27.), „*öt ölnyi vontató láncz*” (F.40.).

Kolomp, csengő. (H.5., 14., 27.), „*pergő*” (H.5.)

Bélyegző vas. „*bileg vas*” (H.23.). Különös, hogy a feltárt hagyatéki leltárakban csak egyszer fordult elő.

Mértékek, mérőeszközök

Gépely. A „gép” jelentésű „gépely” szó²⁷² itt valamiféle mérőeszközre vonatkozott. „*fél mázsát mérhető gépely*” (H.8.).

Mázsa. „*rudas mázsa*” (F.40.).

Font. „*mérő tányéros font*” (F.40.).

Fertály. (H.27.) „*fa abrontsos fertály*” (H.5.).

Véka. (H.17., F.32.), „*véka fa abrontsal*” (H.6.), „*vasas véka két abrontsal*” (H.5.).

Meszely. (H.27.) „*bádog meszely*” (H.6.).

Icce. „*bádog icce*” (H.27.).

A kendermunka eszközei

Szövőszék. A hagyatéki leltárakban egyszer fordult elő, nem jobbágygazda, hanem takácsmester javai között. (H.10.)

Rokka. Két példányát írták össze a leltárkészítők „*pergő rokka*” néven. (H.21., F.39.)

Rúgó. Lábbal működtetett kendertörő, (H.5., F.36., 38.), „*kender rúgó*” (H.11., 21., 23.), „*tölgyfa rúgó*” (H.10.).

Tiló. Kézzel működtetett kendertörő. (H.17., 30.).

Kenderfésülő. „*Gereben*” néven: (H.21., F.38., 39.), „*héhely*” néven: (H.5., F.32.)

Gombolyító. (H.21.)

²⁷¹ UMTSZ. 3. 730–731.

²⁷² SZAMOTA István – ZOLNAI Gyula 1902–1906. 297–298., SZT. IV. 572–573., ÉrtSz. II. 1013.

Termény-, élelmiszer-, takarmány-, tüzelő és egyéb készletek

A hagyatéki leltárak készítői sok esetben összeírtak terményeket, takarmányokat, élelmiszereket és egyéb készleteket. Ezek is részét képezték a jobbágyparaszti vagyonnak, mégpedig nem is akármilyen részét. A takarmánykészletek például néha nagyobb értéket jelentettek, mint a gazdaság és a háztartás kisebb-nagyobb tárgyainak összessége. Egy 1842. évi leltárban például az 1100 forint értékű ház és jobbágytelek, illetve a 300 forintot érő szőlő után következett a nem részletezett „széna, szalma” amelyet 161 forintért vettek meg. A leltár többi tétele alig tett ki 32 forintot. (H.12.). Egy 1833. évi hagyatékban az 1500 forintot érő ház, a szőlő és a magas áru lovak, tehenek mellett a mezőgazdasági termények jelentették a legfontosabb értéket, mivel összesített becsült áruk elérte a 150 forintot. (F.32.)

Az említett értékviszonyok miatt szükségesnek látszott jellemző példák közül egy összeállítás elkészítése és közreadása a hagyatéki leltárakban előforduló termény-, takarmány- és egyéb készletekről.

- Búza, kétszeres. „Az őszi nyomáson termett 170 kereszt 6 kéve kétszeres búza, melyből 34 kereszt 1 kéve dézma és 15 kereszt 3 kéve arató rész leszámllátván, maradt 121 kereszt 2 kéve, eladatott” 242 forintért. (H.5.) „10 $\frac{2}{3}$ pesti mérő kétszeres”, 32 for. 32 kr. (H.5.) „Kétszeres buza 2 pesti mérő” 10 for. (F.32.).
- Árpa. „Veremben árpa 10 zsákkal” 30 for. (F.32.) „kamrában árpa 1 zsákkal” 3 for. (F.32.) „ $\frac{3}{2}$ pesti mérő árpa” 4 for. 35 kr. (H.5.)
- Zab. „Kévés zab, kereszt 3”, 6 for. (F.32.), „12 pesti mérő zab” (H.1.)
- Köles. „egy pesti mérő köles, két zsákkal”, 2 for. 27 kr. (H.5.)
- Kukorica. „csöves kukorica, zsák 12.”, 9 for. (F.32.), „20 zsák fosztott kukorica” (H.1.) „Kukorica, morzsolt, 4 mérő, 1 véka” 13 for. (F.38.)
- Krumpli. „Kolompér 7 zsák”, 4 for. 12 kr. (F.32.)
- Kendermag. „Kender mag, mérő 1.”, 4 for. 12 kr. (F.32.)
- Szalma. „ $3\frac{1}{4}$ öl zabszalma”, 35 for. (F.34.), „ $3\frac{1}{2}$ öl szalma”, 14 for. (H.5.), „egy kis boglya zab szalma”, 2 for., „tavaszi $\frac{2}{4}$ öl szalma”, 4 for. (F.31.), „tavaszi szalma, boglya 1.” 10 for. (F.32.), „egy kocsi való dudva szalma”, 2 for. (H.28.)
- Széna. „egy boglya széna”, 40 for. (F.34.), „egy szekér széna”, 6 for. 33 kr. (H.5.), „széna boglya 1.”, 25 for. (F.32.)
- Törköly. „5 akós hordó törköly” (H.1.)
- Bor. „ $26\frac{3}{4}$ akó bor hordóval”, 73 for. 34 kr. (H.5.), „18 akó bor”, 36 for. (F.32.), „16 akó szín bor” (H.1.)
- Pálinka. „42 itze pálinka a kr-ris 17”, 11 for. 54 kr. (H.5.)
- Káposzta. „hordó káposztával”, 4 for. 36 kr. (F.32.), „három akóra való káposzta hordóval” (H.1.)
- Liszt. „lisztel töltött zsák” (H.10.)
- Zsír. „egy vendel zsír 28 icce”, 14 for. (H.8.)
- Háj. „egy egész háj, circiter 8 fontnyi, átallyában”, 5 for. 15 kr. (H.5.)
- Szalonna. „avas szalonna darabok”, 2 for. 15 kr. (H.5.)
- Szappan. „1 darab szappan”, 1 for. 36 kr. (H.5.). – Az árból ítélve a *darab* szó itt valószínűleg felvágatlan tömbre vonatkozott.

Kender. „30 marok kender” (H.28.)
 Kenderfonal. „száknak való fonal” (H.9., 28.)
 Vászón. 9 x „1 vég vászon” 39 rőf, 35 rőf, 54 rőf, 42 rőf, 27 rőf, 42 rőf, 37 rőf, 23 rőf, 31 rőf, összesen 111 forint értékben (H.5.), „házi vászony valami 8 rőfből álló” (H.6.) „házi vászony egész vég” 2 (H.6.), „23 rőf vászon”, 9 for. 12 kr. (H.8.)
 Bolti ruhaanyag. „5 ²/₄ rőf gyolts” (H.5.), „1 rőf kék selyem materia” (H.5.)
 Tőzeg. Itt: szárított trágya, mint tüzelőanyag. „egy rakás tőzek”, 9 for. 15 kr. (H.5.)
 Venyige. „egy rakás szálló vessző”, 5 for. 15 kr. (H.5.)
 Szerszámfa. „4 szil szerszámfa”, 2 for. (F.32.), „dirib darab szerszámfák”, 6 for. 30 kr. (H.5.), „tengely fa”, 18 kr. (H.5.)
 Állatbőr. „megdőglött ökör bőre”, 5 for. 30 kr. (H.5.)

Vámszedésre, fizetségért végzett munkára való eszközök

Malom. „Szárzmalom”. Minden tehetős jobbágygazda álma volt, hogy a regálénak számító földesúri malomjogot árendálhassa és szárzmalmot birtokolhasson. Néhány gazdának sikerült elérni ezt a célt. 1827-ben a város két malmán kívül a következő jobbágyok malmai működtek Jankovácon: Szűts János, Kis György, Ambrus és Imre, Szakál János, Fenyvesi András, Horváth Ferenc Kudari.²⁷³ Malomvételi viták többször kerültek az úriszék elé. (F.11., 12.). Szerepeltek malmok Pető János Birkás 1824. évi,²⁷⁴ Horvát János Kudariné 1836. évi és Krupa Mihály 1838. évi végrendeletében. (F.53., 54.). Csincsák Mihály szárzmalomát 1831-ben négy jankováci férfi 2100 forintra becsülte.²⁷⁵ Fenyvesi János malmos gazda 1846. évi hagyatéki leltárában a „szárz malom” 1750 forintos becsült áron szerepelt. (F.40.)
 Olajütő. „olajsutu”, „sutu”. Berger Eduard jankováci zsidó boltos udvarán 1840-ben külön épületben, a „Suta házban” működött olajütésre használt berendezés. (H.4.). 1823-ban Horváth József Kudari birtokolt „olaj sutut és repce malmot.” Két „molnár” működtette a berendezéseket, amelyeket Bogor András megvett 400 forintért.²⁷⁶
 Pálinkafőző felszerelés. „réz kazány pálinka főzéshez” (H.1.), „egy kazány csövessel együtt”, 35 for. (H.5.), „pálinkás kazány”. (F.54.)
 Küllü. Termények törőeszköze. Valószínűleg az elkészítéséhez szükséges faragott keményfa rönkök növelték meg az árát. 5, 7, 15 forintos változata szerepelt a hagyatéki leltárakban. „Küllü” (H.27.), „kása törő” (H.15.), „kását törő küllü”. (F.40.)

²⁷³ BL. XI. 607/a. 1. doboz, 1. tétel. 1491/1827. Vármegyei vizsgálat.

²⁷⁴ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 3. tétel. 51/1825.

²⁷⁵ BL. V. 342/a. Tj. 1831. szept. 10. 46. szám. 23. pag.

²⁷⁶ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 2. tétel. 29/1823.

9. PÉNZEK

„Heverő pénzek” a jobbágycsaládoknál

A XIX. század első felében a jankováci jobbágy nehezen és ritkán jutott pénzhez. Jelentősebb pénzösszeg akkor került a kezébe, ha örökölt, birkái gyapjút eladta, állatokat adott el vásárban.

A jobbágygazda általában nem sokáig őrizte otthon a kapott pénzt. Szőlőföldet, állatokat, ha pedig többre vágyott, malmot, újabb telki földet vett. Akinek ezekre a javakra nem volt szüksége, kölcsönadta a pénzt interesre (kamatra). Bizonyos élethelyzetekben az átlagosnál jobban kellettek a forintok, például leányok kiházásítására, valamint évente a vármegyei, városi, földesúri járandóságok kifizetésére.

A legtöbb háznál akadt némi tartalék pénz. 1819-ben, amikor városi elöljárók készítették a testamentum nélkül elhunyt Kiss Benedek egésztelkes jobbágy hagyatékli leltárát, a tárgyak számbavétele után megkérdezték az özvegyet: van-e készpénze? Az asszony azt felelte, van 5 forintja és legalább 330 forintnyi adóssága.²⁷⁷ Legendák keringtek arról, hogy Krupa Mihály apjának, Krupa Józsefnek 3000 forint készpénze volt ezüst pénzdarabokban, amelyet halála után a fia a garádban, vagyis a ganéból rakott kerítésben talált meg elrejtve.²⁷⁸

Az úriszéki perekben többször emlegettek olyan asszonyokat, akik özvegyként másodszer is férjhez mentek, vagy vejük házába költöztek és lakóhely-változtatásuk idején pénzt is vittek magukkal. Amikor 1803-ban Barna Márton özvegye Oláh Katalin „tatházi” asszony férjhez ment Zámbó János jankováci jobbágyhoz, sok egyéb érték mellett, 310 forintot is hozott magával Jankovácra.²⁷⁹ 1834-ben két tanú is bizonygatta, hogy a XIX. század elején, amikor Kocsis József özvegye Almási Kata a vejéhez Dobos Ferenchez költözött, több személy jelenlétében megszámlálták a „*heverő pénzét*”, amely ezüst érmékben valamivel több, mint 600 forintot tett ki.²⁸⁰

Almási József „*nyőtelen*” vénlegény 1830-ban, amikor testamentumot íratott, különféle javai, kölcsönadott pénzei mellett 37 forint 16 krajcár készpénzről is rendelkezett.²⁸¹ Horváth István Kudari, amikor 1822 karácsonyán meghalt, többek között 9 aranyat is hátrahagyott.²⁸² Varga András másfél telket birtokló jobbágy 1844. évi hagyatékli leltárában utolsó tételként 236 forint készpénz szerepelt.²⁸³

---

²⁷⁷ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 14/1819.

²⁷⁸ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 5. tétel. Ü. Szn. 1840. (F.54.)

²⁷⁹ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 3. tétel. 50/1825. (F.43.)

²⁸⁰ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. Ü. 19/1837. (F.15.)

²⁸¹ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 2. tétel. 9/1831.

²⁸² BL. XI. 607/a. 2. doboz, 3. tétel. 46/1825. (F.5.)

²⁸³ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1844.

Kölcsönzés és adósság

A XIX. század első felében a Bács-Bodrog vármegyei Jankovác mezőváros jobbágygazdaságait, jobbágyfamíliáit adósságok, megfizetésre váró tartozások tarka szövevénye hálózta be.²⁸⁴ Sokan tartoztak valamelyik gazdtársuknak, rokonuknak, vállalkozó uzsorásnak, az árvakasszának, a templompénztárnak, a városi adószedőnek, a plébánosnak, a földesúrnak. Sokan várták kölcsönadott pénzük, jogos járandóságuk kifizetését gazdtársaiktól, rokonaiktól, üzletfeleiktől, a kölcsönrel támogatottaktól, a *porció*val, *ágybérrel* tartozóktól, az úrbéri szolgáltatásokra kötelezettekől. Némely adósságok, elsősorban a gazdák egymás közötti tartozásai és az üzletszerűen hitelező személyek kölcsönadásai révén keletkezett adósságok, évekig, sőt évtizedekig elnyúlhattak. A kölcsönfelvevő vagy a kölcsönadó halála esetén öröklődhettek. A sürgőssé vált visszafizetések ügyét a törvénykező városi tanács és az úriszék elé lehetett vinni, ahol a tartozó adós legtöbbször elmarasztaló ítéletet, fizetési felszólítást kapott. A városnak és az uradalomnak tartozók számíthattak arra, hogy adósságaik bizonyos szintű növekedése esetén „kibecsültetés”, elárverezés útján elveszíthetik jobbágytelküket, szöllejükét, zsellérházukat.

1819-ben, amikor Karip Imre lemondott az árvatútorságról, a jankováci árva-pénztár 79 árva és 10 katonáskodó személy pénzt kezelte. 164 adósa volt. Közülük 12 adós tartósan nem fizetett kamatokat és a felvett tőkét sem törlesztette.²⁸⁵

1837-ben a földesúri Orczy família képviselője, Orczy György panaszos levelet írt a kalocsai érseknek, mivel úgy érezte, hogy kegyúri jogait sérelem érte. Fölháborodva tudatta az egyházfővel, hogy a jankováci plébános, Jankovics Márton nem fogadja meg a templompénztár kezelésére vonatkozó, utasításnak is tekinthető kegyúri tanácsait, félelemből nem hajlandó a szokásos kamatra hitelbe adni a templom pénzét, ezáltal nagy veszteség éri a templomot.²⁸⁶ Jankovics Márton plébános ödzkodása a hitelezéstől újkeletű félelem lehetett, hiszen korábban évtizedeken át hitelező intézményként működött a jankováci templompénztár. Bizonyára néhány hitelnyújtás kudarcra váltotta ki a plébános óvatosságát. Ilyen kellemetlen eset lehetett néhány jankováci céhes iparos közös pénzkölcsönzése 1821-ben. 1830-ban kiderült, hogy a kölcsönfelvevő iparosok 9 év alatt nemhogy a tőkét nem adták vissza, de interest sem fizettek. Egyébként, 1830-ban a jankováci templomkassza 18 adóst tartott számon, akik 1820 és 1830 között vették föl hiteleiket.²⁸⁷

Az úriszéki perek panaszlevelei, végrendeletei, vagyonleltárai tükrözik a jankováci jobbágyok adósságainak, kintlévőségeinek mértékét, jellemző voltát.

Zámbó János jankováci jobbágy 1821-ben beleíratta végrendeletébe, hogy Mézsáros István Kaszaportnak 50 forinttal, az öreg Jakab zsidónak pedig 53 forinttal tartozik. Mivel András fiát jelölte ki „maga helyett gazdának”, ráhagyta adósságait is.²⁸⁸

---

²⁸⁴ A magyarországi parasztságot érintő hitelviszonyokról, pénzkölcsönzésekről általában: SZABAD György 1972., RÁCZ István 1989., GELENCSÉR József 2012.

²⁸⁵ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 21/1819.

²⁸⁶ KFL. I. 1. b. Jánoshalma, 1837. Orczy György levele.

²⁸⁷ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. 6/1830.

²⁸⁸ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 3. tétel, 50/1825. (F.43.)

Lengyel Mihály jankováci féltelkes gazda beismerte 1827. évi végrendeletében, hogy a „királyi adót”, vagyis a porciót „már régen nem fizette”, tartozása 66 forint 45 krajcárra rüg pengő ezüstpénzben. Emellé jönnek még pénzben térítendő földesúri robottartozásai. Mindezeket Mihály fiára hagyta, aki számíthatott házára és fél jobbágytelkére is.²⁸⁹

Horváth János Kudari jankováci malmos gazda 1827-ben 60 forinttal tartozott Fenyvesi András jankováci és 110 forinttal Kis Tamás György mélykúti lakosnak.²⁹⁰

Zdravec Bertalan jankováci féltelkes jobbágy 1829-ben a húgának, Kovács János Kankós feleségének tartozott 50 forinttal „kölcsonpénz fejében”. Interesseit rendre kifizette. Végrendeletében megbízta legfőbb örökösét, József fiát, hogy a „tökepénz” visszafizetéséről gondoskodjon.²⁹¹

Öreg Dobos István jankováci $\frac{3}{4}$ telkes jobbágy az 1832-ben íratott végrendeletében megemlítette, hogy váltócédulákban 180 forinttal tartozik özvegy Galgóczi Pálnénak. Ferenc feleséges fiát, telke és munkaeszközei örökösét figyelmeztette a tartozás kifizetésének kötelezettségére. Úgy látszik azonban, hogy minden adósságára nem emlékezett. Végrendelete tanácsházi felolvasása alkalmából került elő, hogy tartozott még váltócédulában Kiss Jakab zsidónak 140 kölcsön vett forinttal, Szabó Mátyásnénak régi adósság gyanánt 50 forinttal. E tartozások visszafizetését is felvállalta Dobos Ferenc.²⁹²

Zámbó József jankováci egész telkes jobbágy, városi esküdt, amikor 1832-ben végrendeletet íratott, a következő tartozásait vette számba (az összegek váltócédulában értendők): az árvák kasszájának 149 forinttal, Csernók Andrásnak 145 forinttal, Krupa Mihálynak 20 forinttal, Kenderesy Mihálynak 60 forinttal, Lévi Jakab zsidónak 30 forinttal, Szűts András Kacsónak 20 forinttal. A végrendelező kötelezte a telkét öröklő József fiát a felsorolt adósságok kifizetésére.²⁹³

Miskolczi Ferenc féltelkes jankováci jobbágy az 1834-ben megíratott végrendeletében összesen 92 forint (vcz.) értékű öt adósságát testálta Pál fiára kifizetési kötelezettséggel. Tartozott: Horváth József Kudarinak kölcsön vett 27 forinttal és két szál deszkával, „*Jónás Maris pisze zsidó asszonynak*” nadrág posztóért 2 forinttal, Komáromi Györgynek vászon szövésért 24 forinttal, Gál Józsefnek egy sárga ló árában 14 forinttal, Marátsi Ferenc béresnek egy üsző árával, 25 forinttal.²⁹⁴

1844-ben, amikor uradalmi és városi tisztségviselők az özvegy kívánságára összeírárták és felbecsültették néhai Varga András másféltelkes jobbágy vagyonát, az ingó és ingatlan javak 5224 forint 57 krajcáros (vcz.) összegéből levonták 9 féle adósságának 1865 forint 46 krajcáros (vcz.) összegét. Tartozott (a krajcárok elhanyagolásával): az árvák tárának 266 forinttal, Farkas Ferencnének 73 forinttal, Farkas Ilonának 65 forinttal, Klein *Maris*nak 164 forinttal, Horváth János Csikósnak 1115 forinttal, „*katonabér*” címén a városnak 30 forinttal, „*adó és ágybér*” címén a városnak 112 forinttal, Fehér István béresnek 31 forint bérrel, az uradalomnak 7 forinttal.²⁹⁵

²⁸⁹ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 3. tétel, 4/1834. (F.44.)

²⁹⁰ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 6. tétel, Szn. 1843. (F.45.)

²⁹¹ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel, 47/1837. (F.47.)

²⁹² BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel, 54/1837. (F.50.)

²⁹³ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel, Ü. 57/1844. (F.51.)

²⁹⁴ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel, 45/1837. (F.52.)

²⁹⁵ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel, Ü. Szn. 1844. (F.36.)

Fenyvesi János jankováci 1¼ telkes malmos nagygazda „*holta után maradt javainak*” 1846. évi összeírásában is szerepeltek adósságok 1418 forint (vcz.) értékben. Tartozott: Lévi Áronnak 800 forinttal, Ságodi Józsefnek 400 forinttal, Löbl Mózesnek 55 és fél forinttal, Sábián Jánosnak 13 forinttal, Gedás Istvánnak 20 és fél forinttal, Cserefás Salamonnak 42 forinttal, Spitzer Ábrahámnak 62 forinttal, Moder Antal orvosnak 25 forinttal.²⁹⁶

Ádám András jankováci jobbágy az úriszékhez íratott 1837. évi levelében előadta, hogy apja és nagybátyja nagycsaládjában dolgozott. Miután megörökölte a családi gazdaságot, nagy erőfeszítések árán fizette ki apja adósságait: Kiss Jakab zsidónak 60 forintot (vcz.), Lévi Jakabnak 35 forintot, Kiss Tamás mélykúti lakosnak 180 forintot, Kiss Ambrusénak 21 forintot, Ádám Istvánnak 30 forintot. Horváth József Kudari számára kell még 41 forintot visszafizetnie, ámbar az adósságtörlesztés során Kovács Jánosétól maga is kénytelen volt 60 forint hitelt fölvenni.²⁹⁷

A kölcsönadók, a hitelezett pénzek visszatérítésére várók, a mások tartozásainak megadását remélik végrendeletei is tartalmaztak adósságokra vonatkozó felsorolásokat.

Öreg Fenyvesi Mihály egésztelkes jankováci jobbágy 1829-ben, amikor végrendeletet íratott, felsorolta azokat, akik neki pénzzel tartoztak. Nevezetesen (váltó cédulában): Halál József 50 forinttal, Blezsák János 132 forinttal, Horváth János Szentmiklósi 200 forinttal, Czimber János 40 forinttal, Hegedűs Antal 115 forinttal, Kartali Pál 100 forinttal, Mészáros Imre 20 forinttal, Szőke József zsidó 125 forinttal, Mészáros János Szalkai 20 forinttal, Jakab *Simony* zsidó 100 forinttal, Fenyvesi Ferenc 64 forinttal, Kiss József Miskei 70 forinttal, Kiss Jakab zsidóné 20 forinttal, Szalkai Mihály öreg 20 forinttal. Az 1076 forintnyi (vcz.) kintlévőségről a végrendelező úgy intézkedett, hogy a *Szőke Jóska* zsidótól várható 125 forint legyen a jankováci tempomé, a többi tartozást pedig Ferenc „*feleséges fia*” és Imre „*nyőtelen unoka fia*” együtt örököljék, hajtsák be és a befolyt pénzen osztozzanak meg.²⁹⁸

A fent felsorolt 14 adós létezésének ténye már azt sejteti, hogy Fenyvesi Mihály azok közé a módos jankováci gazdák közé tartozott, akik haszonszerzés, üzletelés céljából rendszeresen adtak kölcsön pénzeket rászorulóknak. Mindenképpen efféle vállalkozó uzsorásnak számított Krupa Mihály hét fertályos, malmos nagygazda, akinek gazdagságáról, vagyonának eredetéről legendák keringtek, és aki 1838-ban íratott végrendeletet. Testamentumában hosszú, 48 tételből álló lista tartalmazta adóssait. Ebből látható, hogy olyan mértékben üzte a hitelező tevékenységet, hogy már Jankovác határain kívülre is kölcsönzött.²⁹⁹

A jankováci családok adósságai leginkább a következő utakon-módokon keletkeztek: 1. Pénzek kölcsönvételével szorult helyzetben, vagy vállalkozási célból. 2. Gabona kölcsönvétellel inséges időben. 3. Ház, szőlő, állat vásárlásával a megvásárolt ház, szőlőföld és állat azonnali kifizetése nélkül. 4. Kézműves termék, eszköz, ruhaféle stb. vásárlásával boltban, iparosnál azonnali fizetés nélkül. 5. Adók, földesúri szolgáltatások fizetésének elhanyagolásával.

²⁹⁶ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel, Ü. Szn. 1846. (F.40.)

²⁹⁷ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 1. tétel, Szn. 1837. (F.20.)

²⁹⁸ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel, Ü. 3/1834. (F.48.)

²⁹⁹ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel, Ü. Szn. 1838. (F.54.)

A szorult helyzetben történt pénzkölcsönzésekre rengeteg példa hozható föl. Itt most Almási Ferenc féltelkes jobbágy 1838-ban íratott leveléből idézem eladósodásának történetét: „Több viszontagságok és járó jószágaim el dögzése, az esztendőök mostohasága végett meg tsüggedve, ennek előtte 5 esztendőökkel a királyi adómmal hátra maradni kénytelen lévén, 120 forintokkal adós maradtam. E végett tehát az előljáróságtól fel szólíttatván, Faddi András 80 forint váltó czédulával obligatio szerént minden inter nélkül megsegített.” A következő sorokból kiderül, hogy Faddi András a kamatmentesnek látszó kölcsönt nem felebaráti jótéteményből, hanem a maga érdekeit néző „üzleti” számításból adta: „A jövendőt magának használni akarva, vélvén házamat s földemet magának meg szerezni, mint hogy annak el adatását az akkori előljáróktul bizonyosnak hallotta.” Mivel Almási Ferenc teljes tönkremenése és birtokvesztése nem következett be, Faddi András 5 éven keresztül súlyos kamatot követelt a kölcsönadott 80 forint után.³⁰⁰

Rossz termés idején megszorodott azoknak a családoknak a száma, akik tavasz táján kénytelenek voltak búzát kölcsönvenni kamatfizetési kötelezettséggel. 1840-ben például az egyik jankováci család 26 véka (8 mérő és 2 véka) búzát kért kölcsön. Egy évi kamat fejében 1 véka búzát ígért.³⁰¹ 1821-ben a kölcsönzése miatt nevezetes Horváth Ferenc Kudari panaszkodott a város tanácsa előtt, hogy néhány éve gabonát adott kölcsön Dudás Mihálynak, aki nem igyekszik megadni azt.³⁰²

Farkas János jankováci lakos 1831-ben szomszédsági elővásárlási jogon megvett Szántó Imre özvegyétől egy 180 forint értékű szöllőt, amelyet pénz híján nem fizetett ki. Ellenben vállalta, hogy addig, amíg a szükséges pénzt megszerezheti, a 180 forintos vételár *interesét* minden esztendőben megadja Szántó Imrénének.³⁰³

1824 táján Vancsura Ferenc vett egy szöllőt 620 forint értékben Horváth József Kudaritól. Négy éven át lassan törlesztette a vételárat, közben a még fennálló tartozás után interest fizetett. Mivel a szőlő jóval kevesebbet termett, mint ahogy az eladó ígérte, felbontotta az egyezséget. Visszaadta a szöllőt. 1828-ban azért fordult panaszszal az úriszékhez, mert elszámolási vitája támadt Horváth József Kudarival.³⁰⁴

Kiss Imre jankováci fiatalember 1814 táján megvett egy kiváló szöllőt 1900 forint értékben, úgy, hogy a vásárláshoz szükséges pénz nem állt rendelkezésére, bár reménykedett annak megszerzésében. Bérmaakeresztapja, az uzsorás pénzkölcsönzőként elhíresült bíróviselt nagygazda, Horváth Ferenc Kudari sietett segítségére, aki látszólag keresztapai jószívúságból, de miként kiderült, valójában fondorlatos haszonszerzés céljából hitelezte a pénzt. Kiss Imre úriszékhez íratott 1819. évi panaszlevelét e könyv függelékének 4. tételeként közlöm. Látható belőle, hogy az óvatlan keresztfiú, Kiss Imre milyen nagy árat fizetett a felkínált és elfogadott kölcsönért.³⁰⁵

1821-ben Holykó János panaszolta a városi tanács előtt, hogy 20 évvel korábban eladott Vida Jánosnak egy fehér lovat, amit a vevő azóta sem fizetett ki, sőt testamantumából is kihagyta ezt az adósságát.³⁰⁶

³⁰⁰ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel, Ü. 59/1838. (F.28.)

³⁰¹ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 5. tétel, Ü. jkv. 75. 1840.

³⁰² BL. V. 342/a. JT. jkv. 1821. jún. 1. 208. sz. 243. p.

³⁰³ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel, Ü. 36/1833.

³⁰⁴ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 3. tétel, 7/1828.

³⁰⁵ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel, 16/1819. (F.4.)

³⁰⁶ BL. XI. 342/a. JT. jkv. 1821. aug. 12. 215. sz. 246. p.

1829-ben Krupa Mihály esküdtt panaszolta a városházán, hogy juhásza, Papp József régóta tartozik neki 10 forinttal egy szamár árában. A város fölszólította a juhászt, hogy 15 nap alatt fizesse meg a tartozását.³⁰⁷

Az úrbéri szolgáltatások, adózások elhanyagolása, hosszabb ideig tartó nem fizetése olyan adósságba kergethette a jobbágyot, amelyből csak vagyonvesztés és radikális társadalmi helyzetváltozás révén menekülhetett meg. Az úrbéri kötelezettségeit nem teljesítő, „tehetségét” elvesztett jobbágy könnyen jutott abba a helyzetbe, hogy a földesúr elárvereztette házáat, ingóságait a tartozások fedezésére; elvette jobbágytelkét, vagyis másnak adta urbáriális szántóit, kaszálóit. Az ilyen jobbágy zsellér jogállású béresként, pásztorként, budárként, csószként, napszámosként tengette tovább életét.

Csernók József féltelkes jobbágy, a XIX. század első felében módosnak számító Csernók nemzetség egyik tagja, az 1820-as évek első felében különféle okok miatt sorozatosan nem teljesítette úrbéri kötelezettségeit. 1825 táján tartozott az uradalomnak 47 nap gyalogrobottal, „6 lántz szántással”, 4 hosszú fuvarral, 3 bajai fuvarral, az uraságtól vett gabonák árával, *füstpénzzel*, 1825. évi „*kender dézma váltással*”, „*szeműl*” megváltott gabonadézsmával, kukoricadézsmával. Ezen kívül nagy összeggel tartozott Lévi Jakab zsidónak. Az uradalom elárvereztette házáat és házbeli portékáját. 1825 végén, amikor „*erejéből kifogyott*” és a közterhek viselésére alkalmatlanná vált, „*két fertály sessióbeli*” földjéről lemondott.³⁰⁸

A dologi kamat

A kölcsönadott pénz és gabona, illetve a vásárlások során keletkezett tartozások után a legtöbb kölcsönadó és kifizetetlen eladó kamatot várt, amelyet legtöbbször latin eredetű szóval *interesnek*, sőt a jankováci mindennapi szóhasználatban gyakran csak rövidítve *internek* neveztek. Nem túl módos jobbágyok, zsellérek is adtak kölcsön pénzt ismerőseiknek, nem titkolva azt a céljukat, hogy kamatbevételhez jussanak. Ezek az egyszéri-kétszéri „kicsiben” működő kölcsönzők nem váltottak ki különösebb ellenszenvet a lakosság körében, ellentétben az „életvitelszerűen”, „nagyban” tevékenykedő kölcsönadókkal, akik könnyen megkapták az *uzsorás* minősítést. Kétségtelen, hogy az úriszéki perek és a városi tanács törvénykező döntéseinek tanúsága szerint voltak a városban olyan jobbágy jogállású személyek, akik üzleti vállalkozássá fejlesztették kamatszertő tevékenységüket. A „jobbágy jogállású személy” megfogalmazás arra utal, hogy a pénzkölcsönzésben nem idegenek, polgári eredetű jövevények, például zsidók vitték a pálmát, hanem a helyi magyar jobbágytársadalom erre szakosodott módos tagjai: sok földdel, nagy állatállománnyal, szárazmalommal rendelkező jobbágygazdák. Fentebb már említettem Krupa Mihályt és Fenyvesi Mihályt. Ide sorolható még a legtöbb helyi közéleti és magánéleti vihart okozó, uzsorásnak tartott Horváth Ferenc Kudari is. Nevük, főleg a Fenyvesi és a Horváth Kudari név arra utal, hogy ezek a kölcsönadást üzletszerűen folytató személyek Jankovác jobbágytársadalmának törzsökössé vált magyar familiáiból kerültek ki.

³⁰⁷ BL. XI. 342/a. JT. jkv. 1829. márc. 15. 7. sz. 3. p.

³⁰⁸ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 5. tétel, 1/18/1837.

A tartozás után fizetendő interes lehetett pénz vagy valamiféle más érték: például gabona, állat, munkaszolgáltatás, termelési szolgáltatás, időleges földhasználati lehetőség stb. A nem pénzjellegű kamatot egyszerűség kedvéért, jobb kifejezés híján, ebben a tanulmányban *dologi kamatnak* nevezem.

Az úriszéki iratokban sokszor használták a *törvényes interes* kifejezést, ami akkortájt 6 százalékos kamatot jelentett. Ennyi kamat terhelte azokat, akik a *templompénztárból* vagy az *árvák cassájából* vettek föl kölcsönt. 100 forint után évente 6 forint kamat illette azt a jobbágygazdát, kézművest, zsellért is, aki valamelyik sorstársának pénzt adott kölcsön, illetve akinek valamiféle vételárral tartozott valaki.

Történeti néprajzi és jogi néprajzi szempontból jóval figyelemre méltóbbak azok a hitelezési esetek, amelyek során a kölcsönadó és a kölcsönvevő dologi kamatban állapodott meg. Az efféle kölcsönzések fölöttébb jellemzőnek számítottak Jankovácson a XIX. század első felében. Az úriszéki iratokban különösen sok szó esett a földhasználati jog átengedéséről, mint kamat gyanánt adott haszonszerzési forrásról, már csak azért is, mert az ilyen egyezségek, üzleti kapcsolatok rendszerint vitaközösbe, ellentétekbe torkolltak, és az érintett felek az úriszék előtt kötöttek ki.³⁰⁹

Álljon itt néhány jellemző példa a dologi kamatra!

Édes Erzsébet, Horváth Péter fiatal özvegy gyermekei érdekében azt szorgalmazta az úriszék előtt, hogy férje hirtelen halála után a családi vagyon elárverezése révén befolyt pénzt a jankováci „árvák atya” ne pénz interesre, hanem *gabona interesre* adja ki, mert úgy jobban járnának az összeg várományosai.³¹⁰

Fenyő Ádám 1835-ben panasolta az úriszéknek, hogy apja valaha Váczi Örszétől 50 forintot vett föl, amiért 11 éven keresztül évente két pesti mérő árpa interest adott.³¹¹

Kiss Bernát Miskei jankováci jobbágy 1817-ben sokágú hosszadalmas panasszal fordulván az úriszékhez, leíratta, hogy 21 évvel korábban, amikor apja 200 forintot kölcsön vett Csernók Andrásról és a vele együtt gazdálkodó Csernók Jánostól, „*a pénznek esztendei interesse fejében adott az édes Atyám nékiek egy fias tehenet.*”³¹²

Kincses Ignác jankováci szücs, mivel 1819-ben pénzzel tartozott Horváth Ferenc kudarinak, törlesztés és interes gyanánt varrt a hitelezőnek különféle bőrruhákat, például egy „*pruszlikot*” és két „*rékli ködment*”.³¹³

Kincses József házatlan zsellér 1837-ben 50 forintot „*egy akó bor esztendőkénti kamatra*” adott kölcsön Gosztonyi Györgynek.³¹⁴

Ugyancsak Kincses József kölcsönzött pénzt, 92 forint 30 krajcárt, 1837-ben Kosótzki Istvánnak is, mégpedig egy perbéli levél megfogalmazása szerint: „*esztendőkénti egy mérő vetés kamatra.*”³¹⁵ Hasonló kifejezéseket gyakran használtak a jankováci mindennapi beszédben és az úriszéki levelezésben. Akkortájt mindenki értette,

---

³⁰⁹ A nem pénzjellegű (dologi) kamatot, mint az uzsora egyik formáját tiltotta az 1802. évi 21. törvénycikk 3. paragrafusa. (CJH. 1901. 293.)

³¹⁰ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel, 13/1817.

³¹¹ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 3. tétel, 8/1835.

³¹² BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel, 10/1817. (F.1.)

³¹³ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel, 9/1819.

³¹⁴ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel, Ü. 10/1837.

³¹⁵ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel, Ü. 10/1837.

hogy miről van szó. A XXI. századi kutató, viszont törheti a fejét, hogy az efféle néhány szavas utalás valójában mit is jelentett. Szerencsére maradtak fenn bőbeszédűbb megfogalmazások is, amelyek megvilágíthatják az „*egy mérő vetés kamat*” és hasonló, elnagyolt kifejezések tartalmát. Bizonyossággá tehetik azt a kutatói gyanakvást, hogy az ilyen megfogalmazások dologi kamatra, egészen pontosan, földhaszonvétel lehetőségének időleges átengedésére vonatkoznak.

Török András „*öreg jobbágy*” 1830-ban panaszlevéllel fordult az úriszékhez. Levelében, amelyet könyvem függelékének 8. tételeként adok közre, egy balul sikerült 15 éves hitelezés történetét adta elő.³¹⁶ A szövevényes történet többek között az alábbi módon értelmezhető:

1. 1816 táján, amikor Török András felvette Binszki Páltól a 100 forint kölcsönt, a felek abban állapodtak meg, hogy Török András Binszki Pál rendelkezésére bocsát egy fertály tavaszi és egy fertály őszi vetés alá való földet 10 esztendőre. A 10 évi földhasználat alatt a 100 forintos tartozás „*lejár*”. Vagyis Török András azzal, hogy bizonyos földjeinek használatát átengedte 10 évre a hitelezőnek, nem kamatot fizetett, hanem a tőketartozást „*fogyasztotta el*.”

2. Az efféle „üzleti kapcsolatok” általában mindig vitákba, az ellentétes érdekek ütközésébe szoktak átcsapni. Binszki Pál végtelen kapzsisága, erőszakossága, gazdagodási törekvése és Török András öregsége, gyámoltalansággal átitatott kiszolgáltatottsága révén ilyen sors várt Török András és Binszki Pál kényszerű „üzletére” is. A hitelező Binszki Pál öt év után arra gondolt, hogy megpróbálja kamatfizetésre kényszeríteni adósát, lehetőleg úgy, hogy a 100 forintos tartozás fennmaradjon, és az elmúlt öt év földhasználatát ne a tőketartozást csökkentse, hanem visszamenőlegesen kamatként értelmeződjön. Fondorlatokban gazdag háromévi átmenet után, amelyek alatt egyszer a kiszolgáltatott Török András gabonaintereszt is fizetett, Binszki Pál visszakövetelte az első öt évben használt földeket, amelyeknek használati jogát most már nyíltan a fennállóként emlegetett 100 forint adósság kamatjának tekintette.

A következő történet hasonló helyzetet örökített meg. Almási József özvegyen maradt anyja 1817 táján kölcsönt vett föl Faddi Andrástól. A kölcsönadó és a kölcsönvevő abban egyezett meg, hogy Almásiné 4 fertály kaszálót bocsát Faddi András rendelkezésére, és az átadott kaszáló használatát a kölcsönpenz teljes summáját (meg nem határozott néhány év alatt) „*lehajtja*.” Ámde Faddi András 7 év után meggondolta magát. Több esztendei fondorlatos huzavonával igyekezett elfogadtatni kiszolgáltatott adósával azt az új elvet, hogy az Almásiak földhasználati jog átengedésével történt törlesztése kamatfizetésnek számított és nem tőketörlesztésnek. Almási József fiatal gazdaként nem tűrte tovább az arcátlan uzsoráskodást, és 1830-ban levelet íratott az úriszéknek. Ezt a panaszlevelet adtam közre könyvem függelékének 9. tételeként.³¹⁷

A fent emlegetett Faddi András, azonkívül, hogy 1830 táján 80 forintot adott kölcsön Almási Ferenc féltelkes jobbágnak, és ezért esztendőkön át használta annak „*két fertály tavaszi földjét*”, majd „*két fertály szállásföldjét*”, gabonakölcsönzéssel is földhasználati jog átengedésére kényszerítette adósát. Ráadásul a gabonakölcsönért kapott földhasználatot először a tartozás törlesztésének ígérte, majd a gabonakölcsön

---

³¹⁶ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 1. tétel, 95/1830. (F.8.)

³¹⁷ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 1. tétel, 75/1830. (F.9.)

kamatjaként értelmezte. Ez derül ki Almási Ferenc 1838. évi leveléből: „8-dik esztendeje szükségembe[n] Faddi Andrástól 3 mérő buzát és egy mérő árpát költsön vettem, ezen gabonát rá következő esztendőbe[n] meg nem adhatván, magunk között meg egyesülve két fertály kaszáló földemet 3 esztendőkre által attam, hogy azon 4 mérő gabona 26 forintokba[n] számolt árát le fizessem, de most Faddi András a 3 esztendőig birt földet csak annak érdekébe, a 26 forintokat pedig vélem meg fizettetni öhajtya.”³¹⁸

1835-ben Sánta János jankováci házatlan zsellér panasszal fordult az úriszékhez. Levelében, amely könyvem függelékének 19. tételeként olvasható, olyan kölcsönzési esetről számolt be, amelynek során az adós Agócs Tamás kamatfizetés címén valamiféle bértermesztési szolgáltatást végzett, amíg önkényesen, anyagi érdekből meg nem változtatta az eredeti megállapodást.³¹⁹ Sánta János ragaszkodása a „bértermesztési szolgáltatáshoz” kamatfizetés címén, bizonyára összefüggött földnélküliségével, házatlan zsellér voltával.

1828-ban került az úriszék elé Szarvas János Rökkás és Csernók Imre ügye, amelyből ugyancsak kamat helyett adott „bértermesztési szolgáltatás” sejlik ki. Tíz évvel korábban Szarvas János Rökkástól megvett egy „vasas kocsit” Csernók Imre 100 forint értékben. Pénz híján nem fizetett érte, hanem tartozása érdekében éveken át „buzavetést adott” Szarvas Jánosnak, de összekülönböztek.³²⁰

Jankovác mezőváros tanácsának jegyzőkönyve megörökítette Kiss István és Szalkai József lóeladási ügyét, amely termőföld rendelkezésre bocsátásával és őrlési szolgáltatással kapcsolódott össze. A vitában szereplő lovat Kiss István jobbágy adta el 1833-ban Szalkai Józsefnek, aki vélhetően malmos gazda is volt, és aki nem pénzt fizetett a lóért, hanem a következőket adta: 1. Egy fertály „szállásföldet” kétévi használatra, 2. Két fertály kukoricaföldet a „halasi homoki kukoricásból” egy évi használatra, 3. „1834. esztendőben Szent Iván napig gabonát örölni minden hétre egy vékát számítván.”³²¹

A fentebb említett, dologi kamatra alapozott kölcsönzések Jankovácon történtek, de hasonló esetek valószínűleg a Dél-Alföld más falvaiban és városaiban is előfordultak. Varga István Mindszenti jobbágy 1827-ben így panaszkodott egy 220 forintos tartozás miatt a Mindszenti-algyői uradalom úriszékének: „Eszteendőnként intes fejében két köböl vetést tenni kényszerítettetek, annak el nyomtatásával és haza hozásával együtt.”³²²

Úgy látszik, a dologi kamat, vagyis termőföld rendelkezésre bocsátása és bértermesztési munkaszolgáltatás megkövetelése a XIX. század első felében a hitelezők kiterjedt haszonszerzési formájának számított.

³¹⁸ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel, Ü. 59/1838. (F.28.)

³¹⁹ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel, Ü. 44/1835. (F.19.)

³²⁰ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 3. tétel, 8/1828.

³²¹ BL. V. 342/a. JT. jkv. 1833. nov. 30. 112. sz. 52. p.

³²² CSL. XI. 609. 11. doboz. 108/1827.

 Schintelen Sz. Szolgá. Biz. U.
 Edelem felől tapasztalt Regyes Nam.

Azonban meg 1815-ös Eretvediben kité jóméha fehére usultem volna, csak két
 Ertvedő, azt is keszrevesre eszhetem utamomal az Anya házával, lat,
 van még, Csak Anyam Jászóviki, elmondja, hogy más lehetetlen volt által a jól
 ismételtégek, egy házat a maga közköze, elcsigán, egy kékítették szél
 munkát, hogy a ház fejőm elgonak csak egy pillére sem volt: de elég
 hogy a mezentán lelki szíjál házunkba, fejőmnek Cole, a Anya házával
 Jóna jón, hogy megmentem néha. hozza; mivel magam már Reg, a fejő meg
 Jóna meg gyenge a Jóléga, Jóna, sora ezt kité: az, az azon csak Jóna
 két eszhetemek volna kútom, Jóna néha mezentán hozza; a házunkat eladta,
 Cole Anyam Jóna magához, Jóna Jóna az Jóna hozza, a azon Borvics
 más, Jóna Jóna hozza, egy hogy egy kékítették minden jóméha meg,
 van elég el kékítették nalla; meg még a minden más of Ertvedőket
 az eszhetem, nalla meg Jóna hozza; fejőm ott meg Jóna hozza, azon
 sem házunkban mezentán az kékítették kékítették, házunk esztem csak,
 stallon áldozatom, más Jóna hozza kékítették adta, J. Ertvedő, néha Jóna hozza,
 kékítették Jóna, ide áttá az azon Jóna hozza kékítették és kékítették
 de azon csak leg kékítették Jóna, a Jóna a Jóna hozza kékítették egy esztem
 kékítették ide meg, meg az Anya kékítették a kékítették Jóna, hogy Jóna hozza
 Jóna hozza, kékítették meg a Jóna hozza a kékítették is kékítették, meg Jóna hozza
 kékítették kékítették is adta, ide kékítették, mivel a Jóna hozza kékítették le, meg
 az ott meg Jóna hozza, mezentán meg Jóna hozza, kékítették, is azon el fogott
 meg Jóna hozza meg a kékítették is adta, ide kékítették meg Jóna hozza; kékítették
 ezen el adta kékítették kékítették, Jóna hozza meg Jóna hozza kékítették
 hogy az Jóna hozza kékítették meg Jóna hozza, is kékítették, Jóna hozza
 kékítették meg a Jóna hozza, is kékítették is a kékítették kékítették kékítették
 mezentán meg.

Mily aláírás kékítették London Regyes kékítették meg Jóna hozza
 Jóna hozza kékítették meg Jóna hozza kékítették Jóna hozza 320

A Jóna Sz. Szolgá. Biz. U.

Leg aláírás kékítették Jóna hozza kékítették meg Jóna hozza
 Jóna hozza kékítették meg Jóna hozza kékítették Jóna hozza

4. kép. Panaszlevél 1826-ból. (F.6.)

IV.

AGRÁRVÁROSI TÁRSADALOM ÉS JOBBÁGYVAGYON

1. TÖREKVÉS A TÁRSADALMI HELYZET MEGTARTÁSÁRA ÉS A TÁRSADALMI MOBILITÁS

A „tehetség”

A XIX. század első felében, 70-120 évvel a település újránépesedése után már bizonyára egységbe fogta Jankovác mezőváros lakosságát a *jankaiság* tudata és a népelet sok területén, például a népviseletben, táplálkozásban, szokáshagyományokban egyaránt tükröződő, lassan-lassan karakteressé formálódó jankováci kultúra. A mindennapi élet sokféle hagyományt ötvöző kultúrájának egységesülése mögött, más agrárvárosokhoz hasonlóan, jogállási és vagyoni szempontból egy dominánsan rétegzett társadalom húzódott meg.

Az úrbéri értelemben vett rétegzettség, vagyis a *telkes jobbágyokra* és a *zsellérekre* tagolódás alapját a korabeli magyar nyelv *tehetség*³²³ szavával jelzett állapot adta. Leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy a *tehetséget* az akkori paraszttársadalomban egy-egy család számára a felnőtt férfi munkaerő és a rendelkezésre álló igaerő mennyisége, más szóval a fiatal férfiak és a munkaképes ökrök száma jelentette. A nagy sorsfordító időszakokban, például a magyarság újkori jankováci letelepedése alkalmával, vagy 1772-ben, a Mária Terézia-féle úrbérrendezés idején, illetve 1781 táján a hergevicai szállásföldek kiosztása során konkrétan, a maga nyers valóságában érvényesült a tehetség hatása. Az a família, amelyiknek több férfi munkaereje és nagyobb igásállat-állománya volt, nagyobb telket és vele együtt több kötelezettséget vállalhatott föl. Ezáltal hosszú időre kijelölődött a helye a jankováci társadalmi ranglétrán. A XIX. század első felében látszólag a családok örökölt helyzete jelentette a társadalmi hovatartozás legfontosabb elemét, de a *tehetség* akkor sem vált elhanyagolható szemponttá. Mint valami tartalék erő, kitörésre várva ott lapult a jobbágyok cselekedetei mögött. Ha lehetőség adódott érvényesülésére, például, ha „kibecsült” telkekre új jobbágyot keresett a földesúr, vagy ha az uradalom tudtával áruba bocsátott telket, telekrészt lehetett vásárolni, a gyarapodó, „akcióra kész” *tehetség* előtört, és magasabb társadalmi helyzetbe emelte birtokosát.

A gyors vagy lassú tehetségvesztésnek és a látványos tehetségnövekedésnek sokféle oka lehetett. Az okok között első helyen állt az egyéni szerencse, de a közrejátszó körülmények, helyzetek, események sorában helyet kapott a gyermekáldás alakulása, egészség, betegség, állatszaporulat, állatjárvány, tűzvész, jégverés, betyárok rablása, állatlopás, rossz termés, pazarló asszony, káros szenvedély, korai halál, a nagycsalád idő előtti bomlása, elhibázott hitelfölvétel, katonának fogás, sikeres pénzbefektetés, különösen jó termés, jó terményértékesítés, szerencsés házasságkötés, különösen nagy munkabírás, átlag feletti szellemi képesség stb. A nehezen megállítható tehetségvesztés sok familiát indított el a lecsúszásban.

---

³²³ A *tehetség* (facultas) fogalmában az igaerő szerepét hangsúlyozta: WELLMANN Imre 1967. 63., 360.

Kiss Bernárd Miskei jankováci lakos 1817-ben arról panaszkodott az úriszéknek, hogy családja helyzetének végzetes romlása attól az időtől számítható, amikor apja, Kiss József Miskei 100 vagy 200 forinttal adósa lett az együtt gazdálkodó Csernók testvéreknek, Andrásnak és Jánosnak. A pénzt nem tudta visszafizetni, kamatokat sem adhatott, ezért a helység vezetői az adós szöllejét átjátszották a Csernókok kezére. Ettől kezdve Kiss József Miskei helyzete még inkább romlott. Fia megfogalmazása szerint: „*Minthogy több szerencsétlen esetei miatt ... tehetsége annakutánna naprol napra alább szállott és fogyott, engemet is ez előtt nyolcz esztendőekkel történt halálakor oly szegény állapotba hagyott, hogy a mindennapi élelmem megkeresése is terhes volt...*”³²⁴

Bogor András jankováci jobbágygazda, akinek valószínűleg nem volt fia, vejeivel próbált együtt gazdálkodni. Először Tóth István Zombai nevű vejével lakott egy háztartásban, de őt „rosszasága” miatt a város vezetői katonának adták. Utána a másik vejével, Bobár Györggyel gazdálkodott együtt, de „nem egyeztek”, ezért a vő kivált a nagycsaládi kötelékből. Bogor András fiatal férfi munkaerő nélkül maradt. Így „*végső romlásra jutott*”. Sem az uraság, sem a vármegye terheit nem tudta viselni. 1832 elején „*érezvén tehetetlenségét, három fertály úrbéri telkéről ... lemondott, sőt háza is későbbben portio tartozásai végett ... az előljárók által kótya vetyén eladatott*”.³²⁵

A tehetségnövekedés szerencsével társulva a család emelkedéséhez vezetett. Horváth József Balog özvegye Ragadics Örzse valószínűleg nem véletlenül íratta le azt a kifejezést, hogy férjével annak idején „*szerezett*” egy fél úrbéri telket és egy szöllőt. Bizonyára volt miből megvenniük az áhitott földeket, és tehetségükre való tekintettel a földesúr vételi engedélyére, az úrbéri fél telek átruházására is számíthatnak.³²⁶ Bába József „*tehetségével*” sem lehetett baj, ha juhászból telkes jobbágygá válhatott. Ő birkái árából vette ökreit és talán egy fertály úrbéri földjét is, amelyhez a földesúri bizalom jeleként az uraságtól „*kapott*” még egy fertályt.³²⁷

A rétegződés úrbéri megjelenítése

Úrbéri értelemben a földesúri alattvalók két csoportot alkottak: a telkes jobbágyok és a zsellérek rétegét. A *telkes jobbágyok* vagy *colonusok* úrbéri telekkel rendelkező parasztok voltak. A *zsellérek*, vagy *inquilinusok* úrbéri földet, telki földet nem birtokoltak. Egy részük saját zsellérházában lakott (inquilini domos habentes), más részük *lakóként* élt, vagyis valamelyik jobbágytól, zsellértől bérelte lakrészét (subinquilini, vagy inquilini domos non habentes). A telkes jobbágy – zsellér ellentétpár, mint felosztási mód széles körben ismert. Iskolában is tanítják. Alapja a telek-birtoklás ténye. Igazi jelentősége a szolgáltatások mértékében nyilvánult meg. A *telkes jobbágy* és a *zsellér* kategóriák úrbéri jogállást kifejező fogalmaknak számítottak. Nem mindig tükrözték a népeleti valóságot. Léteztek nehezen élő, a szegénység peremén vergődő telkes jobbágyok, és előfordultak viszonylag könnyen élő, módosnak

³²⁴ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 10/1817. (F.1.)

³²⁵ BL. V. 342/a. Jánoshalma. 6. doboz, 3. tétel. Szn. 1838. (F.61.)

³²⁶ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 2. tétel, Szn. 1847.

³²⁷ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 1. tétel. Szn. 1837.

mondható zsellérek. Következésképp, árnyaltabb kategorizálás lenne kívánatos, amelyik nemcsak a jogi szempontokat, hanem az életmódbeli sajátosságokat is figyelembe veszi.

Az úrbéri szemléletű rétegjelző felosztás kiváló példáját valósította meg a Mária Terézia 1767. évi úrbéri rendelete alapján készített Urbárium. Jankovác 1772. évi úrbéri tabelláján a következő csoportokba sorolták a helység családfőit: Szabad menettelű jobbágyok: 264; Inquilini Domiciliati (házas zsellérek): 40; Inquilini Domibus carentes (házatlan zsellérek): 30. Az úrbérrendezéskor tehát 264 családfő számított telkes jobbágyoknak és 70 családfő került a zsellérek közé.³²⁸

13 évvel később, de nagy változások után, 1785-ben, amikor a Magyar Királyi Kamara számbavétette jankováci alattvalóit, 348 telkes jobbágyot (Coloni Sessionati) és 42 házasszellért (Inquilini Domiciliati) írtak össze.³²⁹

A XIX. század hajnalán, 1801-ben 405 jobbágyház és 107 zsellérház alkotta Jankovác falut.³³⁰ A nagy úrbéri változások korában, 1832-ben 487 telkes jobbágyot és 287 zsellért vettek számba Jankovác összeírói.³³¹ A feudalizmus legvégén, az úrbéri rendezés után, 1847-ben 487 telekbirtokos és 377 zsellér családfő került föl Jankovác mezőváros jobbágyfelszabadítás előtti utolsó „úrbéri tabellájára”. Fentebb már írtam arról, hogy a telekbirtokosok sorában, különös módon, szerepeltek a jobbágytársadalmon kívül eső személyek is, például Magyar Imre a jankováci uradalom vezetője, valamint néhány más úrféle. Őket leszámítva, a telekbirtokos jobbágyparaszt családfelek számát 482-re tehetjük.³³²

A rétegződés életmódot tükröző népeleti megjelenítése

Jobbágytelket birtokló gazdák és telki földet nélkülöző zsellérek

Az efféle osztályozás látszólag ugyanolyan, mint az úrbéri szempontú, hiszen ugyanazokat a rétegneveket használja. Alapkategóriáinak ugyancsak a *telkes jobbágy* és a *zsellér* tekinthető. Ezek a megnevezések eleve magukban hordozzák a kései feudalizmus jogi megközelítését, de a történeti népelet kutatása életmódbeli elemekkel ki tudja bővíteni statikus tartalmukat.

Az úrbéri telki földdel rendelkező és a földesúri, állami, faluközösségi terhek dandárját viselő telkes jobbágyok, néprajzi szóhasználattal szólva, *gazdák*ként éltek, „maguk ura” földművesekként dolgoztak, *gazdaparaszto*ként viselkedtek. A felszín alatt azonban vagyoni helyzetükben jelentős különbségek mutatkoztak. Bár Jankováccon 1772-ben, az úrbérrendezéskor a 264 telkes jobbágy több mint egyharmada, 95 családfő egész vagy annál nagyobb telket birtokolt, akadtak bőven féltelkesnél kisebb birtokok is. Más szóval: szokatlanul sok nagygazda munkálkodott a faluban, de mellettük legalább annyi középparaszt és kiscgazda is küzdött a megélhetés gondjaival. A

³²⁸ BL. V. 342/a. 6. doboz, 2. tétel. Jankovác urbáriuma, 1772.

³²⁹ A. V. BBŽ. Spisi. F.2. Jankovác, 1612/1785.

³³⁰ MNL. Orczy csal. lev. No. 36. Jvz. 1801. Jankovác úrbéri összeírása. — Neveit közölte: KARSÁI Ferenc 1974. 122–124.

³³¹ TL. Úrbéri iratok. (Jankovác). 82. doboz. (1831–1832). Jankováci jobbágylista, 1832.

³³² TL. Úrbéri iratok. (Jankovác). 83. doboz. Jankovác 1847. évi úrbéri tabellája.

következő évtizedekben a telekosztódások révén a középparasztok részaránya folyamatosan növekedett, ugyanakkor a XIX. század első felének közepére jórészt eltűntek a negyedtelkes kisgazdák. A telekbirtokló nagygazdák, valamint a három és két fertályos középparasztok egyaránt gazdának tartották magukat. Amelyikük szűkében volt az úrbéri földnek, az más jogállású föld, leginkább szöllő birtoklásával, illetve fuvarozással, kupeckedéssel, vagyis állatok adás-vételével próbált jövedelem-kiegészítéshez jutni.

A *zsellérek* sokszínű rétegét az a sajátosság kötötte össze, hogy nem rendelkeztek úrbéri telki földdel. A *zsellér* eredendően úrbéri kategóriának számított. Olyan jobbágyot jelöltek a szóval, aki ha zsellérházban lakott, évi 18 nap gyalogrobottal, ha más házában *lakóskodott*, évi 12 nap gyalogrobottal tartozott földesúrnak. A XIX. század első felében, a magyar kései feudalizmus valóságában a zsellér szó a jogi szóhasználatbeli jelentésénél jóval tágabb értelmet nyert. Valamiféle gyűjtőfogalom lett. A földesúri fennhatóság alá tartozó mezővárosokban és falvakban minden olyan személy zsellérnek számított, aki kívül rekedt a telkes jobbágyok jól behatárolható körén.

A történeti tanulmányokban nem szokásos emlegetni, de némely jankováci példa alapján feltételezhető, hogy a zsellérség körébe tartozás ideiglenes, átmeneti állapot is lehetett. Például, ha egy nagygazda egyik házas fia apja akarata ellenére kivált a felnevelő nagycsaládból, kevés keresményéből egy zsellérházra futotta, és zsellérként teremtette elő családjá kenyerét. Hiába viselt törzsökös telkes jobbágy családnév, hiába volt jeles nagygazda az apja, az összeírók őt a zsellérek sorában örökítették meg, mivel olyan házban lakott, amelyhez nem tartozott telki föld. Néhány év múlva, ha kibékölt az apjával, visszaköltözhetett az apai nagycsaládba, sőt örökölhette is a szülői gazdaságot, az átmeneti zselléri állapotából telkes jobbágygá válhatott.

A zsellérek életében, közösségen belüli megítélésében fontos tényezőnek számított a származás, az eredet. Viszonylag jobb helyzetben éltek azok, akik a mezővárosban, faluban törzsökösnek számítók, „bevett” jobbágynevet viseltek, vagyis a telkes jobbágyok elszegényedett rokonai, illetve jobbágy nagycsaládból kivált, jobbára szöllőt birtokló hajdani jobbágycsalád-tagok voltak. Ők végszükségben számíthattak azokra a családi hálókra, amelyek a telkes jobbágyokhoz kötötték őket. A beköltözött iparosok, ha kelendő szakmában, jól dolgoztak és szerencsésen megkapaszkodtak a helyi paraszttársadalomban, akár a zsellér réteg „gazdagjai” is lehettek. A legkilátástalanabb helyzet azokra a jövevényekre várt, akik könnyen megkapták a jankováciaktól a *csavargó* minősítést. Örülhettek, ha valamelyik pásztor „bujtárnak” felvette őket.

Az 1823. évi zsellérösszeírás

1823 júliusában Laczy Ignác uradalmi ispán jegyzéket készített a jankováci zsellérekről. 418 házas zsellér és 73 házatlan zsellér nevét örökítette meg.³³³ Valószínűleg használt korábbi uradalmi kimutatásokat is. Azokkal járta a város utcáit. Megpróbált információkat is gyűjteni az összeírt zsellérekről. A nagy zsellérösszeírást egy úrbéri jellegű kényszerű szolgáltatás, illetve annak hanyagolása váltotta ki. Akkortájt a jan-

---

³³³ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 2. tétel. 45/1823.

kováci uradalom életében létezett egy olyan bevettnek tartott szokás, hogy a kisszállási majorsági földeken termett gabonát a vármegye által előírt fizetségért a jankováci zsellérek voltak kötelesek learatni. 1823-ban zökkenők támadtak ebben az úrbéri törvényekkel nehezen összeegyeztethető „munkaszolgálati” rendszerben. A templom előtti kihirdetések és kidoboltatások ellenére a jankováci zsellérek nem seregltek, hogy Kisszállásra menjenek részesaratást végezni. Az uradalom vezetői által megfédett Laczy Ignác ispán kényszerúségból szánta rá magát, hogy jegyzéket írjon azokról, akiknek meg kellene jelenni a részesaratáson. Így készült el a különleges zsellérlajstrom. Hibái, értelmezési nehézségei kiválóan tükrözik mindazokat a bonyodalmakat, amelyeket a zsellér szó tartalma fölvetett abban az időben.³³⁴

A jankováci zsellérek nyakas engedetlenségével küszködő ispán bizonyos nevek után megjegyzéseket írt a „*Nem leszen arató ezen okra nézve*” rovatba. Ezek a megjegyzések érzékeltetni akarták az aratásra kényszerítés kilátástalanságát, és egyben valamiféle mentséget jelentettek a zsellérek és az ispán számára egyaránt. A 418 összeírt zsellér kétharmada, 278 személy kapott valamiféle kimentő megjegyzést. 140-en maradtak azok, akiknek távolmaradását semmivel sem lehetett indokolni. Ez a 140 fő az összeírt 418 zsellér egyharmadát tette ki. Velük itt, a zsellérlévsor elemzése során kevés tennivaló akad, mivel figyelmünket érdemesebb a kimentett kétharmadra, illetve az ispán megjegyzéseire koncentrálnunk.

Az ispáni megjegyzések tükrözik, hogy az 1823. évi jankováci zsellérlévsor, miként az efféle lajstromok általában, nem volt tökéletes. Belekerültek olyan személyek nevei is, összesen 6 név, akik az év első felében meghaltak. Fölkerült a listára 5 olyan ház, amelyet zsidók béreltek zsellér tulajdonosaiktól. 3 cigányt sem lehetett aratásra fogni. 7 zsellér a zombori börtönben sínylődött, következésképp nem jelentkezhetett aratásra. A jegyzékkészítő ispán közvetítette az emberismereten alapuló jankováci közhangulatot, amikor egy személyről azt írta: „*Nem szokott dolgozni, henye ember*”, egy másikról pedig azt jegyezte meg: „*Juhász, kasza kerülő*”. Két házatlan zsellért „*csavargó betyár*”-nak, egy házasság és egy házatlan zsellért nemes egyszerűséggel „*csavargó*”-nak minősített. Három személyről feljegyezte, hogy öreg, obsitos katona. Sok összeírtról, szám szerint 56-ról, megállapította, hogy öregsége, tartós betegsége, nyomorultsága miatt alkalmatlan az aratómunkára.

A zsellérlévsor készítése során kiderült, hogy néhány összeírt személynek az előző esztendőkhöz képest megváltozott a helyzete. Az erre utaló homályos értelmű megjegyzésekből, mint például „*Fiával együtt leszen*”, „*Az atyával lakik*” stb. arra következtethetünk, hogy az illető olyan háztartásban lakott, amelyben más munkaképes férfi is élt.

Két zsellér, az összeírás előtti hónapokban valamilyen úton, módon, feltehetően örökség révén telkes jobbágygá vált. Dobos Andrásról megjegyezte az ispán: „*Testvérjeivel a sessioval feles*”, ifjabb Farkas Jánosról pedig megállapította: „*3/4 sessio földje van*”. 8 zsellérről kiderült, hogy „*vetése van*”, vagyis magának is kell aratnia.

---

³³⁴ A kérdéskör nehezen választható el azoktól a törekvésektől, amelyeknek során az 1820-as évek közepén a jankováciak kétségbe vonták a gazdáknál szolgáló és a gazdákkal egy kenyéren élő házatlan zsellérek földesúri robotoltatásának jogosságát. Vö.: BL. XI. 607/a. 1. doboz, 1. tétel. 3148/1825., BL. XI. 607/a. 1. doboz., 1. tétel. Szn. 1827.

Ezek a vetések talán Jankovácon kívüli területeken, bérelt földeken lehettek. Erre utalhat a Víg József neve mellé írt kicsit bőbeszédűbb megjegyzés: „*Vetése van Tinójárásban.*” Ez a megfogalmazás talán arra utalt, hogy Víg József, bizonyára mások társaságában, jankováci zsellérként tinójárasi uradalmi földet bérelt gabonavetés céljából.

A zsellérjegyzékbe bekerültek olyan férfiak is, akik közösségi szolgálatban álltak és ezért bizonyos szolgáltatások alól mentességet élveztek. Számíthattak arra, hogy a kisszállási aratási kötelezettség sem vonatkozik rájuk. Ilyen ember volt a *sír-ásó*, az *árvák atya*, egy *nyomorult harangozó*, az éppen funkcióban lévő *harangozó* és az *egyházfi*. Hozzájuk hasonlóan mentességre számíthattak a csőszök, akikből tizenkettőt tartalmaz a lista. Volt köztük *szöllőcsősz*, *város csősze*, *kukoricacsősz*, *erdőcsősz*, *urasági csősz*, *kélesi csősz*.

30 zsellér kézműves munkát végzett, következésképp „nem tudott” vagy nem szokott aratni. A 30 iparos között volt: ács, csizmadia, asztalos, bognár, kovács, kőtélgyártó, „faragó”, szűcs, takács, kőműves, szabó, kalapos, lakatos, festő, molnár. Hozzájuk társíthatunk 5 kocsmáros is.

29 zsellér a *béres* besorolást kapta. A gazdákat szolgáló béresek a pásztorokhoz hasonlóan, mindennapi kötött elfoglaltságuk miatt nem járhattak Kisszállásra aratni. 9 béresről azt is feljegyezte az ispán, hogy melyik gazda szolgálatában állt.

53 zsellér a magyar juhászok népes taborát gyarapította. Közülük tíz valamely megnevezett birkatartó gazda külön járó családi nyáját őrizte.

14 férfi szarvasmarhákat és lovakat legeltetett Jankovác határában. A következő megjegyzésekkel szerepeltek a zsellérjegyzékben: *tehén csordás*, *ökör csordás*, *borjú csordás*, *gulyás*, *csikós*, *gulyás bujtár* vagy *csavargó*.

12 jankováci zsellér idegenben dolgozott. Kettő ismeretlen munkát végeztek ismeretlen helyen, illetve a „Bánátban”. Egy férfi Tatabázán molnárkodott, egy pedig Kisszálláson béreskedett. 8 zsellér pásztorságot vállalt Jankovác szomszédságában: Hajóson, Csalán, Kisszálláson, Borotán, Mélykúton.

A zsellérek rétegei

Búcsút intve az 1823. évi zsellérösszeírásnak, de továbbra is a zselléreknél maradván, a XIX. század második negyedéből származó történeti források tanulmányozásával megállapítható, hogy a jankováci zsellérek népes taborában a tényleges tevékenység, illetve a valós anyagi helyzet alapján az alábbi csoportok rajzolódnak ki:

1. A telkes jobbágyok elszegényedett, vagy „tehetség híján” jobbágytelket soha föl nem vállalt szegény rokonai, akiknek tábora bizonyára folyamatosan kiegészült „későn” érkező jövevény szegényparasztokkal. Mezőgazdasági tevékenységet folytattak a telkes jobbágyok gazdálkodásának árnyékában. Sokan közülük a módos nagygazdák kliensi köreibbe tartoztak. Bérelt birtokrészeket, részesművelésre, „feléből”, „harmadából” elvállalt földeket műveltek. Igyekeztek szőlőt vagy szőlőket birtokolni. A kukoricaföldek művelésében vállalt szerepük is segítette boldogulásukat. A fogatot tartók fuvaroztak. A vállalkozó szelleműek vásárokra járva állatokkal kupec-

kedtek, lovakat, szarvasmarhákat vettek és eladtak. Egyesek távoli vidékekre is eljár-
tak, hogy terményekkel kereskedjenek.³³⁵ Napszámosként is dolgoztak a módosabb
parasztoknál.

Ennek a szegényparaszti rétegnek a tagjai sokszor idegenben kerestek maguknak
kenyérkereseti lehetőséget. Részesaratást, részesnyomtatást vállaltak Alsó-Bácskáb-
ban, de néha a Bánságban és a keletre fordult Duna alatt, Szerém vármegyében is. A
XIX. század második negyedében több jankováci lakos bérelt földet és tanyát Ada,
Óbecse határában.

A zselléraszonyok különleges elfoglaltságokkal járultak hozzá családjuk meg-
élhetéséhez. Gyuris Örzse vallotta 1830-ban: „*A' más házánál fonyásommal, vará-
sossal keresem élelmemet.*”³³⁶ Nagy Anna megözvegyült zsellérmenyecske pana-
szolta 1837-ben: „*Nyírésemmel napszámba járván*”. Bizonyára arra utalt, hogy birka-
nyírással szerez némi jövedelmet.³³⁷ Granyák Ilona viszonylag fiatal özvegyasszony
íratta bizonyos gabonáról: „*Mellyet én a' piarcon kisütögetvén el árulgattam.*” Nye-
reségéből Dusnokon szénát vett családja állatainak teletetésére.³³⁸ Kiss Benedekné
zselléraszony ugyancsak állateledelt vett a piacon eladott kenyér hasznából: „*Kenyér
sütögetéséből kofálgodván 53 forint áru takarmányt vettem*” íratta 1837-ben.³³⁹

2. Szolgálatban állók. Ebbe a csoportba tartoztak a jankováci jobbágygazdák
„szolgái”, férfi cselédei, alkalmazottai, valamint a mezővárosi közösség szolgálatában
álló személyek.

A jobbágygazdák évente szegődtetett férfi cselédeit, földművelő tevékenységet
végző alkalmazottait leginkább a *béres* szóval jelölték. A béresek a gazdájuk utasítása
szerint szántottak, vetettek, arattak, fogatot hajtottak, gondozták az ígásállatokat, a
hergevicai szálláson teleltették a szarvasmarhákat. Szolgálati idejük lejártakor bérük
egy részének visszatartása miatt gyakran összeütközésbe kerültek munkaadóikkal. A
gazdák megpróbálták az állataikban és terményeikben esett károkat béreseik nyakába
varrni. Azt állították, hogy káraik a béreseik hanyagsága, lustasága, nemtörődősége
miatt következtek be. Jogosnak tartották a béresüket illető bér egy részének visszatar-
tását. Ezzel szemben a béresek mentegették magukat, bizonygatták, hogy a káresetek
tőlük függetlenül következtek be. Sérelmezték elmaradt járandóságukat. A gazdák és
béreseik vitáiban a mezőváros „bírái” igyekeztek igazságot tenni. Az esküdtek meg-
próbálták kideríteni a valóságos helyzetet, a tényleges történéseket. Megfedték, elma-
rasztalták a hanyag bérest, de a visszatartott bér megfizetésére kötelezték a kapzsi,
fukar gazdát is. Ha a felek nem nyugodtak bele a város döntésébe, ügyüket az úriszék
elé vitték. Az úriszék, a bírái között ülő szolgabíró, valamint az általa képviselt vár-
megye gyakran kelt a becsületes béresek védelmére. Egyébként a XIX. század első
felében Bács-Bodrog vármegye rendszeresen szabályozta a béresek bérét. Az előírt
összegeknél kevesebbet nem illet adni. A vármegyei szabályzatot, amikor aktuális volt,
felolvastatták a város előljárói a templom előtt a miséről kitóduló népnek.

³³⁵ A jankováci parasztok fuvarozására, kereskedő tevékenységére, idegenben végzett mezőgazdasági mun-
kájára értékes adatokat tartalmaz a Jankovác mezőváros által 1832 és 1859 között kiadott útlevelek jegy-
zéke. BL. V. 342/a. 8. kötet.

³³⁶ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 1. tétel. 91/1830.

³³⁷ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 1. tétel. 34/1837.

³³⁸ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. 20/1837.

³³⁹ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 1. tétel. Szn. 1837.

Takács István 1837-ben levelet íratott az úriszéknek. Arról panaszkodott, hogy 18 évvel korábban, tehát 1820 táján két esztendeig béresként szolgált öreg Szántó István gazdánál, aki adós maradt neki. A levélből megtudhatjuk, hogy öreg Szántó István két esztendőre a következőket ígérte béresének: „6 forint készpénzt, egy szűrt, két pár csizmát, négy pár fehér ruhát, egy újas mándlit, egy sapkát, egy kalapot, öt bőrből subát és egy harmadfű üszőt”. A szolgálat végén a gazda a subát és az üszőt visszatartotta, mondván: a marhadögvész idején néhány állata elpusztult. Úgy gondolta, hogy a kárért a béres is felelős.³⁴⁰

Az úriszéki és a városi iratok tanulsága szerint a XIX. század első felében előfordult, hogy jankováci zsellér közeli vagy távolabbi helységbe szegődött el béresnek, miként arra is volt példa, hogy Jankovácon más faluba való, például *tatházi* béres dolgozott.

*Budár*nak azt a szőlőmunkást nevezték, aki egész esztendőre elszegődött valamelyik jobbágygazda szöllejébe a folyamatosan adódó szőlőmunkák elvégzésére. Tavasztól ősziig legtöbbször kint is lakott a munkálandó szőlőben. Kisméretű, egyosztatú *budárház*ban húzta meg magát.

1813-ban Tancsik János esküdt január 5-én, vagyis tél közepén panaszolta a jankováci előljáróknak: „*Tegnap délután... mikor a szőlőjébe kiment... [látta, hogy mivel] a' budárja feleségestől itthon lévén, a' gunyhóját fel akarták verni*”.³⁴¹ Szűcs Mihály Kacsó jankováci lakos 1847. évi hagyatéki peréhez csatolták 1844. évi kiadásainak jegyzékét, amelyben szerepelt a „*Budárjának egy pár csizmáért 5 forint*” kiadás.³⁴²

A jankováci plébánia 1843. évi Status Animarumában 5 személy neve után jegyezte föl az összeírást végző pap, hogy az illető név viselője: *budár*.³⁴³

A *csőszök* egyik csoportja földesúri uradalom, másik csoportja Jankovác város szolgálatában állt.

A Jankovácon lakó *urasági csőszök* legtöbbje az Orczy família jankováci uradalmától kapta járandóságát. Akadt azonban olyan jankováci zsellér is, akit *kélesi csőszk*ként emlegettek, vagyis a kalocsai érsek kélesi allodiális birtokán csőszködött.

A Jankovác város által fogadott csőszök a három nyomásban művelt gabona-termő határra, illetve a különleges termelő közösségek, például a szőlőbirtokosok és a kukoricatermesztők földjeire, terményeire vigyáztak. Az előbbieket *mezei csőszök*nek, az utóbbiakat *szőlőcsőszök*nek és *kukoricacsőszök*nek nevezték. A tanácsi jegyzőkönyvek rendre megörökítették bérüket, kötelezettségeiket, fogadási körülményeiket.³⁴⁴

A *pásztorok* népes táborából, létszámuknál fogva, kiemelkedtek a legkülönbözőbb rendű-rangú *juhászok*. Közülük legtöbbször juhtartó gazdák magánfalkáit őrizték. A szarvasmarhák, lovak, sertések pásztorait a mezővárosi közösség évente fogadta meg. 1812 áprilisában az alábbi pásztorfélék jankováci képviselői kerültek a város

³⁴⁰ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 1. tétel. Szn. 1837.

³⁴¹ BL. V. 342/a. Tjkv. 1813. január 5., 53. szám, 30. pag.

³⁴² BL. XI. 607/a. 6. doboz, 2. tétel. Ü. Szn. 1847.

³⁴³ JÁPI. Conscriptio Animarum, 1843. 65., 68., 452., 788. háznál.

³⁴⁴ BL. V. 342/a. Tjkv. 1821. május 6., 206. szám, 243. pag.

szolgálatába: *baromgulyás, szilajcsikós, nyomási csikós, ökörcsordás, tehéncsordás, borjúpásztor, kanász.*³⁴⁵

Minden esztendőben akadtak olyan jankováci zsellérek, akik valamelyik környező helységben vállaltak pásztorságot.

3. Kézművesek és társaik. Az agrárvárosi parasztság igényeit kiszolgáló kézművesek (és velük együtt a kereskedő tevékenységet folytató zsidók) száma Jankovácon a XIX. század első felében folyamatosan emelkedett. Urbéri értelemben mindkét csoport a zsellérek közé tartozott, mivel nem rendelkezett telki földdel.

Az iparosok és a zsidó kereskedők között akkortájt még akadtak nehezen élő szegény emberek, de akiknek sikerült a vállalkozásuk és akik „megkapaszkodtak” a bácskai táj északi peremén, elindulhattak a sokak által irigyelt tisztességes megélhetés, sőt a gazdagodás útján.

Tanulmányom témájából következően a kereskedő zsidókkal itt most érdemben nem foglalkozom, de az iparosokkal is csak fölöttébb röviden.

A más tájakról érkező kézműveseket a saját igényeinek, szükségleteinek megfelelően engedte beköltözni Jankovác mezővárosi parasztközössége, illetve a migrációra árgus szemekkel figyelő jankováci uradalom. Néhány úriszéki ügyből és általában a családnevekből következtethetünk arra, hogy bizonyos iparosok már szakképzett kézművesként kerültek be Jankovác társadalmába. A XIX. század első felében efféle nem túl régi jövevény lehetett például Bauer József német szabó (1819), Deutsch Móric festő (1847), Falusi László kovács (1823), Hummel János asztalos (1819), Kondor László kalapos (1823), Kuszka Mihály festő (1843), Svartner József szíjgyártó (1829), Ulrik Antal takács (1838), Vretyenszki János lakatos (1819). Mellettük folyamatosan növekedett azoknak a kézműveseknek a száma, akik jankováci jobbágygazdákkal azonos családnevet viseltek, vagyis feltehetőleg a helyi jobbágycsaládokból indultak el az iparossá válás útján. Némelyikük felbukkant az úriszék előtt is a jobbágyfamíliák vagyonfelosztási pereiben. Valószínűleg „törzsökössé” vált jankováci jobbágycsalád taníttatta iparossá Kender János szabót (1836) Mészáros Pál takácsot (1838), Péter Ágoston takácsot (1819), Török Imre takácsot (1829), Szalai István takácsot (1813), Tóth József takácsot (1836), Rátz Ferenc szűcsöt (1824).

A kézművesekkel együtt említhető az összes kocsmáros, így az uradalmi bormérési jog árendása és annak legális borárusító „albérlői”. A tárgyalt kor fontos jankováci személyiségének számított Jedlicska Mátyás mészáros, az uradalom húskimérési jogának árendálója, a dél-magyarországi állatvásárok fontos szereplője.

A jobbágyparasztok és a kézművesek között álltak a város és a malomtartási jogot árendáló gazdák malmaikat működtető, munkahelyüket gyakran változtató, mozgékony molnárok.

A tartósan Jankovácon tevékenykedő kézművesek mind törekedtek arra, hogy szőlőt birtokolhassanak.

4. Koldusok. A zsellérség legalsó csoportját jelentették. Nevükből ítélve legtöbbjük a jankováci paraszt és kézműves famíliák lecsúszott sarjaiból kerültek ki. Például az 1820-as, 1830-as években sokszor emlegetett, Vas megyei származású Falusi László jankováci kovácsmester, valószínűleg életének kisiklása miatt, öregen, 1840-

---

³⁴⁵ BL. V. 342/a. Tjkv. 1812. április 18., 35. szám, 16–17. pag.

ben azért kért útlevelet, hogy gyalog bolyongva környező helységekben *kéregesen*.³⁴⁶ Kiss István Vicsori jankováci juhász özvegye 1833-ban öregasszonyként arról panaszkodott, hogy szöllejét, amelyet mindig maga művelt, kénytelen volt eladni, és azóta *koldulásból* tartja el magát.³⁴⁷

Az 1843. évi városi lélekösszeírás készítője 12 esetben használta a jankováci lakos foglalkozásának és társadalmi állapotának jelölésére a *koldus* megnevezést. A 12 koldus személy között voltak öregek, de előfordultak családfenntartó, gyermekeket nevelő fiatalok is.³⁴⁸

Helyüket tartó, felemelkedő és lecsúszó nemzetségek

A XVIII-XIX. századi jankováci jobbágynévsorok, valamint a városi iratok, tanácsi jegyzőkönyvek, úrszéki perek családnevei sok egyéb, például a folyamatos beköltözés és elköltözés mellett, bizonyítják egyrészt némely családok társadalmi helyzetű túlélését, másrészt a rétegek közötti mobilitás létezését egyaránt.

A jobbágyfamília társadalmi helyzetének hosszútávú megőrzése, státuszának sorsfordulókon túlélő fenntartása akkor sikerült, ha a családnak hosszú időn át folyamatosan volt egészséges, ambiciózus, gazdálkodásra alkalmas férfiörököse, illetve ha a jobbágyvagyon megőrzése, gyarapítása, szétmorzsolódásának megakadályozása, örökítése minden nemzedék esetében szerencsésen megoldódott. Hiába volt bármilyen nagy a jobbágyvagyon, ha nem született a gazdának megfelelő örököse. A magtalanul kihalt „deficiens” jobbágy vagyona elvileg a földesúrra szállt, aki általában idegen kézre adta azt. Ha leány örökölte a földet és a termelőeszközöket, a vő vitte tovább a gazdaságot. Néhány évtized múlva már mindenki a vő nevével emlegette a házat és a hozzá tartozó úrbéri birtokot. Ha 2-3, vagy több fiú próbált örökölni, a legjelesebb jobbágygazdaság is szétporladhatott. Ha könnyelmű, részeges, lusta, „prédáló” férfi kezébe került a gazdaság, aki adósságokba keveredett, felelőtlenül bánt a rábízott javakkal, az örökölt jobbágyvagyon könnyen megfogyatkozott. A vagyoni helyzet megőrzéséhez sok szerencse is kellett. Elsősorban arra volt szükség, hogy a családot elkerülje a felnőttekre leselkedő idő előtti hirtelen halál, a gazdaságot ne érje tűzvész és állatdögvész.

A jobbágycsalád társadalmi helyzetének tartós megőrzését jelentősen elősegítette, ha a mindenkori gazdának hosszú ideig sikerült nagycsaládi kötelékben együtt tartani megházasodott fiait.

Egy-egy jobbágycsalád „túlélését”, szinten maradását aprólékos, mikrotörténeti kutatásokkal lehetne bizonyítani. Ilyen kutatások nélkül is feltételezhető azonban, hogy például a *Dobos* familia egyik ága nagygazda státusban tudott maradni az úrbérrendezéstől a jobbágyfelszabadításig. 1772-ben az úrbérrendezéskor Dobos János több mint másfél jobbágytelket vállalt föl. A nagy úrbéri reguláció után, 1785-ben

---

³⁴⁶ BL. V. 342/a. 8. kötet. 401/1840.

³⁴⁷ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. 37/1833.

³⁴⁸ JÁPI. Conscriptio Animarum, 1843. 352., 422., 486., 581., 661., 697., 711., 721., 749., 751., 796., 805. számú háznál.

Dobos János öreg 4 jobbágytelek gazdájának mondhatta magát. Jankovác utolsó, 1847. évi úrbéri tabelláján Dobos Ferenc két jobbágytelket birtokolt.³⁴⁹

A telkes jobbágyok és a zsellérek rétege közötti mobilitás közösség által is jól érzékelhető esetei voltak a telekszerzések és a telekvesztések, a látványos fölemelkedések és a lecsúszások.

A telekszerzéseknek, a felemelkedéseknek viszonylag kevés konkrét esete követhető az úrszéki iratok alapján. Inkább csak az úrszék elé tárt családi visszaemlékezésekben esett szó „telekszerzésekről”, földesúri telekadományozásokról, teleknagyság-növelésekről. Fentebb már írtam Bába Józsefről, aki a XIX. század első felének közepén juhászból vált telkes jobbágygá.³⁵⁰ Rasztig István „szabadkai lakosnak” bizonyára emelkedést jelentett, amikor a jankováci uradalomtól engedélyt kapott, hogy megvegye az eladósodott Taskovics István jankováci jobbágy házáat $\frac{3}{4}$ teleknyi úrbéri földdel.³⁵¹

1830-ban, amikor Holykó József másféltelkes nagygazda adósságok miatt lemondott fél telkéről, az uradalom Fenyvesi György házaspárnak adta azt, aki ezáltal telkes jobbágy lett. Egy év múlva, 1831-ben amikor Holykó József „tehetetlenné” vált úrbéri földjei művelésére, maradék egész telkét a vármegyében hirdették, és Csonoplya helységről Varmuzsa József vette meg, aki ezáltal jankováci egésztelkes jobbágygá emelkedett.³⁵²

A telekvesztés, a lecsúszás viszonylag sok példája tanulmányozható úrszéki dokumentumokban.

1837-ben került az úrszék elé Csernók József jankováci jobbágy korábbi tönkremenésének ügye. 1825 tájára Csernók József rengeteg adósságot halmozott föl. Tartozott az uradalomnak robotváltásokkal, hosszú fuvar megváltásokkal, gabonák árával, füstpénzekkel, különböző dézsmák megváltásával. 1827. január 22-én lemondott két fertály úrbéri földjéről az uradalom javára, amelyet az bizonyára másnak, a művelésre alkalmasabb, felemelkedő személynek adott. A földesúr képviselői Csernók József házáat és házbeli holmijait is ellicitáltatták adósságai fejében. Így ért véget egy jankováci jobbágy telkes jobbágyi pályafutása.³⁵³

Zdravec Pál 1837-ben amiatt panaszkodott az úrszék előtt, hogy egy 1834. évi úrszéki döntés értelmében a jankováci uradalom 324 forintnyi úrbéri tartozása miatt elvette és eladta házáat és fél teleknyi földjét. Eljárási hibákat próbált előhozni, de az úrszék elmozdította keresetétől.³⁵⁴

1837-ben jankováci lakosok vallottak arról, hogy Granyák Mátyás jobbágy lakostársuk igaerő hiányában miként volt kénytelen lemondani jobbágytelke egy részéről.³⁵⁵

---

³⁴⁹ BL. V. 342/a. 6. doboz, 2. tétel. Jankovác urbáriuma, 1772., A. V. BBŽ. Spisi. F.2. 1612/1785., TL.

Úrbéri iratok. (Jankovác). 83. doboz. Úrbéri tabella, 1847. Vö.: (F.35.)

³⁵⁰ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 1. tétel. Szn. 1837.

³⁵¹ BL. V. 342/a. Tjkv. 1831. december 16. 51. szám. 25. pag.

³⁵² BL. XI. 607/a. 4. doboz, 6. tétel. 4/1843. (F.62.)

³⁵³ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 18/1837.

³⁵⁴ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 61/1837.

³⁵⁵ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. Szn. 1837.

1844. október 6-án a jankováci uradalom a város vezetőinek közreműködésével tartozásai miatt elárvereztette Tüski János jobbágy házát és egész teleknyi úrbéres földjét.³⁵⁶

A fentebb már említett Holykó József másféltelkes jankováci jobbágy 1830 táján annyira elvesztette „tehetségét”, hogy fél telkéről önként lemondott, majd egész telkét hátra hagyva úrbéri, vármegyei és városi tartozásai elől a szabadalmas Kiskunságba, a Jankováccal szomszédos Halasra szökött.³⁵⁷

2. A NAGYCSALÁD, MINT A JOBBÁGYPARASZTOK TEHERVISELÉSI STRATÉGIÁJÁNAK ESZKÖZE

A nagycsalád fogalma

A *nagycsalád* a magyar néprajztudomány szóhasználata szerint a hajdani paraszttársadalom olyan vérségi, gazdasági, jogi alapegysége volt, amelyben több vérokon, gyermekes házaspár élt és gazdálkodott együtt, családközösségben, egy „portán, egy fedél alatt”, „egy kenyéren”, egy osztatlan gazdaságban.³⁵⁸ Tanulmányomban az egyszerűség kedvéért nem teszek különbséget a szakirodalomban előforduló két házaspáros, két generációs *törzscsalád*³⁵⁹ és a kettőnél több generációs, több házaspáros tulajdonképpeni nagycsalád között. Minden olyan családot, amely egynél több házaspárt foglalt magába, *bővített család*³⁶⁰ értelemben a *nagycsalád* szóval jelölöm.

A nagycsaládnak viszonylag bőséges magyar néprajzi irodalma van.³⁶¹ Egyesek a több vérokon házaspár családközösségét, társadalomtörténeti archaikumnak, etnikus vagy táji sajátosságnak tekintették. Mások a nagycsaládot praktikus gazdasági és jogi közösségnek látták, amely bárhol, bármikor, bármelyik népcsoport körében létrejöhett a Kárpát-medencében. A Duna-Tisza közti, köztük a jankováci, XVIII-XIX. századi adatok a gazdaság- és életmódszervezési praktikum vonulatát erősítik. Jankovác XVIII-XIX. századi összeírásaiból, adókivetési lajstromaiból és úriszéki irataiból feltételezhető, hogy a telkes jobbágyság körében a nagycsalád a teherviselési stratégia eszközeként követendő, eszményi családmodellnek számított. Az uradalom tisztikara is szimpatizált a nagycsaláddal, amely késleltette a birtokaprózódást, biztosította a jobbágytelek működéséhez szükséges férfi munkaerőt és állatlétszámot. Ezáltal elősegítette a földesúri, állami és városi szolgáltatások maradéktalan teljesítését. Az uradalomnak nem földönfutó alattvalókra, hanem módos jobbágyokra volt szüksége, mert ezektől remélhette jövedelmének megtartását és növelését. Módos jobbágygazdaságot pedig legtöbbször a nagycsaládi keretben művelt osztatlan jobbágybirtokok tudtak teremteni.

³⁵⁶ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1844.

³⁵⁷ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 6. tétel. 4/1843. (F.62.)

³⁵⁸ FÉL Edit 1944., MORVAY Judit 1980.

³⁵⁹ TÁRKÁNY SZÚCS Ernő 1981. 432–460.

³⁶⁰ FÉL Edit – HOFER Tamás 2010. 117.

³⁶¹ Lásd ANDORKA Rudolf 1975. és FARAGÓ Tamás 1983. gazdag irodalomjegyzékét!

A nagycsaládok jelenléte a jankováci társadalomban

Az adókönyvek tanulsága

A nagycsaládok létezéséről, számáról, társadalmon belüli arányáról valamiféle elnagyolt tájékoztatást adnak azok a jankováci adókönyvek, amelyekben a porciófizetésen kívül a lecticalé-fizetést is számon tartották. A XVIII. században *lecticalenak*, magyarul *ágybérnék*, *párbérnék* nevezték a papi járandóságoknak azt a fajtáját, amelyet a helyi plébános házaspáronként fizettetett híveivel. Jankovácon, miként sok más helységben is, bizonyos korokban a helyi előljáróság magára vállalta a lecticale beszedését a többi adóval együtt. Ezért szerepelt a városi adókönyvekben a házaspárokra kivetett lecticale, miként az elszámolásokban a papnak időnként kifizetett járadék is.

Az 1781. évi jankováci adókönyv 348 számozott háznépet, 4 házatlan zsellért és 11 számozatlan lakost tartott számon. Az egyszerűség kedvéért, elhagyva a számozatlanul odavett 11 családfőt és a négy házatlan zsellért, vagyis a 348 számozott ház adatait alapul véve, a következő lecticalé-fizetési számokat határozhatjuk meg:

Nem fizetett (itt most nem részletezhető okokból) 13 ház népe. Egy teljes házaspár után fizetett 292 ház gazdája. Ehhez hozzá vehetjük még azt a 11 házaspárt, amelyik egy-egy özvegygel élt együtt. 11 házban magányos özvegy, mint „félpár” fél lecticalét adott. 18 házban kettő, 4 házban három házaspár élt együtt, egy kenyéren. Ezt a 22 házat tekinthetjük nagycsalád lakóhelyének.³⁶²

A nagycsaládok 1781. évi alacsony száma talán azzal magyarázható, hogy az 1781. esztendő túl közel esett 1772-höz, az úrbérrendezés időpontjához, amikor a „tehetséggel” rendelkezők föltehetőleg mind úrbéri telket szerezhettek és a házas fiak legtöbbje önálló gazdává válhatott. Az ő gyermekeik számára már nem igazán nyílt ilyen történelmi lehetőség. Következésképp, a családi birtokokat a létrehozandó nagycsaládokkal kellett időlegesen együtt tartani, illetve a zselléresedést a nagycsaládok fenntartásával lehetett valamennyire korlátozni, késleltetni.

Az 1804. évi jankováci adókönyv³⁶³ 525 ház adóketési adatait tartalmazza, mivel az 526-541. közötti számokkal jelzett személyeknek csak régi tartozásait tüntették föl az összeírók. Az 525 ház népe közül, 20 ház lakói többféle ok, például egyházi tisztség, zsidó vallás stb. miatt nem fizettek ágybért. Az 505 lecticalé-fizető ház közül 124 házban lakott együtt több házaspár. Föltételezhető tehát, hogy a jankováci keresztény házak egy negyedében nagycsaládi keretben éltek a lakók.

Az 1827. évi lélekösszeírás családjai

Némileg biztosabb vizsgáladási támpontnak tekinthető az a *Numerus Animarum*-nak nevezett jankováci lélekösszeírás, amelyet 1827-ben készített híveiről Jankovich Márton plébános.³⁶⁴ 825 ház lakóit vette számba. 25 házban zsidó családot, 4 házszám esetében pedig lakatlan telket, templomot, malmot talált. A többi 796 ház népét név szerint, életkor feltüntetésével írta össze. Nem elég következetesen bár, de

³⁶² BL. V. 342/a. 7. doboz. 1781.

³⁶³ BL. V. 342/a. 7. doboz. 1804.

³⁶⁴ JÁPI. Numerus Animarum, 1827.

sok esetben utalt az összeírt személy házbeli jogállására, családbeli szerepére, helyzetére is.

A kutatást nehezíti, hogy bizonyos házakban nem csak vérrokon házaspárok éltek együtt, hanem zselléreként idegen házaspárok is laktak a ház telkén. A vérrokonokat, vagyis a föltehetőleg „egy kenyéren élőket” leginkább családneveik azonossága alapján határozhatjuk meg. A családnevek azonossága fontos összekötő kapocs ugyan, de nem kizárólagos. Egy olyan korban, amikor az összeírásokba belopakodtak a ragadványnevek, és amikor a vérségi kapcsolatokat könnyen elfedték a korábbi, illetve a második, harmadik házasságokból származók különböző családnevei, sok hibalehetőséggel jár a családnevekre alapozott rokonságvizsgálat. Aprólékos, talán évek kutatómunkáját igénylő anyakönyvi és egyéb családtörténeti mikrovizsgálatokat azonban e téma bemutatásához nem végezhetek. Ezért itt és most, jobb lehetőség híján, dacolva a hibalehetőségekkel a férfi családnevek, ritkábban az egy nagycsaládban élő nők családneveinek azonossága alapján feltételezem a vizsgált házaspárok közötti vérrokonságot.

Az összeírt és elemezhető 796 jankováci ház közül 220-ról, a házak 27 %-ról, vagyis bő egy negyedéről feltételezhető, hogy több házaspáros nagycsalád lakott benne. 3 házban négy-négy házaspár, 25 házban három-három házaspár élt „egy kenyéren” és dolgozott „egy karra”. 192 házban két-két házaspár alkotott nagycsaládot.

A nagycsaládok felépítése, belső szerkezete változatos képet mutatott. A következő formák számítottak a legjellemzőbbnek: 1. Gazdaházaspár + házas fia, 2. Gazdaházaspár + férjezett lánya (vővel), 3. Két házas fiú együtt, 4. Két férjezett leány (két vővel) együtt, 5. Egy házas fiú + egy férjezett lány (vővel) együtt, 6. Gazdaházaspár + 2 házas fia, 7. Gazdaházaspár + 1 házas fia + 1 férjezett lánya (vővel), 8. Gazdaházaspár + 2 férjezett lánya (két vővel), 9. Gazdaházaspár + 3 házas fia.

Valamennyi felsorolt forma kiegészülhetett családtagokkal, például özvegyekkel. Utóbbiak többféle módon jelentek meg az összeírásban: 1. Családfőként, gazdaként a házbeliek névsorának élén álltak, 2. A família és a gazdaság vezetésétől visszavonult öregként a névsor második részében szerepeltek. 3. Viszonylag fiatal özvegyként, a család valamely elhunyt tagjának volt házastársaként vették számba őket.

A nagycsalád valamennyi formája, a kiscsaládhoz hasonlóan, kiegészülhetett béressel, budárral, mesterlegénnyel, inassal, családi pásztorral, szolgálólánnyal.

A család formájától függetlenül a ház telkén lakhatott házbért fizető családos házatlan zsellér, aki bizonyára külön kenyéren élt a házat, telket birtokló családtól.

Az 1843. évi lélekösszeírás családjai

1843-ban a plébános megbízásából Rehák József káplán készített *Conscriptio Animarum*-nak nevezett lélekösszeírást Jankovác népéről.³⁶⁵ 843 ház lakóit vette számba. Ebből levonhatunk 28 zsidóházat. A fennmaradó 815 keresztény ház lakóit életkoruk feltüntetésével név szerint megörökítette. Időnként utalt bizonyos személyek családon belüli helyzetére, szerepére. Efféle megjegyzései azonban nem eléggé következetesek. Például nem gondolta át előre elég alaposan a „zsellér” megjegyzés

---

³⁶⁵ JÁPI. *Conscriptio Animarum*, 1843.

tartalmát. Következésképp a „zsell.” rövidítést használta házas fiúra, vőre, „valódi” idegen, házbért fizető házatlan zsellérré egyaránt. A zsellér szó efféle rapszodikus használata nehezíti az „egy kenyéren élő” vérrokonok, szolgák, valamint az önálló háztartásban élő nem rokon zsellérek elkülönítését. A vérrokonok megállapításának alapja ebben az esetben is a családnév, ugyanazokkal a nehézségekkel, buktatókkal, mint a fentebb bemutatott 1827. évi lélekösszeírás esetében.

1843-ban 815 jankováci házból 272-ben, vagyis a házak egy harmadában lakott több vérrokon házaspár együtt, nagycsaládi keretek között. 10 házban négy-négy házaspár, 51 házban három-három házaspár, 211 házban két-két házaspár alkotta a családközösséget.

A nagycsaládok felépítése, belső szerkezete ugyanazt a képet mutatta, mint 1827-ben. Hasonló megállapítások tehetők a házaspárokhoz kapcsolódó családtörédekekről, szolgákról és a bérben lakó zsellérekről is.

Bár a nagycsalád a telekbirtokos jobbágyság családformájának számított, az 1843. évi lélekösszeírásban megfigyelhető néhány különös eset, amikor a jobbágháznál bérben lakó házatlan zsellér családja, az egyik megházasodott zsellérfiatal szülőkkel maradása révén, átmenetileg nagycsalád képét mutatta.

A nagycsaládok és a kiscsaládok aránya

A magyar néprajzi és demográfiai irodalomban³⁶⁶ szokás azt hangsúlyozni, hogy valamely faluban, egy adott időpontban a népességnek csak kisebb százaléka élt nagycsaládban, illetve a családok többségét alkotó kiscsaládok mellett törpe kisebbséget alkottak a nagycsaládok. Érdeemes tehát megnéznünk, hogy miként alakult a kiscsaládok és a nagycsaládok aránya a fent bemutatott két lélekösszeírásban Jankovácon! Vizsgálódásaim során kiscsaládnak tekintetem az olyan háznépet, amelyet egy házaspár és a házasulatlan, növekvő gyermekeik alkottak. A kiscsaládok közé soroltam azt a kevés esetet is, amikor az önálló házban, önálló háztartást vezető házaspár még nem, vagy már nem nevelt gyermekeket.

Az 1827. évi jankováci lélekösszeírásban a nagycsaládoknak helyet adó 220 ház mellett 286 olyan ház szerepelt, amelyben kiscsalád élt. Utóbbiak közül 269-ben gyermekeket nevelő házaspár, 17-ben gyermekeket még, vagy már nem nevelő házaspár lakott. A kiscsaládot befogadó házak ugyan többséget jelentettek a nagycsaládok házához képest, de a 286 kiscsaládi és a 220 nagycsaládi hajlék aránya nem mutat olyan különbséget, amely a nagycsalád jelentőségét kisebbítené. Ráadásul a nagycsaládok házaiban összeségében valószínűleg több jankováci lakott, mint a kiscsaládok hajlékaiban.

Az 1843. évi lélekösszeírás készítője 272 olyan házat talált, amelyben nagycsalád lakott. Ugyanakkor 249 házban élt olyan kiscsalád, amelyet nem egészített ki sem családtörredék, sem szolgaszemélyzet. Közülük 12 házat egy-egy gyermeket éppen nem nevelő házaspár tekintett otthonának, 237 házban viszont gyermekeket is nevelt az ott lakó házaspár. 1827-hez viszonyítva 1843-ra a jankováci nagycsaládok száma megnőtt, 220-ról 272-re emelkedett. Ugyanezen idő alatt 286-ról 249-re csökkent

---

³⁶⁶ ANDORKA Rudolf 1975. 341., TÁRKÁNY SZÜCS Ernő 1981. 446–447.

azoknak a házaknak a száma, amelyekben „klasszikus” kiscsaládok laktak. Megváltozott a nagycsaládok és a kiscsaládok aránya is. A nagycsaládokat befogadó 272 gazdaház enyhe többségbe került a kiscsaládok 249 hajlékával szemben.

Joggal merülhet föl a kérdés, hogy miféle családszerkezetek jellemezték azokat a házakat, amelyeket sem a nagycsaládok, sem a kiscsaládok esetén nem vehettünk számba? 1827-ben 796 jankováci házból 220 házban nagycsalád, 286 házban kiscsalád élt. Együtt 506 házat foglaltak el. Egyéb szerkezetű háztartásoknak, családoknak fennmaradt tehát 290 ház. 1843-ban 815 jankováci házból 272 házban nagycsalád, 249 házban kiscsalád lakott. Együtt 521 házat tettek ki. Más szerkezetű háztartásoknak, családoknak fennmaradt 294 ház. Nagy kérdés tehát, hogy az 1827. évi fennmaradt 290 és az 1843. évi fennmaradt 294 házban, vagyis a házak több mint egy harmadában miféle családszerkezetben éltek a lakók? Erre a kérdésre a „színes kavalkád” kifejezés nyújtja a legmegfelelőbb választ. Az alábbi formák, változatok fordultak elő leggyakrabban az eddig nem tárgyalt házakban: 1. Családtörödékekkel, szolgálkkal, magános rokonokkal növelt kiscsaládok, 2. Lakbérfizető zsellér kiscsalád a háztulajdonos kiscsalád mellett, 3. Több házbérfizető zsellér kiscsalád és családtörödékek a tulajdonos kiscsalád vagy családtörödékek mellett, 4. A forrás alapján ellenőrizhetetlen és azonosíthatatlan rokoni vagy gazdasági kapcsolatban álló kiscsaládok és családtörödékek nagycsaládra is emlékeztető alakulata.

Aprólékos, családtörténeti mikrokatatásokkal árnyalni lehetne a nem nagycsaládi és nem kiscsaládi házakban, vagyis a fennmaradó telkeken jellemző családi struktúrák kavalkádszerű képét. Efféle kutatásokra most nem vállalkozhatom, már csak azért sem, mert a két lélekösszeírás részletes családtörténeti elemzése külön könyvet töltene meg.

Folytonosság és változékonyság a nagycsaládban

Törekvés a nagycsalád egybentartására

A nagycsaládot vezető jobbágygazda általában igyekezett minél tovább együtt, „egy kenyéren” tartani megházasodott fiait. Ezáltal akarta megóvni, sőt lehetőség szerint növelni a családi vagyont és ily módon próbálta fenntartani familiája társadalmi rangját, presztízsét. A családközösségi együttélés és gazdálkodás alacsonyabb szinten tartotta bizonyos úrbéri szolgáltatások, például a ház, a beltelek után fizetendő füstpénz mértékét, másrészt könnyebbé tette az úrbéri elvárások teljesítését és az állami terhek viselését.

A XIX. század második negyedében a jankováci telkes jobbágyság körében a megházasodott fiúkat otthon tartó, a menyeket és a született unokákat befogadó népes nagycsalád számított ideális családnak. 1827 táján bizonyára sokan tekintettek elismeréssel Szántó István jobbágygazdára, akinek 14 fős nagycsaládja magában foglalta a gazdát feleségével és két neveletlen gyermekével, három házas fiát, három menyét és 4 unokáját. Az 1827. évi jankováci lélekösszeírás 199. számú háznépe, Szántó István nagycsaládja személyi összetételét tekintve a következő képet mutatta:³⁶⁷

---

³⁶⁷ JÁPI. Numerus Animarum, 1827. 199. számú ház

<i>Szántó Istvány</i>	55 éves	[a gazda]
<i>Kováts Örse</i>	44	[a gazda felesége]
<i>Alexius</i>	15	[a gazda házasulatlan fia]
<i>Veron</i>	8	[a gazda leánygyermek]
<i>Szántó István fiú</i>	30	[a gazda házas fia]
<i>Fábián Clara</i>	24	[a gazda menyje]
<i>Joannes</i>	8	[a gazda unokája]
<i>Szántó Antal</i>	25	[a gazda házas fia]
<i>Vantsis Rúzi</i>	24	[a gazda menyje]
<i>Boris</i>	1	[a gazda unokája]
<i>Szántó Joannes</i>	22	[a gazda házas fia]
<i>Ságodi Elisabet</i>	20	[a gazda menyje]
<i>Andreas</i>	2	[a gazda unokája]
<i>Elisabet</i>	¼	[a gazda unokája]

Az 1843. évi jankováci lélekösszeírásból álljon itt a 463. számú ház 17 fős nagycsaládja, amely Csizmadia István gazda és három fia összesen négy kiscsaládját kapcsolta egy családközösségbe!³⁶⁸

<i>Csizmadia István</i>	54 éves	[a gazda]
<i>Taskovics Rúzi</i>	50	[a gazda felesége]
<i>Antal</i>	15	[a gazda házasulatlan fia]
<i>Feleséges fia, István</i>	34	[a gazda házas fia]
<i>Pusenszky Anna</i>	32	[a gazda menyje]
<i>Susanna</i>	9	[a gazda unokája]
<i>Rúzi</i>	6	[a gazda unokája]
<i>István</i>	3	[a gazda unokája]
<i>János</i>	1	[a gazda unokája]
<i>Feleséges fia, Mihály</i>	28	[a gazda házas fia]
<i>Gaál Anna</i>	25	[a gazda menyje]
<i>János</i>	3	[a gazda unokája]
<i>István</i>	½	[a gazda unokája]
<i>Feleséges fia, András</i>	26	[a gazda házas fia]
<i>Vörös Susanna</i>	24	[a gazda menyje]
<i>Anna</i>	4	[a gazda unokája]
<i>Julianna</i>	1	[a gazda unokája]

³⁶⁸ JÁPI. Conscriptio Animarum, 1843. 463. számú ház

A nagycsaládok fenntartását, hosszú fennmaradását pártolta az uradalom is, mivel a jól működő, jól vezetett nagycsalád biztosítékot jelentett a jobbágyvagyon, különösen a jobbágyföld felaprózódásának elodázására, a jobbágygazdaság zökkenőmentes üzemeltetésére, az úrbéri kötelezettségek folyamatos teljesítésére.

A város előljárói ugyancsak kedvezően viszonyultak a nagycsaládok fenntartásához. Egyrészt maguk is abból a módosparaszti közegeből vették, amelyben a nagycsalád számított az ideális családtípusnak. Másrészt a városi terhek viselésére is alkalmasabbnak látszott egy egészszelkes jól működő nagycsaládi jobbágygazdaság, mint néhány nehezen élő, vergődő fertályos jobbágy szerény gazdasága.

Házastestvérek nagycsaládjai és a „megosztás”

Több végrendelet arról tanúskodik, hogy a jobbágygazdák még haláluk után is igyekeztek otthon lévő fiaikat egy gazdaságban tartani. Ezért mindig akadtak olyan házak, amelyekben házastestvérek családközösségei éltek.

Szántó Ferenc, miután Ferenc fiát különféle javakkal ellátta, Imre fiát mesterségre taníttatta, lányait kiházasította, 1808-ban úgy rendelkezett, hogy háza, szülöje, egész gazdasága maradjon feleségére, valamint István és József fiaira. A két örökös fiú éljen együtt nagycsaládban, anyjuk „kormányzása” alatt, és csak annak halála után „osztózzanak meg”.³⁶⁹

1837-ben az úriszék elé került a Kosotzky testvérek „megosztásának” ügye. Kosotzky István és Kosotzky Antal testvéreként apjuk halála után 6 évig együtt gazdálkodtak. Kedvezőtlen körülmények miatt sok adósságot halmoztak föl. Amikor „osztályra mentek” külön egyezményt kötöttek a közös adósságok törlesztéséről.³⁷⁰

Sikeresebben gazdálkodott együtt két Csincsák testvér: Csincsák Pál és Csincsák Mihály. Utóbbi 1830-ban egy pénzügyi nézeteltérés miatt levelet íratott az úriszéknek, amelyben felidézte nagycsaládbeli közös gazdálkodásuk éveit: „*Boldogult el hunyt testvér bátyámmal, néhai Csincsák Pállal huzamos esztendőig az egész város tapasztalása mellett, mint egy mást kedvelő két testvérek a' leg nagyobb csendességben együtt gazdálkodván, Isten kegyelméből ... tűrhető vagyont is szerzettünk ... melly javakkal a mult esztendőben fenn írt testvérem fíjával Csincsák János ötsémmel ... meg osztóztunk, és egymástól békességesen külön kenyérre és házban szállottunk, oly meg egyezéssel, hogy az öreg házban én maradtam, János ötsém pedig magának a' jussából vett 1400 váltó forintokon házat.*”³⁷¹ Utólag felerősödött pénzügyi vitájuk során nem tudtak sokáig megegyezni arról, hogy annak idején Pál leányának Rúzsának mennyibe került a nagycsalád által finanszírozott kiházasítása. Végre, 1830. március 23-án az úriszék előtt „kézfogással” ünnepélyesen kiegyeztek.

A sokszor emlegetett *megosztás, osztály*, az úrbéri földet is érintő családi vagyonfelosztás mindig az uradalmi tiszték és városi esküdtek látókörében zajlott. A XIX. század második negyedében már legtöbbször írásban, vagyis *osztálylevélben, osztály egyezségben, egyezséglevélben* rögzítették a felek megállapodását. Az urada-

³⁶⁹ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1845. (F.41.)

³⁷⁰ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 31/1837.

³⁷¹ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 1. tétel. 61/1830.

lom tisztjei és a város előljárói azt igyekeztek elérni, hogy a *megosztás* során életképes jobbágygazdaságok jöjjenek létre, illetve a régi családi gazdaság legalább egy életképes, teherviselésre alkalmas jobbágygazdasággal folytatódjon.³⁷²

A nagycsalád belső békéje és békétlensége

A nagycsaládot a nagytekintélyű, nagy hatalommal rendelkező családfő, a „*pater familias*”, a *gazda* vezette. Ezt a szerepet legtöbbször az együtt élő személyek *ura*, *apja*, *ipa*, *őregapja* töltötte be. Ritkán előfordult, hogy a nagycsalád parancsnoksága az apa özvegyére, a harcias, akaratos, *kardos* gazdasszonyra hárult. Olyan esetekben, amikor már fölöttébb öregek, betegek voltak a szülők, és visszavonulva a gazdálkodástól, együtt, vagy özvegyen, eltartottként „*élődtek*” a nagycsalád kötelékében, illetve, amikor két vagy több vérrokon házaspár alkotta a nagycsaládot, a vezetői tiszttség apai kijelölés vagy egyezmény alapján általában az idősebb férfitestvérre hárult.

A nagycsalád tagjai „*egy karra dolgoztak*”, „*egy kenyéren éltek*”. Mindenki végezte a maga dolgát. A házban, az udvaron, a gazdaságban fegyelem, rend uralkodott. Természetesen előfordultak érdekütközések, vitatkozások, sőt néha veszekedések is.

Az ellentétek kiéleződésének szélsőséges példája lehetett, amikor 1833-ban a Sarankók nagycsaládjában a szüleikkel együtt élő Sarankó József és Sarankó Imre testvérek „*meztimbálták*” egymást, majd József „*bicsakol*” rántott, és megszurta öcscsét, Imrét. A szúrásból szerencsére nem lett nagy baj. A város előljárói 12 pálca büntetés elszenvetésére ítélték Józsefet, Imrének pedig azt tanácsolták, hogy váljon ki a nagycsaládból és zsellérként álljon szolgálatba.³⁷³

A legtöbb ellentétet, bajt, feszültséget, veszekedést a békétlenkedő asszonyok okozták. Az egy háztartásban élő menyek gyakran áskálódtak egymás ellen, könnyen sértő megjegyzésekkel illették menyecske társukat. Sok esetben hozzájárultak ahhoz, hogy férjük kiváljon a biztos megélhetést nyújtó nagycsaládból és szolgálatba állva keresse kenyerét.

Így járhatott Ádám István, néhai Ádám Imre egészelkes jobbágy fia, aki „*jan-kovácsi béres szolga*”-ként 1836-ban panaszkodó levelet íratott az uradalmi inspektor-nak, amelyben előadta, hogy korábban apja nagycsaládjában lakott, de „*...nőink egymással meg nem férhetvén, kénytelen voltam atyám házából elmenni és szolgaként élelmemet keresni.*”³⁷⁴

Kiválás a nagycsaládból

Bármennyire is családszervezési ideálnak számított a nagycsalád, bizonyos helyzetekben a gazda beleegyezésével, támogatásával vált ki a nagycsaládból valamelyik megházasodott fiúgyerek, általában a fiúk legidősebbike. Ilyen helyzet állhatott elő például: 1. Ha a gazdának túl sok fia született, akik nehezen fértek volna egy gazda-

³⁷² BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 32/1837., 46/1837., 28/1837., 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1845. (F.56., 57., 58., 59.)

³⁷³ BL. V. 342/a. Tj. kv. 1833. december 14. 119. szám. 54. pag.

³⁷⁴ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 1. tétel. Szn. 1837. (F.20.)

ságban. Ilyenkor az apa a legidősebb fiút könnyen útjára bocsátotta. 2. Ha a legidősebb fiú túl ambiciózusnak, önálló gondolkodásra föltöbb alkalmasnak bizonyult. Mindez tetőződhetett a földesúri szimpátiával, támogatással, úrbéri föld uradalmi adományozásával, vételének engedélyezésével. 3. Ha a legidősebb fiú vagy annak felesége nehezen *düllőzött* más családtagokkal és távozásuk árán békesség teremtdött. 4. Ha a legidősebb fiú előző házasságból származott, a gazda pedig viszonylag fiatal lévén, második vagy harmadik feleségével, a fiú mostohájával, még hosszú időt tölthetett gazdasága és nagycsaládjá élén.

Amikor a házas fiú apja jóváhagyásával hagyta el a *tőkeházat*, vagyis a felnevelő nagycsaládot, és apjának volt akarattal párosult gazdasági ereje a támogatáshoz, a gazda szerepét betöltő apa megfelelő módon „kiházásította” fiát, föld és gazdasági eszközök átadásával biztosította önálló gazdálkodásának elkezdését. A nagycsaládból való efféle kiválást így emlegették 1833-ban egy úriszékhez írt panaszlevélben: „*Komáromi György maga karjára bocsájtá Istvány fiát*”.³⁷⁵ A családból való kiválást, az önálló létfenntartás elkezdését 1810-ben is a „*maga kezére fordul*” kifejezéssel illette a jankováci tanácsi jegyzőkönyv fogalmazója.³⁷⁶

Pető János módos malmos jobbágygazda 1824. évi testamentumában így emlékezett meg nagycsaládból kivált „*kielégített*” fiáról, Józsefről: „*Josef fiam, házból, ¼ földel, 4 kotsis lóval, minden szerszámostul ki van elégitve, mellette adtam nékie 2 tehenet, ... egy jó szállót, ... 1-ső esztendei portioját ki fizettem.*”³⁷⁷

Az Ádám nemzetség 1836-1837-ben zajlott vagyoni peréből látható, hogy Ádám Ferenc korán kivált a közös gazdaságból. „*Elválakozása*” alkalmával a család javaiából harmadrészt kapott: 3 ökröt, egy szekeret, egy *ötödfü* tinót „*ház jusban*”, két lovat, kocsit, egy két esztendős üszőt, 18 birkát, egy öregebb és egy újabb szálló harmadát.³⁷⁸

Szántó Ferenc jobbágygazda 1808. évi testamentumában olvasható, hogy Ferenc fia kiházásítva vált ki a nagycsaládból: „*Ferentz fiamat, hogy meg házósítottam, azonnal házat vettem nékie, 2 lovakat és kotsit, szállótis vettem nékie, választva attam egy tehenet, 20 mérő buzát, 12 mérő zabot, 8 mérő árpát, 12 zsák cséves kukoritzát, egy sertést hizlalni valót és ezeken kívül holmi házi eszközöket.*”³⁷⁹

Az Ágoston-fiak és anyjuk egyezséglevelében az *osztály* lebonyolítására felkért uradalmi inspektor felidézte a korábban önállósodott fiú, Ferenc „*kielégítésének*” módját: „*Ferentz fiú ... 1831-dik esztendőben a' háztól elmenvén, kapott mindennek ¼ részét, ú.m. két lovat vasas kotsival együtt (: az egyik ló tehen helyett adatott :), húsz birkát, egy százhet borozda szállót. Ezen kívül vétetett neki egy ház fél sessioval egy száz negyven forinton váltó czédulában, melynek meg igazítására szinte annyi a közösből fordított.*”³⁸⁰ Jellemző, hogy az egyezségben nem esett szó örökölt, adott úrbéri földekről. Magyar Imre inspektor számára természetes volt az urbáriális birto-

³⁷⁵ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. 34/1833.

³⁷⁶ BL. V. 342/a. Tjkv. 1810. november 3. 20. szám. 9. pag.

³⁷⁷ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 3. tétel. 51/1825.

³⁷⁸ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 1. tétel. Szn. 1837. (F.20. j.)

³⁷⁹ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1845. (F.41.)

³⁸⁰ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 32/1837. (F.56.)

kok sorsa, hiszen azok az uradalom tudtával és engedelmével öröklődtek. Következésképp, a Ferenc fiúnak adott apai földet sem emlegette, csak a házzal vásárolt fél sessiót. Ezzel szemben a „népi” vallomástevők, Farkas József és *Agostony Örsébet* jankováci lakosok 1840-ben fontosnak tartották a hajdan kapott föld megemlítését: „*Agostony Josef Ferentz fiának, akkor mikor magától el botsájtotta, apai juss ki elégitésében... egy fertál földet, egy lovat, négy pászta szöllőt adott, azon fölül 50 akó hordót, nem különben lak házát fel építeni segítette légyen.*”³⁸¹

A végrendelező gazdák legtöbbször úgy fogalmaztak, hogy „kielégített” fiaikra végrendeletükben már nem hagynak semmit. Így cselekedett 1832-ben öreg Dobos István is, aki korábban ingó és ingatlan javaiból ellátta István és János feleséges fiait. Végrendeletében minden vagyonát jobbra az apai háznál maradó Ferenc fiára hagyta.³⁸²

Mindig akadtak olyan házas fiúk, akik vélt vagy valós sérelem miatt, indulatból, daczból, önfejűségből apjuk akarata ellenére váltak ki a nagycsaládból, és rengeteg nélkülözés, erős presztízsvesztés, zsellérsorba csúszás árán próbáltak meg nagycsaládi háttér nélkül boldogulni. Kevés jóra számíthattak.

Fentebb hivatkoztam már Ádám Istvánra, aki panaszlevelének tanúsága szerint, felesége béketlenkedései miatt volt kénytelen elhagyni a felnevelő nagycsaládot. Bár apja egésztelkes jobbágy volt, ő a kiválás után béres szolgaként próbálta eltartani családját. Testvére Ádám András, aki türelemmel kitartott a nagycsaládban, jóval árnyaltabban tárta 1837-ben az úriszék elé öccse, István kiválásának történetét. Dramatizált fogalmazású leveléből szinte magunk elé tudjuk képzelni a szakítás pillanatát, a hetyke István felelőtlen vitatkozását betegeskedő apjával: „*Történt ... hogy Édes Atyánk betegségbe esvén, ezen leg bajossabb állapottyában Ádám Istvány ötsém el hagyta, minden sírva tett marasztalásai ellenére is, ... e szavakra fákadva: Itt hagyom, nem húzok s vonok ennyi cselédre. Ezt a sok rongyos épületet nem csinálom. A sok adósságot nem fizetem. Inkább szolgálok s magamnak keresek, mivel úgy is tudom, hogy én nékem ebből semmi sem jut. Édes Atyánk meg bosszankodva világosan ki mondotta, hogy a' mellyikünk ötet akarattya nélkül el hagygya, [azt] minden vagyónából ki rekeszti.*”³⁸³

Az öreg Ádám Imre fentebb idézett elkeseredett kitagadó kifakadása valószínűleg nem csak a saját bánatát fejezte ki, hanem egy Jankovácon bevett életelvet is megfogalmazott. Összecseng vele a jankováci városi tanács egyik 1824. évi állásfoglalása. Akkor Török János, aki 40 esztendeje elhagyta apját, a beteg Török Lőrincet, részsedést kért az apai vagyomból bátyjától, Török Józseftől. Az úriszék kikérte a város véleményét. A városi „bírák és esküdtek” tanúsították, hogy „*Török János ... 40 esztendeje ... édes attyát Török Lőrinczet nyomorúságiban ottan hatta, mindég magának keresett és szerzett*”. Az úriszék számára határozottan megfogalmazták az előljárók, hogy Török Jánosnak nincs erkölcsi alapja ahhoz, hogy testvérétől, az apa mellett végig kitartó Török Józseftől bármit követeljen az apai vagyomból.³⁸⁴

---

³⁸¹ BL. 607/a. 4. doboz, 7. tétel. 3/1845.

³⁸² BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 54/1837. (F.50.)

³⁸³ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 1. tétel. Szn. 1837. (F.20.)

³⁸⁴ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 3. tétel. 45/1825. (F.60.)

Azok, akik kiváltak a nagycsaládból, rendszerint elégedetlenek lettek a családi vagyon felosztásával. Ha annak idején kaptak is „kielégítést”, vagyonrészt, többet kívántak. Titkolt vagy leplezetlen irigységgel néztek a „*tőkeháznál egy kenyéren*” lévőkre, a *tőkén* élőkre, a *tőkegazdákra*.³⁸⁵ Ha távozásuk alkalmával nem kaptak semmit a családi vagyonból, méginkább törték magukat a jogosnak vélt juss után. Vágyaikkal fondorlatos ötletek felsorakoztatása útján sokszor ostromolták az úriszékét. Legtöbbször a nagycsaládban végzett sokévi munkájuk jutalmát követelték.

Fenyvesi András 1831-ben azt írta az úriszéknek, hogy feleségével együtt 21 éven át dolgozott apja gazdaságában, fölvirágoztatta azt, majd nyolctagú családjával távozott onnan. Elválásakor „szépen” kapott a felhalmozott javakból, de az „ősi vagyonból” és bizonyos felgyülemlett pénzekből nem részesült.³⁸⁶

Taskovics *Rúzs*i, Szíli Imre hitvese 1826-ban többek között amiatt panaszkodott apósára, hogy a Szíli nagycsaládban végzett 9 évi fáradozásáért nem kapott tőle megfelelő mértékű jutalmat.³⁸⁷

Zámbó András 1836-ban „*béres bért*” követelt apósától, illetve annak halála után anyósától, Ádám Jánosné Harkai *Rúzs*itól, amiért négy esztendeig dolgozott Ádám János családközösségében.³⁸⁸

Nagycsaládok újjászervezése, új nagycsaládok létrehozása

A nagycsalád változékonysága nemcsak a felbomlásokban, megosztásokban, kiválásokban nyilvánult meg, hanem új nagycsaládok születésében, családközösségek újjáalakulásában, nagycsaládba lépésekben is nyomon követhető. Sietek kijelenteni, hogy itt a nagycsalád alakulásának nem azzal a fölöttébb egyszerű és gyakori formájáról lesz szó, amikor a kiscsaládban élő házaspár megházasodott fia apja házában maradt a menyecskével együtt, és ezáltal nagycsalád keletkezik. Itt olyan esetekről lesz szó, amikor két külön élő vérrokon kiscsalád, valószínűleg úrbéri, gazdasági megfontolásokból összeköltözött, „egy kenyérré ment”, kettőből egy, erős nagycsaládi gazdaságot hozott létre.

Szíli Imre hitvese Taskovics *Rúzs*i 1826-ban fájdalmas panaszlevelet íratott a főszolgabíróknak. Ebben nem csak nagycsaládból való kiválásról, hanem nagycsaládba való visszatérésről is szó esett. Szíli Imre 1815-ben vette feleségül Taskovics *Rúzs*it, és annak rendje-módja szerint apja nagycsaládjába vitte. Két év múlva azonban a „*sok izetlenség*” miatt, a fiatal pár kivált a Szíli familia gazdaságából, és a fiatalasszony apja által épített házba költözött. Szíli Imre és felesége 19 hetet töltött el saját házában, majd a fiatalember apjának siránkozó kérésére, visszatért a Szíli-házba. A nagycsaládba lépést azért szorgalmazta a Szíli család feje, mert magát már öregnek, másik fiát pedig túl fiatalnak érezte a rendszeres mezőgazdasági munkára. Szíli Imre és felesége újabb 9 esztendőt töltött el a korábban elhagyott, de újjáalakított családközösségben, mígnem a kisebbik Szíli-fiú 1826-ban el nem kergette őket a háztól.³⁸⁹

³⁸⁵ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. 7/1837., 3. doboz, 5. tétel. 62/1837., 66/1837.

³⁸⁶ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 2. tétel. 11/1831.

³⁸⁷ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 1. tétel. 58/1830.

³⁸⁸ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 4. tétel. Szn. 1836. (F.25.)

³⁸⁹ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 1. tétel. 58/1830. (F.6.)

Zámbó András 1836-ban arról panaszkodott az úriszék előtt, hogy apósa hízelkedő kéréseinek engedve feladta önálló féltelkes gazda helyzetét. „*Összeállt*” felesége apjával, vóként belépett annak nagycsaládjába. Gazdaságát egyesítette apósa gazdaságával. 4 év után nyilvánvalóvá vált, hogy a körülmények kedvezőtlen alakulása miatt rosszul járt. Nagy anyagi veszteség érte. Ádám János idősödő egészszelkes nagygazda azért kérte vejét, hogy „álljon össze” vele, mert házas fia, István meghalt, így „*cselédtelemek*” érezte magát. Zámbó András vó a nagyobb gazdaság lehetőségeiben bízva költözött össze apósával és anyósával. Talán sikeres is lett volna közös gazdálkodásuk, de előre nem látott egyéni tragédiák szóltak közbe. Zámbó András felesége, Ádám János immár egyetlen gyermeke szülés közben meghalt. Zámbó András gyorsan újra megnősült. Ez nem igazán tetszett Ádám Jánosnak, el is tanácsolta az új párt a nagycsaládból. Jó úton jártak, hogy az anyagi javakról megegyezzenek, amikor 1836-ban Ádám János kolerában meghalt. Özvegye, Harkai *Rúzi* hallani sem akart veje követeléseinek teljesítéséről. Így Zámbó András kénytelen volt az úriszékhez fordulni azoknak a gondoknak a megoldása érdekében, amelyek a nagycsaládba állás kalandjával függtek össze.³⁹⁰

Özvegysors és újraházasodás a nagycsaládban

Az özvegygé válás, az özvegysors, az özvegyek nagycsaládbeli helyzete sokszor és sokféleképpen előkerült az úriszéki iratokban. A szerteágazó témakör többek között az alábbi kérdéscsoportokból áll össze: 1. Özvegy gazda, özvegy gazdasszony a nagycsalád élén, 2. Gazdafunkcióból visszavonult, eltartott idős özvegy a családközösségben, 3. Szolgasmélyzetet helyettesítő, „segítő”, vagy eltartott rokon özvegy a családközösség kötelékében, 4. Az özvegyen maradt házastárs örökösödése, külön vagyona, 5. Újraházasodó gazdák és gazdasszonyok, 6. Újraházasodó özvegy vők és menyek, 7. Fiatal özvegy családtagok (menyek, ritkábban vők) küzdelme, kiválása a nagycsaládból.

A fenti kérdéskörök együttesen egy külön könyv témáját adhatnák. Most itt csak a 7. és az 5. jelzésű kérdéskörökkel foglalkozom fölöttébb röviden.

A jankováci úriszéki iratokban gyakran előbukkannak olyan panaszlevelek, amelyeket fiatal özvegyek, elsősorban özvegy menyecskék írtak amiatt, hogy fiatalon elhunyt férjük nagycsaládjában méltatlan bánásmódban van vagy volt részük.

Samu Róza, Jelenits András özvegye 1828-ban levélben panaszolta az úriszéknek: 6 évig lakott néhai férjével, annak nagycsaládjában. Most, hogy a férje meghalt, két hét után „*megváltakoztak*”. A Jelenits familia alig szánt neki valamit. Az „*öregeb-bik ura*” vagyis a férje idősebb testvére, Jelenits József a családi vagyonból ki akarja semmizni.³⁹¹

Fájdalmas panaszlevelet íratott 1829-ben az uradalmi fiskálisnak Fenyvesi *Panna*, a fiatalon elhunyt Csernók Gergely teherben maradt özvegye, amelyben előadta, hogy „*napa asszony*”, vagyis anyósa, valamint férje némely atyafiai ki akarják forgatni néhai házastársa csekély vagyonából.³⁹²

³⁹⁰ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 4. tétel. Szn. 1836. (F.25.)

³⁹¹ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 3. tétel. 12/1828.

³⁹² BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. 1829. (F.7.)

Mészáros Katalin, Dobos József fiatal özvegye 1819-ben az úriszék előtt pereskedett apósával, Dobos Istvánnal. Két „neveletlen” kiskorú gyermeke érdekeit igyekezett védelmezni. Felhántorgatta, hogy amikor férje halála után kivált a Dobosok nagycsaládjából és férjhez ment Farkas Györgyhöz, apósa nem ajánlotta föl unokái tartását, nevelését, ezért gyermekeit magával kellett vinnie, és új családjában az új férje neveli őket.³⁹³

1820 januárjában a városi tanács előtt barátságos egyezséget kötött öreg Fenyvesi Mihály a két évvel korábban elhunyt Mihály fia özvegyével, Horváth Erzsébettel, aki az egyezés idején már apja házában lakott. A fiatalasszony öt évet töltött és dolgozott férjével együtt Fenyvesi Mihály nagycsaládjában. Volt apósa az „*öt esztendei fáradságára nézve*” 100 forinttal jutalmazta. A menyecske más követelésekről lemondott, de „*árvájának jussát fenntartotta*”. Az öreg gazda fogadta, hogy árva unokáját, mint annak „*másik apja*” „*ruházza és tartja*”.³⁹⁴

A XIX. század első felében az özvegyen maradt családfő szerepű gazdák és gazdasszonyok különösen nehezen boldogultak házastárs nélkül. Az özvegyé vált férfiak sűrűn asszony kellett, aki vezette háztartását, főzött és mosott, nevelte, gondozta elárvult gyermekeit. Az özvegyasszonynak férj kellett, aki gondoskodott megélhetéséről és gyermekei neveléséről, ruházásáról. Következésképp, házastársuk halála után az öregnek még nem tekinthető, középkorú özvegyek általában gyorsan újra házasodtak. Ebben fontos szerep hárult a *kommendáló* asszonyokra, akik az özvegy gazdáknak gyorsan feleséget szereztek, az özvegyé vált asszonyokat pedig Jankovácon vagy a környéken igyekeztek asszonyra váró férfi családjába juttatni.

Az úriszékhez írt leveleikben az asszonyok több esetben is úgy emlegették második vagy harmadik férjhezmenetelüket, mint sorsuk szerencsésjét.

A férfiak újraházasodásának gyakorlati előnye öreg korukban, illetve haláluk után ütött vissza. A különböző asszonyoktól származó gyerekek örökösödési igényeit, juss utáni olthatatlan vágyát nehéz volt igazságosan kielégíteni. Sok munkát adott az úriszéknek és a városi eljárásnak, hogy egy-egy gazda más-más házasságából származó örökösöknek, illetve az első házasságból származó gyerekek és a második asszony vagyoni vitáit elsimítsa.

Némely özvegyasszony gyors férjhezmenetelét bizonyos körülmények közepette anyagi megfontolások késleltethették. Több férfi végrendeletében olvasható olyan feltétel, hogy néhány jövedelemforrást, kedvezményt addig élvezhet az özvegye, amíg az ő nevét viseli. Édes Erzsébet, ifjú Horváth Péter özvegye is, amikor 1817-ben válaszolt anyósa, Pap Erzsébet, özvegy öreg Horváth Péterné vádjaira, utalt erre: „*Az eladott vagyomból bėjött pénzt [a város] az Árvák Gyám Attya gondviselése alá bízta, úgy hogy míg mi özvegyek uraink nevét viseljük és árváim fel nem nyőnek, az interest esztendőnként egyformán élelmünkre és ruházatunkra fordíthassuk.*”³⁹⁵

A jankováci özvegy férfiak mellé nem csak *jankai*, hanem *bikityi*, *zombori*, *tatházi* asszonyok is kerültek második és harmadik feleségnek. A legtöbb özvegyasszony gyereket is hozott magával a házasságba. Öreg Horváth Péterné Papp Erzsébet öt gyermeket hozott öreg Horváth Péter házához, amikor annak második felesége lett.

³⁹³ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 24/1819. (F.3.)

³⁹⁴ BL. V. 342/a. Tjkv. 1820. január 23. 186. szám. 228–229. pag.

³⁹⁵ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 13/1817. (F.2.)

Az öt gyermeket öreg Horváth Péter nevelte, ruházta, tartotta. Kiházásította őket, majd végrendeletében is megemlékezett róluk.³⁹⁶

Ádám György, amikor 1836-ban második felesége, Tóth *Rúzi* kolerában meghalt, harmadjára egy ötgyerekes asszonyt vett el feleségül. Ragaszkodott a Tóth *Rúzi* által szült János fiúcska neveléséhez is.³⁹⁷

A másodszer és harmadszer férjhez menő özvegyasszonyok ruhákat, házi eszközöket, állatokat, terményeket, élelmiszereket, pénzt vittek magukkal előző háztartásukból. A család, a szomszédok, általában a „népi emlékezet” igyekezett pontosan számontartani az asszonyok hozott javait. Ha sok év múlva vita támadt, szükség esetén tanúk bizonyították és pontosan felsorolták, mivel gyarapította új férje gazdaságát, háztartását a másodjára, harmadjára elvett asszony. 1803-ban Zámbó János jankováci jobbágy *tatházi* özvegyasszonyt vett el feleségül. Oláh Katalin, Barna Márton *tatházi* lakos özvegye, férje halála után két hónappal Jankovácra költözött. Megkezdte közös életét Zámbó Jánossal és családjával. 18 év múlva 1821-ben vita támadt Zámbó János hagyatéka, különösen végrendelete körül. A jankováci elöljárók igyekeztek információkat gyűjteni Tataháza község elöljáróitól arról, hogy mit hozott magával annak idején Oláh Katalin. A *tatházi* elöljárók és a felsorakoztatott tanúk 1821-ben kiválóan emlékeztek arra, hogy 1803-ban Barna Márton özvegye, Oláh Katalin a következő javakat vitte el Tataházáról Jankovácra a „második urához”: zab áráként 60 forintot, 70 kereszt búzát, újabb 250 forintot, 18 pesti mérő szemes búzát, egy tehenet fiával, három szalonnát, 2 sertés hús aprólékját, egy öreg sertést 4 malacával, sok házi eszközt. A *tatházi* elöljárók a Zámbó Jánoshoz vitt javak értékét pontos számításokkal 863 forintra becsülték.³⁹⁸

Öregtartás

Az úriszékhez írt levelekben, az úriszéki ítéletekben, a városi tanácsi határozatokban és a végrendeletekben viszonylag sok szó esett a gazdálkodás és a nagycsaládi háztartásvezetés gyakorlati teendőitől visszavonult öregek eltartásáról. A dolog természetéből következően elsősorban a kesergésre, sértődöttségre, dohogásra mindenkor hajlamos öregek panaszai adtak sok munkát az úriszéknek és a városi tanácsnak.

Az öregek parttalan panaszkodását, civakodását, elégedetlenkedését leginkább Ágoston Ferenc özvegye Kalló Ilona példáján lehetne bemutatni, de újra és újra felbukkanó ügyének fordulatai külön tanulmányt töltenének meg. Itt azonban csak néhány elemét villantom föl a hosszadalmas, kusza, tekervényes asszonytörténetnek.

1824-ben Ágoston Ferenc jankováci egésztelkes, 4 ökrös, 4 lovas módos gazda végrendeletet íratott, amelyben kimondatlanul azt kérte, hogy halála után gyerekei együtt gazdálkodjanak. „*Ezen gazdaságomban hagyom az hűtvösömet Gazdának és fölvigyázónak*” – rendelkezett. A későbbi időkre gondolva azt kívánta, hogy ha a fiútestvérek nem élnének békességben együtt, osszák fel a vagyont négy részre úgy, hogy „*az Öreg Asszony holtáig a házban maradjon*”. Fontosnak tartotta, hogy özvegyének „*esztendőnként 12 akó szín bor ruházattýára fönt tartasson és ki adasson*”.

³⁹⁶ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 13/1817. (F.2.)

³⁹⁷ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. 14/1837. (F.23.)

³⁹⁸ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 3. tétel. 50/1825. (F.43. jegyzet)

A Kalló Ilona által vezetett nagycsalád 1831-ben valószínűleg bomlásnak indult. Akkor távozott a családközösségből a Ferenc fiú, aki magával vitte a gazdaság javainak egynegyedét. Kikapta a részét az „*elválakozni*” szándékozó György fiú is. Kalló Ilona a Lőrinc fiúval maradt a közösen birtokolt házban úgy, hogy kettejük gazdaságának működtetése jobbra Lőrincre várt. 1835-ben Magyar Imre uradalmi inspektor előtt egyezséget kötött a három Ágoston-fiú és özvegy anyjuk Kalló Ilona.

Megegyezés tehát született, de békesség nem lett Kalló Ilona körül. 1837-ben már Lőrinc fiára és annak feleségére panaszkodott. Mint íratta: tovább „*véle sinlődni nem akarok*”. Kérte a főszolgabíró, hogy utasítsa Lőrinc fiát évi eltartási járadék fizetésére. A jankováci úriszék 1837. évi 33. számú ítélete úgy intézkedett, hogy Ágoston Lőrinc évente adjon az anyjának „*egy mérő búza vetés után való termést ki nyomtatva, két mérő árpát, három zsák foszott tséves kukoritzát, 's egy esztendő sűdő malatzot.*”

1845-ben Kalló Ilona végrendeletet íratott, amelyben minden személyes vagyonát, elsősorban 104 *borozda* szőljét Miskolczi Pálné Ágoston Katalin és Marátszi Mihályné Ágoston *Örzse* lányaira hagyta, mivel hat hét óta betegségében ők gyámoltják, gondozzák. Előre láthatóan lányai fogják eltemettetni is.³⁹⁹

Azoknak az öregeknek, akiknek nem volt fiuk csak lányuk, idő múltával a vejükkel gyűlt meg a bajuk.

Zámbó Pál jankováci féltelkes jobbágy özvegye, Makkai Erzsébet férje halála után felosztotta a családi vagyon nagy részét három férjzett leánya között. „*Összeszállt*” Katalin leányával, illetve annak férjével, Vincze Jánossal. Házvétellel, gabonával támogatta a fiatalokat, abban a reményben, hogy vejének családja élete végéig eltartja és halála után eltemetteti. 1845-ben váratlan fordulat történt. Meghalt Zámbó Katalin, Makkai Erzsébet leánya és Vince János új feleséget hozott a házhoz. A régi feleség idős anyjának, Makkai Erzsébetnek a sok molesztálás miatt megkeseredett az élete. A veje még a házból is „*kiverte*”. Akkor fordult nagy panaszával az úriszékhez.⁴⁰⁰

Horváth József Balog féltelkes jobbágy özvegye, Ragadics *Örzse* is kénytelen volt a vejére, Váci Mihályra panaszkodni az úriszék előtt 1847-ben. Férje halála után egyetlen leánya férjét, Váczi Mihályt „*vette magához*” gazdasága „*kormányzására*”, a gazdálkodás gyakorlati feladatainak végzésére. Váczi Mihály ambiciózus vőként jól kezelte a rábízott vagyont. Bő gyermekáldás kísérte házasságát. Az 1840-es évek közepére népes nagycsalád kerekedett körülötte. Az öregedő Horváth József Balogné Ragadics *Örzse* viszont egyre inkább úgy érezte, hogy veje méltatlanul bánik vele. Az úriszékhez íratott panaszlevelében többek között azt kérte, hogy a házból, a fél telek földből, a szőlőből tiltsa ki az uradalom a vejét, és őt helyezze újra azok birtokába. Az uradalom természetesen nem teljesített egy ilyen kérést, hiszen számára nem a gazdálkodásra alkalmatlan, panaszkodó öregasszony, hanem a nagycsaládot vezető, vagyis férfi munkaerővel jól ellátott, eredményesen gazdálkodó vő jelentette a gazdasági, úrbéri tényezőt, a földesúri és állami kötelezettségeket teljesíteni tudó telkes jobbágyot. Ezért Kerekes Sándor uradalmi ügyész olyan egyezséget fogadtatott el Horváth József Balog özvegyével, amelyben az idős asszony csak „*ősi szőljét*” tartotta

³⁹⁹ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 33/1837., 32/1837., 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1845. (F.55., 56.)

⁴⁰⁰ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1846. (F.29.)

meg magának, a házat, a fél teleknyi földet, egy másik szöllőt, a birkákat és a gazdasági eszközöket átadta vejének. Ugyanakkor emberiességi okokból az 1847. évi családi egyezséget fogalmazó uradalmi ügyész kötelezte Váczi Mihály jobbágyot, hogy öreg anyósának rendszeres évi ellátást adjon. A megállapodás szerint Ragadics *Órzsé* élete végéig évente a következőket kapta vejétől járadék gyanánt: 2 mérő kétszeres búzát, 2 mérő kukoricát, 2 mérő árpát, egy hizott sertést, 8 font sót, három kocsi szalmát fűteni, lakbér fejében 16 forintot.⁴⁰¹

3. ÖRÖKLÉS ÉS VAGYONÖRÖKÍTÉS

Törvény és szokásjog kötelékében

Nehézségek, feszültségek

A magyarországi feudalizmus utolsó fél évszázadában a rendi társadalom törvényei, valamint alföldi – bácskai – jankováci szokások egyaránt befolyásolták a jankováci jobbágyok öröklését és vagyonörökítését. Komplikálta a helyzetet, hogy a magyar országgyűlés 1840-ben alkotott először törvényt, az 1840. évi VIII. törvénycikket, a jobbágyok örökösödéséről.⁴⁰² 1840 előtt évszázadokon át a jobbágyok öröklésével, vagyonörökítésével kapcsolatos perekben a bírák a Werbőczy István Tripartitumában összefoglalt nemesi jogot próbálták alkalmazni.⁴⁰³ Ez sok nehézséggel, ellentmondással, vitával járt. A jobbágyok örökösödéséről szóló 1840. évi törvény megjelenése újabb feszültségeket okozott, elsősorban azzal, hogy néhány esetben a törvény szava szembe ment a szokással. Elég itt a leányöröklés példájára utalnom. A törvény kimondta, hogy a leányok egyformán örökölnek fiútestvéreikkel. Ezzel szemben a helyi szokás Jankovácon, miként több ezer magyar városban és faluban, a leányok méltó kiházását, illetve a föld és a termelőeszközök férfiági örökítését tartotta követendő gyakorlatnak. Az 1840. évi törvény hangsúlyozta az „ősi jószág” örökítésbeli szerepét, ami hatalmas családi vitákra adott lehetőséget, értelmezési vélemény-különbségeket gerjesztett, rosszindulatú támadásokat, vizzályokat serkentett.

A korszakváltó 1848 előtt egy-két évtizeddel, az 1836-os és az 1840-es jobbágytörvények elfogadásával szinkronban, felerősödött a feudalizmus egyik régi alaptétele arról, hogy a jobbágy által birtokolt föld a földesúr tulajdona, a jobbágy csak a földesúr kegyéből használja azt. Ezzel az egyre többször hangsúlyozott feudális, jogi fikcióval szemben állt a mindennapi élet gyakorlata, a nemzedékekre kiterjedő tartós jobbágyi földbirtoklás, a jobbágyföldek örökítése, adásvétele.

„Ősi jószág” és „szerzett jószág”

Az 1848 előtti törvénykezésben és a mindennapok vagyonörökítési gyakorlatában fontos szerep jutott a vagyon „ősi örökség” vagy „szerzemény” jellegének. *Ősi*

---

⁴⁰¹ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 2. tétel. Ü. Szn. 1847. (F.30.)

⁴⁰² CJH. 1896. 95–98.

⁴⁰³ Vö.: HOMOKI-NAGY Mária 1987. 87.

örökség-nek, *ősi jószág*-nak, *ősi juss*-nak nevezték paraszti környezetben azt a vagyონrészt, amely öregapáról, apáról származott a vagyón birtokosára. *Ősi*-nek tekintettek házat, úrbéri földet, szállásföldet, kertet, szőlőt, esetenként termelőeszközöket és egyéb ingóságokat is. *Szerzett jószág*-nak, szerzeménynek számított az a ház, föld, kert, szőlő, állat és ingóság, amelyet a birtokosa a maga szorgos munkájának jövedelméből vett, cserélt, illetve iparkodásával nevelt, szaporított. A „szerzett jószág”, ha örökítették, természetesen maga is „ősi józággá” változhatott.

Az „ősi” és a „szerzett” vagyón megkülönböztetését azért tartották fontosnak, mert más öröklési szabályok vonatkoztak rájuk. Ezeknek a szabályoknak aprólékos bemutatását mellőzve elég itt arra utalnom, hogy az „ősi” vagyónból valamennyi lezármazottat rész illette. Következésképp, az „ősi jószág” birtokosa vagyona „ősi” részéről nem rendelkezhetett kénye-kedve szerint. Ha megtette, elégedetlen utódai a siker reményében támadhatták meg végrendeletét. A szerzett vagyónról a gazda szabadon végrendelezhetett. Annak a gyerekének adhatta, amelyiknek akarta.

Bármilyen egyszerűnek tűnt az „ősi jószág” és a „szerzett jószág” jogi megkülönböztetése, a mindennapi életben, illetve az úriszék elé került vagyoni perekben rengeteg nézeteltérés, vita zajlott egy-egy vagyontárgy „ősi” vagy „szerzett” jellege körül. Ha egy testvér elégedetlen volt apja végrendeletével és a családi vagyón felosztásának eredményével, azt kellett az úriszék elé tárnia panaszlevélben, hogy valamely vagyontárgy nem „szerzett” hanem „ősi”. Azonnal megindult a vizsgálódás. A panaszosnak bizonyítani kellett, hogy az áhított földet, szőlőt, épületet, állatot, szerszámot nem az örökhagyó szerezte, hanem felmenőjétől örökölte azt. Ha az „ősi” jelleg bizonyítása sikerült, a panaszos számíthatott némi örökségre, ha nem sikerült, az úriszék elmozdította keresetétől. A vagyón „szerzett” jellegének bizonyítása sem volt egyszerű és zökkenőmentes. Régi adásvételi szerződések ritkán álltak a bíróság rendelkezésére. Visszaemlékezésekre, tanúvallomásokra voltak utalva az úriszéki bírák. A gazda vagyonszerzésének bizonyítását komplikálhatta például a nagycsaládjában dolgozó felnőtt fiak hozzájárulása a vagyongyarapításhoz.

Lengyel Mihály utódai, István, Ferenc, János, Imre, Ilona és Anna az 1830-as években több alkalommal is támadták legöregebb bátyjukat, Lengyel Mihályt az úriszék előtt. Azt sérelmezték, hogy Mihály testvérük egyedül örökölte az apai gazdaságot. Ők is követelték részüket, mondván, apjuk gazdasága „ősi” vagyón volt, hiszen öregapjuk Lengyel József hagyta apjukra, Lengyel Mihályra. Kitaró pereskedésüknek lett némi foganatja. Legöregebb testvérük, ifjabb Lengyel Mihály kénytelen volt egyezségeket kötni testvéreivel.⁴⁰⁴

Zdravec Bertalan féltelkes jankováci jobbágy 1829-ben jórészt József fiára hagyta gazdaságát. 1836-ban menyecskelánya, Zdravec Ilona megtámadta apja végrendeletét. Azt állította, hogy a Józsefnek hagyományozott gazdaság ősi örökség volt, következésképp apja hibát követett el, amikor egy fiát jelölte ki fő örökösül. Zdravec Ilona azonban iparkodása ellenére nem tudta bizonyítani apja vagyónak „ősi jószág” jellegét, ezért az úriszék nem teljesítette kérését.⁴⁰⁵

Kocsis József és Kocsis Erzsébet testvérek 1836-ban panaszt tettek az úriszék előtt amiatt, hogy apjuk annak idején vagyona többségét István testvérükre hagyta.

⁴⁰⁴ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 4. tétel. Szn. 1841. (F.27.)

⁴⁰⁵ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 47/1837. (F.47.)

Azt bizonygatták, hogy apjuk, Kocsis András vagyona „ősi juss”-nak számított, mivel házáat, szöllejét, fél jobbágytelkét, kocsiját, lovait apjától, vagyis a panaszosok öregapjától örökölte. Megítélésük szerint nem lett volna joga úgy végrendelkezni, ahogy hagyatkozott. Az úriszék valószínűleg helyt adott a keresetnek. A peres felek a város előjárói előtt egyezséglevelét íratásával kiegyeztek.⁴⁰⁶

1836-ban a Varga testvérek, Pál, Ilona, *Roza* és *Erzse* az úriszéken megtámadták apjuk, Varga Antal végrendeletét. Azzal érveltek, hogy apjuk vagyona jobbra „ősi örökség”-nek számított, következésképp, a végrendelező nem hagyhatta volna javának többségét János fiára, a többi gyereke kirekesztésével. Az úriszék valószínűleg latolgatta az „ősi jószág” és a végrendelet súlyát, primátusát, majd adott némi igazat a panaszkodóknak. Ajánlására a peres felek 1837-ben kiegyeztek. Az időközben elhunyt Varga János özvegye vállalta, hogy fejenként 60 forintot fizet a juss után sóvárgó négy panaszosnak.⁴⁰⁷

Horváth János Kudari utódai 1810-ben úgy osztottak meg egy nagyanyjukról rájuk maradt „ősi szőlőn”, hogy István „megváltotta” a többi örökös részét. Ferencnek 600, Jánosnak 600, Erzsébetnek 100, Katalinnak 100 forintot fizetett. A meghalt Anna gyermekeiről, a vagyonfelosztás során, nem először, „megfeledezett”. Így lett úriszéki ügy a Horváth Kudariak osztozkodásából.⁴⁰⁸

Leányöröklés, a lányok kiházásítása

A jobbágyok örökösödéséről intézkedő 1840. évi VIII. törvény 2. paragrafus⁴⁰⁹ nagyon határozottan állást foglalt amellest, hogy a törvényes fiú- és leányutódok egyenlő mértékben, egyformán örököljenek. Ez a vagyonfelosztási elv talán azért hangsúlyozódott a törvény szövegében, mert már a törvényalkotók számára is nyilvánvaló volt, hogy a lányok örökléséről megfogalmazott új szabály, mint leendő elvárás szembe megy a magyar parasztság leányöröklési jogszokásaival. Ennek a szigorú öröklési előírásnak a szokottnál jóval nehezebben lett foganatja. 1848 előtt újra és újra felbukkantak az új törvény és a több évszázados jogszokás elkerülhetetlen ütközéseinek nyomai. Valószínűleg még 1848 után is sok időnek kellett eltelni, amíg a paraszti élet természetes részévé vált az új öröklési mód.

A XIX. század közepén, főleg az 1840-es években, két szemlélet ütközése jellemezte a leányöröklés írott levéltári dokumentumait. Egyik oldalon állt a törvény, az egyenlő öröklés ideájával, amit korszerűnek és igazságosnak hirdettek az igazságszolgáltatás apostolai. Vele szemben élt a jogszokás, a fiúöröklés elsőbbségének hangsúlyozásával és a leány-kiházásítás gyakorlatával. Utóbbi alap gondolata sem volt elavultnak és igazágtalannak tekinthető a jobbágytársadalom viszonyai között.

A magyarországi jobbágytársadalomban, így Jankovácon is, a XVIII-XIX. században a jobbágygazdák és földesuraik egyaránt arra törekedtek, hogy a jobbágygazdaságok minél kevésbé tagolódva öröklődjenek. Ennek érdekében úrbéri földet és ter-

⁴⁰⁶ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 1. tétel. Szn. 1837. (F.22.)

⁴⁰⁷ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 43/1837. (F.24.)

⁴⁰⁸ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 3. tétel. 46/1825. (F.5.)

⁴⁰⁹ CJH. 1896. 95.

melőeszközöket csak a fiúutódok örökölték. Aki tehette, a fiúörökösök számát is csökkentette, például taníttatással, kézművesnek adással. A lányokat viselhető ruhafélékkel, ágyi ruhákkal, egy-két jelképes állattal, valamennyi pénzzel, esetleg szőlőfölddel kiházasították.⁴¹⁰ A fiúk öröklésének és a lányok kiházasításának jogszokása azért tűnt igazságosnak, mert egy-egy falu egész társadalmát szemlélve a leányokat ért veszteség társadalmi szinten kiegyenlítődőtt. Optimális esetben ugyanis a kiházasított gazdalan olyan gazdalegényhez ment feleségül, aki ház, földek, állatok, szerszámok formájában előbb-utóbb részt kapott a saját családja gazdaságából. Így a leány megélhetése biztosítva volt apósa nagycsaládjában, illetve férje gazdaságában. Nem a vakvilágba küldték férjhez szülei, termelőeszközök öröklése nélkül. Ez az átgondolt és jól bevált öröklési rendszer biztosította, hogy életképes jobbágygazdaságok működjenek a falvakban és az agrárvárosokban. A lányok egyenlő öröklése esetén a vagyona-prózódás veszélyének fenyegető kényszere valószínűleg a ténylegesnél korábban elindította volna a születésszabályozás, az egyke divatját.

Az úriszéki perekből a sok ellentmondás, nehézség ellenére, némi képet alkotunk arról, hogy a XIX. század első felében mit kapott egy leány a férjhezmenetelkor szüleitől, illetve mibe került egy leány kiházasítása a parasztcsaládnak. A perbeli levelekben gyakran emlegették a leányok hozományát, kiházasítási költségeit, márcsak azért is, mert még a lányok egyenlő öröklésének hívei is elismerték, hogy a kiházasításkor kapott javak értékét be kell számítani az örökségbe.

Csincsák Mihály jankováci jobbágy a Csincsák nagycsalád felbomlását követő vita során 1830-ban részletes kimutatást készített arról, hogy mibe került az egyik Csincsák testvér leányának, Csincsák *Rúzsának* a kiházasítása a hajdani nagycsalád költségvetése számára. A lista szépséghibájának tekinthető, hogy keverednek benne a hozományként kapott javak és a lakodalmi kiadások. A kétféle kiadás azonban értelemszerűen szétválasztható, ezért a jegyzéket érdemes szó szerint idéznünk:

„1. Egy almáriumért 40, 2. Posztó lékriért 40, 3. Ködmön és szoknya 30, 4. Étek- 's italba való méz 50, 5. Egy tehén 100, 6. Muzsikusok bére 75, 7. Pálinka 60, 8. Bor ára 100, 9. Két szoknya és kendő 115, 10. A búza 12 mérő 120, 11. Konyhára meg a szakátsnak 60, 12. Pántlikáért és bokrétáért 60, 13. Láda 16, 14. Holmi aprólékos költség 100.”

Összesen 966 forint „váltóban”⁴¹¹

A Miskoltzi Ferenc féltelkes jankováci jobbágy hajdani javairól folytatott vizsgálat egyik visszaemlékező tanúja, Vantsik Örzse, 26 éves menyecske vallotta 1844-ben: „*Miskoltzi Rozá[t] Czeglédi Mártony hitessé[t], az első férjéhez, Vantsik Menyhárthoz való férjhez menetelekör, az édes atya, Miskoltzi Ferentz, – a lakodalma ki tartatván – illendően férjhez adta. Néki egy dunyhát, derekajt, öt vánkust, négy lepedőt, egy abroszt, törüközöt, tisztességes ruházatot és egy új ládát adván, ezekkel ki elégítette légyen. Ezt pedig a Tanú onnand tudja, minthogy a nevezett Miskoltzi Roza testvérbátyának felesége volt és az atya házához hozatott férjhez.*”⁴¹²

⁴¹⁰ A lányok kiházasítására, a hozomány szerepére: HOMOKI-NAGY Mária 1987. 93.

⁴¹¹ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 1. tétel. 61/1830.

⁴¹² BL. XI. 607/a. 4. doboz, 7. tétel. Szn. 1844.

Dobos Györgynek valószínűleg nem volt fia, csak két leánya, mivel gazdasága javát veje, Nagy János örökölte. A másik leány, *Örsébet*, Vig István felesége, elköltöztén a háztól, 1819 táján, fiúörökös híján, a következő értékes javakat kapta: „egy szöllőt, 4 ökröt, két méneses lovat, két fejős tehenet, 2 harmadfű üszőt, 70 birka helyett 450 forintokat váltóban”. Özvegyen maradt anyjától számíthatott még 30 darab „2 forintos” ezüstpénzre, „2 nagyobb darab aranyra”, 4 „ötödfél forintos aranyra”.⁴¹³

Dobos *Örzse* áldhatta sorsát, hogy fiútestvér nélkül nőtt föl, mert erre való tekintettel különösen bőséges örökségben részesült. Más lányok általában megelégedtek azzal, ha szüleik „felruházták” vagyis viselendő ruhákkal, ágyi ruhákkal, látták el őket. A „felruházás” jelentette legtöbbször a sokat emlegetett „illő kiházásitást”. Utóbbi megfogalmazás valószínűleg magába foglalta a ruha mellé kapott borjút, esetleg tehenet és a juttatott pénzt is.

A XIX. század első felében a hírére, nevére valamit is adó jankováci gazda kiházásítás címén *mentét* vett a lányának. A mente nevű felső ruhadarab valamiféle státusszimbólumként jelenik meg a kor úriszéki irataiban, leveleiben.

A mente társadalmi helyzetet jelző hajdani divatcikk jellegére és egyben sorsára is utalt közös levelében a leánytestvérei által megvádolt Farkas Gergely és Farkas Ferenc 1832-ben: „*Édes anyánk férjhez menetelekor az édes atyától, minthogy akkor divatba volt mentét viselni, mente helyett egy esztendő borjút és öt birkát hozott, az édes anyánk ugyan ezen örökségen, melly akkor 45 forintokat érhetett, nem vett mentét, hanem a' borjút fel hagyván annyira nevedni, hogy meg ellett, mellyet osztán fiával együtt elloptak, a' mi pedig az öt birkát illeti, azt el adván édes anyánk, és ugyan 45 forintokon egy mentét vett, s' ezt csak három évekig hordozván, elhunytá miatt a' leányokra maradt, kik eladván annyok mentéjét, s' az árán fel osztottak.*”⁴¹⁴

1832-ben egy családi vitában emlegették, hogy a Zámbo család egyik leánya férjhezmenetelekor „*mente helyett*” kapott egy bizonyos üszőt.⁴¹⁵

Mente lett abból a borjúból is, amelyet 1844-ben, a Szarvas család osztozkodási perében Hambalkó Péter tanú emlegetett: „*Szarvas Mihály férhez adván Anna lányát, annak adott egy borjút, de az ipa meg szenvedni nem akarván házánál a borjút, azt vissza adta édes atyának, melyért az atya későbbben vett neki egy akkor szokásba volt mentét.*”⁴¹⁶

Amelyik nő a férjhezmenetelekor nem kapott mentét, később igyekezett szerezni. Ifjabb Horváth Péter özvegye Édes Erzsébet 1817-ben többek között azzal is vádolta özvegy anyósát, hogy a férje által testamentomban reá hagyott tehenet eladta és az árából mentét vett magának.⁴¹⁷

Ha fiatalon meghalt a menyecske, a hozományként kapott ruháit, különösen a mentéjét igyekezett visszaszerezni a kiházásító család. Horváth János Kudari leányági unokái panaszolták 1823-ban: „*Édes anyánk férjhez menetele után tsak 6 esztendeig*

⁴¹³ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 2. tétel. Ü. Szn. 1827. Dobos Györgyné Szakál *Rúzs*i végrendelete, 1827.

⁴¹⁴ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 51/1837. (F.26.)

⁴¹⁵ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 1. tétel. Szn. Zámboék.

⁴¹⁶ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 7. tétel. 2/1844.

⁴¹⁷ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 13/1817.

*élt, a' kinek halálakor nagy anyánk Horváth Jánosné boldogult édes anyánk hozományából 1 rása szoknyát, 1 nagy főre való kendőt, 1 pruszlíkot, 4 vánkust, Horváth Ferentz, anyánk bátyja pedig egy mentét nem kevés szomorúságunkra el vittek.*⁴¹⁸

A leány leszármazottak „kielégítésében” sok esetben szerepet kapott a *szöllő*. Ha nem így történt, a leányok követelheték. Panaszuk az úriszék elé is eljuthatott.

Édes Mihálynak 3 fia, 2 egészséges és 1 „nyomorult” leánya volt. Fiai örökölték házát, kocsiját, lovait, teheneit és egyik szöllőjét. Két egészséges lányának férjhezmenetelük alkalmával ágyi ruhákat adott. „Nyomorult” leányának megélhetését egy szöllővel biztosította. A betegeskedő hajadon halála után, 1835-ben a férfitestvérek eladták a gazdátlanul maradt szöllőt 350 forintért és az árát egymás közt fel akarták osztani. A két asszonyként élő leánytestvér részt kért a szöllőbirtok árából. Az uradalmi fiskális nyomásgyakorlására 1835. április 29-én az öt testvér kiegyezett. A három férfi kénytelen-kelletlen „részeltette” két leánytestvérét a szöllőért kapott pénzből.⁴¹⁹

Nem volt ilyen sikeres Mester Anna és Mester Ilona férjzett leánytestvérek öcsükkel szemben megfogalmazott panasza 1830-ban. Apjuk, Mester János szabó a végrendeletében lányaira 20-20 forintot hagyott, szüllejét viszont fiára testálta. A leánytestvérek igazságtalannak tartották a végrendeletet, és részt kértek a szöllőből. Az úriszék a testamentumi akarat sérthetlenségére hivatkozva elutasította kérésüket.⁴²⁰

Horváth József Balog özvegye, Ragadics *Örzse* 1847. évi panaszlevelében emlegette, hogy a férjével együtt „*szerezett*” úrbéri telken, szöllőn és ingóságokon kívül van még egy „*szölleje*”, amely néhai édesapjától, „*mint örökség szállott*” reá. Amikor megegyezett vejével és átadta neki a gazdaságot, „*ősi szöllejét*” akkor is megtartotta magának.⁴²¹

A szülők vagy a férfitestvérek sok esetben *pénzzel* kárpótolták a családi javak, termelőeszközök, állatok örökléséből jobbra kimaradt leányokat.

Szűts Márton jankováci módos jobbágy utódai valószínűleg nem tudtak megosztani, ezért az uradalom 1840-ben árverésen eladta apjuk vagyonának számottevő részét. Az eladott javak összege 6106 forintot és 2 krajcárt tett ki. Feltételezhető, hogy ebből a viszonylag nagy összegből Szűts Márton négy fia és egy asszonyleánya részesült. Három évvel később 1843-ban városi előljárók előtt egyezséget kötött a négy Szűts fiú és a Taskovics György által eljegyzett még „*kielégítetlen*” leánytestvérük, Szűts *Örzse*. A férfitestvérek ígérték, hogy „*jegyben lévő*” nőtestvérüket „*illendően ... férjhez adják*”, és fejenként 100, összesen 400 forintot fizetnek neki váltó cédulában. Szűts *Örzse* elfogadta az ajánlatot, és leendő utódai nevében is lemondott minden további követelésről. Kijelentette, hogy ha utód nélkül halna meg, a testvéreitől kapott juss visszaszáll testvéreire. Kiházasítási költségei ismeretlenek, de feltételezhető, hogy azok a 400 forintnyi örökséggel együtt is elmaradtak a férfitestvéreknek jutott örökség értékétől.⁴²²

⁴¹⁸ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 3. tétel. 46/1825.

⁴¹⁹ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. Szn. 1835. (F.18.)

⁴²⁰ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 1. tétel. 90/1830.

⁴²¹ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 2. tétel. Ü. Szn. 1847. (F.30.)

⁴²² BL. XI. 607/a. 5. doboz, 5. tétel. Ü. Szn. 1840. és 4. doboz, 7. tétel. 1/1845. (F.33.)

Jellemző, hogy 1810-ben, amikor Horváth János Kudari meghalt, és egyik „*ősi szöllejét*” István fia „*magához váltotta*”, a kifizetett 1400 forintból 600-600 forint jutott két férfitestvérének, Ferencnek és Jánosnak. Két leánytestvére, Erzsébet és Katalin 100-100 forintot kapott. A néhai leánytestvér, Anna gyermekeiről pedig el is fedkezett a család.⁴²³

A leánytestvérek bármennyire elégedetlenkedtek, panaszkodtak is az úriszék előtt az apai örökségből való kihagyásuk miatt, ha egyezkedésre került a sor, legtöbbször elfogadták férfitestvéreik kevéske ajánlatát.

Dobos József és Szabó *Ilus* három lánya 1819-ben zajosan panaszkolta, hogy szülei jobbágygazdasága, vagyona két fiútestvérüké, Györgyé és Józsefé lett. Ők semmit sem kaptak belőle. A katonáskodó György helyett is nyilatkozott József, amikor fejenként 35 forintot, összesen 105 forintot ajánlott leánytestvéreinek. A leányok elfogadták a felkínált pénzt és tovább nem követelődtek.⁴²⁴

1836-ban a kolerában meghalt Laki István juhász, leányai: *Maris*, Borbála és Ágnes követelték, hogy egyetlen fiútestvérük, Laki Pál, ugyancsak juhász, részeltesse őket apjuk jankováci zsellérházából. A négy testvér az uradalmi fiskális előtt kiegyezett. Laki Pál, vérbeli juhászhoz illően, „*egy egy anyabirkát és egy egy meddőt*” adott leánytestvéreinek.⁴²⁵

A jankováci végrendeletekből látható, hogy a tehetősebb és gyermekeikkel jó viszonyt ápoló gazdák, bár gazdaságukat, vagyonuk nagy részét fiaikra hagyták, testamentumukban némi pénzt igyekeztek juttatni a korábban „*tisztességesen kiházasított*” leányaiknak is.

Miskolczi Ferenc féltelkes jobbágy 1834-ben gazdaságát Pál fiára hagyta, azzal az utasítással, hogy kiházasított menyecske testvérének, Katalinnak fizessen az örökölt vagyonból 30 forintot, miként tette ezt korábban, bizonyára apai felszólításra Miskolczi Ferenc is, a maga leánytestvéreivel: *Pannával*, Borbálával, *Katával* és Ilonával.⁴²⁶

Az egésztelkes Horváth János Kudari 1836-ban úgy rendelkezett, hogy a vagyonát öröklő fiai, János és István, egy eladott fél malom árából fizessenek 60-60 forintot menyecske leánytestvéreiknek, a kiházasított Erzsébetnek és Veronikának „*apai juss kipótlása*” gyanánt.⁴²⁷

Az 1 és $\frac{3}{4}$ jobbágytelket, szőlőket, malmot birtokló, fölöttébb módos Krupa Mihály 1838-ban gazdaságát két fiára: Pálra és Györgyre hagyta. „*Tisztességesen kiházasított*” menyecske leányainak, *Rúzsinnak* és *Pannának* 250-250 forintot szánt testamentumában.⁴²⁸

A jobbágycsaládokban néha legendaszerű történetek éltek, keringtek az anyák, öreganyák hajdani hozományáról, örökségéről. Ilyen legenda izű történet húzódhatott meg Horváth János Futó családjában is, ahol arról példálóztak 1837 táján a vagyon

---

⁴²³ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 3. tétel. 46/1825. (F.5.)

⁴²⁴ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 23/1819.

⁴²⁵ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. 12/1837. (F.21.)

⁴²⁶ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 45/1837. (F.52.)

⁴²⁷ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 6. tétel. Szn. 1843. (F.53.)

⁴²⁸ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. Szn. 1838. (F.54.)

várományosai, hogy anyjuk valaha örökségként egy libát hozott a házhoz, amelynek szaporulatából egy borjút vett. Így lett a libából tehén.⁴²⁹

Az árvák öröklése

A jankováci uradalom a maga úriszékének és Jankovác mezőváros előljáróságának közbeiktatásával éberem őrködött az árvaságra jutott jobbágygyermekek vagyona fölött. Arra törekedett, hogy a neveletlen gyermekeket hátrahagyó, elhunyt jobbágyok javai ne herdálódjanak és ne idegenítődjenek el, hanem az árvák nevelését és leendő megélhetését szolgálják. Ennek érdekében az uradalmi fiskális utasítására a városi esküdtek leltárat készítettek a neveletlen gyermekeket hátrahagyó elhunyt jobbágy javairól. A leltárba vett javakat „*kótyavetyén*” vagyis licitáción eladták. A befolyt pénzt az árvapénztárba tették, amelyet az „*árvák attya*” néven emlegetett árvatűtor kezelte az árvák munkaképessé válásáig.

Ez a fentebb ismertetett képlet némely alkalommal bonyolultabb arculatot öltött. Ilyen eset lehetett, amikor a meghalt apa egy még idősebb férfi, a nagypapa irányítása alatt évtizedeken át nagycsaládban élt osztatlan jobbágyvagyon várományosaként. Ilyenkor vita támadhatott az árvái érdekeit védő anya, mint nagycsaládbeli özvegy meny és az osztatlan vagyont védő após között. A vita az úriszék elé vezethetett, ahol az árvák érdeke számított elsődleges döntési tényezőnek.

Dobos József és felesége, Mészáros Katalin, a XIX. század második évtizedében apja, illetve apósa, Dobos István nagycsaládjában élt, dolgozott. Dobos József 1817 őszén meghalt. Két neveletlen gyermeket hagyott maga után. Özvegy felesége egy ideig a nagycsaládjában maradt, de amikor Farkas György elvette feleségül, kivált a Dobosok nagycsaládjából. Mivel Dobos István, mint öregapa családfő nem tartott igényt a két árva gyermek nevelésére, Mészáros Katalin magával vitte új házasságába hetedik esztendő fiát és ötödik esztendő leányát. Az özvegyesre jutott, majd újra férjhez ment fiatalasszony biztosítani akarta gyermekei örökségét, ezért tárgyalt egykori apósával, majd panaszlevelet íratott az úriszéknek. Jól tájékozott levélírója tisztában volt azzal, hogy Dobos István vagyonának egy része „*ősi jószág*”, amiből életében nem köteles árván maradt unokáinak részt adni. Azt is tudta azonban, hogy Dobos István „*attyok után attyok*” a gyerekeknek, akiket illene tartania és ruháznia. Némileg egyszerűsítette a helyzetet, hogy az öregapa 560 váltóforintot, egy fias tehenet, egy harmadfű üszőt és egy csikót ajánlott árva unokáinak, de egykori menyje ezt az örökséget a családi vagyon mértékéhez képest keveselte. Az úriszék ítélete hangsúlyozta, hogy az idős gazdától életében nem lehet vagyonrészt követelni. De mivel Dobos István maga kínálja vagyona egy negyedét árván maradt unokái számára, az úriszék elrendelte: Készüljön inventárium a gazda teljes vagyonáról, licitáción adassék el annak egy negyede. A befolyt pénzt kezelje a mezőváros árvatűtora. A volt meny, Mészáros Katalin kaphat a pénz után kamatot, amíg az árvák nem tudnak szolgálatot vállalni.⁴³⁰

Jelenics András négy árvájának sorsa akkor vált kritikussá, amikor 1813-ban a gyerekek anyja is meghalt. A mezőváros előljárósága gyorsan intézkedett. Jelenics

⁴²⁹ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 1. tétel. Szn. Horváth János Futó, 1837.

⁴³⁰ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 24/1819. (F.3.)

András testvére, Jelenics Mihály vállalta, hogy felneveli a gyerekeket, ha átveheti a felnőtt birtokos nélkül maradt jobbágyvagyonot is. Jelenics András gazdasága házból, két fertály úrbéri földből, egy szöllőből, lóból, kocsiból, egy tehénből és egy harmadfű üszőből állt. A tanács úgy döntött: A ház adódjék el. Készüljön részletes leltár a vagyonról. Jelenics Mihály nevelje a gyerekeket, és használja a gazdaságot addig, míg a gyerekek el nem érik a 12 éves kort.⁴³¹

1810-ben Kelemen Antal feleségül vette Kenderesi János özvegyét. Árvái nevelését is vállalta. A házasságkötéskor hozzá került Kenderesi János két kocsis lova. Kelemen Antal kérte a mezővárosi előljárókat, hogy a két lovat értékeljék föl. A kiküldött esküdtek a lovak értékét 60 forintra becsülték. Kelemen András a „tanácsbeliek” előtt kinyilvánította, hogy 60 forintot ad majd az árváknak, ha azok „*a magok kezére fordulnak*”.⁴³²

Az árvák kasszájába befizetett pénzeket az árvatútor minél előbb és minél biztosabb helyre igyekezett kölcsönadni *interesre*, vagyis kamatra. A kölcsönöket felvevők leginkább jankováci gazdák, iparosok közül kerültek ki. A visszafizetéssel általában nem siettek. Az árvák pénztárából az özvegyen maradt és az árvákat nevelő szülő kamatokat vehetett föl a gyermekek ruházására, időnként élelmezésére.⁴³³

Néhány adat azt sejteti, hogy az árvák 12 éves koruk után vehették föl az árva-pénztárban őrzött örökségüket.⁴³⁴ Előfordult azonban, hogy az árva több évig is a pénztárban tartotta pénzét kamatbevételért vagy kényszerűségből. Utóbbi eset olyankor fordult elő, ha a kölcsönadott pénz visszafizetésével az adós késlekedett.

1831-ben néhai Takács János Fercse gyermekei panaszlevelet írtak az úriszékhez mostohaanyjuk ellen. Ebben a levélben emlegették, hogy néhai édesanyjuk, amikor megkapta az árvák pénztárából 200 forintos örökségét, az egész summát átadta férjének, amiből a panaszkodók apja lovat, kocsit, tehenet vett és porcióbéli tartozásokat törlesztett. Takács János Fercséné tehát már férjes-gyermekek asszony korában kapta meg az árva-pénztárban elhelyezett örökségét.⁴³⁵

1817-ben egy ismeretlen korú fiatalember, Szönyik János, arra való hivatkozással, hogy „*elérte törvényes esztendejét*” kérte az úriszékét, hogy az árvák kasszájából utalják ki neki az 1810 óta ott lévő örökségét. Az úriszék jogosnak találta a kérést és utasította az „*árvák attyát*” a kifizetésre.⁴³⁶

Faragó Ilona 1834-ben kérte, hogy apai jussát fizesse ki neki az árvák kasszája. A kifizetés azért okozott nehézséget, mert a pénzt korábban hitelbe adta az árva-pénztár, az adósok pedig nem igyekeztek a visszafizetéssel. Leginkább Csernók János késlekedett, aki 1820 óta használta a felvett hitelt. Az előljárók felszólították tartozásának mielőbbi rendezésére.⁴³⁷

Jankovác mezővárossá válása után 11 évig Karip Imre töltötte be az „*árvák gondviselő attya*” tisztségét. Előtte harangozóként tevékenykedett. Összesen 43 évig

⁴³¹ BL. V. 342/a. Tjkv. 1813. március 14. 68. szám. 39–41. pag.

⁴³² BL. V. 342/a. Tjkv. 1810. november 3. 20. szám. 9. pag.

⁴³³ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 24/1819. (F.3.)

⁴³⁴ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 20/1819.

⁴³⁵ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. 10/1831. (F.13.)

⁴³⁶ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 9/1817.

⁴³⁷ BL. V. 342/a. Tjkv. 1834. május 24. 136. szám. 63. pag.

szolgált Jankovácot. 1819-ben öregségére való tekintettel 72 éves korában lemondott tutori tisztségéről.⁴³⁸

Voltak olyan időszakok, amikor sűrűbben cserélődött Jankovácon az árvatutor, vagy „*gyám atya*”, „*árvák attya*” személye. 1829. április 10-én Dobos István Ballait választotta árvatutornak a mezőváros tanácsa. Martinka János uradalmi fiskális azonban vétót emelt, mivel „*nem szenvedhette*” a megválasztott személyt. Új választást tartott szükségesnek. Az új voksolás Szakál Ferencet emelte a jeles tisztségre.⁴³⁹ Szakál Ferenc azonban 1831. január 30-én lemondott a tuteurságról. Valószínűleg jövedelmezőbb funkcióra vágyott. A marhalevágások felügyelője lett. A tanács Hományi Istvánt választotta meg „*gyámatyának*”.⁴⁴⁰

A jobbágygazdaság, mint örökithető, adható-vehető vagyon

Egy-egy jobbágygazdaság javai, vagyoni állapota

A jankováci jobbágytársadalom, vagyoni helyzet szempontjából egymástól föltöbb különböző rétegeket, csoportokat foglalt magába, a több jobbágytelket, rengeteg állatot birtokló nagygazdától az egytehenes, illetve állattal nem is rendelkező napszámoskodó, béreskedő zsellérekig. De ha eltekintünk a zsellérektől, és a csak a telkes jobbágyok rétegét vizsgáljuk, akkor is jelentős vagyoni különbségekre bukkanunk. A XIX. századi jobbágyvagyonról némi képet alkothatunk az úriszékhez küldött panaszlevelekből, bizonyos tanúvallomásokból, városi tanúsítványokból és természetesen a végrendeletekből, hagyatéki leltárakból, árverési jegyzékekből. Valamennyi számba jöhető forrásnak meg vannak a maga hibái, hiányosságai, amelyek részletezése itt nem oldható meg. Egyébként is, jobb híján, ezekre a forrásokra vagyunk utalva.

A módos jobbágy nagygazdák rétegéhez tartozott a XIX. század elején Dobos János. Halála után fiúgyermekai: Ferenc és György egy darabig nagycsaládi közösségben együtt gazdálkodtak, majd 1813 táján megosztottak. Az 1832-ben papírra vett városi bizonyoságlevél tanúsága szerint Dobos János, illetve fiainak osztatlan vagyona 4 jobbágytelekre, 12 ökörrre, 4 hámos lóra, 25 *heverő* marhára, 10-15 *heverő* lóra, 200-300 birkára és a szükséges munkaeszközökre terjedt ki. Dobos Ferenc leányai 1834-ben úgy emlékeztek, hogy a megosztás után apjuknak volt 2 jobbágytelke, szekere, kocsija, ekéje, 6 ökre, 2 hámos lova, 12 *heverő* marhája, 6-7 *heverő* lova, 100-150 birkája, 4 „*ember kapáló*” szölleje. Amikor házához költözött az özvegyen maradt anyósa, Kocsis Józsefné Almási Kata, hozott a gazdaságba egy „*hat kapás*” szöllőt, sokféle házi eszközt, valamint 500 forintot.⁴⁴¹

A XX. század második felének „osztályharcos” magyar történelemoktatása a közvélekedésben olyan jobbágyképet alakított ki, amelyben a jobbágy fogalma jórészt

---

⁴³⁸ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 21/1819. – Jellegzetes szögletes betűkkel írt lemondó levele tanúsítja, hogy a hasonló írásképp panaszleveleket Karip Imre fogalmazta és vetette papírra sok jankováci lakos kérésére a XIX. század első negyedében.

⁴³⁹ BL. V. 342/a. Tjkv. 1829. április 10. 11. szám. 5. pag.

⁴⁴⁰ BL. V. 342/a. Tjkv. 1831. január 30. 38. szám. 19. pag.

⁴⁴¹ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 19/1837. (F.15.)

azonos a „kiszolgáltatott, deresen vert szegény párával”, a földesurak lábkapcájával, az éhező, nyomorgó, jogtalan paraszttal. Érdeemes tehát felidézünk olyan vagyonlistákat, mint a fentebb tárgyalt Dobosoké volt, amelyek, bár nem általánosíthatók, némiképp módosíthatják a „szegény jobbágyról” kialakult képet. Akinek 30 szarvasmarhája, 20 lova, 30 sertése, több száz birkája volt, azt a XVIII-XIX. században nem tekintették lesajnált, szegény embernek.

1830-ban jegyzék készült arról, hogy a 33 évvel korábban, tehát 1797 táján meghalt Csincsák Mihály jankováci jobbágy milyen javakat mondhatott magáénak. A vagyonkimutatás szerint birtokolt egy lakóházat, egy szárazmalmot, egy hergevicai szállást két házzal, két istállóval, juhfészterrel, három sessio úrbéres földet, egy 40 kapás szöllőt, három ökrös szekeret szántó eszközökkel, egy vasas kocsit szerszámmal, 16 igás ökröt, 30 „magló” szarvasmarhát, 6 „kocsis” lovat, 16 „méneses” lovat, 30 sertést, 1000 birkát.⁴⁴²

Különösen módos jobbágya volt Jankovác mezővárosnak az 1830-as években Krupa Mihály, aki már apjától jeles gazdaságot örökölt, majd pályája során a földesúri kocsmáltatási jog bérlőjeként és pénzhitelezőként folyamatosan gyarapította azt. 1838. szeptember 9-én, amikor végrendeletet íratott, a következő vagyon sorsáról intézkedett: 3030 váltó forint hitelbe kiadott pénz, két ház, hét fertály (vagyis egy egész és $\frac{3}{4}$ jobbágyteleknyi) föld, két szőlő, egy szárazmalom, 16 jármos ökör, 8 tehén, 6 növendék szarvasmarha, 4 kocsis ló, 8 heverő ló és csikó, 3 vasas szekér, 4 eke „késülettel”, 1 pálinkafőző kazány, 450 akóra való hordó.⁴⁴³

1840-ben egy per részeként az úriszék azt igyekezett kideríteni, hogy Krupa Mihály apja, a hirtelen halállal elhunyt Krupa József mekkora vagyont hagyott annak idején fiára. Egy jól tájékozott jankováci tanú azt vallotta, hogy néhai Krupa József többek között birtokolt egy házat, egy egész jobbágyteleknyi földet, egy nagy szöllőt, 12 ökröt, legalább 15 heverő marhát, 15 lovat, 15 sertést, 330 birkát, egy pálinkafőző kazánt. Ezekon kívül volt legalább 3000 forintja, amelyet a „garádban” őrzött. A fia, Mihály ezzel a vagyonnal indult el sokat emlegetett gazdagodása útján.⁴⁴⁴

1846. évi hagyatéki leltára alapján megállapítható, hogy Fenyvesi János malmos jobbágy nagygazda vagyona az alábbi fontosabb javakra alapozódott: egy ház, 1 egész és $\frac{1}{4}$ jobbágyteleknyi úrbéri föld, 2 jeles szőlő, egy szárazmalom, 1 vasas kocsis, 2 szekér, 3 szánkó, 2 eke hozzávalókkal, 1 szöllőprés, egy kásátörő külü, 26 különféle hordó, 4 ló, 10 igásökör, 3 fias tehén, 1 hasas tehén, 3 növendékmarha, 6 sertés, 8 malac, 105 birka, 40 bárány.⁴⁴⁵

A jankováci jobbágygazdák többsége a fent bemutatott vagyonoknál szerényebb vagyonnal rendelkezett.

1818-ban Almási Ferenc a város vezetői előtt kinyilatkoztatta, hogy a nemrégiben, viszonylag fiatalon elhunyt és négy árvát hátrahagyó öccse, Almási Imre 1220 váltóforint értékben az alábbi javakat birtokolta: ház, két fertály úrbéri föld, 3 ló, 2

⁴⁴² BL. XI. 607/a. 3. doboz, 1. tétel. 72/1830. (F.12.)

⁴⁴³ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. Szn. 1838. (F.54.)

⁴⁴⁴ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 5. tétel. Ü. Szn. 1840. (F.54.)

⁴⁴⁵ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1846. (F.40.)

csikó, kocsi, lószerszám, eke, *kalicka*, vagyis talpakon álló, mozgatható sertésól, 3 sertés, „házi és konyhai cserép és fa edények”⁴⁴⁶

1824-ben Ágoston Ferenc testamentumot íratva felsorolta vagyonának legfontosabb tételét: a házat, az egy jobbágyteleknyi földet, a szöllőt, a négy ökröt „*minden késséggel*”, a négy lovat, a két csikót, a kocsit „*minden késséggel*”, a 2 tehenet, a 7 sörtvést és az 50 juhot.⁴⁴⁷

1831-ben Szántó Ferenc jankováci jobbágy hagyatékának elárverezésekor az alábbi tételek jelentették a legszámottevőbb értéket: egy roskadt ház, $\frac{1}{4}$ teleknyi urbáriális föld, egy 4 kapás öreg szőlő, egy 4 kapás fiatalabb szőlő, egy avított vasas kocsi, egy avított eke, 3 lóra való szerszám, 3 különböző korú és értékű ló, 3 fiatal szarvasmarha.⁴⁴⁸

1843 elején, Jacsó István jankováci jobbágy halála után a hivatalos személyek által készített hagyatéki leltár többek között az alábbi javakat tartalmazta: 1 ház, 1 egész jobbágyteleknyi föld, 3 ló, 2 ökör, 4 fiatal szarvasmarha, 3 sertés, 30 birka, 15 bány, 1 vasas kocsi, 1 *fakó szekér*, 2 eke, 1 szánkó, 1 szecs kavágó, 2 boglya széna, 1 kazal zabszalma.⁴⁴⁹

1845-ben, Fülöp János jankováci jobbágy hagyatéki leltárában az alábbi javak, termelőeszközök, tárgyak, állatok jelentették a legszámottevőbb értéket: egy ház, $\frac{1}{4}$ teleknyi urbáriális föld, egy szőlő, egy vasas kocsi, egy eke taligával, egy *kalitka*, vagyis mozgatható sertésól, 7 hordó, 3 ló, 31 birka, 4 mérőre és 1 vékára való morzsolt kukorica.⁴⁵⁰

Vagyongyarapítás és vagyontékozlás

Az úriszékhez írott panaszlevelek visszatérő motívuma, egyik gyakori vagyontékozló érve volt annak hangsúlyozása, hogy egy bizonyos családi vagyon gyarapodása valamely személy szorgalmának, tengernyi munkájának, *széző* igyekezetének köszönhető. Efféle dicséret megfogalmazásokat írtak apáról, anyáról, nagycsaládban munkálkodó fiúról, családi gazdaságot megalapozó, vagy felvirágoztató férfiről és feleségéről egyaránt.

Méhész György jankováci házas zsellér 1816. évi végrendeletében olvasható: „Az előbbeni feleségemtől maradt három gyermekemnek semmi keresetjük nem lehet, mivel felneveltem őket annyira, hogy mindenik megélhet a' maga szolgálattya után, mert az ő anyukkal a' kit kerestünk, azt mind el is éltük, semmi nélkül maradtunk, hanem ami most van, mind most szereztem ezzel a hűtösömmel.” A megdicsért második asszony, az özvegyen maradt Miskolczi Maris hasonló módon nyilatkozott: „Midőn ez előtt 9 esztendővel engemet boldogult férjem elvett, semmije sem volt, Kapcza Mártonnénál, mint budár szolgált.” „Minden vagyonát én vélem szerzette.”

⁴⁴⁶ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 2. tétel. 27/1823.

⁴⁴⁷ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 7. tétel. 3/1845.

⁴⁴⁸ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. Szn. 1831. (F.31.)

⁴⁴⁹ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1843. (F.34.)

⁴⁵⁰ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 7. tétel. 2/1845. aug. 7.

Kiváló példát is említett a szorgalmas vagyongyarapításra: „A' szőlő földet pusztán vettük és az után ültettük bé.”⁴⁵¹

A XIX. század első felének jankováci jobbágytársadalmában könnyen föl pattanó vádnak számított a vagyonpazarlás, vagyontékozlás emlegetése. Néha ez a vád, viaskodó asszonyok, elégedetlen rokonok szóvirágának tűnt, máskor a hatóságok hivatalos állásfoglalásaiban is szerepelt.

Ifjú Horváth Péter özvegye, Édes Erzsébet 1817-ben úgy tartotta, hogy anyósa, öreg Horváth Péter özvegye, Pap Erzsébet, hajlamos a Horváth-vagyon „elbitangolására”, a fölösleges költsékezésre, a „cifrálkodásra”.⁴⁵²

Néhai Takács János Fercese gyermekei 1831-ben azt vetették mostohaanyjuk szemére, hogy apjuk és anyjuk közösen szerzett vagyonát „elprédálta”. Amikor Takács János Fercese özvegy zsellérlként elvette második feleségét, a zombori Ballai István özvegyét, volt egy háza, egy jó szölleje, kocsija, lova. Második feleségének „pazarlásai” miatt alig maradt valamije. Halálakor gyerekei a „szolgai bérükből” temették el.⁴⁵³

1847. június 5-én Csincsák János jankováci bíró a városi elöljárók egyetértésével levelet írt az illetékes főszolgabírónak, amelyben felhívta a figyelmét néhai Fenyvesi János nagygazda özvegyének túrhetetlen viselkedésére, pazarló életmódjára: „Fenyvesi János hunyt helybeli lakos két évek előtt meghalálózván, maga után ingó és ingatlan javakban több ezer forintokat érő birtokot hagyott. Ezen javak birtokában maradt özvegy és ennek 20 éves nőtlen fia magukat részegségnek és dorbézoló életnek adván, a vagyont szembetűnő képpen pusztítani kezdték. Ezen körülményt mi ... a Tekintetes Uradalmi Tisztségnek feladtuk, kiis ... a kérdéses ingó és ingatlan javakat ... öszveirátván és felbecsültetvén, a nevezett pazarlókat bár mi vagyon eladásától szigorúan el tiltotta ... minden javakat mintegy zár alá vette. Mind ezen célszerű intézkedések datzára a nevezett özvegyő és fiú részegeskedést folytatva, a kérdéses javaknak nagy részét alattomosan el adogatván, mai napig azokat pusztítani és adóságokkal megterhelni meg nem szűnnek.”⁴⁵⁴

Az örökíthető jobbágyvagyon alkotóelemei és azok úrbéri kötöttségei

Fentebb, a III. fejezetben a jobbágyvagyon bemutatása során egyenként szó esett a jobbágygazdaság minden alkotóeleméről. Itt inkább csak felsorolásszerűen említem meg a jobbágyok örökíthető javait: a legjellemzőbb ingatlanokat és a legfontosabb ingóságokat, de szem előtt tartva azt, hogy ezek a javak hordoztak-e úrbéri kötöttségeket, és ha igen, e kötöttségek miként befolyásolták a haszonvételt, a szolgáltatásokat, az öröklést és az adásvételt.

A ház fogalma magában foglalta a tényleges lakóházat, a hozzá tartozó melléképületeket és a teljes beltelket. Úrbéri értelemben a jobbágyi létezés szimbólumának, adókiivetési, szolgáltatási egységnek számított. Birtokosa évente egy forint *füstpénzt* fizetett utána a földesúrának. Jogállását tekintve lehetett jobbágyház és zsellérház. A

⁴⁵¹ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 11/1819. (F.42.)

⁴⁵² BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 13/1817. (F.2.)

⁴⁵³ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. 10/1831. (F.13.)

⁴⁵⁴ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 2. tétel. Ü. Szn. 1847. (F.40.)

jobbágyházhoz úrbéri föld tartozott, következésképp, a vele kapcsolatban álló külső jobbágytelek nagyságának megfelelő robotmennyiséget, egész telek után évi 52 nap igróbotot teljesített a gazdája. A zsellérházhoz nem tartozott úrbéri föld. Birtokosa évente egységesen 18 nap kézirobotot szolgáltatott. Mindebből következik, hogy a földesúr, illetve a földesúri tisztség árgus szemekkel figyelte a jobbágyházak és a zsellérházak számának alakulását, hiszen anyagi érdekei fűződtek hozzá.

Az uradalmi tisztek bizonyára pontos kimutatást vezettek a jobbágyházakról és a zsellérházakról. Kár, hogy ez ma nem áll a kutatás rendelkezésére. A két házfajta nem lehetett önkényesen csereberélni. Ha egy zsellérház gazdája valamilyen úton-módon jobbágytelket szerzett, házának jogállását azonnal át kellett minősíteni. A házak adásvételéhez a földesúr képviselőjének hozzájárulását is kikérték. Természetesen új ház építése, bármilyen jogállású föld házhelyé, beltelekké alakítása csak a földesúr tudtával történhetett.

A házat általában az a fiú örökölte, aki a gazdaságot, illetve a gazdaság legszámottevőbb részét. Jobbágyházat nem lehetett eladás, vagy öröklés útján elválasztani a hozzá tartozó úrbéri földektől. Ha az úrbéri földeket két fiú örökölte, vagyis egy jobbágygazdaságból két jobbágygazdaság jött létre, akkor a ház nélküli fiú számára a család, az örökhagyó új jobbágyházat építtetett, amelyhez a földesúr hozzákapcsolta az örökölt telekrészt.

A latin *sessio* szóval jelölt jobbágytelek papírforma szerint a földesúr tulajdona volt, de nemzedékeken keresztül ugyanaz a jobbágyfamilia használhatta. Az évszázados folyamatos földhasználat tulajdon képzetét keltette, és a földesúri hatalom időnként kénytelen volt emlékeztetni a jobbágyot, hogy a kezén lévő úrbéres föld csak *birtok* a földesúr kegyelméből. Ahogy közeledett 1848, és érezni lehetett az esetleges jobbágyfelszabadítás előszelét, a földesurak egyre inkább adtak arra, hogy jobbágyuk tisztában legyen a fikciónak látszó földesúri földtulajdon valóságos *tulajdon* voltával és a jobbágyi földbirtoklás tulajdonnak vélt *birtoklás* jellegével. A jankováci úriszékhez, földesúri ügyészhez írott panaszlevelekben a megfogadott bér-levélírók, valamint a testamentumok papírra vetői kínosan ügyeltek a tulajdonnal kapcsolatos fogalmazásra. Úgy igyekeztek egymás mellé rakni a szavakat, hogy az tetszen a földesúri hatalom képviselőjének. Például Lengyel Mihály 1827. évi testamentumában olvasható: „ $\frac{3}{4}$ *sessio* földem, a' mellyet a' Méltóságos Uraságomnak kegyelméből művelek”.⁴⁵⁵ Hasonló módon fogalmazott Zadravecz Bertalan jankováci jobbágy végrendelet-írója is: „*Jankovácson egy házam, hozzája a Méltóságos Uraságomtól urbáriális $\frac{3}{4}$ sessio földem vagyon.*”⁴⁵⁶

Az úrbéri szántóföldek minden terméséből, leginkább gabonákból, a jobbágy köteles volt egyházi tizedet és földesúri kilencedet, összefoglaló szóhasználattal *dézs-mát* adni.

A magyarországi jobbágy örökíthette urbáriális földjeit, de a birtok vagy birtokrész átruházásához szükség volt a földesúr „hírére és tudtára”. Ugyanez vonatkozott a jobbágytelkek és telekrészek XVIII-XIX. századi adásvételére is. A földesurat elsősorban az érdekelte a birtokosváltás során, hogy a jobbágytelek az úrbéri szolgálta-

⁴⁵⁵ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 3. tétel. 4/1834. (F.44.)

⁴⁵⁶ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 47/1837. (F.47.)

tásokat zökkenőmentesen teljesítő, megfelelő munkaerővel és vonómarha-állomány-nyal rendelkező, józan, törekvő gazda kezébe kerüljön, illetve osztozás esetén életképes jobbágygazdaságok jöjjenek létre, amelyek alkalmasak a földesúri, az állami és a községi terhek viselésére. Mivel az osztatlan vagyonú jobbágy nagycsalád némi biztosítékot jelentett a „tehetség” meglétére, családformaként, üzemszervezeti, gazdálkodási alapegységként számíthatott a földesuraság szimpátiájára.

A szállásföldnek nevezett hergevicai kaszálón létrehozott *szállás*, mint határbeli paraszti gazdasági telephely, hozzátartozott a jobbágygazdasághoz. Azzal együtt örökítették. Kezdetleges épületei legtöbbször nem jelentettek számottevő értéket, de hiánya kedvezőtlenül hatott a gazdálkodásra.

A *szöllő* különleges jogállású *szolgalmi földként* nem tartozott az úrbéres földek közé. Következésképp, a jobbágy és a zsellér szabadon adhatta, vehette, örökíthette. A szőlőföld birtokosának változásait azonban a földesúr illetékes tisztjével jóvá kellett hagyatni. Ez a követelmény bizonyára a szőlődézsmá zökkenőmentes beszedhetőségével függött össze. A szőlőben álló gunyhó, vagy kis budárház a szőlőbirtok részét képezte. Sok esetben a szőlővel együtt örökítették a borászati eszközök, főleg a bortároló edények többségét is.

A jobbágygazdaság fontos értékeit képezték az *állatok*, különösen a „vonómarhák”: az ökrök és az igás lovak. Mellettük a fejős tehének, valamint a nagyobb növényekmarhák, csikók jelezték egy-egy jobbágygazdaság kedvező vagyoni helyzetét. Némely esetben a birkák száma is árulkodhatott a gazda anyagi lehetőségeiről. A jobbágyparaszti állatállomány kizárólagos jobbágyvagyonnak számított. Az állatokat a jobbágy bármikor eladhatta, örökíthette. Az igásállatok többségét az a fiú kapta, aki az urbáriális földeket örökölte. A nagycsaládból kiváló és a zsellérsorsot vállaló fiú is könnyebben előre jutott, ha apjától lovakat örökölt, amelyekkel fuvarozást vállalhatott.

A *gazdasági eszközök* között előkelő helyet foglalt el a szekér, a kocsi és az eke. Ezek fontos tételnek számítottak a hagyatéki leltárakban, és szinte állandó szereplői voltak a végrendeleteknek, gazdasági állapotot rögzítő emlékezőeknek. Teherhordó közlekedési eszköz, illetve eke és tartozékai nélkül nem lehetett gazdálkodni. Következésképp, az örökítés során ezeknek az eszközöknek kiemelt szerep jutott.

A szőlőfeldolgozó kádak, az akóban számontartott hordók ugyancsak fontos szereplői voltak a végrendeleteknek, a vagyonleltáraknak, valamint az örökséggel kapcsolatos panaszleveleknek.

A házbeli bútoroknak, konyhai és háztartási eszközöknek, főleg a cserépedényeknek nem tulajdonítottak kiemelkedő értéket. Általában az összefoglaló „házbeli eszközök” kifejezéssel emlékeztek meg róluk az örökösödés során. Meglepően nagy értéket jelentettek viszont a viselhető ruhafélék, és az ágyi ruhák. A panaszlevelek tanúsága szerint az örökösök sokat vitatkoztak róluk.

A háziállatok, a gazdasági és háztartási eszközök, a házbeli bútorok, a viselő és ágyi ruhák általában kívül estek a földesúri hatalom jobbágyvagyon befolyásoló hatókörén. A jobbágy szabadon megvehette, eladhatta, örökíthette valamennyit. Némi feudális kötöttséggel járt a juhok és a méhek birtoklása, mivel ezeknek az állatoknak

a szaporulatából, vagyis a bárányokból és a méhrajokból 1836-ig⁴⁵⁷ egyházi tizedet és földesúri kilencedet kellett adni.

Bizonyos nagyértékű berendezéseket, például a szárazmalmokat, pálinkafőző „kazányokat”, amelyekkel regálé jog körébe eső tevékenységet lehetett végezni, csak akkor birtokolhatott, illetve működtethetett jobbágy, ha földesurától évenkénti fizetéssel megváltotta a regálé jellegű tevékenység végezhetőségének jogát. A szárazmalmok birtokosai évi árendadíjat fizettek földesuruknak a bérőrlés lehetőségéért. Az 1836. évi VI. törvénycikk megengedte ugyan a jobbágyok számára a pálinkafőzést, de a „kazányok”, „üstök” gazdái évente két forint járadékkal gazdagították földesurukat.⁴⁵⁸

Tartozások, adósságok örökítése

A végrendeletek, hagyatéki leltárak, jobbágylevelek tanúsága szerint a XIX. század első felében sok jankováci jobbágynek volt tartozása, adóssága. Ilyen pénzügyi kötelezettség sokféleképpen keletkezhetett. Például kölcsönfelvétel útján, amire megélhetési szükség, vagy nagyratörő vállalkozási kedv hajtotta a jobbágyot. Keletkezett adósság úgy is, hogy a jobbágy lovat, szöllőt vásárolt jobbágytársától a szükséges mennyiségű pénz birtoklása nélkül. Előfordult, hogy úrbéri és állami tartozások váltak az adósság alapjává.

Az adósok általában nem siettek visszatéríteni tartozásukat. Ha kellett, inkább kamatot fizettek utána. Ezért sokan tartozásokkal terheltlen érték meg végrendelkezésük vagy haláluk napját. Következésképp, a jobbágyörökösök nemcsak házat, úrbéri telket, állatokat, eszközöket örökölhettek, hanem adósságokat is. A tartozások általában arra a fiúra szálltak, aki az apai gazdaságot vitte tovább.⁴⁵⁹

Némely tartozások az öröklés során keletkeztek. Bizonyos gazdák bizonyos gyermekeikre, például kiházasított lányaikra pénzt hagytak úgy, hogy a meghatározott pénzmennyiség ténylegesen nem állt rendelkezésükre. Ezért úgy intézkedtek, hogy a családi gazdaságot öröklő fiú bizonyos időpontig fizesse ki testvéreinek a hagyományozott összeget.

Nem csak adósságokat, hanem kintlévőségeket is lehetett örökíteni és örökölni. Ilyen esetben az örökséggel jutalmazott személy feladata lett a behajtás véghezvitele. Ha ez nem ment simán, a városi elöljáróság vagy az úriszék beavatkozását, segítségét vette igénybe.

A vagyonörökítés módjai

Testamentummal

A XIX. század első felében a jankováci jobbágyság körében elfogadott vagyonörökítési módnak számított a végrendelkezés, bár általánossá nem vált. Ennek oka talán abban keresendő, hogy a halál néha váratlanul következett be, másrészt pedig a

---

⁴⁵⁷ Lásd az 1836. évi VII. törvénycikk 4.§-át és a XXXIV. törvénycikket! CJH. 1896. 38., 70.

⁴⁵⁸ CJH. 1896. 30.

⁴⁵⁹ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. 57/1844., 3. doboz, 5. tétel. 45/1837. (F.51., 52.)

testamentum-íratás pénzbe került. A városi jegyző pénzt kért a végakarat megfogalmazásáért, formába öntéséért. Jutalmazni illett az ünnepélyes akaratnyilvánításon jelen levő városi előljárókat, tanúkat is. Sokan haltak meg végrendelet nélkül, ami családi vitákra adott okot.

A végrendelező legtöbbször beteg volt, ezért végrendeletét a házánál írták, családtagjai és városi küldöttek, általában esküdtek jelenlétében. A végrendelező halála után a városháza épületében a család tagjai előtt felbontották és felolvasták az akaratnyilvánító dokumentumot. Ebből az alkalomból a családtagok, a nem elégedett örökösök hangot adhattak nemtetszésüknek. Jelezhették azt a szándékukat, hogy követelésüket az úriszék elé terjesztik.

A végrendeleteket évtizedeken át számozva a városházán őrizték. Szükség esetén a családtagok másolatot készíthettek róluk. Az úriszék képviselője is a városházára ment, ha valamelyik végrendeletet tanulmányozni akarta.⁴⁶⁰ Sajnos a városházán őrzött eredeti jankováci végrendeletek, valószínűleg a XX. század első felében, a történelmi dokumentumtisztelet hiánya, a hozzá nem értés, a hivatalnoki rövidlátás áldozataivá váltak. Ma nem állnak a kutatás rendelkezésére. Szerencsére bizonyos úriszéki perekhez készültek testamentum-másolatok, amelyek az úriszéki iratok mellékleteként vagy az úriszéki ügyvéd iratai között fennmaradtak és ma is tanulmányozhatók.

A testamentumok vagy végrendeletek kiváló forrásai a XVIII-XIX. századi népelet kutatásának. Ezért közreadásuk, elemzésük sok fontos eredmény birtokába juttatta a magyar néprajzot, agrártörténetet, népi jogélet-kutatást.⁴⁶¹

Úriszéki kutatásaim során 36 használható jankováci végrendelet-másolat került elő. Könyvem függelékében 15 testamentumnak jutott hely. (F.41.–F.55.)

A tanulmányozott jankováci testamentumok, tartalmukat tekintve, főként változatos képet mutattak. Némely végrendelező az általa birtokolt teljes jobbágygazdaság sorsáról intézkedett: „ősi jószágokról” és szerzett javakról egyaránt. Ez akkor volt kézenfekvő, ha akarata az „ősi javak” elosztásáról nem ment szembe a törvényekkel és a szokásjoggal, hanem azokkal összhangban állt. Mások az „ősi jószágokat”, például a házat, úrbéri telket, örökölt szőlőt nem is emlegették végrendeletükben, hiszen azokat nem lehetett „önkéntesen” hagyományozni, hanem a törvény előírásai szerint kerülhettek az utódok kezébe. Előfordult, hogy az „ősi jószágok” sorsa a földesúr „hírével és tudtával” már korábban, családi osztálylevél készítésével eldőlt. Ilyen esetekben a végrendelező csak a szerzett javairól intézkedett.

A jól megírt végrendeletnek nagy tekintélye volt az úriszék előtt. Az elégedetlen örökösök keveset tudtak elérni, ha ilyen testamentumot támadtak meg.

A végrendelet mindig az egyéni akarat kifejeződése volt.⁴⁶² Előfordult, hogy a törvényi és a szokásjogi öröklés ellenében nyilvánult meg. Az extrém akarat megvalósulását segítette némely esetben a kilátásba helyezett átok is.⁴⁶³

---

⁴⁶⁰ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 13/1817.

⁴⁶¹ A teljesség igénye nélkül néhány példa a testamentum-közlések, végrendelet-közreadások gazdag irodalmából: TÁRKÁNY SZÚCS Ernő 1961, 1974, IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor 2002–2004, KOCSIS Gyula 1993, RÁCZ István 1983, HORVÁTH József 1995–1997.

⁴⁶² TÁRKÁNY SZÚCS Ernő 1981. 726.

⁴⁶³ TÁRKÁNY SZÚCS Ernő 1981. 740.

Méhész György jankováci házas zsellér 1816-ban úgy rendelkezett, hogy első feleségétől született gyermekei, György, Imre és Ferkó ne kapjanak semmit, hanem licitáción eladandó házának, szöllejének és minden szerszámának vételára második feleségéé, illetve a tőle született három fiáé, Mátyásé, Jánosé és Pálé legyen. Valószínűleg számított az első feleségétől való gyermekei ellenállására, mert testamentumát az „*Atok alatt hagyom*” kifejezéssel zárta.⁴⁶⁴

A XIX. század első felében nem számított ritkaságnak az olyan vagyónörökítés, amelynek során a jobbágygazda a teljes vagyona javát egyik fiára hagyta, a többi gyermekének pedig csak jelképes vagy kisebb értékű örökséget juttatott. Efféle esetek többnyire a kevésbé módos, féltelkes családokban fordultak elő, ahol a további birtokfelosztás életképtelen gazdaságok létrejöttéhez vezetett volna, bár volt rá példa egésztelkes gazda esetében is. Bizonyára az uradalom is támogatta az olyan végrendelezést, amely egyben tartotta a jobbágybirtokot.

Különös, hogy az egy fiúra hagyományozó végrendelezők nemcsak az úrbéri földet, hanem a szöllőt is a kiválasztott örökösnek hagyták, ahelyett, hogy a zselérsorba jutó gyermekeket támogatták volna vele. Ez is mutatja, hogy a szőlő menyire nélkülözhetetlen része volt a jobbágygazdaságnak Jankovácon.

Zámbó József egésztelkes jankováci jobbágy, városi esküdt 1832-ben vagyonának minden lényeges részét: házát, urbáriális földjeit, „házi eszközeit”, két szöllejét, négy jármos ökrét, szekerét, ekéjét, négy „*kotsis lovát*”, kocsiját József fiára hagyta. Két fiatalabb fiának, Imrének és Jánosnak egy-egy borjút juttatott. Három leánya kiházásításban részesült.⁴⁶⁵

Öreg Dobos István $\frac{3}{4}$ telkes jankováci jobbágy 1832-ben házát, úrbéri telkét, fél szöllejét, 4 ökrét, 3 lovát, 60 birkáját, 2 üszőjét, *tináját*, szekerét, kocsiját Ferenc „*feleséges fiának*” hagyta. István és János „*feleséges fiaira*” semmit sem testált, azzal az indokkal, hogy már életében kielégítette őket.⁴⁶⁶

Lengyel Mihály $\frac{3}{4}$ telkes jankováci jobbágy 1827-ben házát, úrbéri földjeit „*jóságocskáival*” együtt adósságfizetési és szülőtartási kötelezettséggel Mihály fiára hagyta, akinek „erkölceit”, magaviseletét, apjához való „*hajlandóságát*” megfelelőnek ítélte. Többi fiát, Istvánt, Ferencet, Jánost és Imrét, akik annak idején úgy gondolták, hogy a szerény apai vagyomból „*tsekélen jutna*” nekik, ezért béresnek állva elhagyták a családi gazdaságot, kizárta javaiból. A testamentumot sok támadás érte. Az úriszék sem támogatta végakarataának teljesülését.⁴⁶⁷

A módos gazdák két fiúkat is igyekeztek végrendeletük útján gazdasorban tartani. Akinek egész vagy annál több telke és sok állata volt, megpróbálta úgy hagyományozni vagyonát, hogy két gazdaság alakulhasson belőle.

Krupa Mihály különösen gazdag jankováci jobbágy 1838-ban úgy rendelkezett, hogy két fia: Pál és György körülbelül egyforma értékben örököljék vagyonát. Pál fiára hagyta egyik házát, $\frac{3}{4}$ teleknyi úrbéres földjét, egyik jeles szöllejének alsó részét,

⁴⁶⁴ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 11/1819.

⁴⁶⁵ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. 57/1844. (F.51.)

⁴⁶⁶ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 54/1837. (F.50.)

⁴⁶⁷ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 3. tétel. 4/1834. (F.44.) (Vö.: F.27.)

összes ingó javainak felét. György örökölte a másik házat, 1 sessio földet, a fentebb említett szőlő fölső részét, valamint az ingóságok másik felét.⁴⁶⁸

Horváth János Kudari egésztelkes jobbágy özvegye, Szili Judit 1836-ban úgy rendelkezett, hogy halála után a férjétől maradt teljes gazdasága feleséges fiaira: Jánosra és Istvánra szálljon.⁴⁶⁹ Korábban Horváth János Kudari is úgy rendelkezett, hogy felesége halálát követően vagyonának legfontosabb elemeit két fia örökölje. Tanulságos testamentumának az a kitétele, hogy amelyik fia elhagyja az anyját, a vagyonból nem jussolhat, ha pedig felesége megy férjhez, juss ne illesse. Az intelem bevált. Az asszony özvegy maradt, a fiúk pedig nagycsaládban éltek anyjuk parancs-szava alatt.⁴⁷⁰

Fenyvesi Mihály egésztelkes jobbágy 1829-ben két leszármazottját: Ferenc nevű feleséges fiát és elhunyt Mihály nevű fiának gyermekét, a „nyötelen” Imrét, mint „unoka fiát” tette meg örökösének. Egyenlő arányban övék lett a ház, a sessio föld, a szőlő, a kocsi, a szekér, az eke, a tíz ökör, a 8 egyéb szarvasmarha, a négy kocsis ló, a csikó, a 49 birka, a 8 sertés, minden házi eszköz és az adósoknál kint lévő 1076 váltó forint nagy többsége. Az örökösök Ilona menyecske testvérüknek, akit apjuk már kiházasított, kötelesek voltak 6 tollas *vánkust* adni. A végrendeletben Fenyvesi Mihály hangsúlyozta, hogy András fiának, akit életében kiházasított és kielégített, semmit sem testál, neki „*semmi ne adasson*”.⁴⁷¹

Molnár György $\frac{3}{4}$ telkes jankováci jobbágy, akinek két asszonytól bőséges gyermekáldás jutott, 1829. évi végrendeletében következetesen sorba vette összes élő gyermekét, és mindegyiknek igyekezett valamit hagyni. Csak az első asszonytól való János és József esetében használta a „*semmit sem hagyok*” kifejezést, mivel őket életében kielégítette. Antal fiát takácsnak taníttatta. A testamentumban 100 váltó forintot rendelt neki. A tébolyodott István fiúnak otthoni eltartást rendelt. Menyecske lányainak, akiket már kiházasított és hajdon leányainak, akiknek kiházasításáról gondoskodott, egyaránt 4 – 4 akó borral kedveskedett. A gazdaságát: házzal, $\frac{3}{4}$ teleknyi urbáriális földdel, két szőlővel, lovakkal, ökrökkel, tehennel, „*házi eszközökkel*” első házasságából született feleséges György és „nyötelen” András fiának hagyta, azzal a feltétellel, hogy mostohaanyjukat, Malentsik Máriát haláláig tartsák.⁴⁷²

Olyan családi helyzetekben, amikor a gazdaság továbbvitelére kiszemelt fiúk még „nyötelenül” éltek, és nem voltak kellően érettek a gazdálkodásra, anyjuk, a végrendelező gazda felesége viszont jó egészségnek örvendett, és megfelelő „kardossággal”, vezetői képességekkel rendelkezett, előfordult, hogy a vagyon az özvegyre testálódott, azzal a feltétellel, hogy idővel azt a nagycsaládbeli megnevezett fiúk vegyék át. Így történt ez Szántó Ferenc jobbágygazda családjában is, aki 1808. évi testamentumában elrendelte: „*A házamat, 2 szölleimet, az egész gazdaságomat, minden ingó és ingatlan eszközöket hagyom a hitvesemnek, Istvány és Josef fiaimnak, olly*

⁴⁶⁸ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. Szn. 1838. (F.54.)

⁴⁶⁹ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 6. tétel. Szn. 1843. (F.53.)

⁴⁷⁰ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 6. tétel. Szn. 1843. (F.45.)

⁴⁷¹ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. 3/1834. (F.48.)

⁴⁷² BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. 24/1834. (F.46.)

*móddal, hogy a még a hitvesem él, addig a hitvesem legyen közöttük kormányzó, ... az anyjuk halála után pedig Istvány és Josef fiaim egy aránt osztozzanak.*⁴⁷³

Vagyonörökítés dolgában nehéz helyzetbe kerültek azok a jobbágygazdák, akiknek csak lányuk született, esetleg fiuk halála miatt csak leányuk vagy kiskorú fiú unokájuk maradt. Ilyen sors jutott ifjabb Ádám János egészelkes jobbágynek. Fia, Ádám István fiatalon meghalt. Hagyott hátra egy kiskorú fiúgyermeket, Ádám Andrást. A gazda menyecske leánya az ambiciózus Zámbó András felesége volt. A végrendelezni kényszerülő, betegeskedő Ádám János két felé vágta egész teleknyi úrbéres földjét. Az egyik fél telket vejére, a fiává fogadott Zámbó Andrásra testálta. A másik fél telket pedig „unoka fiának”, Ádám Andrásnak hagyta, de felnőtté válásáig azt is a veje, Zámbó András rendelkezésére bocsátotta. A földekhez hasonlóan rendezte el az egész gazdaság sorsát.⁴⁷⁴

Létezett a végakarat kinyilvánításának szóbeli formája is, de ez legtöbbször csak bajjal, vitával járt együtt.

Vészhelyzetben, jegyző és tanácsbeliek jelenléte nélkül, családtagok és tanúként áthívott szomszédok előtt, a haldokló kijelentette, hogy vagyonának bizonyos elemeit kire kívánja hagyni. Ha az örökösök tisztelték az örökhagyó végakarátát, és nem támadt köztük vita, illetve, ha a rendelkezés nem sértette a földesúri érdekeket, a szóbeli akaratnyilvánítás a családi vagyonfelosztás alapjává válhatott. Ilyen helyzetekben azonban sokszor az úriszék elé került a családbeli öröklés ügye, és fontos szerep várt a végakarat szóbeli kinyilvánításának tanúira.

Az örökhagyói akarat kinyilvánításának, családbeli, környezetbeli tudatosításának volt egy végképp „nemhivatalos”, de néprajzilag fölöttébb figyelemre méltó módja: a sokszori „mondogatás”. Úriszékhez írt panaszlevelekben gyakran emlegették, ezért a kutató szinte maga elé tudja képzelni azokat az eseteket, amikor az öregedő gazda akár több éven át jártában-keltében újra és újra mondogatta a körülötte lévőeknek, különösen, ha az érintett személy is jelen volt: *„Ezt a szöllőt rád hagyom Ferenc fiam”*. *„A pej ló, a Csillag, legyen a Tied, János.”* *„Ha befejezem a gazdálkodást, ha megöregszem, Pista fiam legyen a gazda.”* A gyakori „mondogatással” tudatosult az örökhagyó akarata az érintettekben, a többi családtagokban, a szomszédokban, a rokonokban. Ha hirtelen halál, nem várt második házasság, valamelyik vérrokon aknamunkájával elért úriszéki döntés, vagy egyéb ok miatt nem valósult meg a sokszor beígért öröklés, az érintett személy, vagy a környezet valamelyik tagja panaszlevelében, esetleg tanúvallomásban még a legreménytelenebb helyzetek esetében is emlegette a hajdan sokszor kinyilatkoztatott örökítési szándékot. Az örökhagyói „mondogatás” tartalma és nyelvi formája valamiféle legendaszerű folklór történetként élt, akár évtizedeken át a jankováci jobbágytársadalom egy-egy familiájában vagy nagyobb közösségében.

Családi egyezséggel, „osztállyal”

Kedvező családtörténeti eseménynek számított, ha a számba jöhető örökösök, néha még az élő öreg gazda részvételével, békés egyezség útján állapodtak meg a

⁴⁷³ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1845. (F.41.)

⁴⁷⁴ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 4. tétel. Szn. 1836. (F.49.)

család vagyonának felosztásáról. Az ilyen megegyezést és vagyonfelosztást *osztály* néven emlegették. Legtöbbször a következő helyzetekben került sor a családtagok vagyoni egyezségére, *osztályára*:

- Ha a gazda érzvén ereje fogytát, öregedését, visszavonult a családi gazdaság vezetésétől, és még életében családtagjai egyetértésével intézkedett arról, hogy örökösei miként részesüljenek a vagyonából.

- A gazda végrendelt nélküli hirtelen halála esetén.

- Végrendelet-végrehajtás kiegészítéseként.

- Nagycsaládban élő testvérek szétválásakor.

- Ha hatóság, például a városi tanács, az uraság tiszteje, az úriszék rendelte el, illetve ajánlotta az egyezséget.

A családi megállapodás, az örökösök egyezsége, az *osztály*, főleg korábban, a XVIII. század idején, sok esetben szóban zajlott. Legfeljebb kézfogással, áldomás-ívással pecsételődött meg. Írásos változata nem is maradt. Az úriszéki iratokban, tanácsi végzésekben, hatóságokhoz írott köznépi levelekben, gyakran emlegették a családok *osztályait*, vagyoni egyezségeit, amelyeknek egy része még a XIX. század első felében is szóbeli megállapodással született meg.

A XIX. század első felében azonban már sok család nem spórolt az írnoki díjjal, és vagyonfelosztási egyezményéről hivatalos *egyezséglevelet*, *osztálylevelet* íratott a városházán, ahol városi esküdtek tanúsíthatták a megállapodás létrejöttét, tartalmát. Előfordult, hogy a földesúr képviselője előtt kötöttek egyezséget a korábban vitatkozó felek. Jelen tanulmányom Függelékében bemutatok néhány vagyonörökítési egyezséglevelet.⁴⁷⁵

1837-ben néhai Csincsak Pál másféltelkes, tehát az átlagnál jóval módosabb, jankováci jobbágy *feleséges* János fia, valamint *Rúzsi* és Erzsébet menyecske leánya kötött „*osztály-egyezséget*” a városi tanács előtt. A megállapodás értelmében János örökölte a jobbágygazdaságot: a házat, a másfél teleknyi urbáriális földet, a szőlőt, a boros hordókat, a vonómárhákat és a házi eszközöket. Meg kellett ígérnie azonban, hogy a tavaszi birkanyírás gyapjúbevételének kézhezvétele után leánytestvéreinek „*apai jusspótlás*” címén pénzt fizet: *Rúzsinnak* 150, Erzsébetnek pedig 230 váltóforintot.⁴⁷⁶

Tóth István elhunyt jankováci jobbágy örökösei 1838 végén íratk a városházán egyezséglevelet. A megállapodás az első feleségétől származó két fia, Tóth János és Tóth István, valamint második felesége, az özvegyen maradt Édes Erzsébet és annak kiskorú fia, Tóth Mihály között jött létre. A teljes gazdaságot Tóth János és Tóth István örökölte, akik valószínűleg osztatlanul, közösen gazdálkodtak tovább. Az özvegy Édes Erzsébet 600 váltóforintot, valamint néhány házi eszközt, állatot, terményt kötött ki magának és árva gyermekének, Tóth Mihálynak. A gazdaságban maradt két fiútestvér teljesítette az özvegy kívánságát. Kifizették a kért 600 váltóforintot és természetben kiadták a következőket: egy hizott süldőt, két *magló* sertést, egy bográcsot, két vas *tepszit*, egy jó és egy rossz teknőt, három üvegeképet, egy rostát, egy szitát, tizenkét

⁴⁷⁵ F. 56., 57., 58., 59. valamint kiegészítésként, „B” tételként: F. 22., 30., 32., 33., 38.

⁴⁷⁶ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 46/1837. (F.57.)

pesti mérő és egy véka kétszeres búzát, két véka árpát, hat véka zabot, kilenc baromfit.⁴⁷⁷

Az együtt gazdálkodó Zsebi Antal és Zsebi György *feleséges* testvérek 1845 végén osztoztak meg Kerekes Sándor uradalmi ügyvéd előtt. A megosztást a fiatalabbik testvér, Zsebi György kezdeményezte. Ki akart válni a nagycsaládból, hogy önálló életet kezdhesen. Az egyezség tartalmával valószínűleg egyetértett az uradalom is, amelynek képviselője bizonyára azt igyekezett elérni, hogy a féltelkes gazdaság lehetőleg ne oszródjon tovább. Ennek érdekében olyan megoldást szorgalmazott, hogy az idősebb fiútestvér, Zsebi Antal „maradjon a birtokban”, öccse, Zsebi György pedig kapjon pénzbeli kielégítést. Az egyezséglevél tanúsága szerint Zsebi Antalé lett az apai ház, a fél teleknyi úrbéri föld, a nagyobbik szőlő és az ingó javak többsége. Zsebi György kapott egy kisebb szőlőt, két tehenet, 2 öreg sertést, 3 malacot. „*Illendően*” részesült az élelmiszerekből és a bútorkból. Zsebi Antal fizetett az öccse számára „*öröksége fejében*” 1300 váltó forintot. A viszonylag nagy összegből 600 forintot azonnal átadott, a fennmaradó 700 forintot pedig a következő tavaszi *nyírés*, vagyis birkanyírás idején ígérte.⁴⁷⁸

Peres úton, árvereztetéssel

Ha az örökhagyó úgy halt meg, hogy írásban vagy szóban nem rendelkezett vagyonának sorsáról, a lehetséges örökösök pedig nem tudtak megegyezni a vagyonfelosztásról, a városi tanács törvénykezése, illetve az úriszék elé kerülhetett a családbeli viszálykodás ügye.

A városi előjárók és az úriszék bírái igyekeztek a törvények szellemében dönteni, de a földesúri érdekeket is rendszerint szem előtt tartották. Ezért sok esetben leltárt készítettek a vitatott jobbágyvagyonról és elárvereztették azt. Ezáltal meggátolták életképtelen gazdaságok létrejöttét, a mértéktelen telekaprózódást, megvédték a kiskorú árvák érdekeit. Ezek a vagyonörökítéssel kapcsolatos árverések nagyjából ugyanúgy zajlottak le, mint azok a „kótyavetyék”, amelyeket jobbágyok eladósodása, teherviselő-képtelensége esetén rendeltek el.

Előfordult, hogy az özvegy maga kérte a várostól néhai férje vagyonának felértékelését és árverésen történő eladását, mert ha a befolyt összeget sikerült elhelyezni az árvák tárában, kiskorú gyermekei számíthattak némi jussra.⁴⁷⁹ Némely esetben valamelyik örökségre vágyó leszármazott panasza indította az úriszékét arra, hogy elrendelje a vagyon felmérését és árverezését. Volt rá példa, hogy a vagyon elherdálását megelőzendő a városi tanács kérte az úriszéktől a veszélyeztetett vagyon ellicitáltatásának elrendelését.⁴⁸⁰

Jelen tanulmányom Függelékében közreadok olyan jankováci hagyatéki leltárokat, amelyek vagyonárverezéshez készültek. Az árverési jegyzékek tartalmazzák a vevők nevét és a vételárakat is.⁴⁸¹

⁴⁷⁷ BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 28/1837. (F.58.)

⁴⁷⁸ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1845. (F.59.)

⁴⁷⁹ BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 13/1817. (F.2.)

⁴⁸⁰ BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1846. (F.40.)

⁴⁸¹ F. 31., 33., 37., 39.

Az árverések időpontját és helyét a templom előtt dobszóval hirdették ki. Legtöbbször bárki részvehetett és licitálhatott rajtuk. 1831-ben néhai Szántó Ferenc javainak árverésén 40 kikiáltott tételből 31 fő vásárolt. Varmuzsa Ferenc például, aki megvehette a házat és a $\frac{3}{4}$ úrbéri telket, még három tételt nyert meg licitálásával. Néhai Maráczi Imre jankováci házas zsellér hátrahagyott javainak 1845. évi árverésén 57 tételt kiáltottak ki, amelyeket 33 résztvevő vásárolt meg.⁴⁸²

Előfordult, hogy az érintett család kérésére, nem nyilvános, hanem meghívásos árverést tartottak, amelyen az örökösök licitálhattak. A leszármazottaknak nem kellett készpénzzel kifizetniük a kiválasztott tétel megígért, licitált árát, hanem vásárlásuk összegét beszámították a teljes bevétel rájuk eső részébe, a tulajdonképpeni örökségükbe. Ilyen árverést tartottak 1840. május 14-én néhai Szűcs Márton javairól. A „kótyavetyén” a 6106 váltó forint értékű vagyron 35 tételére az elhunyt Szűcs Márton felnőtt gyermekei licitálhattak. Ők „vették meg” a két házat, a $\frac{3}{4}$ teleknyi és a $\frac{3}{4}$ teleknyi úrbéri földet, a két szöllőt, a gazdaság felszerelési tárgyait és állatait egyaránt. Tanulságos, hogy a licitáló Szűcs-fiak között feltűnt a Szűcs familia menyecske leánya Sallai Mihályné Szűcs Anna is, aki négy ökröt és egy borjas tehenet váltott magához.⁴⁸³ Az árverési jegyzőkönyv végére nem írták oda a feltehetőleg még fiatalokú Szűcs János nevét, de nevében is licitált bátyja, Szűcs Márton. Valószínűleg egy háztartásban éltek. 3 évvel később, 1843-ban föltűnt az úriszéki iratokban Szűcs *Örzsé* neve, aki szintén néhai Szűcs Márton leánya volt és ekkor éppen jegyben járt Taskovics Györggyel. Az 1840-ben megosztozott fiútestvérek: Szűcs Márton, Szűcs György, Szűcs János és Szűcs József 1843-ban egyezsége kötöttek hajadon hűgukkal, Szűcs *Örzsével*. A városi előljárók előtt íratott egyezséglevelben fogadták, hogy illő módon férjhez adják házasodni készülő leánytestvérüket. A „kiházásításon” felül fejenként 100, összesen 400 váltóforint apai és anyai justt adnak neki.⁴⁸⁴

A családi vagyonfelosztás céljából megrendezett árverések befejeztével a befolyt pénzt, miután kifizették belőle a fölmerülő költségeket és esetleges tartozásokat, felosztották azok között az örökösök között, akiket a fennálló törvények szerint az örökség megilletett.

1831-ben Szántó Ferenc féltelkes jankováci jobbágy javainak fentebb már emlegetett árverése után a „kótyavetyét” lebonyolító városi előljárók tanulságos számadást készítettek. Eszerint a befolyt 1025 váltóforint 57 váltókrajcár bevételből 10 forint 57 krajcár „*diurnumot*”, vagyis napidíjat fizettek ki a „*jankováci bírák*” és a jankováci nótárius számára, Szántó Ferenc javainak összeírásáért, értékbecsléséért és elárverezéséért. Maradt 1015 váltóforint. Ezt osztották el az elhunyt családfő 5 örököse között. Egy-egy kedvezményezettre 203 forint jutott. Részesedett a vagyonból Szántó Ferenc özvegye, Papp Anna, valamint a négy Szántó gyerek: Szántó Pál, képviselői révén a fiatalon elhunyt Szántó Imre, a 17 éves Szántó Márton és az asszonyleány Szántó Katalin, Kiss Imre hitvese. Mivel Szántó Imre már nem élt, az ő 203 forintnyi örökségét el kellett osztani örökösei között. A pénz egyik felét, 100 és fél forintot a hajdani feleség, az özvegy Hugyik Klára kapta. A pénz második fele Szántó Imre 10, 7 és 5 éves András, Imre és *Panna* nevű árva gyermekeié lett. Fejenként 33

⁴⁸² BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1845. (F.39.)

⁴⁸³ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 5. tétel. Ü. Szn. 1840. (F.33. A.)

⁴⁸⁴ BL. XI. 607/a. 4. doboz, 7. tétel. 1/1845. aug. 7. (F.33. B.)

forint 50 krajcár jutott nekik, amit korukra való tekintettel valószínűleg nem ők vettek át, hanem Hományi István árvatútor, aki aláírásának tanúsága szerint jelen volt az árverésen és a bevétel felosztásán.⁴⁸⁵

---

⁴⁸⁵ BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. Szn. 1831. (F.31.)

V.

FÜGGELÉK

A közölt archív szövegek iratfajták szerinti megoszlása

- 1 — 30. Levelek (Néhány kiegészítő irattal: vagyonlistával 12/B., kapcsolódó levéllel 20/B., 26/B., vagyonfelosztási egyezséggel 22/B., városi tanúsító levéllel 28/b., öregtartó egyezséggel 30/B.)
- 31 — 40. Hagyatéki leltárak, árverési vagyonlajstromok
(3 vagyonfelosztási egyezséglevéllel: 32/B., 33/B., 38/B.)
- 41 — 55. Testamentumok, végrendeletek
- 56 — 59. Vagyonfelosztási egyezséglevelek, „osztályegyezségek”
- 60 — 62. Városi bizonyáglevelek, tanúsító levelek
- 63. Szőlőföld adásvételének uradalmi jóváhagyása

1.

Kiss Bernárd Miskei jankováci lakos levele az úriszékhez, amelyben előadja, hogy szeretné visszavásárolni néhai apja, Kiss József Miskei hajdani szőllejét, amelyet 21 évvel előbb 200 forintnyi adóssága fejében Jankovác előljárói elvettek tőle és átadták Csernok Andrásnak
(1817)

Tekintetes Úri Szék!

Nagy Kegyességű Uraim!

Mintegy huszon egy esztendeje, Istenben boldogult Kiss Jozseff miskei édes Atyám adós volt Csernok Andrásnak, a' ki akkor testvérjével Jánossal együtt lakott 's gazdálkodott, a' mint az édes Anyám mondja ugyan száz, de a' Csernok András állítása szerint két száz forintokkal. Ennek a' pénznek esztendei interesse fejében adott az édes Atyám nékiek egy fias tehenet, de még is, nem tudom mi, bizonyosan azon czélbol, a' mit valósággal el is értek, nem maradhattak; és ámbátor pénzek édes Atyámnál veszedelemben nem forgott, addig járták az akkori Előljáróságot, hogy az akkori Bíró Dobos György és Fenyvesi András eskütt az akkori uradalmi Ispány Istenben boldogult Martinka úrral együtt, kimentek, az Atyám itthon nem léttébe a' szőlőnkbe, és azt az édes Anyám jelenléttébe Csernok Andrásnak a' fellyebb említett két száz forint adósságba által adták, 's azolta mindég birtokokba vagyon, úgy hogy megosztásoktól fogva mái napig is Csernok János bírja és használja. Micsoda általadás lett legyen ez, maga a dolognak eszközlése mutatja. Örökös jussal az Atyám híre és megegyezése nélkül, a' kinek még akkor más ingó bingó jószágá is volt, a' miből lehetett volna elégtételt szerezni, a' szőlő Csernok Andrásnak által nem adódhatott, annyival is inkább, minthogy három pászta termő és két pászta újj ültetés szőlőből állván, abban az időben is többet ért kétszáz forintnál, hanem csak zálogképpen, a' hitelezőnek bátorságára nézve adódott által az említett bíróság által: de minthogy több szerencsétlen esetei miatt édes Atyám tehecsége annakutánna napról

napra alább szállott és fogyott, azt többé vissza nem válthatta, engemet is az előtt nyolcz esztendővel történt halálakor, oly szegény állapotba hagyott, hogy a' mindennapi élelmem megkeresése is terhes volt, nem hogy Atyám örökségének, ámbár annak más kezén való létte nehezen esett, vissza váltására lett volna tehetségem. Most kértém barátságosan vissza a' szállót Csernok Andrástól, de a' pénz le fizetésének ajánlására sem adott semmit is és az Atyámnak zálogba nálla lévő szállójét vissza adni nem akarja.

Minthogy pedig akár az ily, akár más módon elzálogosított jószágokat a' hazai törvények... végetlen időkre is visszaválthatóknak lenni parancsolják, úgy hogy ezekre nézve, ámbátor azok jobbágyi jószágok legyenek is, a' meghatározott idők 's esztendők szerént, örökös és bátorságos just, a' birtokos vagy is haszonvevő nem szerezhethet.

Könyörgöm alázatosan a' Tekintetes Úri Szék előtt, hogy Csernok Jánost az Atyámnak nálla zálogba lévő szállójének, melybe ő semmi javítást nem tett, a' mit valamint a' szálló által adását is, több élő Bizonyosságokkal és szálló szomszédokkal megbizonyíthatom, vissza adására kénszeríteni és engemet Atyai jussomba bétenni kegyessen méltóztasson. Én kész vagyok a' zálogos summának minden hijjánosság nélkül való megfizetésére. A' ki mély Tisztelettel vagyok

A' Tekintetes Úri Széknek alázatos szegény szolgálója

Kiss Bernárd miskei

Jankovácson októbernek 10-dik napján 1817-dik esztendőben.

Jegyzet:

Jankovác, 1817. október 10.

BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 10/1817.

Gyakorlott levélíróval megíratott kétoldalas eredeti levél.

Az úriszék nem teljesítette a levélben megfogalmazott kérést, ezért a panaszkodó, aki zálogba adásnak értelmezte a szálló hajdani átadását, a vármegyei bírósághoz fellebbezett.

2.

Ifjabb Horváth Péter özvegye, Édes Erzsébet alperes, jankováci lakos levele az úriszékhez, amelyben reagál anyósa, a felperes Papp Erzsébet, öreg Horváth Péter özvegye követeléseire (1817)

Tekintetes Úri Szék!

Nagy kegyességű Uraim!

Horváth született Papp Erzsébeth Istenben boldogult öreg Horváth Péter elmaradott özvegyének beadott könyörgő levelére a' magam, leginkább pedig két neveletlen férfi árváimnak részéről alázatosan jelentem, hogy az én férjemnek, ifjú Horváth Péternek, a' könyörgő napam édes fiának, mostan a' nyáron leg nagyobb dolog időbe történt halála után, a' könyörgő napam ösztönözéséből és velle született nyughatatlansága miatt, együtt mentünk az Elöljárósághoz, 's kértük, hogy mivel mi asszonyok a' gazdaság viselésére alkalmatlanok vagyunk, Istenben boldogult férjemnek minden vagyona adódjon el. Az Elöljáróság midőn látta, hogy sem más özvegy asszonyok példájával, sem pedig a' magunk és árváim csendesebb és boldogabb életének reményével, feltett célunktól el nem mozdíthat, reá állott kérésünkre, és minden vagyont

felíratván, háromszori kotya vetén el is adta, kivéven a' szöllőt, házi mindenféle eszközöket, sertvéseket és $\frac{2}{4}$ hely földnek ezen esztendei gabona termését, melyeket közöttünk fel osztván, nállunk természetbe meghagyott. Az eladott vagyonbol bėjött pénzt pedig az Árvák Gyám Attya gondviselése alá bízta, úgy hogy míg mi özvegyek Uraink nevét viseljük és árváim fel nem nyónek, az interest esztendőnként egyformán élelmünkre és ruházatunkra fordíthassuk. E szerént, valamint Istenben boldogult férjemnek életében jussa volt azon vagyonhoz a' könyörgő napamnak mindennapi élelmére 's ruházattáára, de nem elidegeníthetésére nézve, úgy most is az abbol bé jött pénz és a' természetbe megmaradott vagyon haszna, szinte úgy az övé, mint az enyim és árváimé, ő semmiből ki nincsen rekesztve, csak hogy meg vagyon kötve a' keze, hogy a' tőkét el ne bitangolhassa, a' mire igen nagyon hajlandó. Az elmaradott két férfi árváim, a' kik mind édes Attyoknak mind nagy Attyoknak nevét viselik és fentartják, érdemlik azt, hogy a' tőke az ő számokra megtartódjon. Maga a' könyörgő napam önként lemondott azon jusrol, hogy ő a' vagyonnal maga tevezése szerént bánjon, midőn azt kotya vetén eladotta, annak gondját viselni nem akarta, most pedig nehezen esik nékie, hogy mint pénzzel, úgy nem bánhat a' mint akar. Valóba, csak nem arra a' gondolatra nyujt alkalmatosságot kívánsága, hogy a' pénznek fogyasztása a' czifrázkodásra lejendő elköltése, nem lenne oly szembetűnő, mint a' természetes vagyon csonkítgatása lett volna: a' mi pedig az édes Anyai indulattal ellenkező. Az én árváim szintűgy gyermekei ő néki fia után, mint nékem, még is azoknak jövendőbéli sorsokat szegényebbé tenni kívánja. Mindent valami csak maradt Istenben boldogult férjem ifjú Horváth Péter halála után, úgy lehet tartani, mint az ő tulajdon keresményét, mert ha ő gondját nem viselte volna és Jobbágyi kötelességét híven nem teljesítette volna, a' mibe pedig a' napamnak semmi befolyása sem volt, az édes Attyának, öreg Horváth Péternek ez előtti tizenkét esztendőkkel történt halála után, semmivé lett volna a' gazdaság. Ő azt állítja, hogy minden vagyont a' mely öreg Horváth Péter halála után maradt, együtt keresett vélle, holott míg őtet el nem vette is, volt nékie háza és a' szántáshoz megkívántató jószág, azt tehát nem kereshette vélle, hanem a' szöllőt együtt csinálták, a' melynek hason felét bírja most is. Hogy öreg Horváth Péter testamentomába nem csak a' szöllőnek felét, hanem a' háznak is felét a' könyörgő napamnak hagyta, a' csak azon esetre volt, a' mint nyilván ki is vagyon a' testamento téve, ha fiával együtt nem maradhat, de egész holta napjáig együtt maradt a' fiával. A tehén árán, mely testamentomba nékie volt hagyva, mentét vett magának inkább, mint sem a' fiának segítségére meg hagyta volna. A sertvésekből természetbe 's élvén a' legjobbat vitte el most: és így minthogy azon testamentom rendelései a' szöllőre, tehénre, sertvésekre, házi eszközökre nézve tökéletesen bételyesítődtek, a' házhoz pedig, mint a' mit Urával nem szerzett, jussát sem tarthatná, még is annak árának interessét esztendőnként véllünk együtt húzza, ő néki igasságos keresete nincsen, 's midőn magát a' testamentomon fundálni akarja, nyilvánáossá teszi annak végre hajtódását. Kéri azt is, hogy az ő előbbeni Urától öreg Horváth Péterhez vitt vagyona adódjon ki, de hogy azon vagyont, a' mit állít, hogy oda vitt, valósággal oda vitte?, vagy ha oda vitte is, Horváth Péter vagyona között maradt-é?, azt bé nem bizonyítja, de nem is bizonyíthatja, mert a' szöllőt azon Urától maradt fiai Csincsák Mihálynak magok eladták, és az árát magok közt felosztották, a bort és vetést, mint hogy őt gyermeket vitt magával Horváth Péterhez, el éltek, a' többit pedig magokra

felruházhatták. Mind az öt árváit öreg Horváth Péter tartotta fel, ki is házasította, sőt még testamentomába sem felejtkezett el róllok. Ezekből méltóztatik által látni a' Tekintetes Úri Szék, hogy a könyörgő napamnak keresete helytelen, 's több just, mint a' mennyi néki az Előljároság által adatott, az árvák kára nélkül nem kívánhat: ugyan azért alázatosan esedezem, hogy ötöt kérésétől elmozdítani és a' vagyonbol béjött summát tőkébe az árvák részére megtartani rendelni kegyessen méltóztasson. A' mennyibe mindazon által az élelmünkre kiszabott szőlő és esztendei interes a' mostani drágasághoz képest szembetűnőképpen kevés, méltóztasson azt legalább annyiba megjobbítani, hogy az Árvák Attyának felvigyázása alatt mind én, mind a könyörgő napam bizonyos summának interesre, de gabona interesre leendő kiadására szabadok légyünk, a' mellyel mindennapi élelmünket pótolhassuk. A' ki mély Tisztelettel vagyok

*A' Tekintetes Úri Széknek alázatos szegény szolgálója
Horváth, született Édes Erzsébeth
Istenben boldogult ifjú Horváth Péter özvegye
Jankovácson october 13-dik napján 1817-dik esztendőben.*

Jegyzet:

Jankovác, 1817. október 13.

BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 13/1817.

Gyakorlott levélíróval megíratott háromoldalas eredeti levél.

Különös módon az úriszék 1200 forintot megítélt a Horváth-ok javainak eladásából befolyt és az „Árvák Attya” által kezelt 3767 forint 41 krajcárból az árvák kárára az elégedetlenkedő idősebb özvegy, Pap Erzsébet számára. A szövegben többször emlegetett testamentumot, sajnálatos módon, nem mellékeltek a perhez.

3.

Mészáros Katalin, a viszonylag fiatalon elhunyt Dobos József özvegye, árván maradt gyermekeinek öröksége érdekében, perli korábbi apósát, Dobos Istvánt (1819)

Tekintetes Úri Szék! Nagy Kegyességű Uraim!

Most az ősszel múlt két esztendeje, hogy Doboss Jozseff első férjem meghalálzott és engemet két nevetlen árváimmal l: a' kik közül az egyik Istvány hetedik esztendőbe járó, a' másik pedig Verona ötödik esztendőbe jár:/ édes Attyának, Doboss Istvány öregnek házánál 's gazdaságában, a' hol gyermekségétől fogva holta napjáig volt és dolgozott a' nélkül, hogy néki legkevesebb jószága lett volna különösen, hagyott. Hogy mostani Férjemhez mentem 's velle öszve kerültem, véllem egygyütt el kellett vinni mind a két árváimat, minthogy a' nevezett Doboss Istvány, első Férjemről való Ipam, nem akarta magánál fogni és tartani, és azon időtől fogva mindég mostani Férjem táplálja és ruházza nevezett árváimat, a' nélkül, hogy másik apjok legkevesebbet is gondoskodott volna róllok. Ígérte és ajánlotta ő, hogy nem csak élelmeket és ruházattyokat megadja, hanem... Atyai jussokat is még életében egészen kiadja; de mind ez ideig nem telyesítette. Tegnap is oda hivatott házához, és önként azt az ajánlást tette, hogy árváimnak Atyai jussok fejében ád 560 forintokat váltóban és egy fias tehenet, egy harmadfű üszőt és egy csikót. Én ámbátor láttam, hogy az ő ígérete kevés

vagyonához képest; de még is reá álltam, semmi ellenvetést nem tettem, hanem ő ismét lemondott 's ajánlását megmásolta.

Tekintetes Úri Szék! Jól tudom, hogy ámbátor nevezett Doboss Istvány Ipamnak vagyona nagyobb részént ősi jószág, még is az ő életében árváim jussokat nem kereshetik, vagy annak kiadására Őtet nem kényszeríthetik; de azt is tudom, hogy ezen nevetlen árvákat, míg a dologra és mindennapi élelmek 's ruházattok megérdemlésére alkalmasak lesznek, a' nevezett Ipam volna köteles tartani és ruházni, mint Attyok után Attyok és mint a' ki bírja és használja minden jussait és vette hasznát édes Attyok egész életébéli munkálkodásának. Ő maga akarja kiadni árváimnak jussát, még pedig úgy, hogy negyedik részét minden vagyonának. Ugyan azért alázatosan esedezem a Tekintetes Úri Szék előtt, hogy a' nevezett Ipamnak eddig való tartozását tekintvén, méltóztasson őtet maga elibe idézni és őtet arra bírni, hogy ha életében ki akarja árváimnak jussát adni, adja ki azt igazságossan, és tölle kiértvén magától jószágának és szőlőinek mennyiségét és értékét, melyek közel vágnak mind öszve négy ezer forinthez, bölts itélete szerént árváimnak részét meghatározni: ha pedig ezt életében kiadni nem akarná, méltóztasson őtet az árvák tartása és ruházattya felől való gondoskodásra szorítottani. A' ki mély Tisztelettel vagyok

A Tekintetes Úri Széknek alázatos szegény szolgálója

Farkas, született Mészáros Katalin,

Farkas Györgynek hitvesse,

mint Istenben boldogult Doboss Jozseffnek elmaradott özvegye.

Jankovácson, októbernek 29-dik napján 1819-dik esztendőben.

Jegyzet:

Jankovác, 1819. október 29.

BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 24/1819.

Az öröklési jogban némileg járatos, gyakorlott levélíróval megíratott, kétoldalas eredeti levél név-íratással.

Az úriszék itélete hangsúlyozta, hogy az idős gazdától életében nem lehet vagyonrészt követelni. De mivel Dobos István maga kínálja vagyona egy negyedét árván maradt unokái számára, készüljön inventárium a teljes vagyonról, licitáláson adódjék el annak egy negyede. A befolyt pénzt kezelje a mezőváros árvatűtora. A volt meny kaphat belőle interest, amíg az árvák nem tudnak szolgálatot vállalni.

4.

Kiss Imre jankováci lakos levele az úriszékhez, amelyben azt panasolja, hogy bérmaakeresztapja, Horváth Ferenc Kudari uzorakamatot számított a szőlővásárláshoz tőle kölcsön kapott pénz után

(1819)

Tekintetes Úri Szék, Nagy Kegyességű Uraim!

Ez előtt öt esztendőkkkel alku szerint megvettem Höspör Istvány öregtől egy szőlőt ezer kilencz száz forintokon. Ezen vételre legfőbb biztatóm volt Horváth Ferencz kudari, mint Bérmlásrol való Kereszt Atyám, minthogy a' nélkül hogy kértem volna tölle, önként ajánlotta, hogy a' mennyi pénzre szükségem lészen a' szőlő ára megfizetésében, annyit ő ad; sőt a' midőn említettem nékie, hogy ha terhére lenne nékem pénzt adni költsön, magát ne erőltesse, mert már vagyon két olyan becsületes jó emberem, a' kik ajánlották, hogy helyettem segítség képpen minden Interes nélkül

le fogják tenni a' megalkudott szőlő árának töllem ki nem telhető részét, azt felelte és mondotta, hogy ő szegyenlené azt, ha engemet más segítettene ő rajta kívül, senkihez ne folyamodjak, ő eleget tész mindenről. Adott is mindjárt, az alku után foglalólul három száz forintokat váltóban, az után pedig az alku után mindjárt következő Medárdusi Pesti vásár után le fizetett helyettem a' nevezett eladónak ezer forintokat váltóban. A három száz forintokat mintegy négy hónapra megfizettem nékie, az ezer forintját pedig a' következő Szent Mihály napkor, ő midőn azon esztendei két nyírási gyapjumat az övével eggyütt eladtam, tökéletesen kifizettem. Ezen kifizetés alkalmatosságával mutatta meg hozzám véle született Atyai jóságát, akkor esmértette meg, milyen felebaráti szeretettel segített rajtam; akkor hozta világosságra, miért unszolta reám pénzét, miért szegyenlette volna, ha engemet mint Kereszt-Fiát, más jó szívű emberek segítették volna meg: mert semmiben sem vétén azt, hogy én ő nékie már a' pénzének vissza fizetése előtt a' pénz várása fejében adtam egy szép rúgott tinó borjút, a' mely abban az időben, s a' marhának akkori folyó ára szerént, legalább is megért hatvan forintot váltóban, és arra sem tekintvén, hogy az ő pénze én nállam fél esztendeig sem volt, és én arra az időre a' törvényes Interest csak nem kétszerezve önként a' borjúbán megadtam; még is a' gyapjúmért természetbe a' zsidótól kapott 11 darab aranyaimat is, melyet a' gyapjút megvevő zsidótól a' magáéval eggyütt ő vett fel, a' fellyebb említett pénze Interesse fejében magánál tartotta 's töllem elhúzta, sőt még hogy a' kitett tizen egy darab arany egészen ötven forintot Conv. pénzben nem tett, tíz garast kellett ezüst pénzben hozzá fizetnem.

Tekintetes Úri Szék! Ha az említett aranyaimat nékem kezembe adta volna Horváth Ferencz, ezt a' mód nélkül nagy és valósággal undok uzsoráskodásból származó Interest én néki meg nem fizettem volna: de minthogy keze között volt, úgy bánt véllem ő mint akart, és mint egy erőszakos elvételnek tarthatni 's annak is tartottam, mert ez a' szép szín és a' Kereszt Atyai kép alatt rajtam véghez vitt erőszakos huzavonása oly keservesen esett, hogy szívem fájdalomja miatt egyet sem tudtam néki szólnani: Mégis mind ez ideig elhalgattam és az ő uzsoráskodását, melyet más embereken is szinte úgy gyakorol, mint én rajtam, az ő gyalázattyára világosságra nem hoztam, azért mert az ez előtt tartatott Tekintetes Úri Széken, ezen kívül is több szomorúságok és gyalázatok érték őtet: hanem most alázatossan esedezem a' Tekintetes Úri Szék előtt, hogy a fellyebb előadott uzsoráskodásáért őtet megfeddeni, 's több ily, más szegény szorultakat nem segítő hanem nyomorító cselekedetektől eltiltani és az én 11 darab aranyaimnak természetben való vissza adására kénszeríteni kegyessen méltóztasson. A' ki mély tisztelettel vagyok

A Tekintetes Úri Széknek alázatos szegény szolgálja

Kiss Imre

Jankovácson októbernek 28-dik napján 1819-dik esztendőben.

Jegyzet:

Jankovác, 1819. október 28.

BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 16/1819.

Gyakorlott levélíróval megíratott kétoldalas eredeti levél névítással.

Az úriszék elutasította a panaszkodó kérését, aki emiatt a vármegyei bíróságra fellebbezett.

5.

Nagy István és Nagy Anna, néhai Horváth Anna Kudari gyermekei részt kérnek néhai öregapjuk, Horváth János Kudari vagyonából
(1823)

Tekintetes Úri Szék! Kegyes Uraink!

Néhai Horváth János kudarinak voltak gyermekei: Ferentz, János, Istvány, Erzsébet Ádány Györgyné, Katalin Lehótzky Andrásné, és Anna Nagy Pálné a' mi édes Anyánk. Erzsébet, Katalin és Anna édes Anyánk illendő ki házasságokon túl egyebet egy egy tehénnél nem kaptak. A többi nagy Atyánkról Horváth Jánosról maradtot vagyonban pedig Ferentz, János és Istvány Anyánk Testvérjei részesültek. Édes Anyánk Anna férjhez menetele után csak 6 esztendeig élt, a kinek halálakor nagy Anyánk Horváth Jánosné boldogult édes Anyánk hozományából 1 rása szoknyát, 1 nagy főre való kendőt, 1 pruszlikot, 4 vánkust, Horváth Ferentz Anyánk Bátya pedig egy mentét nem kevés szomorúságunkra ell vittek, és minket árvákat Anyánk után lehető örökösödésünktől meg fosztottak.

Nagy Anyánk halála után egy ősi szöllőt Istvány édes Anyák testvére magához váltván 1810-dik esztendőben és $\frac{2}{3}$ rész áraban fizetett 1400 forintot, mellyből Ferentz 600 forintot, János szinte 600 forintot, Erzsébet 100 forintot, Katalin 100 forintot kaptak, nekünk pedig Anna édes Anyánk után semmit sem adtak. Most Horváth Istvány kudari, Anyánk egyik testvére halála után, mely a' mult esztendei Karátsonkor történt, részesültek Anyánk testvérjei az ősi azon jusban, mellyet Istvány örökösödésben kapott nagy Atyánk után, nevezetesen 4 ökörben, 2 tinóban, hozzá tartozandó minden szekér és ekebéli szerszámokban, 2 számos tehenben, 2 rügött borjúbán, 2 hámos lóban vasas kotsistol szerszámostól, 80 darab birkában, mellyek közül 60 számos 20 pedig bárány volt, 9 darab aranyokban, mellyek közül 3 egész, 3 fél souveraindor és 3 simpla arany volt és 20 forint váltó czédulákban, ezentúl azon szöllőnek harmadik részében is betsű ár szerént, mellynek már $\frac{2}{3}$ -át 810-dik esztendőben meg kapták, és azon ősi házban, mellyben Anyánk testvére Istvány lakott. Ezen vagyonokból Erzsébet édes Anyánk testvére kapott 14 számos birkát és 6 bárányt, Katalin pedig 84 forintot, Anna édes Anyánk után reánk tekintet sem lévén, a' többi vagyonban mind Horváth Ferentz és János Anyánk Bátyjai részesültek.

Illy tetemes meg sértetésünk és el felejtetésünkre nézve bátorkodunk mint szégyen árvák a' Tekintetes Úri Szék, mint külömben az árvák pártfogó Attya színe eleibe alázatosan folyamodni, hogy azon fellyebb jegyzett ősi vagyonokból minket édes Anyánk után illehető just feltalálni 's abban kegyessen részesíteni méltóztassék.

Táplál reményünk és a' Tekintetes Úri Széknek igazság szeretetében és az árvákra ügyellő hathatós pártfogásában helyeztetett bizodalunk, hogy alázatos kérésünk sikerét elérendgyük hathatós Atyáskodó kegyességiben alázatosan ajánlottak élünk 's halunk.

A Tekéntetes Úri Széknek Legalázatosabb szolgája és szolgálója

Nagy Istvány és Anna

néhai Horváth Anna kudari árvái.

Jankovátzon augusztus 4-dikén 1823.

Jegyzet:

Jankovác, 1823. augusztus 4.

BL. XI. 607/a. 2. doboz, 3. tétel. 46/1825.

Gyakorlott, rutinos levélíróval megíratott kétoldalas eredeti levél néviratással.

6.

Szili Imréné Taskovics *Rúzs*i, akit férjével együtt apósa másodszor is „kiüldözött” a nagycsaládi kötelékből, pénzt és terményeket követel a Szili gazdaságbeli 9 évnyi fáradozásáért
(1826)

Tekintetes Fő Szolga Bíró Úr, érdemem felett tapasztalt Kegyes Uram!

Amidőn még 1815-dik esztendőben Szili Imréhez férhez mentem volna, csak két esztendőt, azt is keservessen tölthettem Urammal az Attya házánál, látván pedig Édes Atyám Taskovits András, hogy már lehetetlen ki állni a' sok izetlenségeket, egy házat a' maga költségén, eleségén úgy készítetett számunkra, hogy abban férjem Atyának csak egy fillérje sem volt, de alig hogy bémentünk lakni saját házunkba, férjemnek Édes Attya hozzánk sírva jött, hogy mennyünk vissza hozzá, mivel maga már öreg, a' fia pedig még gyenge a' dologra. Nagy sírva tett kérésére, amidőn csak 19 heteket töltöttünk volna külön, ismét vissza mentünk hozzá, a' házunkat eladtuk, Édes Atyám 100 forintokat magához vett, 125-öt pedig az ipamhoz vittünk, 's abból Portiot más szükségünket tettük, úgy hogy egy krajtzárig minden pénzemet mennél előbb el költöttük nálla. Most pedig a' midőn már 9 esztendőket el töltöttem nálla meg is szaporodtam, férjem ötte pedig felkapván, otthon sem létünkben mindenünket az utzára ki hányták, látván ezen méltatlan üldözésemet más idegenek szállást adtak. 9 esztendeig való fáradozásokomért pedig ide atya az attya férjemnek buzájának és zabjának 3-át, de azon túl csak a leg kevesebbet sem, és hogy a' férjem lovatskáival...szénáért oda ment, még az Anyja kérte a' kisebbik fiát, hogy üsse agyon férjemet, baltával meg is vágta, vas villával is szurkálta, melyet meg bizonyíthatok, magamat pedig a' midőn el mentem a' szűrűre, hogy a szetskának valóbul is adnák ide harmadikát, mivel a férjem takarította le, még az ötte Jézusomat, mindenemet öszve szidta, kergetett és amidőn el fogott, mások láttára még a vellát is rajtam el törte úgy meg vert. Tekintvén ezen elől adott keserves panaszimat, könyörgöm mély alázatossággal, hogy az Ipammal azon 125 forintokat vissza fizettetni és fáradságaim, dolgaimért pedig a' széna és szalmából is a' harmadikát ki adatni kegyessen méltóztasson.

Mély alázatos könyörgésemet leendő kegyes választát méglen ohajtva elvárván vagyok a Tekintetes Fő Szolga Bíró Úrnak leg alázatossabb fő hajtó szegény szolgálója

Taskovits Rúzsi Szili Imre hitvesse

Jankovátzon 9-ber 18-dikán 1826.

Jegyzet:

Jankovác, 1826. november 18.

BL. XI. 607/a. 3. doboz, 1. tétel. 58/1830.

Gyakorlott levélíróval megíratott egyoldalas eredeti panaszlevél néviratással.

Az após, Szili István az úriszék előtt ígéretet tett, hogy a követelt 125 forintot két év alatt megadja. A levélben emlegetett verést a bírák nem tekintették bizonyítottnak.

7.

Fenyvesi *Panna*, a fiatalon elhunyt Csernók György özvegye panaszkodik a jankováci uradalom fiskálisának anyósára és férje atyafiaira, akik őt, mint terhes özvegyasszonyt ki akarják semmizni a vagyonából (1829)

Tekintetes Fiscális Úr, Nagy Kegyességű Uram!

Folyó esztendő Boldog Asszony hava napjaiban Csernók Gergely férjem meg halálozván, akitől véle két esztendőök edgyütt töltése alatt két gyermekeim születtek, meg halálozván ugyan mind a' két gyermekem, most ismét tőlle terhes maradván. Mégis férjem Édes Anyja özvegy Csernók Antalné azon csekély értékű vagyonbol is, melly jól lehet férjemre Édes Attyáról maradt, de csak az én szorgalmatosságom által /:mivel férjem egész együtt létünk üdeje alatt betegeskedett:/ mind ez üdeig tarta[tott] meg, melly vagyon állott előbb egy bornyúból és egy szöllőből, melly szöllőt Csernók Gergely férjem 165 forintokon eladta, 100 forintot interre kiadott a' szöllő árából, melly most is interen kint vagyon, az 65 forinton pedig 3 marhát vett és így 4 szarvas marhánk lévén, a' mellyeket férjem eltemetése után az atyafiai az Atyám házátol mindjárt el hajtották és mindez üdeig magoknál fenn tartják, mellyeknek árában a csekély költségbe(n) került temetésit és egynehány misék szolgálattját számolni akarják, az azon túl fenn maradt értékét pedig magoknak hasznára fordítani igyekeztvén. A Napam Asszony pedig az interen kint lévő 100 forintokbol magának 50 forintokat akar tulajdonítani és csak 50 forintokat szándékozik nékem adni. Minthogy pedig most férjemtől ismét terhes maradván, könyörgöm mély alázatossággal Tekintetes Fiscális Úr Kegyes Színe előtt, hogy férjem atyafiai által elhajtattott 4 marhákat eladatni, azoknak árából a' temetésre tett költséget kifizettetni, a' meg maradt sommat pedig nékem és a' születendő gyermekeknek részére, a kint lévő 100 forint is egész sommában én nékem által itélni kegyessen méltóztasson.

Mely alázatos könyörgésem után, a midőn hathatós, kegyes pártfogásába(n) magamat ajánlanám, vagyok

A Tekintetes Fiscális Úrnak legalázatosabb szegény szolgálója

Fenyvesi Panna

Csernók Gergely özvegye

Jankovácson, február 24-dikén 1829.

Jegyzet:

Jankovác, 1829. február 24.

BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. 1829.

Gyakorlott levélíróval megíratott egyoldalas eredeti levél névíratással.

A szövegben említett temetési költségből a jankováci pap járandósága 17 forint 54 krajcár-ra rúgott.

Mivel a levél a címzett úriszéki ügyvéd iratai között maradt fenn, nehezen állapítható meg, hogy milyen ítéletet hozott az úriszék. Bizonyos megjegyzések azt sejtetik, hogy az ügyvédben támogatóra talált a panaszkodó fiatalasszony.

Török András jankováci jobbágy panaszkodó levele Binszki Pál ellen, akinek éveken át termőföldeket bocsátott a rendelkezésére kölcsöntörlesztés címén, de aki változatlanul uzsoráskodik vele
(1830)

Tekintetes Nemes Úri Törvény Szék, Kegyes Uraim!

Néhai Török András Édes Atyám 15 esztendővel előbb Binszki Páltól fel vett 100 forintokat oly meg edgyezéssel, hogy ha 10 esztendőben minden esztendőre külön $\frac{1}{4}$ tavaszi és $\frac{1}{4}$ őszi vető földet ad, a' tiz esztendő elfolyása után a' földnek használásáért az egész 100 forint semmivé lészen. Birta is Binszki Pál öt egymás után folyó esztendőben az $\frac{1}{4}$ tavaszi és $\frac{1}{4}$ őszi vető földünket, a' hatodik esztendőre kelvén Binszki Pál az edgyezést fel bontotta és azon új más edgyezésre akart venni, hogy két egymás után következő esztendőben semmi interest sem kíván, hanem a 100 forint tőke újra ájjon és a' harmadik esztendőben ismét interest fizessenek tőlle. Én a' második edgyezésre semmi képpen reá nem állottam és a' földeim, mellyeket ő öt esztendőben bírt szántani nem is akartam, mivel pedig ő sem szántotta, tartván más oldalrol a rosszabb következőstől, én csakugyan be is vetettem és le is arattam. A' következő 7-dik esztendőben ismét elküldi a' vejét hozzám oly fortélyal, hogy a' 100 forint tőke pénzt az Ipa néki adta, ő pedig az interezésben én velem szelidebben bán, a ki is azon 7-dik folyó esztendőre 4 mérő buzát kért tőllem, a' mellyet néki minden híjánosság nélkül meg is adtam. Az után következő 8-dik esztendőre pedig ismét a' pénzt magának állította Binszki Pál, és semmi más interessel meg nem elégedvén, hanem az előbbeni mód szerént vető $\frac{1}{4}$ őszi és $\frac{1}{4}$ tavaszi vető földet tőllem erőszakosan elvévén 's mindez üdeig az ő fia, ugyan Pál nevű birja, és mindez üdeig még a' 100 forint tőke pénzt le nem fizethetem, birni is akarja. Melly keserves állapot annál tűrhetlenebb, hogy az edgyezésünk szerént felül mult üdőkben is és tettése szerént most egyik, most másik vető földemben válogatott. Amiért is a leg mélyebb alázatossággal folyomodom a' Tekintetes Úri Törvény Szék Kegyes Ítéletéhez, hogy méltó tekintetben vévén Binszki Pálnak ennyi üdőkig rajtam tett uzsoráskodását és ötet rajtam méltatlan keresetétől elmozdítani, engemet pedig ezen további tűrhetetlen keserves állapotomtól felmenteni kegyessen méltóztasson.

Melly alázatos könyörgésemre leendő kegyes 's vigasztaló válaszáért a' midőn újjólag alázatosan esedeznék, hathatós kegyes pártfogásában ajánlott vagyok

A' Tekintetes Úri Törvény Széknek leg alázatosabb szegény szolgálja,

Török András öreg jobbágy

Jankovátzon, martius 16-dikán 1830.

Jegyzet:

Jankovác, 1830. március 16.

BL. XI. 607/a. 3. doboz, 1. tétel. Ü. 95/1830.

Gyakorlott levélíróval megíratott egyoldalas eredeti panaszlevél néviratesal.

Almásy József panasza Faddi Andrásra, aki 13 esztendeje 150 forintot adott kölcsön neki, és ezért végeláthatatlanul használja a panaszos különböző földjeit (1830)

Tekéntetes Úri Szék! Kegyes Uraim!

Faddi András Jankováczi lakoss most 13 esztendeje maga önn ajánlásából, még mi gyermekek lévén, az Édes Anyánknak, a ki is a gazdaságban özvegyül maradt, 150 forintokat adott oly móddal, hogy mivel még akkor egy sessio földünk lévén, esztendőnként 4 fertál kaszáló földet néki engedgyen, és így hogy azon említett summát a föld használatával magának le hajtván meg egygyeztek. Így azon 4 fertály kaszáló földet 7 estendőig Faddi András használta, a midőn a 7 esztendő el mult, már öreg Anyánk halála után fél sessio földet el vesztettünk, maradt a házhöz fél sessio, ekkor már én alol írott, mint hogy a 4 fertály kaszáló földet nékie nem adhattam, ő pedig annak felével meg nem elégedvén, 2 esztendőben fél fél fertály Szállás földemet adtam által. El telvén 2 esztendő, le fizettem 31 forintot váltóban, és akkor meg egygyeztünk, hogy esztendőnként 15 forintokban által engedem nékie 1 fertály szállás földemet, a mellyet is 4 esztendőig használt. Így össze véve 31 forint kész pénzt, a 15 forintokban birt 4 esztendő alatt Szállás földemmel tész 91 forintokat, ezen fölül a 7 esztendeig használt 4 fertály kaszálót és 2 esztendőben fél fél fertály Szállásomat, tsupán azon említett 150 forint summának Interében kívánnya tudni, a ...[mellyet] is Önn ajánlásából az adáskor nem Interre, hanem a földdel leendő ki fizetésre adott.

Alázatossan könyörgöm a Tekéntetes Úri Szék Kegyes Uraim előtt, méltóztassanak annyiban kegyességgel erántam viseltetni, hogy Faddi András, a kit is, úgy gondolom, adott 150 forintyából ki fizetem annyi esztendők alatt használt földjeimmel, azon tetemes kamatoknak kívánásától el tiltani, és köztünk Kegyes Itéletekkel, a menyiben ha még egymásnak tartoznánk, bizonyos üdőt s rendet szabni méltóztatnának, a mellyben is a míg Kegyes Resolutiojokat alázatossan kérném, mély Tisztelettel maradok

A Tekéntetes Úri Szék! Kegyes Uraimnak! Alázatos fejhajtó szolgája,

Almásy Josef jankováczi lakos

Költ Jankovácson martius 17-dikén 1830.

Jegyzet:

Jankovác, 1830. március 17.

BL. XI. 607/a. 3. doboz, 1. tétel. Ü. 75/1830.

Gyakorlott levélíróval megíratott egyoldalas eredeti levél néviratással.

Az úriszék Faddi András uzsoráskodását igyekezett megállítani, ellenben Almásy Józsefet még 23 forint megfizetésére kötelezte. A levél külsejére írt tanúsítvány szerint Faddi András 1831. május 22-én a 23 forintról Tóth Sándor uradalmi ispán és Horváth György Szentmiklósi jelenlétében „keze kereszt vonásával” lemondott.

A dokumentum fő erénye a földhasználati jog átengedésével leszolgálándó kölcsönpénz jankováci kiterjedt divatjának felvillantása és a nyomáskényszer területén kívül eső szállásföldek emlegetése.

10.

Csincsák leszármazottak levele az úriszékhez, amelyben részt kérnek
apjuk zsellérházának árából
(1830)

Óh sokakon könyörülő Tekintetes Urak, érdemünk fölött nagy kegyességű Uraink!

Ezen könyörgő instanciánk által folamodunk a' Méltóságos Úri Szék kegyes színe eleibe, s földig borulván kérjük kezek és lábuk tsokolásával a' Tekintetes Urakat, hogy ha méltóztatának rajtunk könyörülni és minket atyai kegyességekbe venni, mivel hogy az Istenben boldogult édes atyánk s anyánk már régen meg haltanak, és pedig a' meg boldogult édes atyánknak a' háza a' leg kisebb ötsékre maradt, de az is most 12-dik esztendeje, hogy meg halálozván, e világból ki költözött, és azért a' többször említett ház(nak) is 12-dik esztendeje hogy licitáció szerént a' Jedlitska Mátyásnak 1256 forintokon váltó czédulába el adattatott, és pedig ugyan azon ház sem az édes atyánk, sem a' boldogult ötsékn, sem a' mi keresményünk nem volt, ha nem még az édes atyánknak is ősi jusból maradt, és pedig a' boldogult atyánkat s anyánkat utolsó szükségben is én gyámolítottam és halálok után is én a' magam költséggel takarítottam el őket, a' mellyre nézve mink is olyan érdemeseknek lenni állíttuk magunkat a' sokszor említett ház jushoz, mint sem a' meg boldogult ötséknnek a' gyermekei, és pedig mink mind ekkoráig azért nem kereskedtünk rajtuk, hogy a' föllebb említett summának az interéből élhessenek, de már most annyira föl nevelkedtek, hogy a' magok élelmeket s ruházatjokat meg tudják keresni. Ezért alázatossan esedezven könyörgünk a' Tekintetes Urak előtt, hogy... a' föllebb ki tétetett summából egy egy részt minékünk adni kegyessen méltózza[ssanak], a' mellyért el várván kegyes ítéleteket hosszas éltek s boldog uralkodásokért Isten imáandók leszünk s vagyunk.

A' Tekintetes Uraknak leg alázatossabb szegény szolgálói

Csincsák János, Mártony, András házasszellek

Jankovácson márczius 18-dikán 1830-dik esztendőben.

Jegyzet:

Jankovác, 1830. március 18.

BL. XI. 607/a. 3. doboz, 1. tétel. Ü. 88/1830.

Gyakorlott, de talán már idősödő levélíróval megíratott egyoldalas eredeti levél névítással.

Az úriszék támogatta a panaszosok kérését. Úgy döntött, hogy az apai ház árát, az árvapénztárban elhelyezett 1256 forintot 7 részre kell fölosztani: 3 rész legyen a 3 panaszkozó fiútestvéré, 3 részt kapjon a meg nem nevezett 3 leánytestvér és 1 rész jusson az elhunyt testvér, Antal árváinak.

11.

Szakál József, aki idősebb testvérként még apja életében kivált a nagycsaládból, és részesedett a családi vagyomból, szülei halála után egy szőlő árának igazságosabb elosztását szeretné elérni
(1830)

A múlt 1825-dik esztendőben Szakál György Édes Atyám meg halálozván, de mint hogy én Szakál József leg öregebb fia lévén, még életében elválakoztam tőlle, olly formában, hogy ő engemet a jószágbul, ami reám esett, kielégített, és az öreg házba, amellyet akkor zsidó bírt bérbe, belé szállított az Atyám földek nélkül, mert

földet hozzá nem engedett, hanem edgyütt dolgoztunk, mintha még akkor is edgyütt lettünk volna, nekem pedig a házamhoz úgy küldött az Atyám eleséget, mint a Szálásra a béresnek szoktak és így feleségestül nekem abbul kellett meg élni, amit pedig a föld termett azt az Atyám a testvérejemmel használták. Azon üdő alatt, még én föld nélkül voltam, az Atyám a többi köszt hozzám jött és azt tanátsolta, hogy köz akaratul vegyünk egy malmot, amelyre énis reá állottam, a jószágombul, amellyet az Atyám adott, már akkor elattam belőlle és volt 70 Rénes forint készpénzem, amellyet malom foglalóba odais attam, úgy szintén a többitis mely reám esett igyekesztem ki fizetni, ismét a magam jószágombul Szabatkára bé hajtottam 2 tinót, az Atyám utánnam üzent, hogy tsak adgyam, ahogy veszik, mert a pénz szükséges. Elis attam és a magam jussát a malombul ki fizettem, a többi résztis, amely a testvéreimre esett, azokatis segíttem ki fizetni, mert a földet edgyütt dolgoztuk 2 esztendeig elválásom után. Minek utánna a malmot kifizettük, úgy az Atyám a házhoz való földet a Méltóságos Uraság engedelmébül által adta, így tehát én annyira érdemesnek tartom magamat, amenynyire a testvéreim, a mely malomnak ugyan harmad részt úgy bírom, hogy tulajdon keresményembül fizettem ki, de még ami Fiúi jussom járna belőlle, még azt Szakál János testvérem bírja. (és) Még annak utánna egy öreg Szölleje volt az Édes Atyámnak, amellyetis nekem mint leg öregebb Fiának, mivel úgy szólván, hogy még a többi testvéreimnek kisebb idejekben tsinálgattam, életében nekem ajánlotta, de az Édes Szülénk ellent állott benne, hogy még ők élnek, nem adják az Szöllőt, mivel hogy abban voltak a korán érő cseresnye fák, és hogy annak utánna netalán tán hogy nékik tilalmas légyen a Szöllőben való járás, hanem amidőn ők ki múlnak az élők számábul, akkor osztozzunk mind egyik érdem szerint, akinis János testvérem Ferentz ötsémmel meg egyeszték, János fizetett Ferentz ötsémnek 300 R. forintokat váltó czédulában, nekem pedig, aki első voltam azon fellyebb említett Szöllőnek elkészítésében, nem akar többet adni mint 100 R. forintokat váltó czédulában, mely jószágbul énis annyira vagyok érdemes, mint ők. Azon felül pedig az Atyám testvérétül nyert 108 darab aranyakat, amely fellyebb nevezett Jószágok, melly ekkoráig mind János testvéremnél vannak és még ekkoráig semmi féle jószágot nem kerestem rajta egyebet, mint a Szöllőbül az 300 R. forintokat váltó czédulában, mint az Ferentz ötsémnek fizetett.

Most pedig mivel látom, hogy benne semmi Atyafiságos szeretet vagy igasság nintsen, az Atyámnak pedig énis olyan Fia vagyok mint ő, tehát kéntelenítetem a Tekintetes Úri Törvény szék kegyes színe eleibe járolni és esedezni, hogy föllyebb említett Szakál János testvéremet kegyes törvények szerint meg vizsgálni és véllem mint igaz testvérral meg egyesztetni méltóasztassanak.

Melly kegyes végzésükért amidőn esedezem, marattam

A Tekintetes Úri Törvény Széknek térgy 's fő hajtó szolgálja

Szakál Jósef jankovátzi jobbágy

Jankovátzon mártius 18-dikán 1830.

Jegyzet:

Jankovác, 1830. március 18.

BL. XI. 607/a. 3. doboz, 1. tétel. Ü. 86/1830.

Gyakorlott levélíróval megíratott kétoldalas eredeti levél névítással.

A levél egy nagy per része, mondhatni: mellékvágánya. A perben az úriszék valójában azt igyekezett tisztázni, hogy néhai Szakál György vagyonában mi számított „ősi jószágnak”, és mi volt „szerzett vagyon”.

A levél közzétételét „népi hangvétele”, népeletet felvillantó témái, kifejezései tették indokolttá. Ezek sorába tartozik többek között: a *szállásra* vitt ételről való példálózás, az idős anya *Szüle* megnevezése, a korán érő *cseresnye* örökség sorsát eldöntő tényezővé emelése, a nagycsaládból való kiválás különleges formájának bemutatása, a Szabadkán történt állateladás felemlítése, a Szakál család gyarapodását, gazdagodását jelző malomvásárlás tényének leírása.

12.

Csincsák Katalin, Csernók András hitvese kéri az úriszékét, hogy a Csincsák vagyonhoz tartozó, de eladott szárazmalom esetében vérségi alapon érvényesíthesse elővásárlási jogát. Leveléhez mellékeli feljegyzését apja, Csincsák Mihály hajdani vagyonáról. (1830)

A

Tekéntetes Úri Szék!

Harmincz három esztendőök előtt meghalálozván Csintsák Mihály édes Atyám, hátra hagyott öt árvát: Pál[t] és Mihályt, férfi gyermekeket, azon kívül Annát Agóts Pálnak hitvesét, Örszebetet Nagy Pál Imre hitvesét, és engemet, alól írottat, és a' hátra hagyott vagyonyját, itt az [B] alatt, mely vagyonból mivel Pál bátyámnak Fia János erántam megvetéssel viseltetik, nem gondolván, hogy én [a] mondott atyai vagyonból részt nem vettem, minekutánna eő a' Tekéntetes Polimperger Tábla Bíró Úrtol ugyan azon vagyonbul vett malmot árúba eresztette alattomossan és Kiss Imre Jankovácsi lakosnak eladta 1200 forintokért váltó czédulában. Melly dolgot midőn meg értettem volna, azonnal siettem a' ki alkudott 1200 forintot le tenni és a malmot, mint Vér 's Anyafi a' Törvénynek értelme szerint magamnak megtartani elsőség jusbul. De az én praeemptionalis Jussom és az eránt tett Protestatiom sükeretlen volt, mivel ugyan nevezett Kiss Imre tartotta meg a malmot, engemet mint Vért ki zárván. Minthogy pedig törvénynek parantsolatlya, hogy az Vér elsőbb idegeneknél, 's így Jure praeemptionis előbb a' malom, melyet fél esztendővel előtte megvet[t]e Kiss Imre, enyém, mint idegen Kiss Imréé.

Azért könyörgök a' Tekéntetes Úri Széknek, méltóztasson ki tetelemnek valóságához képest nékem [az] említett malmot a' ki alkudott kész pénzemért megítélni és nékem executio mellett kegyessen által adatni.

Jobbágyi alázatossággal maradván,

Tekéntetes Úri Széknek leg kisebb szolgálója

született Csincsák Katalin Csernók András hitvesse Jankováczrol

Jankováczon mártzius 19-dikén 1830.

B

Fel jegyzés[e] azon vagyonnak, melyet hátra hagyott Csincsák Mihály Jankovácsi lakos halála után

Maradt egy lakó ház udvarral

Száraz malom

Egy negyven kapájig szálló

Három sessio föld

Három ökör szekér szántó eszközökkel

Tizenhat ígás ökör

*Harmincz magló szarvas marha
6 kocsis loó, vasas kocsival és szerszámmal
16 meneses loó
1000 birka és többi házbeli szerek
30 sörtvés*

Ismég maradt egy száraz malom, melyet Pál és Mihál testvérek vettek Tekéntetes Polimperger Tábla Bíró Úrtól 600 [forintért] fekete ba[n]kóban a' fellyebb kitett Atyai hagyományból.

Notandum. A száláson találtatik 2 ház, 2 istáló és juh fészter.

Csernók Katalin meg boldogult Csincsák Mihály leánya

Költ Jankovácson, martius 15 1830.

Jegyzet:

A: Jankovác, 1830. március 19,

B: Jankovác, 1830. március 15.

BL. XI. 607/a. 3. doboz, 1. tétel. Ü. 72/1830.

Levéliíróval megíratott egyoldalas levél és egyoldalas feljegyzés névíratással.

Az úriszék helyt adott Csincsák Katalin kérésének. A malmot vérségi elővásárlási jogon ő vehette meg. Nem sokáig örülhetett azonban a szerzeménynek. Az ügy folytatódott (BL. XI. 607/a. 3. doboz, 1. tétel. 85/1830.), és Csincsák János hamarosan felkínálta az 1200 forintot. Az úriszék döntése értelmében, szintén a „vérség” jogán, Csincsák Jánosé lett a malom.

A levél fontos eleme a vérségi elővásárlási jog emlegetése.

A mellékelt feljegyzés elgondolkoztató képet ad a XVIII. század végi jankováci jobbágytársadalom felső rétegéhez tartozó Csincsák Mihály jobbágy vagyonáról: különös tekintettel a három jobbágytelekre, a szállásföldekre, a szállásépületekre, a szárazmalomra, a nagy állatállományra.

13.

*Néhai Takács János Fercse gyermekei: Imre, Istvány, Örzse és Ferenc panasza mostohaanyjuk ellen a jankováci uradalom fiskálisának, apai és anyai örökségük eltékozlása, illetve ki nem adása miatt
(1831)*

Tekintetes Fiscális Úr, érdemünk felett tapasztalt Nagy Kegyes Urunk!

Néhai Takács János fercse Édes Atyánk, midőn meg házasodott volna, huzamos üdőkig béres szolga lévén, szorgalmatos iparkodásukkal pedig annyira mentek, hogy Édes Atyának Takács Györgynek kicsin házacskáját és egynehány borozdából álló szállócskáját tőlle kész pénzen meg vehették. Hozzá jött pedig csekély vagyonkájukhoz ez előtt kilentz esztendőkkal Édes Anyánk jussában az árvák cassájából kiadatott 200 forintok, mely somma pénzt Édes Anyánk Édes Atyánknek kezébe(n) adván, az kocsit 's lovat, tehenet szerezvén, portióbéli adó(d)zásait 's más efféle szükségeiket abbul pótolták. Hogy pedig jussát Édes Anyánk kikapta, meg betegedvén és betegeskedése után meg is halt. Édes Atyánk pedig meg házasodván, 's el vette a' Zomborban meg halt Ballai Istványnak özvegyét. Hozván az özvegy Édes Atyánk házához két nevetlen árvát és 40 napi robot tartozást, melyet mi szolgálgattunk le. Volt pedig Édes Atyánknek véle öszve kelések egy háza, jó szölleje, kocsija 's lova. Hogy pedig oda jött mustohánk bennünket egymás után a' háztul el űzött, az Édes Anyánkkal Édes Atyánk szerzeményét naprul napra pazarolván... el prédálta, úgy annyira, hogy most nem régiben történt Édes Atyánk halálakor semmi más vagyon nem maradván, mint az

eladott háznak árából [vett] egynehány borozdából álló szőlőcske és abban egy gunyhóhoz hasonló házacska. Úgy annyira ki pusztítván pedig Édes Atyánkat mindenéből, hogy Édes Atyánk eltakarítottását és a' fent maradt apródézsma restantiát is mink szolgai bérünkből kéntelenítettünk meg fizetni, maradván pedig nem kevés portióbéli tartozás is. Még is most mustohánk azt akarja, hogy csekély értékű meg maradt szölleje Édes Atyánknak eladódgyon, abbul a' portio 's ágybér tartozás ki fizetése után minden meg maradt rész ő reá maradjon, azon okbul, hogy Édes Atyánktul egy kis leánykája származott. Mi pedig azért nagy alázatossággal könyörgünk Tekintetes Uraságod bölts tapasztalású kegyes színe előtt, hogy ha kevés értékű l':Atyánk halála után:l szőlő ha el fog adódni, abbul a' portio 's ágybér kifizetése után a' meg maradt rész Édes Anyánk jussában nekünk adódjon, azon okbul pedig, hogy mustohánk azon vagyont, melyet ő oda jöveletekor ott talált, el prédálta és Atyánk halálakor is minden találtató élelembélieket magával elvitt, igazságtalan keresetitül és ötet nem illető kívánságátul el utasíttatni alázatos könyörgésünkre kegyessen méltóztasson.

Mely alázatos könyörgésünket leendő kegyes vigasztaló válaszáért amidőn újra nagy alázatossan könyörögnénk, kegyes pártfogásába ajánlottak vagyunk

A Tekintetes Fiscalis Úrnak legalázatossabb szegény szolgálói

Takács Imre, Istvány, Örzse és Ferentz, Takács János árvái

Jankón, martius 20-dikán 1831.

Jegyzet:

Jankovác (Jankó), 1831. március 20.

BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. 10/1831.

Gyakorlott levélíróval megíratott egyoldalas eredeti levél néviratással.

A panaszlevél az alábbi témák miatt érdemli meg az utókor kutatójának és olvasójának érdeklődését:

1. A gazda feleségének halála után a családba bekerült második feleség és az első házasságából származott gyermekek viszonya, konfliktusai; 2. A szőlőben álló *gunyhószerű* házacska; 3. A *portió* és az *ágybér* fizetésének terhe.

14.

Farkas Jánosné özvegyasszony panasza a jankováci uradalom fiskálisának egy szőlőről, amelyet néhai férje szomszédsági jogon megvett, de nem fizetett ki, csak évente kamatot fizetett a vételára után, most viszont nem tud megszabadulni tőle, pedig nem bírja művelni

(1833)

Tekéntetes Fiscalis Úr, érdemem felett kegyes Uram!

Már két esztendeje elmult, hogy Szántó Imre halála után annak szőlője, mely az én szomszédságomban lévén, licitációra bocsájtatván, 180 forintokban annak felesége meg tartotta, oly formán, hogy ő abból árva gyermekeit fogja nevelni. Alig tölt el három holnap, a mint akkor az én hűtvösöm is azon említett árba[n] kívánta volna meg tartani, úgy Szántó Imréné azt nekünk által is adta, hogy 180 forintoknak interestét mindaddig még ki nem fizethetnénk a szőlőt... fűzessük. Történt azután, hogy az én hűtvösöm esztendő végével meghalálozván, az említett summával adóssak maradtunk az árváknak, így minekutánna én szegény özvegy a szőlőt sem tarhattam többé, az előljáróság ugyan azon árba Szalkay Josefnek által adta, hogy ő hasonlóképpen az említett summának interestét esztendőnként fizesse. Most már Szalkay Joseftől az előljáróság

azon szöllőt el vette és nékem ismét szegény özvegynek vissza adta. Én tehát az szöllőt meg nem tarthatom, de el adnom sem engedik, rajtam követelik mind a két esztendőre eső érdekét a többször említett summának.

Alázatosan könyörgöm a Tekéntetes Fiscalis Úr, érdemem felett kegyes Uram előtt, méltóztasson erántam annyiban kegyességgel viseltetni, hogy az egyik esztendőre járulandó intert Szalkay Joseffel fizettetni és azon szöllőt el adnom meg engedni méltóztatna. Aki is kegyességét örökké hálálni meg nem szűnök és vagyok

A Tekéntetes Fiscalis Úr, érdemem felett kegyes Uramnak alázatos szolgáloja

Farkas Jánosné özvegy jankovátzi lakos

Költ Jankovátzon február 24-dikén 1833.

Jegyzet:

Jankovác, 1833. február 24.

BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. 36/1833.

Gyakorlott levélíróval megíratott egyoldalas eredeti levél néviratással, hátoldalán az uradalmi ügyvéd 1833. május 13-án kelt intézkedésének feljegyzésével.

Martinkó János uradalmi fiskális utasította a jankováci városi „árvák atyját”, hogy az időközben Májer István jankováci lakosnak átadott szöllőt sürgősen „irattasa át” a városházán. A két esztendei kamatot Szalkay Józsefnek és özvegy Farkas Jánosnénak kellett fele-fele arányban megfizetni. Ezáltal teljesült a panaszkodó kívánsága.

A levél agrárhistoriai, népeleti szempontból legfontosabb témái: 1. A szomszédsági elővásárlási jog, 2. A vételár kifizetése nélkül, interestfizetés felvállalásával történő szöllővásárlás.

15.

Dobos Katalin Farkas Jánosné és Dobos Verona Mészáros József Kaszaportné
testvérek leányörökösként részt kérnek apai és anyai elődeik vagyonából
(1834)

Tekéntetes Úri Szék!

Minémű vagyonban részesült vala Boldogult Édes Atyánk Dobos Ferencz akkor, a' midőn Nagy Atyánk Dobos János halála után nem sokára Dobos György testvérel megosztózkodott, az [t]... Csorba Antal és Horváth József Balog bizonyság levelekből böltsen által látni méltóztatik a' Tekéntetes Úri Szék, jelesül 6 ökör, 2 ló, 12 ...heverő marha, 6-7 heverő ló, 100-150 birka, 4 ember kapálló szöllő és minden nemű szekér, kotsi, eke és más gazdasági ügy házi eszközök, mellyek 2 sessió föld használsához kellett. Ezentúl Édes Anyánk Kotsis Ilona utánn lévő Nagy Anyánk Kotsis Jósefné született Almási Kata, a' midőn özvegyre jutott, nem sokára az Atyánkknak Dobos Ferentznek testvérel Dobos Györgyel lett osztályok után az Atyánk házához jöven lakni, hozott magával 6 kapás szöllőt és 500 forint kész pénzt, mellyet az el adott háza árért kapott és mindenféle házi eszközöket, melly egygy sessió gazdához illendő volt, mellynek valóságát szinte a' fellyebb említett bizonyság levéllel erősítünk, a' hol a többi között Csorba Antal azt is bizonyítja, hogy a' mint fellyebb nevezett Nagy Anyánk az Édes Atyánkhoz jött lakni, az ő tulajdon jelenlétében heverő pénzét felolvastván 600 egynehány pengő forintot számlált, melly pénz mind az Atyánk házánál maradt, kivévén abból 200 bankó forintot, mellyet ez előtt 22 esztendővel Király Panna onokájának Szakáll János hitessének adott, melly vagyonok mind Dobos Ferencz Ötsénknak kezébe maradván, ő abban gazdálkodik, minket pedig a' kik mind

ketten Atyánk halála után adattunk Férjhez, tsak közönséges módon abbul részesíteni nem akar.

Mellyre való nézve bátorkodunk a' Tekéntetes Úri Székhez azért alázatosan folyamodni, hogy a' fellyebb említett Bátyánk kezébe maradt vagyomból Édes Atyánk után Nagy Atyántól és Édes Anyánk után Nagy Anyántól került ősi vagyomból, anynyival is inkább, hogy Atyánk halála után adattunk Férjhez, örökösödésbeli just kegyessen megítélni méltóztassék.

Melly alázatos kérésünknek a' midőn foganatos sikerét ohajtva várnánk, nagy kegyességibe ajánlottak alázatos tisztelettel maradunk

A' Tekéntetes Úri Széknek leg alázatosabb szolgálói

Dobos Katalin Farkas Jánosné

Dobos Verona Mészáros Josef kaszaportné

Jankovácson martius 6-án 1834.

Jegyzet:

Jankovác, 1834. március 6.

BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. Ü. 19/1837.

Gyakorlott levélíróval megíratott kétoldalas eredeti levél névírásokkal.

Egyik melléklete az a bizonyáglevél, amelyre a panaszkodók hivatkoztak, és amelyben Csorba Antal és Horváth József Balog tanúságot tettek Dobos János hajdani vagyonáról, a két Dobos leszármazott: Ferenc és György együtt gazdálkodásáról, majd elválásáról, megosztásáról, illetve Dobos Ferenc anyósának, Almási Kata asszonynak a veje házához vitt javairól. Agrártörténeti szempontból érdemes idéznünk az 1832. december 14-én Jankovácon kelt bizonyáglevél legfontosabb részletét: „*Városunk lakossa Dobos János halála után két gyermekére Ferentzre és Györgyre 4 sessió föld használása... 12 ökör, 4 hámos ló, minden szekér, eke és kotsibeli készülettel, 25... heverő marha, mintegy 10-15 heverő ló, 200-300 birka maradt, melly vagyonban a' nevezett Ferentz és György Fiak egy darab ideig együtt gazdálkodván, ebbül ez előtt 24 esztendővel felesen megosztokdtak, volt ezentül egygy 8 ember kapáló szöllő, ezzel is hasonlóképpen osztokdtak el. Továbbá Dobos Ferentz feleségül vevén Kotsis Ilonát, a' kinek édes Anyja, Almási Kata, Kotsis József özvegye nem sokára az osztály után Vejéhez, nevezett Dobos Ferentzhez hordozkodott lakni, a' ki vitt a' házhoz mintegy 6 kapás szöllőt, 500 forint készpénzt, mellyet az eladott házáért kapott, ezentül minden féle házi eszközöket, a' mi egy egész sessiósz gazdához illendő volt.*”

Az úriszék a levelet írató asszonyok panaszát jogosnak ítélte. A pereskedő felek 1837-ben az úriszék előtt kiegyeztek. Az asszonyok fejenként kaptak 175 forintot és a következő évtől övük lett az anyai szöllő is.

16.

Orosz Imre jankováci szolgáló férfi panaszja az uradalmi fiskálisnak árva leánykájá érdekében néhai felesége, Zámbó Erzsébet atyafiai ellen
(1834)

Tekéntetes Fiscalis Úr, nagy kegyességű Uram!

Zámbó Erzsébet hitesem, midőn két évvel ez előtt egy leány gyermeket nemze, elhunyt. Ő életében a' néki járandó 30 forint atyai jussából, mely Zámbó Ferentz testvérjénél van, csak 3 forintokat vett fel, holta után eltemetésére 10 forintok adottak, későbbben ismét 5 forintokat részemre vevék, számítván tehát még 12 forintok maradtak fenn, 's a' felől tudni sem akarnak a' már említett Zámbó Ferentz és testvérei. Sőt a' mi több Csima István midőn fijas tehenemet meg vevé, annak árát 25 forint hejányossággal tette le, mely 25 forintokat hitesem testvérei le tartóztatni 's a' feleségemtől maradt leánykámnak részére, mintha a' tehenem ára is anyai juss volna, interre ki adni kívánnák. Az ugyan jó szándék, de nekem káros, és az annál inkább sem állhat,

mínthogy azt nem az annyától megmaradott sommátskának lehet tekinteni. Inkább illetnék leány gyermekemet azon fent említett Zámbó Erzsébet édes anyjának 30 forintyából megmaradott 12 forintok. A' mi pedig atyai jussát illeti, azt most ki adni nem köteleztethetek, majd az arra alkalmas esztendeiben 's holtom után, úgy vélem, nem most, követelhetik.

*Arra nézve bátorkodok alázatosan folyamodni a' Tekéntetes Fiscalis Úr kegye-
ihez, méltóztasson ügyemet fel venni, 's a' feleségem testvéreitől igazságtalanul kívánt
tehenem árát Csima Istvánnal le fizettetni, 's leányomnak pedig a' Zámbó Ferentznél
még az ősi jussból a' hátra levőséget nékem attyának lefizetni, kiis számára azt fent
tartani igyekszek, parancsolni.*

*Mely alázatos esedezésem után, midőn magamat tapasztalt kegyeibe ajánlanám,
maradok*

A' Tekéntetes Fiscalis Úrnak alázatos kéz csókoló szegény szolgája

Orosz Imre Jankovácson szolgaként lakos.

Jankovácson, május 9-én 1834.

Jegyzet:

Jankovác, 1834. május 9.

BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. 27/1834.

Gyakorlott levélíróval megíratott egyoldalas eredeti levél néviratással.

Martinkó János uradalmi ügyvéd pártját fogta a panaszkodónak. Intézkedett, hogy a néhai feleség testvére és a tehénvevő fizesse meg a tartozását.

17.

Szakál Imre jankováci jobbágy panasza a főszolgabírónak amiatt, hogy bérese hibájából szállásán egy 100 forint értékű ökre elpusztult, ezért a szolga béréből 20 forintot visszatartott, aki panaszt tett ellene, és a főszolgabíró őt, a károsultat a teljes bér megfizetésére kötelezte
(1835)

Tekéntetes Fő Szolga Bíró Úr! Érdemem felett nagy kegyességű Uram!

Most e mult ősszel, hogy a szállásomon négy ökrömmel fiam és Szűts Istvány kátsó béresem kinn tanyáztán. ...Történt, hogy az ökrök [a] szomszéd szállási kertjébe(n) bé szökvén, a fiam azonnal említett béresemet szólítván, hogy az ökröket onnan ki térítené. De a béres arra azt felelvén, van ott ember, aki azokat onnan majd ki fogja hajtani. Ki is hajtotta, de az ároknak szorítván egyik ökröm, a mi betsü szerént is 100 forintot ért volna, nyaka törve belé fulladt. Én a hírt hallván, azonnal ház szomszédom Dobos Jánossal a szállásomra ki szaladván, a midőn a hibát láttam, béresemet az eránt megszólítván, arra azt felelte, fele kár az enyim, fele pedig a kend fiáé. Így először is bajomat a helybéli előljáróim előtt fel jelentvén, arra azt a tanácsot vettem, hogy béresemet ki fizetni nem tartozom, de én őtet annyira terhelni nem kívánván, ámbár hogy ő egy rossz szó fogadatlan szolga volt, tsak abból is ki tetzik, mellyet szomszédjaimmal bizonyíthatok, hogy éjtzakának üdején jószágomat magára hagyván bor ivás végett a Városra is be jött, hogy tehát azon meg történt hibájáért tsupán 20 forintokat béréből el fogtam, panaszszát nyújtván Tekéntetes Fő Szolga Bíró Úr...eleibe, a melyre is kegyes parancsolattját vévén, hogy béresemet egészen ki fizessem.

Alázatosan könyörgöm a Tekéntetes Fő Szolga Bíró Úr, érdemem felett nagy kegyességű Uram előtt, méltóztasson erántam annyiban kegyességgel viseltetni, hogy azon szó fogadatlan szolga által lett megkárosodásom, más olyanoknak is, mint egy reménységet nyújtó példa ne legyenek, kéréssem sikertelenül ne esne.

Melly erántam leendő kegyes szivességéért, a midőn alázatosan esedeznék, mindenkör vagyok

A Tekéntetes Fő Szolga Bíró Úr, érdemem felett nagy kegyességű Uramnak

Leg alázatossabb szegény szolgája

Szakál Imre jankovátzi lakos

Költ Jankovátzon januárius 27-dikén 1835.

Jegyzet:

Jankovác, 1835. január 27.

BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. Szn. 1837.

Írástudóval megíratott kétoldalas eredeti levél néviratással.

A levélben leírt eset az úriszék elé került. A per kimenetele nem követhető.

A dokumentum azért számíthat a történeti néprajz érdeklődésére, mivel felvillantja a jankováci jobbágyok 1848 előtti hergevicai szállásainak világát.

A levélben szereplő *ökör-elkárosodás* 1834 késő őszen történt Jankovác mezőváros határában, egy *szállás* szóval jelölt magánbirtoklású paraszti telephelyen. A gazdák szállásai viszonylag közel fekhettek egymáshoz. Az épületeket, szalmakazlakat, takarmányrakásokat valószínűleg árok vette körül. Szakál Imre jankováci jobbágygazda szállásán felnőtt fia és bérese tartózkodott kint a késő őszi és a téli hónapokban. Ők végezték a teletetést, a takarmány téli feletetését, az állatok gondozását.

18.

Édes Judit és Édes Erzsébet leánytestvérek panasza a jankováci uradalom vezetőjénél férfitestvéreik ellen egy szöllő birtoklásáért
(1835)

Tekéntetes Inspector Úr, különös tiszteletre méltó kegyes Urunk!

Anyánk már elholt, miután Édes Mihály édes atyánkra maradtunk három férjfi: István, Ferentz, Imre és három leány: Judit, Erzsébet és egy nyomorult Ilona gyermekei. Említett Édes Mihály édes atyánk ugyan a' fent említett három férjfi gyermekeit még életébe[n] kit kit egy házzal, szöllővel, két ló kotsival és egy fias tehénnel elégitett ki. Erzsébet és Judit lányának férjhez menetelünk alkalmával csak ágyi ruhákat nyújtott. Midőn pedig szeretett atyánk Édes Mihály még a harmadik hajadon de nyomorult Ilona leányáról is gondoskodni kívánt volna, elhunyt, testamentoma szerént ennek részére még él egy öreg szöllőt rendelt, ki annak hasznából évenként éldelt, míg végre néki is élni megszűnni kellett. Csak alig hogy nyomorult hajadon testét nyugalomba tettük, a' férjfi testvérek tüstént azon gondoskodtak, miként oszthatnák el magok közt a' senkire nem hagyott Ilona testvérünk szöllejét. Komáromi Györgynek 350 forintokon váltó czedulában el is adták, de mi előtt az által iratásra elkészültek, a' dolog tudtunkra esett, őket meg gátoltuk, 's a' nyomorult testvérünk szöllejét magunkhoz váltani kívántuk, melyet a' fent meg írt férjfi testvéreink azt semmi esetre sem engedék, csupán magok közt három felé felosztani kívánnják, 's nekünk leányoknak legkissebb részt abból nyújtani nem akarnak.

Mire nézve alázatosan folyamodunk a' Tekéntetes Inspector Úr kegyeihez, ha méltóztatna kegyes ítéletként elhunyt Ilona testvérünk szöllejéből nekünk is valamitskét rendelni 's a' férjfi testvéreinket a' szabad 's önkényökként való osztálytól elintetni.

Mely alázatos esedezésünk után, midőn magunkat atyai bölts kormánya alá ajánlanánk, maradunk

Tekéntetes Inspector Úr alázatos kéz csókoló szolgálói

Édes Judit Varga György hitesse

Édes Erzsébet Tóth István hitesse

Jankovátzon, április 21-én 1835.

Jegyzet:

Jankovác, 1835. április 21.

BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. Szn. 1835.

Gyakorlott levélíróval megíratott egyoldalas eredeti levél névívattal.

A levél kelte után egy bő héttel, 1835. április 29-én Martinkó János uradalmi fiskális feljegyezte az irat hátuljára, hogy a felek megjelentek az ügyvédi hivatalban és bejelentették barátságos megegyezésüket. A férfitestvérek az úriszéki pertől félve, illetve az uradalom képviselőjének szorgalmazására hajlandók voltak a szöllőből részeltetni leánytestvéreiket is.

19.

Sánta János jankováci házatlan zsellér panasza az uradalmi ügyvédnek Agócs Tamás ellen, akinek 50 forintot adott kölcsön, de az vonakodik a kamat fejében vállalt termelési szolgáltatás teljesítésétől
(1835)

Tekéntetes Fiscális Úr! Érdemem felett kegyes Uram!

Alol írott, most harmadik esztendeje már, hogy Agócs Tamás ugyan Jankovátzi lakos jobbágy társamnak, kérésére, szükségében 50 forintokat oly meg egygezéssel adtam, hogy minden esztendőben egy mérő búzát adok, melyet ő a földjébe el vetni fog, míg az említett pénzem nála hever. Már két esztendőben azon egy mérő vetés után csak hogy éppen annyit kaphattam vissza. Most pedig 15 kereszt termett, mellyből a három kereszt dezsmát ki adván, a 12 keresztet Agócs Tamás magának bé hordván, nékem, a ki őtet szükségében segitettem, ki adni nem akarja, hanem hogy majd 6 forint interest abbul nékem ki árulván, be elégedni tartozom.

Alázatosan könyörgök a Tekéntetes Fiscális Úr, érdemem felett kegyes Uram előtt, méltóztatson erántam annyiban kegyességgel viseltetni, hogy Agócs Tamással azon 12 kereszt búzámat, és ezen túl a pénzemet is vissza adatni kegyessen méltóztatna.

Mely erántam leendő kegyességét örökké háláni meg nem szünök és vagyok

A tekéntetes Fiscális Úr, érdemem felett kegyes Uramnak leg alázatosabb fej hajtó szolgálója

Sánta János Jankovátzi házatlan zsellér

Költ Jankovátzon, sept. 19-dikén 1835.

Jegyzet:

Jankovác, 1835. szeptember 19.

BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. 44/1835.

Gyakorlott levélíróval megíratott egyoldalas eredeti levél névívratással.

Az uradalmi fiskális a panaszkodó kérését jogosnak ítélte meg.

A levél elsősorban azért számíthat a kutató érdeklődésére, mivel a kölcsönadott pénz után szedendő kamatnak egy különleges formáját mutatja be, nevezetesen a kölcsönző személy (ebben az esetben egy föld nélküli zsellér) gabonamagjának a kölcsönvevő általi elvetését, vagyis egy tulajdonképpeni bértermesztési szolgáltatást.

Figyelemre méltó, amit a panaszkodó a dézsmaadásról írt. Gyanítható, hogy a jankováci Orczy-domínium tartósan bérelte a kalocsai érsekségtől a jankováci jobbágyok által szolgáltatandó egyházi tized beszedésének jogát. Erre következtethetünk abból a tényből, hogy a panaszos 15 kereszt gabonájából 3 keresztre rúgott a *dézsma*. A 3 kereszt a 15 kereszt egy ötöde, 20%-a. Vagyis a dézsmaszedő nemcsak a 10%-nyi földesúri kilencedet, hanem a szintén 10%-nyi egyházi tizedet is kivette a termésből dézsma címen. A kétféle járadékot együtt kezelte, amire csak az egyházfők földesurasága alá tartozó falvakban, illetve az egyházi tized földesúri bérlése esetén nyílt lehetőség.

20.

Ádám Imre, néhai jankováci egésztelkes jobbágy béres sorsra jutott fia, Ádám István, valamint testvére, a gazdaságot sok nehézség árán tovább vivő Ádám András vitája a mindkettőjüket útjára bocsátó nagycsaládról, illetve az apai vagyon sorsáról (1836, 1837)

A

Tekéntetes Inspector Úr, nagy Kegyességű Uram!

Az eránt vagyok bátor alázatos panaszomat tenni, hogy minekutánna Ádám Imre édes atyám a' gazdálkodásra alkalmas vala, által adta néki öreg atyám a' házát sessio földdel és egy szöllővel, ő pedig elhunyt. Édes Atyám mint jó gazda megsaporitá anynyira a' néki testált vagyont, hogy midőn fel nevelkedtünk két élő gyermeki András és én István, már a' fent említettekén kívül vala 3 lova, 6 ökre, 2 fias tehene, 1 üszeje és 40 juha. Ekkor mindegyikünket ki házасított, de mivel Nőink egymással meg nem férhetvén, kénytelen voltam atyám házátol elmenni és szolgaként élelememet keresni. Történt, hogy a' már említett édes Atyám elholt annélkül, hogy legkissebb rendelést hagyott volna maga után. Elhunyt Atyámnak öregebb Bátyya Adám Antal kelt fel parancsait szabni köztünk, atyánk helyett ez lett kormányozónk, hihető reá biza még életébe mindeneket. Ezt is egyszer eléré halálos nyavalyája, ágyba esett, rendelését jól tevő, két részre osztá a' minket érdeklő vagyont. De az Isten ekkor életének meg kegyelmezett, ágyából fel üdült, fent említett András testvérem bizonyossan reá beszélte, az első rendelését fel bontá, más vég intézetet tett, mellyben engem, mint idegent nem említve, még az ősi vagyonbol is kirekesztve megholt.

Mire nézve alázatosan könyörgök a' Tekéntetes Inspector Úrnak, ha méltóztatna kegyeibe venni 's azt eszközzeni, hogy az igazságtalan kirekesztetésem díjjául legalább az ősi vagyonbeli részemet megnyerhessem.

Ezen alázatos könyörgésem után vagyok és maradok

A Tekéntetes Inspector Úr alázatos szolgája

Ádám István Jankováci béres szolga

Jankovác, februarius 13-án 1836.

B

Tekéntetes Úri Szék, Kegyes Uraim!

Ádám Istvány Ötsémnek panaszára, hogy ő Édes Atyánkról maradott jussából ki nem elégítettett, e következő alázatos feleletemet és kérésemet nyújthatom.

A mi Édes Atyánk Ádám Imre és annak nyomorult Bátya Antal Öreg Atyánkról maradott vagyonba együtt maradtak. Antal Bátyánk soha meg nem feleségesülhetett, mert arra alkalmatlan lévén. Történt még is, hogy Édes Atyánk betegségbe esvén, ezen leg bajossabb állapotjában Ádám Istvány Ötsém el hagyta, minden sírva tett marasztalásai ellenére is, ... e szavakra fakadva: Itt hagyom, nem húzok s vonok ennyi cselédre. Ezt a sok rongyos épületet nem csinálom. A sok adósságot nem fizetem. Inkább szolgálok s magannak keresek, mivel úgy is tudom, hogy én nékem ebből semmi sem jut. Erre Édes atyánk meg bosszankodva világossan ki mondotta, hogy a mellyikünk ötet akarattya nélkül el hagygya, minden vagyonából ki rekeszti. Így történt is, hogy Édes Atyánk nem sokára meg halálozván, mint hogy említett Antal bátyánknak annyi vagy még több jussa lévén a vagyonhoz, ötet mindenkben maga után parantsolóvá hagyta. Én tehát alol is meg nevezett mindég Édes Atyám és nyomorult Bátyám mellett dolgoztam, maradtam és őket el takarítottam. Özvegy Édes Anyánkat 8 esztendőig négy apró leány gyermekekkel, mint testvéreimet neveltem, s már apródonként kit férjhez adtam, ki még most is velem van. Édes Atyánkról maradott adósságokat ezen mostoha esztendőkb[e]n ki fizettem, úgy mint Kiss Jakab zsidónak 60 forintokat váltó czédulában, Lévi Jakabnak 35 forintokat váltó czédulában, Horváth Josef kudarinak e mái napig is tartozok 41 forintokkal váltó czédulában, Mélykúton lakos Kiss Tamásnak le fizettem 180 forintokat váltó czédulában, Kiss Ambrusné helybéli lakosnak le fizettem 21 forintokat, Ádám Istványnénak 30 forintokat. Kováts Jánosnél 60 forintokat kéntelen voltam, más adósom által szoríttatva, föl venni. Így Ádám Istvány Ötsém sem a vagyon mellett soká nem dolgozván, sem az adósságokat fizetni nem segítvén, fel számlálja ugyan ő hogy mi maradott járó jószágunk, de azt is fölőslég, mert nem negyven juh, tsak harmintz kettő maradott, de tsak nem sokára azokat is kéntelen lévén el adni, mint hogy a királyi adóval hátra maradvá voltunk, azoknak árát oda fizettem. Mind ezek mellett is magam jó szántából Antal Bátyám akarattyaival egyezőleg, a többször említett Istvány ötsémnek adtunk egy fertály zab és egy darab kukoritza vetést, hogy azzal is magán segíthessen.

Alázatosan könyörgöm a Tekéntetes Úri Szék kegyes Uraim előtt, méltóztassanak annyiban erántam kegyességgel viseltetni, hogy a mit a testamentom tart[almaz], a szerént meg állapíttassunk. A ki is kegyességekért esedezve vagyok

A Tekéntetes Úri Szék, kegyes Uraimnak legalázatosabb fej hajtó szolgáljok

Ádám András Jankovátzi jobbágy

Költ Jankovátzon április 8-dikán 1837.

Jegyzet:

A: Jankovác, 1836. február 13.

B: Jankovác, 1837. április 8.

BL. XI. 607/a. 4. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1837.

Gyakorlott levélíróval megíratott két összefüggő eredeti levél névíratásokkal.

A panaszlevél (A.) és a válasz (B.) fontos eleme egy hajdani jankováci nagycsalád sorsának felvilágosítása. Ádám Imre egésztelkes jobbágy egy nagycsaládban, egy háztartásban élt vénlegény testvérel, Ádám Antallal, illetve felnövekedő gyermekeivel, köztük Ádám Andrással és Istvánnal. Ádám Imre másik

férfitestvére, Ferenc korán kivált a közös gazdaságból. „Elválkozása” alkalmából „mindenből” megkapta a harmadrészt: 3 ökröt, szekeret, 1 ötödfü tinőt „ház jusban”, 1 két esztendős üszőt, két lovat, kocsi minden szerszámostól, 18 birkát, az öreg szöllő és az új szőlő harmadát. Ádám Imre kisebbik fia, István ugyancsak kivált a nagycsaládból és béresként kereste kenyerét. Távozása előtt heves szóváltása volt a nagycsaládot egyben tartani akaró apjával. A vitatkozás hangvételét szinte dramatizáltan tükrözi Ádám András válaszlevele. Ádám Imre korai halála után az addig „nyomorultnak” nevezett Ádám Antal vénlegény vette át a nagycsalád „parancsnokságát”. Halála közeledtével ő végrendelezett az Ádám familia vagyonáról. Az 1830. szeptember 4-én kelt végrendelet szerint mindent a családi gazdaságban tevékenykedő unokaöccsére, Ádám Andrásra hagyott. A testamentumban az alábbi javak szerepeltek: „egy ház 4 fertály földdel”, 4 ökör „szekérrel és eke szerszámmal együtt”, „1 szöllő”, „három ló, kotsi minden szerszámmal együtt”, 3 meddő tehén. Ádám Andrásnak a megkapott javakért vállalnia kellett anyja, Ádám Imréné eltartását és leánytestvérei: Panna, Örzse, Verona, Roza felnevelését, kiházasítását. Ádám András feladata lett a nagycsaládi gazdaság meglepően sok és nagy adósságainak kifizetése is.

21.

Laki Pál jankováci juhász panasza az uradalmi inspektornak leánytestvérei ellen,
akik nem vállalják az apai adóságok kifizetését, de részt kérnek apjuk házából
(1836)

Tekéntetes Inspector Úr, nagy kegyességű Uram!

Laki István édes atyám tellyes életében pásztori életet élt, melly mezei élete alkalmával házasságából származtunk én, alul is megírt Pál, Maris, Borbála és Ágnes gyermeki, kiket keresményéből annyira nevelt, hogy engem egy férjfi gyermekét juhászi szolgálatra adhatott, annyi gondja lévén reám, hogy szolgálatunkból esett keresményünket véle öszve téve gazdálkodtunk, egyenlően éltünk, ruháskodtunk, nem különben a' szerzett juhaink csekély száma is feles vala. Megunván utóbb atyám e' pásztori életét, a' juhászsggal felhagyott, és szándékaként Szabadka határát, hol tartózkodott, elhagyván szerentséssen a' Tekéntetes Inspector Úrnak kegyes engedelmével Jankovátzi lakosnak bé vétetett, hol magának egy földetlen házat vett, és itt mind a' három leányát szegény tehetségeként juhái árából leginkább férjhez adta 's ki elégítette. Következett, hogy szerentsétilen édes atyámat valamint édes anyámat is a' most városunkon uralkodott Colera elragadta annélkül, hogy legkissebb rendelést egyetlen egy házokrol, melly most sints egészen ki fizetve, tehettek volna. Innen elítélheti, melly zavarodás lett később köztünk. A' leány testvéreim ellenem fellázulván, a' házból részt venni kívánnak, holott az házat is az atyám adósságra vévén, még 100 forint váltó pénzt, Berger Imrénének más adósság fejében 46 forintot, portióba 13 forint 20 krajczárokat kifizetnem hátra hagyott, melly adósságok a' háza árával fel ütnek. Én mint-hogy testvéreimmel béke egyezést nem tehettem, a' Tekéntetes Inspector Úrnak kegyes voltában bizakodván, folyamodok alázatos könyörgésemet tenni, méltóztatna a' rajtam követelő testvérimet keresetüktől annyival inkább is tiltani, minthogy az adósságok felől tudni nem akarván részt venni kívánnak, és az atyám még életébe[n] ki elégítvén őket, hozzá adván azt, hogy holtom után férj[fi] testvéreteken semmi keresetek ne legyen.

Melly alázatos könyörgésem után, midőn magamat nagyúri jóvoltiba ajánlanám, maradok

*Tekintetes Inspector Úr alázatos szolgálója
Laki Pál Jankovátzi lakos juhász
Jankovátz, 15-dik september 1836.*

Jegyzet:

Jankovác, 1836. szeptember 15.

BL. XI. 706/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. 12/1837.

Gyakorlott levélíróval megíratott kétoldalas eredeti levél névíratással.

A felek az uradalmi fiskális előtt kiegyeztek. A követelőző asszonyok lemondtak az apai házról. Laki Pál juhász adott a három leánytestvérének „egy egy anyabirkát és egy egy meddőit”.

A levél figyelemre méltó témái: 1. Szabadkai határban tevékenykedő juhász házvétele, letelepedése Jankovácon az Orczy uradalom tudtával és engedélyével. 2. A kolera pusztítása.

22.

Kotsis József és Kotsis Erzsébet testvérek panasza öccsük, Kotsis István ellen
apai örökség miatt, illetve a vitakozók kiegyezése

(1836)

A

Tekéntetes Inspector Úr! Érdemünk felett kegyes Urunk!

Az ide mellékelt Testamentom Levélnek értelméből méltóztasson kegyessen által látni, miképpen Istenben el nyugodott Édes Atyánk Kotsis András, a ki is mint ősi juszt, ő is házát és stöllejét, ¾ hely földjét kotsiját s lovait az Édes Attyától, nekünk pedig Öreg Atyántól kapván, mind ezeket egyedül Istvány fiának, a mi testvér ötsénknek hagyta, rólunk alol írt gyermekeiről, úgy mint Josefről kevésbé, Örsébet leányáról pedig meg sem emlékeztén vég rendelésében. Holott én Joseffia 29 esztendőig koromig véle lakván, házát meg újítani és szöllejét csinálni iparkodtam, Istvány ötsém gyenge lévén, azután hogy meg házásított vagy is feleségesített, kilentz esztendőig még atyámat segítvén véle laktam. Elmenetelemnek oka is Istvány ötsém lévén, szolgálatra állni kéntelenítettem, így a mit szolgálatom által szereztem, házat venni igyekeztén, 300 forintokon vettem is, mely alkalommal tsupán 100 forintokat váltóban adott Édes Atyám, öt lovai közül egy esztendő csikót, 60 borozda szöllőt, 11 akó hordót, 18 zsákot és egy malatztot, egy rossz három kerekű kotsit. Bérességembe meg betegedvén, házam még nem lévén, kéntelenítettem haza menni, szolgálatommal szerzett teheneimet Atyám házához hajtottam, ez ott fel ellett, mellynek három esztendő Borját el adták, nekem annak árát soha meg nem adták.

A Testamentom értelme szerént a vagyonnak nagyobb része Istvány ötsénknek hagyódott ugyan, hogy özvegy Édes Anyánkat és nyomorult Gergely ötsénket holtig tartsa, ámbár így is fájdalmassan esett nekünk, alol írottaknak !:majd tsak azt mondhattyuk a vagyonhoz nézve:! hogy semmivel ki elégítettünk, de most annál inkább a midőn Édes Atyánk után azon egy esztendőben mind Édes Anyánk, úgy Gergely ötsénk is meghaláloztak. Örsébet özvegy testvérünk is igen szigoruan némelly harmad résznyit sem érő Anyánkrol maradt ruhá és ágyneműekből elégítettet, a mit is jobb részint Istvány ötsénk felesége magának fenn tartott.

Alázatosan könyörgünk a Tekéntetes Inspector Úr, érdemünk felett kegyes Urunk előtt, mint hogy Kotsis András Édes Atyánknak mind édes gyermekei vagyunk, hogy pedig az ő vagyónát Öreg Atyántól kapta élő Emberekkel bizonyíthatyuk, a Testamentom levél fel olvasásakor azonnal ellent mondottunk, a mi az eredetiben kívül fel is íratatott, de Édes Anyánkat és Gergely nyomorult ötsénket tekintvén [az

osztozást nem szorgalmaztuk, de] most azoknak halálok után a köztünk leendő érdemlett fel osztást meg rendelni kegyessen méltóztatna. Melly erántunk leendő kegyeskedését mindenkor hálálni meg nem szűnünk és vagyunk

A Tekéntetes Inspector Úr, érdemünk felett kegyes Urunknak

Leg alázatossabb fejhajtó szolgája és szolgálója

Kotsis Josef és Örsébet

Kotsis András árvái, Jankovátzi jobbágyok

Költ Jankovátzon november 14-dikén 1836.

B

Mi alább megnevezett néhai Kotsis András Jankováci adózó lakosnak fiai és leánya, a' helybeli Városi Törvény Szék előtt személyesen megjelenvén az apai ingó és ingatlan javaik felosztására léptünk és egyességünknel fogva ezen atyafiságos osztályt meg tettük a' mint is: Jankovácson lévő apai ház urbarialis fél sessió földdel, házi mindennemű eszközökkel és vonyósokkal, erányossan megfelezett szőlővel és boros hordókkal Kotsis Istványé legyen. Utánna a' fentebbi ház és föld (ált) [át] engedésével és abból esendő jus pótlásában Kotsis Istvány fizessen a' testvérének Kotsis Jósefnek egy száz forintokat váltó czédulában, úgy az apai szőlőnek és boros hordóknak fenn maradt arányos feles részét (ált) [át] engedni köteleztetik. Végtére ebbéli megegyezésnél apai jus pótlásában Kotsis Istvány a' testvérének, Erzsébet menyetskének tizenöt forintokat váltó czédulában annak ideiben fizetend.

Melly itteni atyafiságos egyességet az apai javak felosztásában megtévén, azt kezünk vonásával megerősítettük és kiadtuk.

Jankovácson 1836-diki december 29-én.

Kotsis Jósef +

Kotsis Istvány +

Kotsis Erzsébet +

hunyt Kotsis András örökössei

Ezen egyesség levelet, hogy a' fentebbi osztályos felek felolvasása után helyben hagyták, bizonyítjuk

Jankovácson, Nagy János Takáts Bíró

Kiss Bernáth, Jacsó Istvány esküdtek

Kiadta: Szekeres Antal Jegyző

Jegyzet:

A: Panaszlevél: Jankovác, 1836. november 14.

B: Egyezés: Jankovác, 1836. december 29.

BL. XI. 607/a. 4. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1837.

A: Gyakorlott levélíróval megíratott eredeti levél névátvitásokkal.

B: Városházi jegyzővel elkészítettett egyezséglevél 1836. évi másolata.

A panaszlevél fontos eleme az apai vagyon „ősi jószág” voltának hangsúlyozása a végrendeletben foglalt apai akarattal szemben.

Kotsis András 1835. december 23-án megíratott testamentumának legfontosabb rendelkezése, amely kivívta József fia és Erzsébet leánya ellenállását: „Jankovátzon házam, urbariális ½sessió földdel el láva, szőlőm és ahhoz szükséges boros hordóim, valamint három lovam, egy vasas kotsim, ekém és egy fejtős tehenem vagyon, melyeket és mind ezeket, házi eszközökkel együtt Istvány feleséges fiamnak birtokába(n) által adni rendelem, de úgy, hogy azon feleséges fiam a hitvösömet Betyár Rozált és nőtelen meg nyomom-

rodott Gergely fiamat a házamba ellátva azokat eledellel táplálni és ruházattal holtáig ellátni köteles légyen, mellyet és mindezeket, ha az Istvány feleséges fiam nem tellyesítene, a vagy tellyesítvén az említett hűtvösömmel és Gergely fiammal nem egyesülne akkoron az Istvány feleséges fiam a házamból és minden javaimból a helybeli előjáróság által ki szállíttasson, és fennebbi házamba[n], föld használásába[n] és házi minden javaimba[n] a nevezett hitvesem és Gergely fiam maradjon, melly hitvesem és nőtelen fiam, Gergely halála után ismét a házom, földem és házi minden javaim s vagyonom Istvány feleséges fiannak hogy kezéhez adassanak, ezzel meg hagyom. Ellenbe Josef feleséges fiamat életembe[n] ki házastíván, a házból és minden javaimból ki elégittem, mellyért is nékie ezzel semmit sem testálok. Mindazon által ha a feleségem és Gergely fiam meg halálosodnak, érintett Josef fiannak a szöllőmből egész a gunyhó helyig a szőlő nékie ki adasson, rendelem.”

Az úriszék valószínűleg helyt adott a panasztevők azon állításának, hogy Kotsis András vagyona jórészt „ősi jószág”-nak számított, amelyről nem végrendelkezhetett úgy, ahogy végrendelkezett. Ezért születt meg a város előjárói előtt a testvérek közötti egyezség.

23.

Tóth Anna, Herczeg János hitvese kéri a jankováci uradalom ügyészét, hogy kolerában elhunyt testvére, Ádám Györgyné Tóth Rúzsi három esztendőös leánykáját magához vehesse az árvát illető anyai ruhákkal együtt
(1836)

Tekéntetes Fiscalis Úr! Érdem felett kegyes Uram!

Tóth Rúzsi Adányos Györgynek hűtvösse az én testvér néném most ezen cholera betegségbe[n] meg halálozván, a ki is csak nyoltz esztendőig lakott említett hűtvös-sével. Ennek maradtott egy három esztendőös neveletlen leánya, de már most Adányos György harmadszor is meg házasodván, öt élő gyermekkel vett feleséget, hogy tehát említett nénémnek ágyi és más némű ruhái, mellyet édes atyánk s anyánk adván, bőven maradtott, az említett neveletlen árva részére fenn tartódna, nékem pedig alol is megnevezett nénnyének semmi gyermekem még eddig nintsen, azon kis árvát Atyafi szívességgel el tartani szándékoznam... Hogy annyi sok gyermek között... édes anyáról maradtott ruhaféléje el ne idegenítettne, e következendőket elő számlál[om].

Maradtott: öt vánkus, egy derekally, egy dunna, két len vászon lepedő, egy vas-tagabb három szél lepedő, egy pamutos abrosz, három szoknya, két fejre való kendő, négy pruszlik, négy ünneplő kendő, három patyolat ingváll, egy hosszú és egy törülkőző kendő, tíz forint készpénz, két újabb kötény.

Alázatosan könyörgöm a Tekéntetes Fiscalis Úr, érdemem felett kegyes Uram előtt, méltóztasson azon szegény árvát annyiban kegyelmébe(n) venni, hogy azon el számlált ruha félét vele együtt, vagy az én gondviselésem alá adatni, vagy azokat fel iratván, részére fenn tartani méltóztatna.

Melly kegyességéért esedezve, vagyok

A Tekéntetes Fiscalis Úr, érdemem felett kegyes Uramnak

Legalázatosabb fejhajtó szolgálója

Tóth Anna Herczeg János hűtvösse

Jankovátzi kovács mesterné

Költ Jankovátzon, december 13-dikán 1836.

Jegyzet:

Jankovác, 1836. december 13.

BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. 14/1837.

Jankováci írástudó személylyel megíratott egyoldalú eredeti levél néviratással.

Az uradalmi ügyész, a *Fiskális jegyzőkönyv* tanúsága szerint maga elé hívatta Ádám Györgyöt, aki kijelentette: Nem ellenzi, hogy árván maradt leánykáját, *Rúzsit* a gyermek nagynénje, Tóth Anna nevelje, de árva fiacskája, János neveléséhez ragaszkodik. Túlzónak tartotta a levéllíró által felsorolt ruhafélék mennyiségét. Annak a gyanújának adott hangot, hogy „*Tóth Anna... [a]... nagylelkűségét azon tsekély hozomány javak körme közé tsikarása tzéljából fitogtatja.*” Az apa tulajdonképpen azt szeretne volna, ha az elhunyt felesége „*ládájában*” lévő ruhákat összeírják, eladják és a befolyt pénzt a két árva gyermek javára az „*árvák tárában*” helyezik el. Az ötlet hallatára a ruhákra vágó Tóth Anna tétovázott, hogy elvállalja-e a leánya nevelését. Nemleges választ ekkor sem adott.

Az uradalmi ügyész végül a következő „*ítéletet*” hozta: „*Adány Görgy hitvesének Tóth Rúzsinak hozomány jószága, melly egy részben itt Adány György által elesmértetett, és nyilatkozása szerént azzal, a' mije még a' ládában van, összeíródjon és kótya vetyén eladódjon, rendeltetik, hogy az abból bejött pénz az Árvák Pénz Tárába tétetődvén Adán János és Rúzsi két árva gyermekek számokra számba vevődjön.*”

24.

Varga testvérek: Pál, Ilona, *Roza*, *Erzse* az úriszéken megtámadják apjuk, Varga Antal végrendeletét, amiért az minden vagyonát János fiára hagyta. Részt kérnek az örökségből. Azzal érvelnek, hogy apjuk vagyona „*ösi örökség*”-nek számított, amelyről az örökhagyó nem rendelkezhetett volna úgy, ahogy rendelkezett.

(1836)

Tekintetes Inspector Úr, legkegyesebb Urunk!

Öreg Varga Albert nagy Atyánk még életébe Antal fiát, vagy is édes atyánkat ki elégíté. Adott néki: egy házat egy telk földel, négy ökröt, egy szekeret, két lovat, egy kocsit, 30... birkát, egy tehenet és egy szöllőt. Melly Varga Antal édes atyánktól öt gyermekek származtunk, kiknek ámbár az ősi vagyonhoz valóságos jussunk vagyon, még is midőn elhunyt, testamentomából alul írt négy gyermekét ki rekesztvén, minden javakat János fiának hagyott, melly rendetlen végintézetre reá állanunk lehetetlen.

Mire nézve alázatosan könyörgünk a' Tekintetes Inspector Úr előtt, méltóztatna ügyünket kegyes tekintetébe venni, s' a' 'fent említett ősi javakat, melly[ek] most Varga János testvérünk birtokában vagy[nak], köztünk annál is inkább felosztani rendelni, mivel két élő bizonyágaink Sári János és Kartali Pál által, ha szükséges, bebizonyíthattuk, hogy édes atyánk vagyonának törzsöke Nagy Atyánk vagyona vala.

Melly alázatos könyörgésünk után, midőn magunkat atyai kegyeibe ajánlanánk, maradunk,

Tekintetes Inspector Úr alázatos szolgálói

Varga Pál

Varga Ilona

Varga Roza és

Varga Erzse

Jankovátzi adózók

elhunyt Varga Antal gyermekei

Jankovátz, december 14-én 1836.

Jegyzet:

Jankovác, 1836. december 14.

BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 43/1837.

Gyakorlott levéllíróval megíratott egyoldalas eredeti levél néviratásokkal. Hátoldalán a következő címzés olvasható: „*Tekintetes Nemes Nemzetes és Vitézlő Magyar Imre Úrhoz, a Tekintetes Jankovátzi*

Uradalom Inspectorához s' több Nemes Megyék Tábla Birájához készült alázatos könyörgés.” Az uradalmi inspektornak titulált Magyar Imre a viláगतatóként, Afrika-kutatóként elhíresült Magyar László apja volt.

A panaszkodó három menyecske jankováci feleségként élte életét. A hozzájuk társult Pál csavargásnak is nevezhető bolyongások után leginkább juhászként tevékenykedett a szabadkai földeken. A Varga familia hajdani feje, Varga Antal féltelkes jobbágy, állítólag 92 évig élt. János fiával lakott együtt. 1835. június 4-én kelt, kritizált végrendeletében a következőképpen rendelkezett: „*Minden vagyonomat hagyom és testálom János feleséges fiamnak... Erzsébet menyecske leányomat elégtelenül férjhez adván, annak pótlásában huszon öt váltó forintokat, hogy János feleséges fiam, hogy ki adjon nékie –ezen testamentomi rendelettemmel meg hagyom. ellenben Pál fiamat életemben ki házastván, Ilona és Rozália menyetske leányaimat életemben ki elégítetem, a mellyértis nékiek ezzel semmit sem testálok.*”

Az úriszék, valószínűleg latolgatva az „ösi juss” vagy a végakarát súlyát, primátusát az igazságszolgáltatásban, meglepő módon, a máskor kikezdetlennek tartott végrendelettel szemben, adott némi igazat a panaszkodóknak. Valószínűleg az úriszék ajánlására a szemben álló felek 1837-ben kiegyeztek. Az időközben elhunyt Varga János özvegye vállalta, hogy Mindenszentek napjáig fejenként 60 forintot fizet a négy panaszosnak.

25.

Zámbó András, aki féltelkes jobbágygazdaként feladta önállóságát, és anyagi előnyök reményében „betársult” apósa, Adám János családközösségébe, „béres bért” kér a nagycsaládban végzett négyévi munkálkodása után
(1836)

Tekéntetes Inspector Úr, nagy kegyességű Uram!

Minekutánna 1831-dik esztendőben Adám János Ipamnak egy férfi és egy leány gyermeke emberi korra felnevelkedtek, István fia, tüstént házassága után, midőn édes attyának egy unoka gyermeket hagyott, megholt, leányát pedig én alul irt feleségül elvettem. Mivel pedig említett Ipamnak hitesemen kívül több gyermeke nem vala, cseleltelennek érezvén magát, hízelkedésével kezdett részére hajlítani, és ámbár sorsomhoz képest mintegy $\frac{3}{4}$ sessiósz gazdának mindenem vala, nem voltam kénytelen Ipam javaira szorulni, még is az ő hitegető szavaival annyira vett, hogy össze szálltunk, gazdaságunkat is öszvetéve. Igérte jutalmul azon házat, amellyhez 1 sessió földet birt, kivévén egy szöllejét, mellyet fent említett unokájának részére meg hágy, és fel nőtt korában ezen unoka gyermek minden ingó vagyonokban velem feleszen osztozna, reá állottam. Először is tehát $\frac{3}{4}$ telkes házamat eladta 310 forintokon, három lovamat 187 forintokon, egy csikómat 33 forintokon, egy boglya szénámat 25 forintokon és egy boglya buza szalmámat 20 forintokon váltóban, melly eladott jószágaim árát, öszveszen 575 forintokat, ő vette fel. Adósságaim ugyan voltak, mert az árvapénztárunkban 137 forintokat, másoknak 128 forint 30 krajczárokat fizetnem kellett, melly adósságimat, öszveszen 265 forint 30 krajczárokat Ipamnak a' fentebb említett 575 forintbol kellett ki fizetni, mellyből nála még is maradt 309 forint 30 krajczár, az az a' házam ára. Azon kívül a' mi termés volt azon esztendőben $\frac{3}{4}$ sessió földemről, mind néki által adtam, u. m. 30 pesti mérő buzát, 100 pesti mérő zabot, 12 pesti mérő árpát, 100 zsák csöves kukoriczát, egy fias tehenet és öt sertvést, nem külömbena' szőlőm termését is ők használták. Hol négy esztendőket tölténk együtt békével, de miután szerencsétlen hitesem gyermek ágyában meghala, egy élő gyermeket hagyott, kinek anyai táplálék szükséges vala, más anyárol gondoskodtam, melly talán Adám János Ipamnak nem tetszett, megbánván előbbi ígérétét, magától elhajtott, a' volt házam árát megadta, sőt még a' négy esztendei nála léttemért 200 forint béres bért ígért. Én ezt tőlle több

izben kértem, de csak várakozással bízott és bizonyossá iparkodott tenni, hogy az el nem fog veszni, a' mit megígért. Míg végre Ádám János Ipannak is a' Colera végzette életét, így a' Napamra özvegy Ádám Jánosnéra szállt minden, ki az béres bérem felől semmit tudni nem akar.

Mire nézve alázatosan folyamodva könyörgök a' Tekéntetes Inspector Úr, kegyes Uram előtt, méltóztatna Ádám János Ipannál érdemlett négy esztendei szolgáló béremet kegyessen ki adatni rendelni. Melly alázatos könyörgésem után, midőn magamat Nagyúri jóvoltiba ajánlanám, maradok

*Tekéntetes Inspector Úr alázatos szolgálója,
Zámbó András jankovátzi adózó*

December 18-án 1836. Jankovátzon

Jegyzet:

Jankovác, 1836. december 18.

BL. XI. 607/a. 3. doboz, 4. tétel. Ü. Szn. 1836.

Gyakorlott levélíróval megíratott kétoldalas eredeti levél névítással.

A dokumentum fő „erénye” a két gazdaságból anyagi (úrbéri) megfontolásokból létrehozott nagycsalád felidézése és a kolera emlegetése.

Tanulságos az anyós, özvegy Ádám Jánosné Harkai Rúzi magyarázata a „béres bér” kifizetésének megtagadásáról: „Nékem Leányom után Fijam volt és Gazdám, nem pedig Béresem. Hogy ha őtet tartottam volna mint Bérest, minek lett volna nékem két fogadott Ember tselédem?”

26.

Farkas Verona, Anna és Magdolna férjzett leánytestvérek panasza Gergely és Ferenc férfitestvéreikre „ösi” anyai juss visszatartása miatt. A két férfitestvér válasza. (1837)

A

Tekéntetes Fiscalis Úr! Tapasztalt Nagy Kegyességű Urunk!

Istenben boldogult Édes Anyánk Miskoltzi Ilona, kiről maradtunk hárman leánygyermek, Verona, Anna és Magdolna, és az meg boldogult Édes Anyánk hagyott nekünk ősi anyai jussban 5 juhot és 1 tehenet, de ezen 5 juhot és az tehenet Farkas Gergely és Ferentz testvér ötséink megadni nem akarják, tsak hitegetnek, mellyről élő bizonyosságot állíthatunk, öreg Miskoltzi Mihályt, a ki ezen esetről jól emlékezik. Ez iránt legmélyebb alázatossággal esedezőnk a' Tekéntetes Fiscalis Úr kegyes színe előtt, hogy ha mi nekünk panaszunkat meg halgattni és a bent említett ősi Anyai juss Farkas Gergely és Ferentz testvéreinken meg venni és nekünk által szolgáltatni méltóztatna. Vagyunk

A' Tekéntetes Fiscalis Úrnak

Alázatos szolgálóji

Farkas Verona, Anna és Magdolna

Jankovátzon

B

Alázatos felelet Farkas Verona, Anna és Magdolna Jankovátzi lakosnéknak ellenünk tett panasszukra

Ide mellyékeljük tüstént édes anyánk Testamentomát, mellyben a' fel peres leányok ki elégitve lévén, semmit sem kapnak. Továbbá ámbár a' Testamentomba[n] semmi ősi vagyon említve nints, mindazon által azt elősmerjük, hogy édes anyánk férjhez menetelekor az édes atyától, minthogy akkor divatba volt mentét viselni, mente helyett egy esztendő borjút és öt birkát hozott, az édes anyánk ugyan ezen örökségen, melly akkor 45 forintokat érhetett, nem vett mentét, hanem a' borjút fel hagyván anynyira nevedni, hogy meg ellett, mellyet osztán fiával együtt elloptak, a' mi pedig az öt birkát illeti, azt eladván édes anyánk, és ugyan 45 forintokon egy mentét vett, s' ezt csak három évekig hordozván, elhunya miatt a' leányokra maradt, kik eladván anynyok mentéjét s' az árán fel osztotak. Mellyből érthetni, mi volt az ősi vagyon, és hogy az anyánk keze alatt annyira szaporodott, hogy semmivé vált.

A fent nevezettek panasszukra ezt az alázatos feleletet tettük,

Farkas Gergel és Farkas Ferentz

Jankovátzi adózók

Jankovátz, 1837. ápr. 22.

Jegyzet:

A: Az asszonytestvérek levele: Jankovác, dátum nélkül [1837. eleje]

B: A férfitestvérek „felelete”: Jankovác, 1837. április 22.

BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 51/1837.

Gyakorlott levélírókkal megíratott eredeti levelek névátalakkal.

A férfitestvérek „felelő” levelének fontos eleme a férjhezmenő jobbágyleány számára „kijáró” mente emlegetése.

A pereskedő felek az úriszék előtt kiegyeztek. A három panaszkodó leánytestvér fejenként 15 forintot kapott.

27.

Lengyel Mihály gyermekei: István, Ferenc, János, Imre, Ilona és Anna
panaszkodnak legöregebb testvérükre, Mihályra örökség miatt
(1838)

Tekéntetes Inspector Úr! Nagy kegyességű Urunk!

Lengyel József nagy atyánkról maradt mint ősi vagyon a mi édes atyánkra Lengyel Mihályra által szállott, és így mind a két atyáink Testamentom nélkül el halva, a mi leg öregebb testvér bátyánkra Lengyel Mihályra maradván, melly vagyon nála egész kiterjedésébe föl írva vagyon, azt több élő emberekkel bizonyíthatjuk. Maradtunk pedig véle együtt öt férjfi és két leány gyermekek. Hogy tehát ezen vagyonbul rendessen részeltetve nem voltunk és mindeddig nem vagyunk, már három esztendeje az akkor tartatott Tekéntetes Úri Székhez folyamodtunk, de csak akkor a férjfi Testvérek, a midőn akkor Lengyel Mihály bátyánkkal szabad megegyezésünk engedtetett. Ki is nekünk férjfi testvéreinek külön külön egy-egy fertály vetést ajánlott, és a szöllőt is öt részre el osztani, de ő a fertály vetést tsupán Istványnak adta ki, már János Ötsének tsak egy mérő vetést, Ferencznek és Imrének semmit egyebet, mint a szöllő részt, sőt ez utolsó ötsének szöllő részét, mint akkor neveletlenét Csuka Mihálynak el cserélte, és annak sem szöllőt, sem árát ki nem adta. Úgy ennek béességével szerzett 20 váltó forintjait és négy mérő zabját, mellyet néki által adott, magának mind eddig fönn tartóztatja, a ki házastásával ezen leg kisebb ötsénknek édes atyánk meghagyásából is

tartozott volna, de ezt ő nem tselekedvén, csupán másfél akó bort adott, melyet is most ezen ötse szölleje része árába(n) bé számolni akar.

János ötsét a többször említett bátyánk magához a gazdálkodásra vissza híván, szolgálattyaival szerzett 105 forintjait bátyánk helyett portióba lefizetvén, esztendő végével magától János ötsét el hajtotta, a 105 forintok e mai napig nála vagynak.

Ilona leány testvérünket még édes szülőink életekben tsupán holmi ágyneművel el látva férjhez adták ugyan, de ennek hűtösse Rappál János a maga szerzeményébül felesége édes atyának 100 forintokat adott, mellyből 50 forintokat, egy mérő vetéssét adván, ki fizetett ugyan, de a más fele, t. i. 50 forint már 20 esztendeje ott vagyon, mellyet Szabó András bizonyíthat.

Anna leány testvérünk[nek], ki 11 esztendő korában neveletlenül maradván, a szolgálattyaiból szerzetteivel kéntelen lett férjhez menni, tsupán 4 vánkus haját, 3 forintos kendőt és két el avult lepedőt adott Lengyel Mihály bátyánk, melly két lepedőt, a midőn már Anna férjnél volt, bátyánk felesége vissza vett.

*Alázatosan könyörgünk a Tekéntetes Inspector Úr... előtt, méltóztasson te-kéntetbe venni a többször említett bátyánknak vélünk igazságtalan bánását, ki tsak egyedül kíván nagy atyánkról maradott ősi jussunkban örökösülni, már az ő véle le-
endő meg egyezkedésünkbe ezen túl semmi bizodal munk, mint hogy az elsőből méltóztatik kegyessen által látni, Tekéntetes Inspector Úr, ... hogy bátyánk ajánlását tellye-sítő nem volt, a vagyont nyilvános eladatásra botsajtani, és a mi abból kire mennyi a kegyes ítélet szerént jut, ki adatni méltóztatna, akik is kegyességéért esedezve va-
gyunk*

A Tekéntetes Inspector Úr, nagy kegyességű Urunknak

Legalázatosabb fejhajtó szolgálói és szolgálói

Lengyel Istvány, Ferencz, János, Imre, Ilona és Anna

Boldogult Lengyel Mihály árvái, Jankováczi jobbágyok.

Jankovácson, 11-dik februárius napján 1838.

Jegyzet:

Jankovác, 1838. február 11.

BL. XI. 607/a. 4. doboz, 4. tétel. Ü. Szn. 1841.

Vállalkozó levélíróval megíratott eredeti levél néviratásokkal.

A levél elején a panaszosok azt merték állítani, hogy apjuk végrendelet nélkül halt meg, holott Lengyel Mihály 1827-ben íratott végrendeletet, amit bizonyára a városházán őriztek. Másolata 1834-ben az úriszék előtt is járt. (BL. XI. 607/a. 3. doboz, 3. tétel, 4/1834.) Lásd a Függelék 44. tételét!

A kíséző iratokból ugyan nem derül ki, de feltételezhető, hogy a fölöttébb rámenős, erőszakos örök-ségkövetelőknek sikerült bebizonyítaniuk, hogy az apa, Lengyel Mihály vagyona *ősi örökségnek* számított. *Ősi örökségről* viszont nem lehetett úgy végrendelkezni, ahogy ő végrendelkezett. Következésképp, a tör-vények betartása fölött őrkdő úriszék nem tekintette mérvadónak és követendőnek az örökhagyó akaratát. Ez egy lehetséges magyarázat, de más magyarázat is fősorakoztatható az apai végrendelet mellőzésére és a követelőző leszármazottak sikerére. Utóbbit tükrözi az 1834. március 6-án tartott úriszék ítélete, amely-nek tényismertető bevezetőjében téves, vagy legalábbis a fenti levél szövegével ellentétes családtörténeti személyi adatok szerepelnek.

A Lengyel örökösök vagyonsvítaja lassan jutott nyugvópontra. Többször adott munkát az úriszéknek. Tanulságos, hogy a különösen erőszakos Lengyel Ilona 1841. október 4-én külön egyezséget kötött az addig támadott testvérével, Lengyel Mihállal. Elfogadta tőle az „*egy fertály ősi vetést*” és lemondott minden más követeléséről.

1843-ban a 49 éves Lengyel Mihály egy nagycsaládban élt feleséges öccsével, Jánossal a 692. számú házban. (JÁPI. Kötetek. Conscr. Anim. 1843.)

28.

Almási Ferenc Jankováci jobbágy levele az Orczy uradalom inspektorának arról, hogy 80 forintot és gabonaféléket vett kölcsön Faddi Andrától, akinek a kölcsön leszolgálatáért, illetve kamat fejében bizonyos földterületeket adott át használatra. Faddi András vonakodik a földeket visszaadni.
A két gazda már a városi előjárók előtt is kötött egyezséget.
(1838)

A

Tekéntetes Inspector Úr, érdemem felett kegyes Uram!

Több viszontagságok és járó jószágaim el dőglése, az esztendők mostohasága végett, meg tsüggedve ennek előtt 5 esztendővel a királyi adómmal hátra maradni kéntelen lévén, 120 forintokkal adós maradtam. E végett tehát az előjáróságtól fel szólíttatván, Faddi András 80 forint váltó czédulával obligatio szerént minden inter nélkül megsegített, a jövődőt magának használni akarva, vélvén házamat s földemet magának meg szerezni, mint hogy annak el adatását az akkori előjáróktól bizonyosnak hallotta. Ezen fent említett 80 forintokra 5 esztendő folyásáig Faddi András két fertály tavaszi földemet bírta, most pedig április holdnapba a midőn Faddi András a pénze le fizetésére sürgetett, még akkor semmiből pénzt nem teremthetvén, 2 fertály szállás földemet 40 forintokba az helybeli Biróság előtt le foglalta.

Nemkülömben 8-dik esztendeje szükségembe[n] Faddi Andrától 3 mérő búzát és egy mérő árpát költsön vettem, ezen gabonát rá következő esztendőbe[n] meg nem adhatván, magunk között megegyesülve két fertály kaszáló földemet 3 esztendőkre által attam, hogy azon 4 mérő gabona 26 forintokba[n] számolt árát le fizessem, de most Faddi András a 3 esztendőig bírt földet csak annak érdekébe, a 26 forintokat pedig vélem meg fizettetni óhajtya.

Alázatosan könyörgöm a Tekéntetes Inspector Úr ... előtt, méltóztasson erántam annyiba[n] kegyeskedni, hogy a midőn most Faddi András hitelezőmet köszönettel ki fizethető vagyok, azon két fertály szállás földemet, melyet magának 40 forintokba[n] el ítéltetett, vissza adatni, nem külömben azon 4 mérő gabonának kétszer leendő meg fizetésétől ötöt el tiltani méltóztatna.

A ki is kegyességéért könyörögve mély tisztelettel vagyok a Tekéntetes Inspector Úr, érdemem felett kegyes Uramnak leg alázatosabb fej hajtó szolgálja

Almásy Ferencz öreg

Jankováci lakos, fél helyes jobbágy.

Jankovácson, június 15-dikén 1838.

B

Mi Jankovátz Mező Várossa Birája és Tanátsa bizonyítjuk azt, hogy közel mult tavaszkor Faddi András előttünk személyessen meg jelenvén, elő adta, hogy Almási Ferentz helybeli lakosnak 80 forintokat váltó czédulában és 4 mérő búzát, meg 1 mérő árpát 26 forintokba[n] váltó czédulában költsönözvén, azt több ízbeli kéréseireis rajta meg nem veheti. Azért Almásy Ferentz előnkbe hívatatván, ebbéli elő adását Faddi Andrásnak el vállolta és 106 forintból álló adósságát el ösmerte. Mellyhez képest előttünk úgy egyeztek, hogy említett Almásy Ferentz két fertál szállását két esztendőre,

harmadik esztendőre pedig egy fertált az fent ki tett adóssága le hajlásába Faddi András hitelező(i)nek által engedi és birtokába által adja, és az ki tett határ idő el telvén, Faddi András a szállási földet Almásy Ferentznek által adni köteles légyen. Ezen ajánlását az adósnak Faddi András el vállalván, e képpen meg egyeztek.

Melly ebbéli előttiünk történt egyességről adjuk ezen bizonyítványt.

Jankovátz Mező Várossa Birája és Tanátsa.

Jankovátzon, 1838-diki július 31-én.

Jegyzet:

A: Levél: Jankovác, 1838. június 15.

B: Egyezés: Jankovác, 1838. július 31.

BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. 59/1838.

A: Vállalkozó levélíróval megíratott kétoldalas eredeti levél, névítással.

B: Városházi ímokkal megíratott, Jankovác mezőváros pecsétjével ellátott eredeti egyezséglevél, olyan megállapodásról, amely két jankováci jobbágy között jött létre a mezőváros bírái és tanácsa előtt.

A levél és az egyezés az alábbi témák miatt számíthat a kutató érdeklődésére:

1. A hitelbe fölvert pénz és a hitelbe kapott gabona földhasználati jog átengedésével történő törlesztése.
2. Az eladósodott jobbágy háztól, telegtől való földesúri (városi) megfosztásának „lebegtetése”.
3. Az úrbéri földekkel párhuzamosan létező szállásföldek emlegetése. A szállásföld *szállás* néven történő szerepeltetése.

29.

Zámbó Pál özvegyének panaszja a jankováci uradalom vezetőihez vejére,
Vincze Jánosra, akivel nem tud egy háztartásban élni
(1845)

Tekintetes Uradalom!

Zámbó Pál néhai férjem halála után, férjfi gyermekem nem lévén, $\frac{2}{4}$ telkes házamat és egyéb javaimat el adatván, nemű adósságaim ki fizetése után fenn maradott összevet négy részre osztva, magam és három leányaim között egyenlően fel osztottam, melly összegből 79 forint 30 krajczár váltó czédulában jutott egy részre. Ezen felül magam részére meg tartottam 22 pesti mérő buzát. Ezek után én, Katalin leányom és ennek férje Vintze János vömmel össze szálltam, és mivel ennek mi vagyona sem volt, magam és Katalin leányom pénzén váltó 150 forintokért egy házat vettem, és néki 22 pesti mérő buzát vittem, olly móddal, hogy a nevezett vöm engem holtig el tartván és el takarítván, ezen ház tulajdonává váljon. Ott én megis voltam mind addig, még az idén mondott vömnek minden gyermekei, úgy hitesseis, Katalin leányom rövid idő alatt ki haltak. Most, minekutánna vöm ismét meg házasodott, az én betsületemis ki mult, minthogy mind a vöm, mind e második hitesse ellenem tűrhetetlenkedni és zúgolódni kezdetek, és engem üldözni, ételemet panaszolni meg nem szűntek. Sőt el végre a vöm a házból ki vert, 's így én öreg napjaimba minden gyámoló nélkül lévén, a koldúsra méltó állapotomat tekintetbe véve, Vintze János vöm birtokába lévő, de tulajdon házamat, úgy hozz vitt 22 pesti mérő buzámat, nem különben magtalan ki mult leányom ágyi és öltözetbéli ruháit nevezett vömtől el vétetni és birtokomba adatni méltóztasson.

Különös tisztelettel maradván

*A Tekintetes Uradalomnak alázatos szolgálója,
Zámbó Pál özvegye
született Makkai Erzsébet Jankovátzi lakosnő
Jankovátzon 1845-diki december 30-án.*

Jegyzet:
Jankovác, 1845. december 30.
BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1845.
Jó stílusú, gyakorlott levélíróval megíratott kétoldalas eredeti levél néviratással.
A kapcsolódó iratokból nem állapítható meg világosan a panasz sorsa. Látható viszont, hogy a vő,
Vincze János jankováci házas zsellér, egy időben Bács-Bodrog vármegye pandúrként tevékenykedett.
Figyelemre méltó a levél elején említett osztozkodás, leányöröklés, illetve az anyós „összeszállása”
vejével.

30.

Horváth József Balog özvegye, Ragadics Örzse panasza vejére, Váczi Mihályra, aki
kegyetlenül bánik vele, pedig használja szülleit és urbariális földjeit
(1847)

A

Tekintetes Tábla Bíró 's Uradalmi Igazgató Úr!

*Néhai férjem, boldogult Horváth Jozsef Baloggal szerzettem egy fél úrbéri telket,
szöllőt 's egyéb ingóságokat. Ezeken felül van még egy másik szöllőm is, melly néhai
édes atyám után, mint örökség szállott reám. Meghalván fent említett férjem, mint
árván maradt tehetetlen özvegy, egyetlen leányom férjét, Váczi Mihály vőmet vettem
magamhoz, gazdaságom igazgatásával 's kormányzásával megbízáván őt, fentartva
magamnak mind a föld, mind a szöllők, úgy egyéb ingóságok feletti szabad rendelke-
zési 's tulajdon jogomat.*

*Említett vőm szilaj kitérésai 's bosszantó üldözési közt, ínség 's nyomornak kitéve,
szóltan, panaszt nem emelve éldegélvén öreg napjaimat, mindég az a hit táplált 's
élesztett, hogy magába szálland, 's vele tett jótéteményeimre vissza emlékezve, engem
meg fog becsülni. Azonban szomorúan kelletik tapasztalnom, miszerint reményeim
csak álmok voltak, mert zabolátlan indulatai időközben nem hogy nem csillapultak,
sőt a legközelebb tartott fenyítő Törvényszék olta oly magas fokára hága a vallástal-
anságnak, hogy élet veszélyeztetése nélkül többé vele egy fedél alatt lakni tanácsosnak
nem tartván, ugyanazért unokámhoz folyamodtam 's most is ott vagyok elhagyatva,
tulajdon házamból 's egyéb törvényes birtokomból kiverve kizaklatva, egy szóval
azoktól megfosztva.*

*Illy siralmas állapotomban alázattal könyörgök: 1-ször, hogy mind a ház 's fél
telek úrbéri föld, mind a szöllők, 's egyéb ingóságok törvényes birtokába engem vissza
helyeztetni 's azokból említett vőmet kitiltani kegyesen méltóztassék. 2-szor, hogy őt
komolyan megintetni 's eltiltatni méltóztassék, mikép minden további szidalmazásában,
fenygetésével 's egyéb bosszantásával felhagyjon, 's engem a magam tulajdonában
háborítatlanul élni engedjen.*

*Mély tisztelettel maradván a Tekintetes Úrnak alázatos szolgálója
Horváth József Balogné jankováci lakos*

B

Egyesség

Melly szerint néhai Horváth Josef Balog özvegye és veje Váczi Mihály között az elsőnek évi tartása iránt történt, t. i:

1-ör. Váczi Mihály fog adni nevezett napának holta napjáig élelem fejében évenként 2 mérő kétszeres buzát, 2 mérő kukoriczát és 2 mérő árpát, és pedig fertály évenként tiszta állapotban. Fog továbbá adni egy hizott sertést, 8 font sót, 's végre fűteni való három kocsi szalmát, és lakásbér fejében 16 forintot.

2-or. Nevezett Horváth Josef Balog özvegye ősi szöllejét megtartja, és különösen maga fogja használni.

3-or. A' nevezett özvegy a' fentebbieknek részére történendő kiadása után megelégszik, 's Váczi Mihály vejét a' $\frac{3}{4}$ telkes ház, szőlő, birkák, 's minden javak birto-kában meghadgya, 's tőle ezek iránt ellene semmi keresetet nem támaszt, 's közkeres-ményi jogáról is lemond. Váczi Mihály pedig kötelezi magát a' fent elő számláltak kiadására.

4-er. Jövő augusztus hónapig Váczi Mihály az özvegynek kiad 1 mérő kétsze-rest, 1 mérő árpát, 's egy mérő kukoriczát, hat icze zsírt, 4 font sót, egy kocsi szalmát, és lakásbér fejében 8 forintot, és mindezeket azonnal kiadja Váczi Mihály.

Melly ebbéli egyesség nagyobb erejére kiadatott ezen egyesség a' felek aláírásával erősítve.

+ Ragadics Örzse néhai Horváth Josef Balog özvegye
+ Váczi Mihály

Előttünk:

Kerekes Sándor uradalmi ügyész
Kis Imre Istvány
Kis Ambrus

Kelt Jankovácson 1847, január 31-dikén.

Jegyzet:

A: Levél: Jankovác, dátum nélkül [1847 eleje]

B: Egyezés: Jankovác, 1847. január 31.

BL. XI. 607/a. 6. doboz, 2. tétel. Ü. Szn. 1847.

A: Írástudóval megíratott egyoldalú eredeti levél néviratással.

B: Kerekes Sándor uradalmi ügyész által papírra vetett, javításokkal megtűzdelt megállapodás az érdekelt felek keresztvonásokkal ellátott néviratásaival és a két „Kis” családnevű tanú, valamint az uradalmi fiskális aláírásaival.

Az uradalmi ügyészt valószínűleg nem hatotta meg különösképpen az idős asszony Váczi Mihály goromba viselkedéséről szóló panasza. Az uradalom anyagi érdekeit tartotta szem előtt.

1847 előtt négy évvel, 1843-ban jeles Conscriptio Animarum készült a jankováci plébánia népéről. (JAPI. Kötetek. Conscr. Anim. 1843.) Ha ebbe beletekintünk, láthatjuk, hogy Váczi Mihály a 105. házban lakott 15 fős családjával, mégpedig két házas fiával, feleségével, menyével, anyósával, 7 fiatalos gyermekével és egy unokájával.

Az uradalomnak az volt az érdeke, hogy ez a nagycsalád és a mögötte meghúzódó jobbágygazdaság zökkenők nélkül működjön, gyarapodjon, hiszen a szorgalmasan termelő jobbágygazdaságok tudták teljesíteni a feudális földesúri szolgáltatásokat. Következésképp, az uradalmi ügyész Horváth Józsefné panaszkodását egy 73 éves öregasszony bolondos siránkozásának tekintette, és a panaszkodót olyan egyezés aláírására bízta, amely a kárhozottat vő, a jobbágyterheket viselő Váczi Mihály pozícióit erősítette meg. Kétségtelen viszont, hogy az uradalmi fiskális tisztességes öregkori ellátást, járadékot, szőlőhasználatot biztosított az idős asszony számára a megkötött egyezésben.

Szántó Ferenc féltelkes jankováci jobbágy hagyatékának leltára és felosztása
(1831)

Öszve-írása és licitátioja mind azon ingó és ingatlan javaknak, ház, szőlő és házi eszközöknek, a melyek néhai Szántó Ferentz öreg Jankovátzi lakosnak meg halálózása után annak hitesse özvegy Szántó Ferentzné által előladattak és nyilvánosságosan 1831. esztendő május 15-én el adottak.

No.	Jószág minéműsége, leírása	A vevők neve	Licit. ára vez.	
			ft.	kr.
1.	Egy roskatt ház és urbariális $\frac{2}{4}$ sessio	Varmuzsa Josef	350	
2.	Egy öreg szőlő 4 kapás	László Istvány	172	
3.	Egy fiatalabb szőlő 4 kapás	Farkas János if.	180	
4.	Egy avétt vasas kotsi, 1 ló és 3 lóra szerszám	Kiss Mihály	70	
5.	Egy fiatalabb kotsis ló szénával	Kiss Ádám	50	
6.	Egy öregebb kotsis ló	Gál Mátyás	24	
7.	Egy 4 fű üsző borjúval	Horváth Péter János	75	30
8.	Egy 2 fű üsző	Horváth Péter János	47	15
9.	Egy viselt suba	Szántó Mártony	5	
10.	Egy pár avétt fejellés csizma	Szántó Mártony	3	
11.	Tavaszi $\frac{2}{4}$ öl szalma	Bába Istvány	4	
12.	Több viselt apró vasak	Taskovits János if.	1	
13.	Egy haszonvehető avétt eke	Tóth János	7	
14.	Egy pár új kotsi oldal	Agóts Mátyás	2	24
15.	Egy viselt talicska és köszörű keő	Szántó Ferentzné	1	30
16.	Egy avétt süítő tenyő	Szántó Pálné		39
17.	Egy avétt életes hambár	Varmuzsa Josef	3	15
18.	Hét rossz üveg kép	Barna Mihály		21
19.	Egy avétt tükör	Ridegh Istvány		40
20.	Tizenhárom avétt fazék	Molnár Mihály ör.		51
21.	Kilentz avétt tányér	Molnár Mihály ör.		12
22.	Kilentz avétt tál	Molnár Mihály ör.		30
23.	Tizenkilentz avétt zsák	Hugyi Mihály	4	
24.	Egy rossz szita	Kónn Jakab zsidó		5
25.	Egy viselt rosta	Szabó Josef kálv.		40
26.	Egy avétt lágy fa asztal	Madarász János	2	30
27.	Két avétt deszka pad	Rideg Istvány		31
28.	Egy avétt kasza	Varmuzsa Josef		48
29.	Egy avétt vas ülő, 1 avétt kalapás	Varmuzsa Josef		19
30.	Két avétt dézsa	Granyák Josef		48
31.	Egy avétt lugzó	Dobos Istvány if.	2	3

32.	<i>Két avétt balta</i>	<i>Kónn Jakab zsidó</i>		30
33.	<i>Nyoltz viselt fa kanál</i>	<i>Maráti János</i>		12
34.	<i>Egy avétt egy fenekű 5 akós hordó</i>	<i>Bobár György</i>	2	3
35.	<i>Egy avétt 2 fenekű 6 akós hordó</i>	<i>Kónn Jakab zsidó</i>	2	36
36.	<i>Egy avétt 2 fenekű 6 akós hordó</i>	<i>Szántó Pál</i>	2	30
37.	<i>Egy avétt két fenekű 5 akós hordó</i>	<i>Fridrich Josef</i>	1	54
38.	<i>Egy avétt 2 fenekű 7 akós hordó</i>	<i>Szabó József kály.</i>	3	48
39.	<i>Egy rossz 1 fenekű 4 akós hordó</i>	<i>Fajsi Mátyás</i>		12
40.	<i>Egy avétt fejsze</i>	<i>Farkas János if.</i>		21
		<i>Summában</i>	1025	57

Kiadás

*Jankovátzi Bírak és Notarius Úrnak, Szekeres Antalnak...
Szántó Ferentz ör. ingó és ingatlan mindennemű javainak
összve írása után történt fel betsültetése és nyilvánosságos
ellicitáltatása diurnumai fizetésében erogáltatott*

<i>ft.</i>	<i>kr.</i>
10	57
1025	
10	57
1015	
203	
203	
203	
101	30
33	50
33	50
33	50
203	
1015	

*Ellicitált minden javakból summában bé jött
Bizonyos licitacionalis diurnumokra kiadatott
Mellyet lehúván, néhai Szántó Ferentz ör. hitvessének és
a többi maradéknak osztályra maradott*

Osztály

*Papp Anna, ör. Szántó Ferentz hitvesse ... kapott
Szántó Pál apai jussban kapott
Szántó Katalin, helybeli Kiss Imre hitvesse kapott
Hugvik Klára, Szántó Imre hitvesse kapott
Szántó Imre fiaiból öreg apai jussban részesítettek:
    Szántó András 10 esztendős kap
    Szántó Imre 7 esztendős kap
    Szántó Panna 5 esztendős kap
Szántó Mártony, Szántó Ferentz ör. fia 17 esztendős ...kap
    *Fel osztás summája**

*Krupa Mihály Bíró
Madaras János eskütt
Hományi István Tútor
Szekeres Antal
Város Nótáriussa*

Jegyzet:

Jankovác, 1831. május 15.

BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. Szn. 1831.

Jankováci eljárók által készített hagyatéki licitálási jegyzék és hagyatékfelosztás.

Az árverési jegyzék közlésekor technikai okokból a „Becsült ár” rovatot elhagytam.

32.

Molnár Márton Szarándok jankováci lakos hagyatékának leltára
és örököseinek egyezsége
(1833)

A

Molnár Márton Szarándok Jankovátzi lakos meg halálozván, meg maradott hol-
mijának összeírása eként történt 1833-dik 8-ber 18-dikán.

		Darab	Betsű ár vez.	
			ft.	kr.
1.	Vagyon egy ház, melly áll 2 szobából, 1 konyhából, 1 kamrából, 1 istálóból, 1 fészerből, ezen túl 1 külön épület, melly most tyúk ótnak használtatik, vagyon továbbá az udvaron 1 téгла kút	1	350	
2.	Szöllő, 4 ember kapáló	1	300	
3.	Kantza ló, fekete	1	50	
4.	Kantza ló, deres	1	20	
5.	Paripa ló, fekete	1	50	
6.	Paripa ló, sült szőrű	1	40	
7.	Paripa ló, deres	1	60	
8.	Harmadfű ló, deres	1	20	
9.	Bornyas tehén	1	50	
10.	Harmadfű meddő tehén	1	40	
11.	Negyedfű meddő tehén	1	50	
12.	Számos tehén, elveszett Rökkás János előtt	1	40	
13.	Hízó sertés	4	40	
14.	Számos göbe 1 és idei malatz 2	3	18	
15.	Tölgyfa asztal	1	3	
16.	Karpad	2	6	
17.	Karszék	2	1	30
18.	Nyoszolya	1		30
19.	Vánkus	4	10	
20.	Derekally	1	8	
21.	Szalma terítő	1	1	
22.	Kék ágy terítő	1	1	
23.	Nagyobb kép	19	9	30
24.	Apró kép	7		21
25.	Apró tálak	13		20
26.	Kis kantsó	3		3
27.	Üveg tartó	1		15
28.	Meszeles butella	1		6
29.	Fertályos butella	1		4

30.	<i>Meszeles palatzk</i>	1		6
31.	<i>Pohár</i>	1		6
32.	<i>Itzés butella</i>	1		8
33.	<i>Ótska szita</i>	2		48
34.	<i>Nagyobb tál, á kr. 6</i>	17	1	42
35.	<i>Tserép tányér</i>	12		36
36.	<i>Tserép földő</i>	5		5
37.	<i>Nagyobb fazék, á kr. 6</i>	6		36
38.	<i>Kisebb fazék, á kr. 4</i>	8		32
39.	<i>Begre</i>	6		6
40.	<i>Bográts</i>	1		30
41.	<i>Vas serpenyő</i>	1		6
42.	<i>Szekrény</i>	1	1	
43.	<i>Dézsza, á kr. 24</i>	4	1	36
44.	<i>Zsajtár</i>	1		18
45.	<i>Kanta</i>	1		4
46.	<i>Hordó káposztával</i>	1	4	36
47.	<i>18 akó bor, á f. 2</i>	—	36	
48.	<i>18 akóra való hordó, á kr. 30</i>	—	9	
49.	<i>Lugzó kád</i>	1		45
50.	<i>Fertályos hordó</i>	2	1	
51.	<i>Véka</i>	1		30
52.	<i>Vasas veder</i>	1		45
53.	<i>Rosta</i>	1		36
54.	<i>Héhely</i>	1		45
55.	<i>Fűrész</i>	1		12
56.	<i>Fejsze</i>	2	1	30
57.	<i>Fúró</i>	5	1	
58.	<i>Balta</i>	2		48
59.	<i>Vonókés</i>	1		20
60.	<i>Szöllő ültetőfúró</i>	1		12
61.	<i>Láncz 26 szemből</i>	1	2	
62.	<i>Tsikolytó</i>	1	1	15
63.	<i>Rossz tekenő</i>	1		24
64.	<i>Kisebb tekenő</i>	1		26
65.	<i>Rudalló kötél</i>	1	1	
66.	<i>Nyakló</i>	1		18
67.	<i>Istráng</i>	3		24
68.	<i>Szetska metsző láda</i>	1	3	
69.	<i>Vas villa</i>	1		30
70.	<i>Kotsi nyújtó</i>	1		18
71.	<i>Deszka</i>	1		21
72.	<i>Kolompér, zsák</i>	7	4	12

73.	22 akóra való hordó, darab	3	11	
74.	Sajtó	1	15	
75.	Verembe árpa, zsák	10	30	
76.	Kamrába árpa, zsák	1	3	
77.	Zsák	12	6	
78.	Kétszeres búza, pesti mérő	2	10	
79.	Szil szerszámfa	4	2	
80.	Vasas kotsi	2	60	
81.	Eke egész készülettel	1	6	
82.	Szán	1	5	
83.	Vasalt ótska kerék	4	8	
84.	Kapa	4	2	
85.	Kasza	2	2	
86.	Ótska rudalló	1		24
87.	Kalitzka	1		45
88.	Hidas ól	2	15	
89.	Széna, boglya	1	25	
90.	Tavaszi szalma, boglya	1	10	
91.	Kívés zab, kereszt	3	6	
92.	Régi zab szalma, boglya	1	10	
93.	Csőves kukoritzta, zsák	12	9	
94.	Kender mag, mérő	1	4	
95.	6 lóra való szerszám		10	

Somma 1500 24

Hogy ezen itt jegyzett vagyonok összeírása voltaképpen e' szerint történt, és általunk Ezeröttszáz forintra huszonnégy krajczárra betsültetett, bizonyítottuk.

Jankovátzon október 18-dikán 1833.

Petes Mihály
uradalmi számvevő

Mi előttünk:

Surnányi József kasznár
Szűts Márton eskütt
Madaras János eskütt

B

Alol is irottak, egy részről én, Ősz [Ilona], néhai Molnár Márton Szarándok második hitvesse és Molnár Istvány említett Molnár Márton édes atyám és Ősz Ilona édes anyámnak természetes és Törvény szerint való fia, más részről én Molnár András fentebb említett Molnár Mártonnak első hitvesétől, néhai Rab Ilonától maradt szinte természet és Törvény szerint fia, boldogult férjem és atyánknak halála után /:a menynyire én András az atyám házáat lett el költözéseimkor minden az édes anyám Rab

Ilona után boldogult atyám életében örökösödésbeli jussomra nézve ki nem elégíttem volna:/ tekintvén a pörlekedés költséges kimenetelét a következő barátságos egygyességre léptünk, úgy mint:

Előszöris: Mi Ősz Ilona és Molnár Istvány a most meg lévő vagyonbol Molnár András mostoha fiannak és más részről Bátyámnak az ... ide mellékelt vagyonunkrol készült laistrom foglalattyából a még lévő 350 forintokra betsült ház értékibe egy száz forintot váltó czédulában, 300 forintra betsült szöllőnek felét természetibe, egy deres és egy sült szőrű paripa hámos lovat, egy harmadfű deres lovat, egy harmad és egy negyedfű medő tehenet, egy hizó sertést, egy tölgyfa asztalt, két karos pad pótolékára két forintot, hat falon függő képet, négy kisebb és három nagyobb tálat, egy tserép tányért, egy nagyobb egy kisebb fazekat, s' egy begrét, két dézsát, egy akós hordót, egy kis fejszét, egy nyaklót, három darabbol álló huszonkét akóra való hordót, hat zsákot, egy vasas kotsit, két heverő vasas kereket, egy kapát, egy hidas ólat, három lóra való szerszámot által adtunk.

Másodsor: Én Molnár András, a fentebbi jegyzett kész pénst, lovakat, marhákat és gazdaságbéli szereket, fent említett mostoha anyámtól és Istvány ötsémtől atyafiságos szívességgel és köszönettel meg kapván, minden további akár mi úton kereshető követelésemről le mondok.

Melly barátságos Egygyességünknek valóságáruul és meg erősítésére illy formába két példázatban készült egygyező levelünket mind két részről saját kezünk kereszt vonásával az alol irt hiteles bizonyságok előtt meg erősítettük.

Jankovátzon október 26-án 1833.

Ősz Ilona keze + vonása

Molnár Istvány keze + vonása

Molnár András keze + vonása

Mi előttünk

Petes Mihály uradalmi számvevő

Surnányi Josef kasznár

Szűts Mártony eskütt

Madaras János eskütt

Jegyzet:

A: Jankovác, 1833. október 18.

B: Jankovác, 1833. október 26.

A és B: BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. 40/1833.

A: Jankováci elöljárók és uradalmi tisztségviselők által a helyszínen készített eredeti hagyatéki leltár árbeecslésekkel és a munkában részt vevők aláírásaival.

B: Uradalmi tisztségviselő, vagy városi ímök által papírra vetett eredeti egygyezséglevél a tanúként közreműködött uradalmi alkalmazottak és mezővárosi elöljárók aláírásaival, valamint a kiegyezett felek keresztvonásos néviratásaival.

Szücs Márton néhai jankováci jobbágy javainak eladása érdekében a leszármazottak számára rendezett árverés vételi jegyzéke és a Szücs testvérek egyességlevele (1840, 1843)

A

Néhai Szücs Mártonnak ingó és ingatlan javai felbecsültetvén, annak árvái által magok közt tartatott árverés útján eladottak saját kérésökre Jankovácson május 14-dikén 1840.

Folyószám	Javak nevei	A vevő neve	Árverési ár	
			vcz.	
			ft.	kr.
1.	Egy ház $\frac{2}{4}$ telek földdel	Szücs Márton és János	1650	
2.	Egy ház $\frac{3}{4}$ telek földdel	Szücs György és József	2000	
3.	Egy nagyobb szőlő	Szücs Márton és János	505	
4.	Egy vadas szőlő	Szücs Márton	71	
5.	Egy vasas kocsi	Szücs Márton	21	
6.	Egy eke talyigával	Szücs Márton	6	30
7.	Egy vasas kocsi	Szücs György és József	21	
8.	Egy eke talyigával	Szücs György és József	6	30
9.	Egy kád (16 akós fa abroncsos)	Szücs Márton és János	5	45
10.	Négy hordó 18 akóra való	Szücs Márton és János	7	15
11.	Hét hordó 30 akóra való	Szücs György	10	45
12.	Tizenhárom zsák	Szücs György	5	5
13.	Három dézsa	Szücs György	2	
14.	Három dézsa	Szücs Márton	2	
15.	Két vas bográc	Szücs Márton	3	30
16.	Ismét két vas bográc	Szücs György	3	30
17.	Két kapa és egy ásó	Szücs Márton	2	18
18.	Ismét két kapa, egy ásó	Szücs György	2	18
19.	Egy kalitka	Szücs Márton	17	
20.	Két fejsze	Szücs Márton	2	6
21.	Egy vasas szekér	Szücs György	21	15
22.	Két karpad	Szücs Márton	6	30
23.	Két lágyfa asztal	Szücs Márton	4	45
24.	Négy szita	Szücs Márton	1	30
25.	Négy rosta	Szücs Márton	2	30
26.	Két ló csikóval	Szücs Márton	210	
27.	Másik két ló és két csikó	Szücs György	210	
28.	Négy ökör	Sallai Mihályné Szücs Anna	400	
29.	Négy tinó	Szücs Márton	184	
30.	Egy borjas tehén	Szücs Anna Sallai Mihályné	80	

31.	<i>Ismét egy borjas tehén</i>	<i>Szűcs Gyögy</i>	80	
32.	<i>Egy tehén tavali borjával</i>	<i>Szűcs Márton</i>	80	
33.	<i>Egy üsző borjú, egy esztendő</i>	<i>Szűcs Márton</i>	26	
34.	<i>Birka 35, párja 10 forintjával, idei 15 báránnyal</i>	<i>Szűcs Márton párját 13 forintjával</i>	227	30
35.	<i>Birka 35 öreg, idei 15 báránnyal</i>	<i>Szűcs György párját 13 forintjával</i>	227	30
			<i>Összesen</i>	2
			6106	

Hogy a' fent nevezett vagyonok iránt mi alul irt testvérek mindnyájunk megelégedésére törvény értelmében árverést tartottunk, és mindegyikünk az illető vagyonért annyit, mint fentebb meg iratott, ígért, és az annyiban részére kinek kinek beszámítandó lett, ezennel megösmérjük és saját kezünk kereszt vonásával bizonyítjuk.

Költ Jankovácson 1840. november 1-én.

Szűcs György

Szűcs János

Szűcs Márton +

Szűcs Anna Sallai Mihály hitesse +

A fentebbi árverés 's elismerés jelenlétünkben történt

Kerekes Sándor uradalmi másod ügyvéd

Lehoczki Imre eskütt

Pap Ferenc eskütt.

B

Egyezség levél

Melly egy részről Szűts Mártony, György, János és Jósef férjfi, meg Szűts Örzse Taskovits György eljegyzette testvérek közt néhai Szűts Márton edesattyok meg annyuk után maradt javak fel osztásában tététt, úgy mint:

Először: Szűts Mártony, György, János és Jósef négy férjfi testvérek önként meg ígérk, hogy Szűts Örzse ez úttal jegybe lévő nő testvérjüket illendően és pedig közösen férjhez adják. Ezen felül mindegyik váltó egy száz forintokat, vagyis öszvessen négy száz az az 400 forintokat váltó czédulában jövő 1845-dik évi Mind Szent napra nevezett nő testvérjükknek apai és anyai vagy ősi juss kielégítésében ki fizetni és ki adni fognak, olly formán, hogy a kitűzött fizetési határ napig a kitett sommára kamatot fizetni nem fognak, de ha a kitett időre valamelyik fél a maga tartozását le nem fizethetné, annakutánna törvényes 6 p. centó kamatokat fizetni tartoznak.

Másodsor: Szűts Örzse mondott négy férjfi testvérjeinek fentebbi ajánlásukat el fogadván, illendő férjhez adással, meg öszvessen meg ígért 400 forintokkal váltó czédulában meg elégszik, és a kitűzött határnapra leendő ki fizetése után a nevezett férjfi testvérjein apai, anyai vagy ősi juss fejében támasztható minden további keresetről örököszen le mond és erre maradékit is le kötelezi. Ezúttal hozzá teszi aztis, hogyha magtalan ki mulna a világból, testvérjeitől kapott juss az ő kezükre vissza menjen.

Mellyrőlis tététt ezen egyesség az illető felek saját kezük kereszt vonásával erősítve.

Jankovátzon, 1843-diki october 9-dikén.

- + Szűts Mártony
- + Szűts György
- + Szűts János
- + Szűts József
- + Szűts Örzse, Taskovits Györgynek eljegyzettje, Jankovátzi lakosok

Előttünk:

Kasziba Imre Bíró
Lehotzky Imre eskütt
Kozmanovics József jegyző

Le másolta és az eredetivel öszve egyeztette Jankovátzon 1844-diki october 8-dikán.

Kozmanovics József
Város jegyzője

Jegyzet:

A: Jankovác, 1840. május 14.

B: Jankovác, 1843. október 9.

A: BL. XI. 607/a. 5. doboz, 5. tétel. Ü. Szn. 1840.

B: BL. XI. 607/a. 4. doboz, 7. tétel, 1/1845. aug. 7.

A: Kerekes Sándor uradalmi másod ügyvéd és városi elöljárók közreműködésével készült árverési jegyzék korabeli másolata.

B: 1843. évi egyezséglevelél Kozmanovics József városi jegyző által készített 1844. évi másolata.

A két dokumentum kíséret iratok nélkül egymástól távol került elő.

Az árverési jegyzék közlésekor a minden alkalommal túllícitált, formális „Becsült ár” rovatot technikai okokból elhagytam.

34.

Jacsó István jankováci jobbágy hátrahagyott javainak összeírása és értékbecslése
 (1843)

Néhai Jacsó István halála után maradt ingó és ingatlan javaknak összeírása és felbecsültetése Jankovácson 1843-dik évi januar 10-dikén.

		<i>Becsár vez.</i>	
		<i>ft.</i>	<i>kr.</i>
1.	<i>Egy ház 1 telek földdel</i>	2000	—
2.	<i>Egy fekete kanca</i>	30	—
3.	<i>Egy fekete paripa</i>	30	—
4.	<i>Egy pej paripa</i>	30	—
5.	<i>Két ökör</i>	105	—
6.	<i>Két tinó 4 esztendős</i>	90	—
7.	<i>Egy üsző 3 esztendős</i>	25	—
8.	<i>Egy tinó 2 esztendős</i>	20	—
9.	<i>Három sertés</i>	15	—
10.	<i>30 birka, párja 8 ft.</i>	120	—
11.	<i>15 bárány, 3 egy párba 8 ft.</i>	40	—

12.	<i>Egy baglya széna</i>	40	—
13.	<i>Egy másik baglya széna</i>	35	—
14.	<i>3 ¼ öl zabszalma, öle 10 ft.</i>	35	—
15.	<i>Egy vasas kocsi</i>	15	—
16.	<i>Egy fakó szekér</i>	15	—
17.	<i>Egy eke taliga szerszámmal</i>	3	—
18.	<i>Egy másik eke</i>	3	—
19.	<i>Egy járom</i>	—	30
20.	<i>Egy szánkó</i>	3	—
21.	<i>Egy szecs kavágó</i>	4	—
22.	<i>Házi bútorok</i>	—	—
23.	<i>Egy békó</i>	1	30
24.	<i>Ismét egy békó</i>	1	30
25.	<i>Két hám, egy gyeplő</i>	2	—

*A fentebbi javak összeírtak és felbecsültettek általunk,
Kerekes Sándor vice fiscalis
Modor Antal tótör
Kozmanovics Josef jegyző
Sánta Josef eskütt
+ Ádám Antal eskütt*

Jegyzet:

Jankovác, 1843. január 10.

BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1843.

A városi jegyző által megírt eredeti vagyonleltár aláírásokkal és névratással.

35.

Dobos Ferenc Jankováci módos jobbágygazda fontosabb javainak összeírása
(1843)

*Dobos Ferencz ingó és ingatlan javainak bírói zár alá vétel végetti összeírása
és felbecsültetése Jankovácson 1843-diki december 6-dikán.*

		<i>Becsár ft. vez.</i>
1.	<i>Egy ház két telek földdel</i>	6000
2.	<i>Két szöllő</i>	1000
3.	<i>150 birka</i>	700
4.	<i>8 ökör</i>	800
5.	<i>Két tehén, két üsző</i>	230
6.	<i>Öt ló, hozzá való szerszámokkal</i>	500
7.	<i>Hat sertés</i>	60
8.	<i>Két vasas kocsi és két vasas szekér</i>	200
9.	<i>Három eke hozzávalókkal</i>	45

10.	<i>Hetven akóra való hordó</i>	35
11.	<i>És egyéb házi bútorok és eszközök</i>	—
12.	<i>Szállási épületek és takarmány</i>	1000

Jegyzés: Dobos Ferencz állítása szerint mind ezen javaknak fele testvérét Dobos Jánost illeti.

A' fentebbi javak összeirattak általunk és előttünk.

Kerekes Sándor vicefiskális

Kasziba Imre Bíró

+ *Kiss Bernát eskütt*

+ *Ádány Antal eskütt*

Jegyzet:

Jankovác, 1843. december 6.

BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1843.

Kerekes Sándor uradalmi vicefiskális és mezővárosi elöljárók közreműködésével készített rövid eredeti vagyonjegyzék a vicefiskális és a bíró eredeti aláírásával, illetve a két városi esküdt keresztvonalos néviratásával.

A dokumentum kísérő iratok nélkül maradt fenn az ügyvédi iratok között. Így nehezen fejthető meg, hogy miért került bírói zár alá a kétteljes, vagyis fölöttébb módosnak számító jankováci jobbágy vagyona.

A jankováci plébánia 1843. évi Conscriptio Animaruma szerint a 180. házban a 42 éves Dobos Ferenc egy 15 fős nagycsaládot vezetett. Feleségét Taskovics Rozáliának hívták. 1-18 éves kor közötti 7 gyermeket neveltek. Dobos Ferenczel egy nagycsaládban élt 36 éves testvére, Dobos János a feleségével, Szakál Juliannával és 3 gyermekével. A háznál lakott még Kovács Pál kanász. (JÁPI. Kötetek. 1843. évi Conscr. Anim. 180. ház)

A dokumentum közzétételét az átlagost jóval felülmúló vagyon és a „szállási épületek” emlegetése indokolta.

36.

Varga András jankováci jobbágy hátrahagyott javainak összeírása és felbecsülése az özvegy kívánságára
(1844)

Néhaj Varga András után maradt ingó és ingatlan javaknak az özvegy, született Szili Ágnes kívánsága következtében történt összeírása és felbecsültetése Jankovácson 1844-diki 7-ber 17-dikén.

<i>A' dolog nevezete</i>		<i>Becsár vcz.</i>	
		<i>ft.</i>	<i>kr.</i>
1.	<i>Egy ház 1 telek földdel</i>	2700	
2.	<i>Egy ház ²/₄ telek földdel</i>	1600	
3.	<i>Egy szőlő</i>	250	
4.	<i>Egy pej monyas</i>	55	
5.	<i>Egy sárga kancza</i>	53	
6.	<i>Egy fekete paripa</i>	40	
7.	<i>Ismét egy fekete paripa</i>	30	
8.	<i>Egy sereglye szürke kancza</i>	75	
9.	<i>Birka 70, öreg, darabja 4 f.</i>	280	

10.	<i>Bárány 10, 2 forintjával</i>	20	
11.	<i>Sertés, 1 öreg, 2 malacz</i>	36	
12.	<i>Két vasas kocsi</i>	45	
13.	<i>Egy szekéralj 4 kerékkel</i>	12	
14.	<i>Két eke hozzávalókkal</i>	8	
15.	<i>Négy lóra való szerszám</i>	4	
16.	<i>Két karpad</i>	10	
17.	<i>Másik két karpad</i>	5	
18.	<i>Hordó 15 darab, 40 akó, 30 kr.-al</i>	20	
19.	<i>Tölgyfa kalitka</i>	10	
20.	<i>Három dézsza</i>	1	30
21.	<i>Egy lugzó</i>		50
22.	<i>Egy vasas vödör</i>		50
23.	<i>Zsák 35 darab</i>	15	
24.	<i>Ponyva egy</i>	1	30
25.	<i>Egy mosó tekenő</i>	1	
26.	<i>Egy vas bogrács</i>	2	
27.	<i>Négy vas tepsi</i>	1	
28.	<i>Egy fejsze</i>		42
29.	<i>Két balta</i>		50
30.	<i>Három kasza</i>	2	15
31.	<i>Ülő, kalapács kettő</i>		50
32.	<i>Sarló</i>		20
33.	<i>Szecs kavágó</i>	5	
34.	<i>Kendertörő</i>	1	30
35.	<i>Metszőkés</i>		50
36.	<i>Képek, cserép edények és egyéb apró házi [eszközök], melyek természetben osztatnak fel</i>	—	—
37.	<i>Gabona termés és takarmány 5 részre természetben osztatnak el</i>	—	—
38.	<i>Készpénz</i>	236	
	<i>Összesen:</i>	5524	57

Adósságok

1.	<i>Árvák tárának</i>	266	4
2.	<i>Farkas Ferencnének</i>	73	9
3.	<i>Farkas Ilonának</i>	65	
4.	<i>Klein Marisnak</i>	164	18
5.	<i>Horváth János csikósnak</i>	1115	30
6.	<i>Katonabér</i>	30	41
7.	<i>Adó és ágybér</i>	112	3
8.	<i>Fehér István béres bére</i>	31	30
9.	<i>Uradalomnak</i>	7	31

	<i>Adósságok összege:</i>	1865	46
	<i>Melly adósságokat levonván a' tömegből, marad tiszta vagyon</i>	3659	11

*Összeíratott és felbecsültetett általunk,
Kerekes Sándor uradalmi ügyvéd
Kozmanovics József városi jegyző
Moder Antal árvák tótora
Kasziba Imre Bíró
Csernók József eskütt*

Jegyzet:

Jankovác, 1844. szeptember 17.

BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1844.

Kerekes Sándor uradalmi ügyvéd felügyeletével, jankováci előljárók közreműködésével készült eredeti hagyatéki vagyonjegyzék aláírásokkal és néviratásokkal.

A jankováci plébánia 1843. évi lélekösszeírása szerint a 192. házban családfőként lakott az 56 éves özvegy Varga Andrásné. Vele élt a Farkas Ilonával házaspár fia, János, három kisgyermekkel, valamint a házaspár fiú három házastulatlan testvére: Mihály, Ferenc és Borbála. (JÁPI. Kötetek. Conscr. Anim. 1843. 192. ház)

37.

Kasziba József jankováci jobbágy javainak árverési jegyzéke
(1844)

Néhai Kasziba József után maradt ingó és ingatlan javaknak felbecsülése és nyilvános árverésen történt eladása 1844. szeptember 22-dikén. Vételi feltétel: a' vevő köteles a' ház 's föld árát azonnal lefizetni, az eladó minden terheket ez évben viselendő, a' vevő jövő új év kezdetével, január első napján veendi a' ¼telkes házat birtokába.

	<i>A dolog nevezete</i>	<i>A vevő neve</i>	<i>Árverési ár vcz.</i>	
			<i>ft.</i>	<i>kr.</i>
1.	<i>Egy ház ¾ telek földdel</i>	<i>Molnár Antal ifj.</i>	2100	—
2.	<i>Egy szőlő</i>	<i>Kasziba József</i>	170	30
3.	<i>Egy borjas tehén</i>	<i>Csernók József</i>	68	—
4.	<i>Eke hozzávalókkal</i>	<i>Molnár Antal</i>	6	48
5.	<i>Egy 3 akós hordó</i>	<i>Kasziba Josef</i>	2	30
6.	<i>Egy 5 akós hordó</i>	<i>Kasziba Josef</i>	3	21
7.	<i>Egy 6 akós rossz hordó</i>	<i>Kasziba Josef</i>	1	15
8.	<i>Egy dézsa</i>	<i>Kasziba Josef</i>	2	3
9.	<i>Kalitka</i>	<i>Kasziba Josef</i>	4	33
10.	<i>Egy sütő teknő</i>	<i>Kasziba Josef</i>	2	3
11.	<i>Egy lágyfa asztal</i>	<i>Kasziba Josef</i>	2	33
12.	<i>Egy lágyfa karpad</i>	<i>Kasziba Josef</i>	1	21
13.	<i>Egy lágyfa karpad</i>	<i>Kasziba Josef</i>	1	21

14.	<i>Egy vas bogrács</i>	<i>Kasziba Anna</i>	3	—
15.	<i>Egy vendel</i>	<i>Kasziba Anna</i>	1	24
		<i>Összesen</i>	2370	42

A' fentirt javak nyilvános árverésen előttünk és általunk eladatván, hogy azokért két ezer háromszáz hetven forint és negyven két krajczár váltó cédulában jött legyen bé, ezennel bizonyítjuk.

*Kerekes Sándor vicefiscalis
Kozmanovics József jegyző
Moder Antal árvák atya
Sánta Josef eskütt
Pap Ferentz eskütt*

Jegyzet:

Jankovác, 1844. szeptember 22.

BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1844.

Városi jegyző által írt árverési jegyzőkönyv aláírásokkal. A közlés során a „Becsár” rovatot technikai okokból elhagytam.

38.

Fülöp János jankováci jobbágy hagyatékának leltára és örököseinek egyezséglevele
(1845)

A

Néhai Fülöp János holta után maradott ingó és ingatlan javaknak összeírása és felbecsülése Jankovácson 1845. május 3-án.

<i>A' dolog nevezete</i>		<i>Becsár vcz.</i>	
		<i>ft.</i>	<i>kr.</i>
1.	<i>Egy ház ²/₄ telek földdel</i>	2000	
2.	<i>Egy szöllő</i>	200	
3.	<i>Egy fekete fias kancza ló</i>	45	
4.	<i>Egy fekete paripa ló</i>	40	
5.	<i>Egy sült szőrű paripa</i>	25	
6.	<i>31 birka, 6 f. 45 kr. darabja</i>	209	15
7.	<i>Egy vasas kocsi</i>	25	
8.	<i>Három lóra való szerszám</i>	1	
9.	<i>Eke taliga hozzávalókkal</i>	4	
10.	<i>Kalitka egy</i>	8	
11.	<i>Két kasza</i>	2	
12.	<i>Két kapa</i>		50
13.	<i>Egy lugzó</i>		45
14.	<i>Egy dézsa</i>		24
15.	<i>Négy hordó 5 akós</i>	8	30
16.	<i>Két hordó 4 akós</i>	4	

17.	<i>Egy hordó 10 akós fél fenekű</i>	2	
18.	<i>Két serpenyő</i>		21
19.	<i>Egy tepsi</i>		15
20.	<i>Hús zsák, 10 jobb és 10 rossz</i>	3	30
21.	<i>Egy asztal, lágyfa</i>	3	
22.	<i>Egy karpad és deszkapad</i>		30
23.	<i>Egy karszék</i>		15
24.	<i>8 kép</i>		36
25.	<i>Két szita</i>		12
26.	<i>Tarhonya rosta</i>		6
27.	<i>Egy süítő teknő</i>		6
28.	<i>Egy gereben</i>		15
29.	<i>Egy vasa vödör</i>		15
30.	<i>Egy fa köpülő</i>		15
31.	<i>Egy paprika tartó</i>		3
32.	<i>Egy lágyfa fogas</i>		15
33.	<i>Egy rossz nyoszolya</i>		15
34.	<i>Kukorica, morzsolt, 4 mérő, 1 véka</i>	13	
35.	<i>Egy láda</i>		30
36.	<i>Három vánkós, 1 derekaly</i>	5	
37.	<i>Három vánkós, egy lepedő, egy abrosz</i>	4	30
38.	<i>Vas villa</i>		15
39.	<i>Két metsző kés</i>		15
40.	<i>Egy rossz rügő</i>		18

Összeíratott és felbecsültetett általunk,
Kerekes Sándor vicefiskális
Kozmanovics József jegyző
Moder Antal gyámnok
+ Csesznegi Imre esküdt
+ Szakál József ifjú esküdt

Adósságok

1.	<i>Az uradalom részére</i>		
2.	<i>Városházához</i>	102	15
3.	<i>Jónás Marishoz</i>	8	30
4.	<i>Krätz Mátyásnak</i>	10	
5.	<i>Scheffer Salamonnak</i>	98	30
6.	<i>Fülöp Imre</i>	2	36
7.	<i>Löbl Mózesnek</i>	2	
8.	<i>Lukács József béresnek</i>	7	30
9.	<i>Plebánus Úrnak</i>		

B
Egyesség

Melly néhai Fülöp Jánosnak következő maradéki, ú. m. Fülöp Imre, Fülöp Kata, úgy nem különben csak imént ki mult Fülöp János özvegye, született Makay Kata, 's végtére el hunyt Fülöp Anna, Kiss János egykori hitessének magzatjai, t. i. Kiss Anna, Pál, Kata, József és Örzse között, néhai Fülöp János után maradt egy ¼ telkes ház, szőlő, 's egyéb ingóságokban leendő örökösödést illetőleg történt, ú. m.:

Először: Fülöp Imre által veszi a tárgyalt ¼ telkes házat, néhai atyjáról maradtot és a szőlőt, valamint a 3 lovat, kocsit, birkát 31 darabot, 's minden egyéb ingóságokat, 's a többi osztályosokat ekként elégitendi ki, t. i.

Másodszor: Csak most ki mult Fülöp János özvegyének, született Makay Katának fizetni fog birtokba jutott Fülöp Imre kész pénzben hat száz váltó forintokat, és pedig a mennyire tőle ki tellik, azonnal ki elégití, a hátra lévő sommáról pedig jövő 1846-dik évi Szent György napkor ki fizetendő től törvényes kamatokat fizetni fogja. Valamint az imént nevezett özvegynek a kis házban mind addig, még férjhez nem megy, lakást engedni tartozik. Továbbá az özvegy a most meg lévő zabot egészen, az árpának felét Fülöp Imrénél által adja, olly formán, hogy ez jövő ősszel az adott árpát egészen vissza adja. Ad ezen felül ugyan akkor Fülöp Imre két mérő buzát, két mérő zabot, két zsák kukoritzát, két akó bort, 's akkor, midőn az özvegy férjhez menend, egy akó bort adni fog. Továbbá a meg lévő kukoritzá, baromfi, az idén nevelendőekkel együtt 's a házi bútorok, zsiradék az özvegyé maradnak, kivéve a zsákokat, mellyekből csak 15 darab adódik Fülöp Imrénél által.

Harmadszor: Fülöp Imre továbbá fizetni fog Fülöp Katának váltó hat száz forintokat, nem különben elhunyt Fülöp Anna árváinak is váltó hat száz forintokat, olly móddal, hogy az itt említett summákat minél előbb fog ki fizetni igyekezni, a fennmaradandó özvegről pedig folyó évi Szent György naptól kezdve kamatokat fizetend, az egész tőkét pedig jövő 1846-dik évi Szent Mihály napig lesz köteles ki fizetni.

Melly ekként történt atyafiságos egyesség nagyobb erejére készült ezen egyesség levél a felek saját kezök kereszt vonásával erősítve.

Kelt Jankovátzon 1845-dik évi mártius 20-dikán.

+ Fülöp Imre	}	néhai Fülöp Anna maradéki
+ Fülöp Kata		
+ Makay Kata, néhai Fülöp János özvegye		
+ Kis Anna		
+ Kis Pál		
+ Kis József		
+ Kis Kata		
+ Kis Erzsébet		

Jelenlétünkben:

Kerekes Sándor uradalmi alügyvéd

Dobos Ferentz bíró

Krupa Pál eskütt

1845-dik évi martius 27-én Fülöp Imre és Makai Kata meg jelenvén, oda módosították magokra nézve a fent irt egyezkedést, hogy Fülöp Imre két fertály buza vetést az alsót fogja adni Makai Katának, de a fent érdeklett 2 mérő búza el marad.

+ Fülöp Imre

+ Makai Kata

Előttünk: Dobos Ferentz bíró

Kender János eskütt.

Le másolta és az eredetivel öszve egyeztette, Jankovátzon 1845-diki június 15-én,

Kozmanovics Josef

Város jegyzője

Jegyzet:

A: Jankovác, 1845. május 3.

B: Jankovác, 1845. március 20.

A és B: BL. XI. 607/a. 4. doboz, 7. tétel. 2/1845. aug. 7.

A: Uradalmi és városi tisztségviselők által készített eredeti vagyonjegyzék aláírásokkal és keresztvonásos néviratásokkal.

B: Uradalmi és városi tisztségviselők jelenlétében, kiváló írástudóval megíratott egyezséglevél korbéli, 1845. június 15-én a városi jegyző által készített másolata.

39.

Maráczai Imre jankováci házas zsellér hátrahagyott javainak árverési listája
(1845)

Néhai Maráczai Imre holta után maradt ingó és ingatlan javainak nyilvános árvereztetése Jankovácson július 27-én 1845.

			Árverési ár	
			ft.	kr.
1.	Egy zsellér ház ugyan a portán épült egy új házzal	Maráczai János béres	401	
2.	Egy szöllő	Vancsura András	258	
3.	Egy sárga kantza ló	Fehér János	45	30
4.	Egy fakó paripa	Kartali József	27	
5.	Egy csikó, éltében eladta	Sánta István	18	
6.	Egy suba	Fehér János	20	
7.	Két lóra hám kenderből	Király János		51
8.	Egy rossz kotsi	Dohonyi Pál	11	
9.	Egy rossz hordó, fél fenekű, 5 akós	Maráczai János béres	1	37
10.	Egy másik fél fenekű, 5 akós	Maráczai János béres	1	18
11.	Két hordó, 4-4 akós	Szultsán Josef	6	6
12.	Egy hordó, két akós	Agoston György	2	36
13.	Egy hordó, egy akós	Lipák Gábor	2	
14.	Egy hordó ½ akós	Mészáros Josef	1	
15.	Egy gereben	Maráczai Andrásné	1	21

16.	<i>Egy réz bográcns</i>	<i>Stein Mihály</i>	5	42
17.	<i>Egy vas bográcns</i>	<i>Takács István</i>		39
18.	<i>Egy másik vas bográcns</i>	<i>Fekete Josef</i>	1	24
19.	<i>Egy fejsze</i>	<i>Szultsán Josef</i>	1	24
20.	<i>Egy ásó</i>	<i>Dági Márton</i>	1	3
21.	<i>Egy kapa</i>	<i>Dági Márton</i>	1	12
22.	<i>Egy vas horog</i>	<i>Hodos István</i>		25
23.	<i>Egy fa lapát</i>	<i>Bük Josef</i>		25
24.	<i>Két fa villa</i>	<i>Fazekas Mihály</i>		21
25.	<i>Egy vas villa</i>	<i>Fehér János</i>		50
26.	<i>8 zsák, 5 új 3 rossz</i>	<i>Sánta Imre</i>	4	
27.	<i>Egy vasas dézsa</i>	<i>Vancsura András</i>	1	
28.	<i>Egy másik vasas dézsa</i>	<i>Ágoston György</i>	1	51
29.	<i>Egy szekercze</i>	<i>Ágoston György</i>	1	18
30.	<i>Egy üllő, két kalapács</i>	<i>Méhész Imre</i>	1	9
31.	<i>Egy gyalu és czirkalom</i>	<i>Ágoston György</i>		22
32.	<i>Apró darab vasak</i>	<i>Mészáros Josef</i>		38
33.	<i>Egy rossz dézsa</i>	<i>Mészáros Josef</i>		37
34.	<i>Egy ponyva, ócska</i>	<i>Marad gyerekeinek</i>	—	—
35.	<i>Egy lágy fa teknyő</i>	<i>Szerezla Istvánné</i>	1	30
36.	<i>Egy szita, egy vas rosta</i>	<i>Juhász Mihály</i>		16
37.	<i>Négy kép</i>	<i>Szűts György</i>	2	
38.	<i>Egy nyoszolya</i>	<i>Szűts Mihály csonoplai</i>	2	36
39.	<i>Egy asztal</i>	<i>Fekete Josef</i>	1	57
40.	<i>Egy láda</i>	<i>Hodos István</i>	1	6
41.	<i>Egy ócska láda</i>	<i>Takács István</i>		50
42.	<i>Egy szalma szék</i>	<i>Radvánszky György</i>		26
43.	<i>Egy fa szék</i>	<i>Szabó István gyömbér</i>		26
44.	<i>Egy köszörű kő</i>	<i>Szultsán Lőrincz</i>		15
45.	<i>Három nagy tál</i>	<i>Urfi István</i>		24
46.	<i>Hét tányér</i>	<i>Takács István</i>		12
47.	<i>Öt fazék</i>	<i>Szabó István gyömbér</i>		12
48.	<i>Egy vajas kanta</i>	<i>Ágoston György</i>		12
49.	<i>Egy tészta szedő</i>	<i>Sánta István</i>		11
50.	<i>Mozsár és lábas</i>	<i>Takács István</i>		6
51.	<i>Egy iczés üveg</i>	<i>Fekete Josef</i>		9
52.	<i>Egy olajos korsó és egy más</i>	<i>Takács István</i>		3
53.	<i>Egy rokka pergő</i>	<i>Fehér Jánosné</i>	1	21
54.	<i>Négy vánkös</i>	<i>Megmarad gyermekeinek</i>	—	—
55.	<i>Egy dunyha</i>	<i>Megmarad gyermekeinek</i>	—	—
56.	<i>Egy derekaly</i>	<i>Megmarad gyermekeinek</i>	—	—
57.	<i>Fél hold kukoricza föld</i>	<i>Sánta Márton</i>	10	45
		<i>Összesen</i>	846	39

A' fentirt javak általunk és előttünk nyilvános árverésen eladatván, hogy azokért valósággal nyolcz száz negyven hat forint és harmincz kilencz krajczár váltó czédulában jött légyen be, bizonyítjuk.

Kerekes Sándor alügyvéd

Moder Antal gyámnok

+ Nagy József esküdt

+ Mák Mihály esküdt

Kelt Jankovácson 1845. augusztus 20-án.

Jegyzet:

Jankovác, 1845. augusztus 20.

BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1845.

Kerekes Sándor uradalmi alügyvéd és jankováci városi előljárók által készített eredeti árverési jegyzék, aláírásokkal és keresztvonalos néviratásokkal.

A dokumentum az ügyvédi iratok között, kíséző iratok nélkül maradt fenn.

A közlés során helykimézés céljából a „Becsár” rovatot elhagytam.

40.

Fenyvesi János jankováci jobbágy, malmos nagygazda összeírt és felbecsült javainak lajstroma
(1846)

Néhai Fenyvesi János holta után maradott és özvegye birtokában lévő ingó és ingatlan javaknak összeírása és felbecsülése Jankovácson 1846-diki június 13-dikán

<i>A' dolog nevezete</i>		<i>Becsár vcz.</i>	
		<i>ft.</i>	<i>kr.</i>
1.	<i>Egy ház 1 ¼ telek földdel</i>	5000	
2.	<i>Egy szőlő az első dűlőben</i>	1500	
3.	<i>Egy másik szőlő a második dűlőben</i>	750	
4.	<i>Egy száraz malom</i>	1750	
5.	<i>Egy pej kancza ló</i>	100	
6.	<i>Egy fekete kancza</i>	30	
7.	<i>Egy fekete harmadfű monyas</i>	115	
8.	<i>Egy nyírott csikó piros kancza</i>	40	
9.	<i>Két ökör</i>	240	
10.	<i>Ismét két ökör</i>	225	
11.	<i>Szinte két ökör</i>	225	
12.	<i>Szinte két ökör</i>	225	
13.	<i>Megint két ökör</i>	150	
14.	<i>Egy fias tehén</i>	70	
15.	<i>Ismét egy fias tehén</i>	70	
16.	<i>Ugyan egy fias tehén</i>	60	
17.	<i>Egy hasas tehén</i>	60	
18.	<i>Birka 105, darabja 6 f.</i>	630	
19.	<i>Bárány 40, darabja 2 f.</i>	80	

20.	<i>6 öreg sertés</i>	60	
21.	<i>Nyolc malacz</i>	28	
22.	<i>Egy szekér</i>	30	
23.	<i>Egy másik szekér</i>	80	
24.	<i>Egy szánkó</i>	2	30
25.	<i>Ismét szánkó</i>	2	30
26.	<i>Egy ökör szánkó</i>	5	
27.	<i>Egy borprés</i>	18	
28.	<i>Egy kását törő küllü</i>	7	30
29.	<i>Egy kád, 30 akós, 3 vas abroncsra</i>	10	
30.	<i>Egy másik kád, 35 akós, 3 vas abroncsra</i>	12	
31.	<i>Egy hordó 6 akós 6 vas abroncsra</i>	6	
32.	<i>Egy hordó 6 akós 6 vas abroncsra</i>	6	
33.	<i>Egy hordó 7 akós 6 vas abroncsra</i>	7	
34.	<i>Egy hordó 7 akós 6 vas abroncsra</i>	7	
35.	<i>Egy hordó 8 akós 6 vas abroncsra</i>	8	
36.	<i>Egy hordó 5 akós 6 vas abroncsra</i>	5	
37.	<i>Egy hordó 5 akós 6 vas abroncsra</i>	5	
38.	<i>Egy hordó 5 akós 6 vas abroncsra</i>	5	
39.	<i>Egy hordó 5 akós 6 vas abroncsra</i>	5	
40.	<i>Egy hordó 8 akós fa abroncsos</i>	4	
41.	<i>Egy két akós vasas hordó</i>	4	
42.	<i>Egy hordó 5 akós 4 vas abroncsos</i>	4	
43.	<i>10 hordó 50 akóra való</i>	25	
44.	<i>Egy hordó 6 akós fa abroncsos</i>	3	
45.	<i>Egy ócska 3 akós fa abroncsos</i>	2	
46.	<i>Egy hordó 10 akós fél fenekű</i>	4	
47.	<i>Egy hordó 5 akós feneketlen</i>		30
48.	<i>Egy kocsi allya 5 kerékkel</i>	15	
49.	<i>Egy szekér allya</i>	7	30
50.	<i>Egy hambár</i>	5	
51.	<i>Egy avult sertés ól</i>	10	
52.	<i>Egy más hambár</i>	6	
53.	<i>Egy vasas kocsi</i>	30	
54.	<i>Egy öt ölnyi vontató láncz</i>	12	30
55.	<i>Egy másik láncz</i>	2	30
56.	<i>Egy szecs kavágó láda</i>	2	
57.	<i>Egy eke hozzávalókkal</i>	7	30
58.	<i>Egy másik eke hozzávalókkal</i>	7	30
59.	<i>Három lóra való szerszám</i>	1	30
60.	<i>Egy fejsze</i>	1	30
61.	<i>Négy vasvilla</i>	3	
62.	<i>Öt kapa</i>	2	30

63.	<i>Két balta</i>	1	
64.	<i>Kasza három</i>	3	
65.	<i>Egy puska, rossz</i>	3	
66.	<i>Egy pisztoly</i>	2	30
67.	<i>Egy rudas mázsa</i>	7	30
68.	<i>Egy réz bogrács</i>	4	
69.	<i>Egy vas bogrács</i>	2	30
70.	<i>Egy más kis vas bogrács</i>		50
71.	<i>Egy más vas bogrács</i>	1	15
72.	<i>Egy keményfa asztal</i>	4	
73.	<i>Két karpad</i>	4	
74.	<i>Egy forgó pad</i>		30
75.	<i>Egy nagy láda lágyfa</i>	5	
76.	<i>Két karpad másik</i>	7	
77.	<i>Egy lágyfa asztal</i>	2	
78.	<i>Egy mérő tányéros font</i>	1	30
79.	<i>Két serpenyő</i>		30
80.	<i>Egy réz gyertyatartó</i>		30
81.	<i>Egy sárga fokok</i>		50
82.	<i>Egy konyha almáriom</i>	1	
83.	<i>Egy üsző harmadfű</i>	40	
84.	<i>Egy más üsző harmadfű</i>	30	
85.	<i>Egy rügött bika borjú</i>	40	

Tartozások

1.	<i>Lévi Áronnak</i>	800	
2.	<i>Ságodi Josefnak</i>	400	
3.	<i>Löbl Mósesnek</i>	55	30
4.	<i>Sábián Jánosnak</i>	13	
5.	<i>Gedás Istvánnak</i>	20	30
6.	<i>Cserefás Salamonnak</i>	42	
7.	<i>Spitzer Ábrahámnak</i>	62	
8.	<i>Moder orvos úrnak</i>	25	
	<i>Összesen</i>	1418	

A fentebbi összeírás és felbecsülés tétetett előttünk és általunk.

Kerekes Sándor uradalmi ügyvéd

Moder Antal gyámnok

Kozmanovics József jegyző

Szakál József eskütt

Kender János eskütt

Jegyzet:

Jankovác, 1846. június 13.

BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ű. Szn. 1846.

Kerekes Sándor uradalmi ügyvéd és városi előjárók által készített eredeti vagyonlajstrom eredeti aláírásokkal és néviratásokkal. A becsült árakat a lista végén, a szokással ellentétben, nem összesítették.

1847. június 5-én Csincsák János jankováci bíró a városi előjárók egyetértésével levelet írt az illetékes főszolgabírónak, amelyben felhívta figyelmét Fenyvesi János özvegyének türhettelen viselkedésére, pazarló, vagyonpusztító életmódjára. A város vezetője kérte a főszolgabírót a veszélyeztetett vagyon még létező részének sürgős árvereztetésére, hogy a befolyt összeget az árvák pénztárában megőrizhessék Fenyvesi János neveletlen kisebb gyermekei számára. (BL. XI. 607/a. 6. doboz, 2. tétel. Ű. Szn. 1847.)

1847. július 4-én az uradalom és a városi előjáróság megtartotta az árverést, ahol 1622 forint 2 krajcár értékű portéka talált új gazdára. Az árverési jegyzék sokkal rövidebb, mint az egy évvel korábban íródott vagyonbecslő lajstrom. A legnagyobb tételek és apróságok is hiányoznak belőle. Az árverési jegyzék tartalmaz viszont olyan tételeket is, amelyek az 1846. évi összeíráskor nem kerültek a listára. Ilyenek például (az eladási árral): „3 birka etető válú” (2 ft. 24 kr.), „egy kaliczka kemény fából” (22 ft. 30 kr.), „egy sajt szék” (44 kr.), „egy köpülő” (1 ft. 30 kr.), „egy fejó vödör és teknők” (4 ft. 45 kr.), „két gerendő és egy taliga rúd” (1 ft. 21 kr.), „egy kerék fűrű” (3 ft. 15 kr.), „egy csikojtós tézla” (2 ft.), „egy csatsi” (csacsi, 11 ft.), „két szánkó talp ökör után” (8 ft. 36 kr.).

41.

Szántó Ferenc jankováci jobbágygazda végrendelete
(1808)

Szántó Ferentz Testamentoma die 22 martii 1808

1. *Először is ajánlom az én lelkemet a Tellyes Szent Háromság egy élő Istennek, a Boldogságos mindenkor szeplőtelen Szűz Máriának és Isten(nek) minden szentjeinek, a testemet pedig a földnek, az ő anyjának.*

2. *Ferentz fiamat hogy meg házosítottam, azonnal házat vettem nékie, 2 lovakat és kotsit, szállótis vettem nékie, választva attam egy tehenet, 20 mérő buzát, 12 mérő zabot, 8 mérő árpát, 12 zsák cséves kukoritzát, egy sertést hizlalni valót, és ezeken kívül holmi házi eszközt, most pedig tartozik 30 forintommal, de ugyan azon 30 forint maradjon nála, senki se keresse rajta. Még a Ferentzem fiainak, Imrének és Pálnak hagyok egy nyőstén rügott borjút a számokra.*

2. *Imre fíjam minthogy nyomorult, azért mesterségre tanítottam, de minthogy nem igen jól viseli magát, ugyan az öreg szállómet nékie ígértem, de a maga erköltstelensége miatt jól látom, hogy azt nem érdemli, hanem mégis a Szöllő helett hagyok nékie három száz forintokat, ezen fölül hagyok még nékie egy tehenet, ezen fölül soha semmi keresete nem lehet.*

3. *Katalin, Borbála, Örzse leányaimat hogy ki házosítottam, tehetségem szerént föl ruháztam őket, azzal elégedjenek meg és egyéb keresetek ne legyen. Ilona leányomatis azon módon a bátyjai ruházzák föl és ki házosítsák, és azzal őis elégedjen meg, és egyéb keresete ennek se legyen.*

5. *A házamat, 2 szölleimet, az egész gazdaságomat minden ingó és ingatlan eszközöket hagyom a hitvesemnek, Istvány és Josef fiaimnak, olly móddal, hogy a még a hitvesem él, addig a hitvesem legyen közöttök kormányzó, és semmiből ki ne legyen rekesztve, hanem tartsák az édes anyyukat betsületessen, az anyyuk halála után pedig Istvány és Josef fiaim egy aránt osztozzanak.*

6. *Jankovátzi Szentegyház épületire hagyok 12 forintokat és 30 krajtzárokat, a koldusok számára hagyok 12 forintokat és 30 krajtzárokat, Szabadkai Barátoknak*

*szent mise szolgálatra hagyok 12 forintokat és 30 krajtzárokat, Bajai Barátoknak
szent mise szolgálatokra hagyok 12 forintokat és 30 krajtzárokat.*

*7. Ezen fellyebb tett rendelkezésemet úgy kívánom, hogy semmi féle törvény más
felé el ne fordítsa, a melyről én Szántó Ferentz kezem köröszt vonyását tészem +.*

Csincsák Pál bíró

Vantsits Mártony eskütt

Kosotzky Ferentz tútor

Die 22 martii 1808.

Le másolta és az eredetivel egyeztette,

Jankovátzon 1845-dik évi september 12-én.

Kozmanovics Josef

város jegyzője

Jegyzet:

Jankovác, 1808. március 22.

BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1845.

1845. szeptember 12-én készített másolat a jankováci városházán akkortájt őrzött eredetiről.

42.

Méhész György jankováci házas zsellér testamentuma

(1816)

*Mivel tapasztalom naponként az beteges állapotomban az nagyobb nagyobb
nyavalyáimat, azért nem akarván, hogy azon kis vagyonom iránt rendelést ne tégyek,
mert két féle gyermekeim vagynak az két Feleségemtől, azért eképpen kívánom és ha-
gyom.*

*Elsőben is hagyom az én szegény lelkemet a' mindenható Úr Istennek a' Teste-
met pedig hagyom ő anyjának a' Földnek.*

*Másodszor pedig a' mostani Feleségemtől vagyon három férfi gyermekem Má-
tyás, János és egy kis tsötsömös Páll.*

*Harmadszor kívánom, hogy ezen három Gyermeke mé Mátyásé, Jánosé és a'
Pállé és Hütvösemé ez kis vagyon légyen, mivel még ezek gyámoltalanok, senki semmit
el ne végyen tőlök, a' ki meg marad a' Takarításomtól.*

*Negyedszer kívánom és hagyom, hogy az előbbeni Feleségemtől maradott három
Gyermeke mék semmi keresettyük nem lehet, mivel felneveltem őket annyira, hogy
mindenik megélhet a' maga szolgálattya után, mert az ő Anyukkal a' kit kerestünk,
azt mind el is éltük, semmi nélkül maradtunk, hanem ami most van, mind most szer-
zettem ezzel az Hütvösömmel.*

*Ötödször kívánom és kérem is azon Fő Rendeket, hogy ha történik Halálom, fel-
bontatódik ezen Testamentom, György, Imre, Ferkó, azoknak semmi keresettyük ne
légyen ezen mostani kis három gyermekeimen, de mivel az Imre fiamnak a' ki (...)
egyszer segített 15 forinttal, annak visszaadassék. Minden szerszámom, házam,
szöllőm licitatio szerént el adassék és ezen mostani Feleségemé és attól való Gyerme-
keimé légyen, Átok alatt hagyom.*

[Méhész György]

Anno 1816. die 2-a Martij

Vancsics Márton – Karip Imre Tútor
Ezen Testamentom felolvastatt a' Felek előtt, minden ellentmondás nélkül.
Jankovácson április 26-dikán 1819.
Pethő János Bíró, Mocsi Istvány notarius

Jegyzet:
Jankovác, 1816. március 2.
BL. XI. 607/a. 2. doboz, 1. tétel. 11/1819.
Korabeli (1819. évi) hitelesített másolat.

43.

Zámbó János jankováci jobbágy testamentuma, amelyben nem emlékezett meg Tataházárol hozott második felesége, Oláh Katalin özvegyasszonyi hozományáról (1821)

Óh szerelmes Istenem, engedd, hogy én a' cselédkéim között igaz intézetet tegyek!

Vagyon házam, egy öreg szöllőm, 4 ökör, szekér, eke minden szerszámostol, 4 ló hámos, két kotsi, két esztendős csikó, 1 tehén és két esztendős tinó, egy tavali tinó borjú, birka 18.

Adósságom vagyon, akinek tartozom: Mészáros Istvány kaszaportnak 50 forinttal, Öreg Jakab zsidónak 53 forinttal, [Összesen] 103 forinttal.

András fiamat hagyom helyettem gazdának, és ezen adósságot a fentebb említett vagyonokból tartozik ki elégíteni. Én Kata feleségemnek azt hagyom, hogy tartozik bősületesen a' fiam tartani, Ilona, Panna leányaimmal edgyütt. Ha pedig hogyha férhez menne, tehát tartozik az annyanak fizetni 100 forintokat, ha pedig, hogy férjhez nem mégyen és a leányait magával el viszi, így tartozik az András fiam 400 forintot ki fizetni, és a leányira több gondja a' fiannak nem lészen.

Zámbó János keze + vonása.

Almásy János eskütt, Vörösvárszky János, Gruber Jozeff tútor által és jelenlétekkkel 24-dik január 1821-dik esztendőben.

Ezen Testamentum az özvegy és az András fiú előtt föl olvastatt, és semmi ellentmondás nem történt egyéb, hanem hogy az Özvegy a' magával hozott pénzéről semmi említést nem hallván, azon részben ezen Testamentomban meg nem edgyezett. Jankovácson április 8-dik napján 1821-dik esztendőben. Kiss Ambrus Bíró és a' Tanács. Mócsy Istvány notárius által és jelenlétekkkel.

Jegyzet:
Jankovác, 1821. január 24.
BL. XI. 607/a. 2. doboz, 3. tétel. 50/1825.
Elnagyolt, rövid végrendelet korabeli másolata. Közzétételét az tette szükségessé, hogy idézni lehessen a tataházi előljárók kiváló tanusítványát a Jankovára férjhez ment „tataházi” özvegyasszony „hozományáról”.

Valószínűleg a jankováci előljárók megpróbáltak utána járni, hogy a Zámbó János végrendeletét el nem fogadó asszony milyen portékákat, mennyi vagyont hozott magával, amikor 18 évvel korábban, tehát 1803-ban „tataházi” özvegyasszonyként férjhez ment Jankovára. 1821. május 13-án Tüske József tataházi bíró, Kovács György *cassirral*, Blazsenik József esküdttel és Piukovics Kozma notáriussal együtt Cziller József, Oláh Mihály, Oláh János, Oláh Mártony, Szabó György, Busa Tamásné tataházi, valamint Fenyő

Gábor és Vincellér Mihály jankováci lakosok emlékezetére alapozva szép levélben tanusította, hogy Oláh Katalin özvegyasszony milyen értékeket vitt el Tataházáról Jankovácra: „18 esztendőknél előtte, a midőn Barna Mártony Tataházi ez árnyék világból ki múlt volna, az eő meg maradt özvegye Oláh Katalin mint egy két hónap múlva férhez ment valami Zámbó János Jankováczi lakoshoz, kinek férhez menetele alkalmatosságával el vitt az eő második Urához öszve kelésekor zab árát 60 forintokat, és utánna következő nyáron 70 kereszt búzát, azon kívül hol egyszer mászor 250 forintokat, 18 Pesti mérő búzát, egy tehent fíjával, három szalonát 2 sörtvésnek hús aprólékjával, egy öreg s. v. sörtvést 4 malaczával, úgy valami házi eszköze volt, mind oda vitte.”

A „tatházi bírák” azt is kiszámolták, hogy Oláh Katalin Jankovácra vitt javai 1803-ban 863 forintot értek. Agrárhistóriai szempontból tanulságos például a 70 kereszt búza értékének meghatározása. A tanúságtevők úgy vélték: egy kereszt búzából 1 pesti mérő mag lett, ami akkor 3 forintot ért. Következésképp, a 70 kereszt búzát 210 forintra becsülték.

44.

Lengyel Mihály jankováci jobbágy végrendelete (1827)

Minek utánna látván, hogy az én gyermekeim, nevezetessen Istvány, Ferencz, János és Imre, nem hogy a' szegény vagyonom mellett iparkodnának, de annyival is inkább azt gondolják, hogy sokan vannak, ezen vagyonbul tsekélen jutna egyiknek egyiknek, inkább kiki magának szerezni kíván, én pedig öreg létemre se ide sem amoda már dolgozni nem bírok, a földtül pedig szolgálni köll, a' fíjaim béreskednek, annak okáért én alább írott, minek utánna Mihály fíjammak tapasztalom mind erköltsire, példás maga viseletére s hozzám mutatott hajlandóságára nézve is, s azt is, hogy ő vélem leg tovább lakott s dolgozott, tehát a' mostani házamat minden hozzá tartozandó jószággal, $\frac{2}{4}$ sessio földdel által adom és engedem nekije, hogy ő engemet, feleségemet, a még életben leszünk, meg bötsüljön, bennünket tápláljon és tartson. Ha pedig halálunk történne, tisztességessen el takaríttasson, és mind e' mellett ami illeti a' királyi adót, amellyet már régen nem fizettem, teszen a restantia ezen 1827-dik esztendei adóval hatvan hat forint 45 krajtzárokat pengő ezüst pénzben, mind e' mellett a Méltóságos Uraságomnak amellyel kész pénzben robotolással tartozok, azt le fizetni, szolgálni, úgy a' királyi adót is hasonló képpen le fizetni köteles lészen, hogy én semmi szín alatt jövendőben ezen terhek s fizetésektől menten maradván, az én Mihály fíjammak köteleességiben lészen le fizetni s szolgálni, ezekhez tartván magát holtom után. Ezen vagyonom, házam, $\frac{2}{4}$ sessio földem, a' mellyet a' Méltóságos Uraságomnak kegyelméből művelek, jószágotskámmal együtt az övé maradjon örökre, úgy hogy azt tőle sem egyik sem pedig másik fíjam el ne vehesse, minek utánna ezen Mihály fíjam volt velem mindég, a többi fíjaim pedig rajtam igen keveset segítettek, sőt inkább amidőn másutt szolgáltattak, marháikat hozzám hajtották, nekem köllött azoktól is fizetni. Így tehát másodsor is meg újítván ezen rendölésemet, hogy egyedül Mihály fíjamé lészen, a többi fíjaimnak semmi jussok ezen tőkéből nem lészen, minek utánna Mihály fíjam, ha a' portiót le fizeti, azon vagyonom, amint Mihály fíjammak hagyom, atyai ítéletem szerént nem is ér többet a' házon, a' föld pedig nem az enyém, hanem a Méltóságos Uraságomé. Melynek nagyobb el hitelére, bizonságára nézve ki adtam ezen rendelésemet saját kezem köröszty vonyásával meg erősített leveletem.

Költ Jankovácson majus hónap 6-dikán 1827-dik esztendőben.

Lengyel Mihály öreg keze + vonyása

Hogy ezen föllyebb le irattatott véleményit s rendöléseit mindennemű ágazatiban magamra válolván, úgy hogy a' többi testvérjeimnek ezen vagyonhoz semmi jussok ne légyen, minek utánna szüleimet holtig tartani fogom. Költ, mint föllyebb.

*Lengyel Mihály ifjú keze + vonyása
fölyebb írottak édes fija.*

Mi előttünk:

*Petheő Josef notarius
Kiss Istvány Bíró
Almásy János 2-dik Bíró
és a többi esküttek.*

Jegyzet:

Jankovác, 1827. május 6.

BL. XI. 607/a. 3. doboz, 3. tétel, 4/1834.

A városi jegyző által papírra vetett eredeti testamentum, az örökhagyó és az egyetlen örökös keresztvonásos néviratásával, valamint városi előljárók tanúsításával.

45.

Horváth János Kudari jankováci jobbágy végrendelete
(1827)

Ajánlom lelkemet az én Istenemnek, testemet a földnek!

Először: vagyon egy házam és egy malmom.

Másodszor: egy szöllőm, 4 kotsis lovam, két vasas kotsi[m].

Harmadszor: vagyon 4 tinó, két negyed esztendős, két két esztendős.

Negyedszer: egy tehén egy üsző fiával, 40 birka.

Ötödször: vagyon két fiam: egyik János nevű, a másik Istvány.

Hatodszor: Ezen kis jószágomat hagyom ezen két fiamnak, hogy ha halálom történik és az édes anyyuknak, akkor a mijek lesz, azon egyaránt osztozkogyanak. A melly fia az édes annyát itt hagyná, annak a vagyonbul jussa nem lészen.

Hetedszer: Ha a feleségem férhez mén, annak sincs jussa semmiből.

Nyolcadszor: Örsze leányomnak hagyok 30 forintot

Kilencedszer: Verona leányomnak hasonló képpen 30 forintot

Tizedszer: Ezt a két fiam fizesse ki, mind az attyuk, mind az édes anyyuk halála után. Aztis a város házánál fizessék bizonytság tétel alatt.

Tizenegyedszer: Fenyvesy Andrásnak tartozom 60 forinttal.

Tizenkettedszer: Mélkúton lakik Kiss Tamás Györgynek tartozom 110 forinttal.

Ezen Testamentumot senki el ne rontsa!

Horváth János kudari +

Zámbó József eskütt

Kiss Ambrus eskütt

Gruber József tútor

18-dik május 1827.

Ezen Testamentumi végzés Tanács Gyűlésében az érdeklő felek előtt fel olvastatván, mindenekben helyben hagyatott. Jankovátzon május 1-ső napján 1831.

Bíró és a Tanács.

Le másolta és az eredetivel öszve egyeztette:

Kozmanovics József

Város jegyzője

Jegyzet:

Jankovác, 1827. május 18.

BL. XI. 607/a. 4. doboz, 6. tétel, Szn. 1843.

Elnagyolt szövegű, vázlatos testamentum korabeli másolata. (Vö.: F.53.)

46.

Molnár György jankováci jobbágy végrendelete
(1829)

Istennek szent nevében!

*Hosszas üdötől ezen betegségemben a midőn fekünnék és ma avagy holnap mi-
nek előtte meg halálosodnék a feleségem és két házasság béli gyermekeim között ezen
Testamentomi vég-rendelést meg tettem.*

*Bizonyos az, hogy minden ingó és ingatlan jószágom magam szerzeménye lé-
gyen, melyből testálok.*

Előszöri házasságom után származott gyermekeimnek:

*a, János és József fiaimat élvén ki elégítettem, és azért azoknak semmit sem ha-
gyok.*

*b, Antal nőtelen fiam takács legény lévén, a kinek apai jussában egy száz forintot
váltó czédulában a közből rendelek.*

*c, Istvány tébolyodott fiam elméjében hibáztván, rendelem, hogy házamnál a köz-
ből tartasson és ha meg halna, el temettessen.*

*d, Anna menyetske leányom, aki ámbátor én általam ki házassítattott, következés-
képpen ki elégítettett, mindazáltal nékie négy akó bort a közből rendelek.*

*e, György feleséges és András nyótelen fiaimnak ez roskadt házamat urbarialis
 $\frac{3}{4}$ sessio földdel, házi minden eszközöket, kocsizó lovakkal, ökrökkel és tehenekkel,
valamint a két szöllőmet hozzá járandó hordókkal a nevezett György és András fiaim-
nak hagyom, de úgy, hogy azok a mostoha annyokat Malentsik Máriát az én házamban
holtáig meg tartani, azt táplálni, ruházni, és meg halván, el is temettetni kötelessék
legyenek.*

Másodszöri házasságom után származott gyermekeimnek:

*f, Veronika és Rosalia menyetske leányaim én általam ki házassítva lévén, ki elé-
gítettetek, kiknek mindenikének négy akó bort a közből rendelek.*

*g, Erzsébet és Borbála nevendék és hajadon leányaim maradván, a kiket György
és András fiaim fel nevelni és illendően ki házassítani köteleztetnek, azon felül nékiek
mindenikének négy akó bort a közből ki adni rendelek.*

*Mellyek után helybéli Simon zsidó 6 forint 30 krajzárral nékem a szalmám árá-
ban tartozván, György és András fiaim által be vétessen és apai házuk hasznára reá
fordíttasson.*

*Melly ebbéli végső Testamentomi rendelésem hogy ezen túl is fenn tartasson, én
akarom és rendelem Jankovátzon martius 5-én 1829. esztendőben.*

Öreg Molnár György keze + vonyása

Mi előttünk:

*Csima Istvány
Zámbó Josef esküttek
Szakál Ferentz tótor
Szekeres Antal nótárius*

Ezen Testamentom Tanács gyűlése alkalmával fel olvastatott, mellyhez a Testamentom tevő Molnár Györgynek azon fiai, kiket élteben ki elégitett, hozzája nem állván, az érdeklő felek [a] Tekéntetes Úri Székhez keresetekben el utasítottak.

Költ Jankovátzon, április 12-én 1829. esztendőben.

*Karip Pál Bíró és a Tanács
Szekeres Antal nótárius*

Jegyzet:

Jankovác, 1829. március 5.

BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel, Ü. 24/1834.

A jankováci városi nótáriussal megíratott és valószínűleg a jankováci városházán őrzött testamentum korabeli másolata, amelyet a végrendelettel összefüggő úriszéki perhez mellékeltek.

1834-ben Molnár György özvegye azért panaszkodott az uradalom fiskálisának, mert mostohafia, ifjabb Molnár György, akit apja végrendelete a gazda szerepébe helyezett, kíméletlenül bánt vele. Az aszszony levele néhány fontos adatot tartalmazott idősebb Molnár György sorsáról: „*A midőn Molnár György második férjemhez jöttem, hoztam a mi első férjemtől maradt egyet más házi eszközt. 6 élő gyermekei lévén, azokat neveltem. 30 esztendők folyásáig véle laktam. Nékem pedig említett férjemtől 8 gyermekeim születtek. 6 esztendeje, hogy Molnár György férjem meg halálozott*”.

47.

Zadravecz Bertalan jankováci jobbágy végrendelete
(1829)

Én alább nevezett, hosszas betegeskedésem után, minekelőtte meghalálosodnék, a' feleségem és gyermekeim között ezen végső Testamentomi rendelést tettem:

Először: Jankovátzon egy házam hozzája az Méltóságos Uraságomtól urbáriális $\frac{2}{4}$ sessió földem vagyon, mellyet a' házi minden apróbb eszközökkel József feleséges fiamnak testálom, valamint

Másodszor: Jankovátzi határban két kapa szöllőm lévén, azt is József fiamnak birtokába adni rendelem. Hozzája

Harmadszor: Moholyban Ilona menyetske leányom Nátsinák Mihálynál férjnél vagyon, a' kit ámbátor éltemben ki elégitettem, mind azon által ezzel apai jussban nékie huszon öt forintokat váltó czédulában hagyok, mellyet is József fiam a' közbül ki adni tartozik. Hasonlóképpen

Negyedszer: Bikityről származott Újhelyi Anna ez harmadik feleségem, a' ki számos esztendőket rendetlenül vélem töltvén, annak megélése fejében ezzel ötven forintokat váltó czédulában rendelek, hozzája négy pesti mérő buzát és annyi árpát, valamint egy magányossan hizlalandó sertésből fél szalonnát és annak húsát, hogy József fiam az említett mustohájának ki adja, meghagyom. Végtere

Ötödször: Jankovátzon lakozó húgomnak Kováts János kankósnénak költsön pénz fejében ötven forintokkal tartozom, kinek is interes pénzét megadván, József

fiam, hogy a' tőkepenzt az említett hűgornak le fizesse, ezennel rendelem és meg hagyom.

Melleykről és mindezekről ezen Testamentomi végső rendelkezésemet megtévén ki adtam, Jankovátzon september 24-én 1829.

Zadravetz Bertalan keze + vonyása

Mi előttünk:

Szekeres Antal nótárius

Szűts András második bíró

Ezen Testamentom publicáltatott, és Zadravetz József mostohája, Újhelyi Anna által jóvá nem hagyatván Tanács Gyűléséből a Tekintetes Úriszékhez elutasított. Költ Jankovátzon, október 24-én 1830. Bíró és a' Tanács.

Jegyzet:

Jankovác, 1829. szeptember 24.

BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel, 47/1837.

A város jegyzője által írt és hajdan a városházán őrzött végrendelet korabeli másolata.

1836. május 4-én Zadravec Bertalan menyecskeleánya, Zadravec Ilona az uradalom inspektorához írott levelében támadta apja végrendeletét. Mivel nem tudta bizonyítani apja vagyonának ősi jószág voltát, az úriszék által kérése nem teljesített.

48.

Fenyvesi Mihály öreg jankováci jobbágy végrendelete
(1829)

Istennek szent nevében!

Én, alább nevezett, hosszabb időtől betegeskedve a midőn sínledőznék, meg halálozásom előtt ezen Testamentomi végző rendelkezést meg tettem, az mint is.

1. Jankovátzon házam 1 sessió urbáriális földdel és szőlőm vagyon, mellyeket egyenlő részben és jussban Ferentz feleséges és el hunyt Mihály fiamtól származott Imre nyőtelen unoka fiamnak hagyom, valamint is

2. Házi minden nemű eszközöket, azon szinte a gazdasághoz tartozó kotsit, szekeret és ekét mostan a házamnál birtokomban találtató tíz ökörrel, két tinóval, három meddő tehénnel, két 2 esztendős üszövel, egy nyári tinó borjúval, négy kotsis lóval, egy 2 esztendős csikóval, negyven kilentz birkával és nyoltz sertéssel, egyenlő részben és jussban mindezeket említett Ferentz és Imre fiamnak testálok. Mellyekből

3. Ilona menyetske leányomnak l:életemben történt férjhez adását és kielégítését nem tekintvén: l ... hat tollas vánkust Ferentz és Imre fiam által annak ideiben ki adatni rendelem. Ellenben

4. András feleséges fiamnak, a kit élvén én magam ki házassítottam és minden javaimbol elégségesen ki elégítettem, ezzel annak semmit sem testálok, a mellyért, hogy nékie semmi ne adasson, rendelem.

5. Minthogy Jankovátzon nékem tartoznak, itten a pénz mennyiségét és azzal tartozóknak meg nevezését elő adom, a mint is: Halál Josef 50 ft. vez. inter nélkül, Blezsák János 132 ft. vez., Horváth János sz. miklósi 200 ft. vez., Czimber János 40 ft. vez., Hegedűs Antal 115 ft. vez., Kartali Pál 100 ft. vez., Mészáros Imre 20 ft. vez., Szőke Josef zsidó 125 ft. vez., Mészáros János szalkai 20 ft. vez., Jakab Simony zsidó

100 ft. vcz., Fenyvesi Ferentz 64 ft. vcz., Kiss Josef miskei 70 ft. vcz., Kiss Jakab zsidóné 20 ft. vcz., Szalkai Mihály öreg 20 ft. vcz., Öszvessen 1076 ft. vcz.

Melleykből itten [a] fentebb írt Szőke Jóska zsidónál lévő pénzemet, 125 ft. vcz. helybéli Jankovátzi Templomra reá hagyván, a többi és itten elő adott actíva adósságom vagy is pénzbeli követeléseim többször nevezett Ferentz feleséges és Imre nyótelen fiaim között egyenlő részben annak bevételével hogy fel osztasson, ezzel testálom, a melly is végre hajtasson, akarom.

Jankovátzon, december 13-án 1829. esztendőben.

Fenyvesi Mihály öreg keze + vonyása

Mi előttünk:

Nagy Mihály surrog Bíró

Szekeres Antal notarius

Szakál Ferentz árvák gyám atya.

Jegyzet:

Jankovác, 1829. december 13.

BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel, Ü. 3/1834.

A városi notárius által írt és hajdan a városházán őrzött testamentum korabeli másolata.

49.

Ádám János ifjabb jankováci jobbágy végrendelete

(1831)

Istennek szent nevében!

Én alább is nevezett Ádám János ifj. Jankovátzi lakos lévén, minekutánna több időtől e' mostani betegségembe[n] sínlődöznek, józan ésszel bírván, ezen Testamntomi végső rendelést meg tettem, a' mintis

Először: Jankovátzon egy házam vagyon, a' mellyhez 1 urbarialis sessió föld iratik, melly ebbéli házamat $\frac{3}{4}$ sessió földdel Zámbo András vőmnek a' végett által adatni rendelem, hogy fiaim meg halván, említett Zámbo András vőmet fiamnak ezzel bé fogadom, de úgy valamint hogy engemet azon szinte hitesemet a' meg halálózásig eledellel táplálni, ruházni és meg halván elis temettetni, végtére mindeneknek adózni köteles légyen. Hozzája a' fellyebb ki tett $\frac{3}{4}$ sessió földhöz ismét $\frac{3}{4}$ sessió maradván, mellyet e' mostan Zámbo András vőm használni és annak ideiben a' többször említett $\frac{3}{4}$ sessió földet unokámnak, néhai fiam Ádám Istvány fiának által adni tartozik.

Másodsor: Jankovátzi határban 4 kapás szöllőm vagyon, a' mellyet is említett fiam néhai Ádám Istvány fiának annak ideiben által adatni rendelem, melly szöllőt addig is a' méglen többször nevezett unokám Ádám András által venné, azt Zámbo András vőm hogy használhassa, akarom.

Harmadsor: Fentebb említett házamhoz és szöllőmhöz boros hordók tartozván fenn maradt 8 ökör, 5 tehén, 2 tinó, 4 ló, 2 vasas kotsi, 1 ökör szekér és 3 eke, mellyek és mind ezek házi apróbb eszközökkel e' mostan hogy Zámbo András vőm által használtassanak, és annak ideiben egyenlő részben is jussban unoka fiammal, már nevezett Ádám Andrással hogy felosztassanak, ezzel testálom.

Jankovátzon, 9-ber 18-án 1831. esztendőben.

Ádám János ifj. keze + vonyása.

Mi előttünk:

*Szűts Mártony
Nagy Mihály esküttek
Szekeres Antal notárius*

Jegyzet:

Jankovác, 1831. november 18.

BL. XI. 607/a. 3. doboz, 4. tétel. Szn. 1836.

A város notáriusa által írt és hajdan a városházán őrzött testamentum korabeli másolata.

50.

Dobos István öreg jankováci jobbágy végrendelete
(1832)

A Szent Háromság nevében!

Én alább is meg nevezett Dobos Istvány Jankovátzi lakos, minek előtte ez sínlődő betegségembe[n] meg halálosodnék, minden perlekedést hagyományomra nézve elhárítani akarván, józan ésszel az eránt következő rendelést tészem.

Először: Holt testem a Katholica Anya Szent Egyház szokása szerént és sok költésbe járó pompa nélkül eltemettessék.

Másodsor: Házamat, a mellyhez tartozik urbáriális $\frac{3}{4}$ föld, azt házi minden eszközökkel Ferentz feleséges fiamnak hagyom.

Harmadsor: Szöllőmet hozzá tartozó hordókkal Ferentz feleséges fiamnak és Molnár Anna hűtvösömnek egyenlő két részben hagyom.

Negyedszer: Gazdaságomhoz tartozó 4 ökrömet, 3 lovat, 60 birkámat, 2 üszömet és tinómat, szekereimet és kotsimat Ferentz feleséges fiamnak hagyom, de úgy, hogy az említett Ferentz fiam Borbála menyetske leányomnak két tollas vánkust adni és Rozál mostoha leányomat kiházasítani, valamint adósságomat 180 forintot váltó czédulában helybeli özvegy Galgóczi Pálnénak minél előbb ki fizetni köteles legyen. Ellenben

Ötödször: Minden ingó és ingatlan javaimbol feleséges Istvány és János fiaim életemben én általam ki elégítettvén, mellyért is ezzel azoknak semmit nem hagyok.

Mely ebbéli vég rendelésemet meg tévén, akarom, hogy mindenekben pontossan meg tartasson és végre hajtasson.

Költ Jankovátzon martius 3-dikán 1832. esztendőben.

Öreg Dobos Istvány keze kereszt vonyása.

Mi előttünk:

*Szekeres Antal notárius
Hományi Istvány titor
Kender János eskütt*

Ezen Testamentom fel olvastatván, mindenekben az érdeklő felek által helyben hagyatott.

Hozzája bent nevezett öreg Dobos Istvány tartozó adósságához fizetendő hátra maradást Zsidó Kiss Jakabnak költsön pénzbe ki fizetni 140 forintokat váltó czédulában. Szabó Mátyásnének régiebről kölcsön pénzbe 50 forintokat váltó czédulában,

melly egy száz s' kilentzven forintokat váltó czédulában szenvedő adósságnak lenni elősmérte, és annak ki fizetését [az] el hunytnak fia Dobos Ferentz ifiú el vállalta.

Jankovátzon mártius 18-dikán 1832. esztendőben

Mi előttünk:

Zámbó Josef surog Bíró

Pető Ferentz eskütt

Csima Istvány eskütt

Szekeres Antal nótárius

Folyó, 1832. esztendőnek május 27-[dik napján] Jankovátzi lakos, néhai Dobos Istvány öreg hűtvösse, született Molnár Anna, helybeli Tanáts gyűlés alkalmával magának élelmet mostoha fiátul Dobos Ferentz ifiútul ki adatni kérvén.

Rendelitetett, hogy a fentebb nevezett felek meg egyesülésre lépvén, az egyesülésről tudósítást tegyenek, mellynek alkalmával szóbeli előadások szerént ezen egyesülésre léptek, hogy Dobos Ferentz ifiú mustoha anyyának, született Molnár Annának minden követelése e mostan teendő tellyes kielégítésében adand 1 pozsonyi mérő búzát, ½ pozsonyi mérő kukoritzát, ½ pozsonyi mérő árpát, ¼ sessio búza vetést, 4 itze zsírt, 2 sertvés lábat, 100 kéve lent, 100 kéve magvas kendert, 50 kéve virágost, mellyekre és mind ezekre személyyessen említett Molnár Anna öreg Dobos Istvány hitvesse reá állván, ezzel további minden követelésnek ellene mondott.

Jankovátzon, mint fellyebb.

Molnár Anna + Öreg Dobos Istvány hitvesse

Dobos Ferentz ifiú keze + vonyása

Mi előttünk:

Bíró és a Tanáts

Szekeres Antal nótárius

Jegyzet:

Jankovác, 1832. március 3.

BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 54/1837.

A város nótáriusa által írt és hajdan a városházán őrzött testamentum korabeli másolata.

51.

Zámbó József jankováci jobbágy, városi esküdt végrendelete
(1832)

A Szent Háromság nevében!

Én alább is meg nevezett Zámbó Jósef, e súlyos betegségem által közeledni látván [halálomat], beteg testtel de ép ésszel minden javaimrol ezen végső intézetemet teszem, a mintis

Először: Vagyon egy házam egy urbáriális sessió földdel, ezt Josef fiamnak, ha édes anyyát holtig meg betsüli és ötlet gyámolja, minden házi eszközökkel hagyom.

Másodszor: Vagyon két szöllöm, egyik egyik két kapásnyi, ezt szinte Josef fiamnak hagyom, de úgy, hogy méglen lehet, a többi testvérjeivel együtt maradjon, ha pedig a testvérjei Josefet meg nem betsülnék, úgy Isten hírével el mehetnek.

Harmadszor: Vagyon négy jármos ökröm, szekérrel és más szántó eszközökkel, ezts Josefnek hagyom, azon intéssel, hogy édes annyát mindenkor betsüllye.

Negyedszer: Vagyon négy kotsis lovam kotsival együtt, ezt szinte Josef fiamnak hagyom, ha pedig együtt maradnak, egymást meg betsülik, úgy együtt használlyák, ha pedig bátyokat Jósefet meg nem betsülnék, ezek nélkülis el legyenek.

Ötödször: Vagyon engemet szenvedőleg érdeklő 149, az az száz negyven kilentz forint adósságom váltó czédulában a mivel az árvák cassájába tartozok. Úgy Csernók Andrásnak 145 forintokkal 30 krajczárokkal váltó czédulában tartozok. Hasonlóan Krupa Mihálynak 20 forintokkal váltó czédulában tartozok, és Kenderesy Mihálynak 60 váltó forintokkal tartozok. Lévi Jakab zsidónak 30 forintokkal váltó czédulában tartozok, végre Szűts András katsónak 20 forintokkal váltó czédulában tartozok. Melly adósságaimat ki fizetni betsületessen Josef fiam tartozik és köteleztetik.

Hatodszor: Imre és János fiaimnak hagyok egy egy bornyút, Anna és Veronika leányaimat pedig illendően Josef fiam házassítsa ki, mivel Erzsébet leányom már ki elégítettet.

Melly ebbéli vég rendelésemnek pontos megtartását és végre hajtását akarom és hagyom.

Költ Jankovátzon, június 9-én 1832. esztendőben

Zámbó Jósef eskütt keze + vonyása

Mi előttünk:

Szűts Mártony +

Csima Istvány + esküttek

Helybéli nótárius úrnak jelen nem léttében fel jegyzette Palásthy János a Jankovátzi jegyzői hivatalnál írnok.

Le másolta és az eredetivel öszve egyeztette:

Kozmanovics Jósef

város jegyzője

Jegyzet:

Jankovác, 1832. június 9.

BL. XI. 6078/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. 57/1844.

A városi jegyzői hivatal ímoka által leírt testamentum korabeli másolata.

A testamentum írója vagy másolója az 5. tétel után a számozást eltévesztette, ezért azt a közlés során átalakítottam.

52.

Miskolci Ferenc jankováci jobbágy végrendelete
(1834)

Istennek szent nevében!

Én alább megnevezett a midőn sínlődő betegségben fekünnék, meghalározásom előtt józan ésszel bírván, Testamentomi ezen végrendelésemet megtettem, amintis:

1. Jankováczon egy házam vagyon, a mellyhez urbáriális $\frac{2}{4}$ sessió föld iratik, valamintis a helybéli Szöllőségben három kapás szöllöm lévén, mellyeket és mindezeket házi eszközökkel és szöllőbeli hordókkal feleséges Pál fiamnak ezzel testáalom, vég-tére ebbéli gazdaságomhoz tartozik egy vasas kotsi, egy kotsis ló és eke, mellyek itten

érintett Pál fiamé legyenek, mely ebbéliekből Pál fiam szenvedő itten elő adott adóságotat kifizesse(n), amintis:

Helybéli Horváth József kudarinak költsön pénzbe, akinek két szál deszkával is tartozom 27 ft. vcz.

Helybéli Jónás Maris pisze zsidó asszonynak nadrág posztóért 2 ft. vcz.

Helybéli Komáromi Györgynek vászon szövésért 24 ft. vcz.

Helybéli Gál Józsefnek egy sárga lóért 14 ft. vcz.

Helybéli Maráti Ferentz béresnek egy üszőért 25 ft. vcz.

Öszvesen 92 ft. vcz.

Melly 92 forintokat váltó czédulában Pál feleséges fiam hogy a vagyonomból kifizesse, rendelem, azt is

2. Katalin menyetske leányomnak, akit élvén kiházasítottam, mindazáltal tellyes kielégítésében nékie harmintz forintokat váltó czédulában Pál fiam kifizessen, akarom, ellenben

3. Panna, Borbála, Kata és Ilona mind annyi menyetske testvéreim az apaiból, kinek kinek 50 forintokat váltó czédulában adván, én általam ki elégítettetek, amellyértis ne talán elő támasztandó követelésük ezzel megsemmiztetik, mellyeket e renden a helybéli előljárók hogy tellyesítsenek, ezzel meghagyom.

Jankovátzon, januarius 10-én 1834-dik esztendőben.

Miskoltzi Ferentz

jankovátzi lakos keze vonása +

Mi előttünk:

Karip Imre helyettes Bíró

Szekeres Antal nótárius

Fenyvesi János eskütt

Miskoltzi Ferentz Jankovátzi lakosnak Testamentoma általa 1834. januarius 10-én tétetvén. No. 410.

Ezen Testamentom fel olvastatván, Nagy József csóré hitesse, született Miskoltzi Katalin által helybe nem hagyatott, amellyértis apai jussa kielégítésében Tekintetes Úri Székhez alázattal utasítatott.

Jankovátz Mező Várossa Bírája s Tanátsa.

Megolvasta Szekeres Antal nótarius.

Jegyzet:

Jankovác, 1834. január 10.

BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 45/1837.

A városi jegyző által írt és hajdan a városházán 410. szám alatt őrzött testamentum korabeli másolata.

A dokumentum írója vagy másolója nem végezte következetesen a pontok számozását, ezért azt a közlés során megváltoztattam.

Horváth János Kudari jankováci jobbágy özvegyének végrendelete
(1836)

Istennek szent nevében!

A midőn el öregednék, meg betegedvén, kinek idein minden vagyonomról ezen Testamentomi végrendeletét jözan ésszel meg tettem, a mintis

Először: Jankovátzon roskadott házam vagyom urbáriális egy sessió földdel el látva, úgy szinte a határban két szőlőm, hozzá való hordókkal kezemnél vagyom, vég-tére 4 ökör, 1 tinó harmadfű, 1 tinó másodfű, 1 rúgott borjú, 3 fejős tehén, 4 kotsis ló, 2 nyári csikó, 2 lovas kotsi, egy vasas szekér, 70 birka és 13 sertvés, mellyeket, úgy mindannyi házi eszközöket János és István feleséges fiaimnak meg halálozásom után birtokába á(l)t adatni rendelem és nékiek testáлом, utána

Másodszor: Jankovátzon Horváth Ferentz kudari társaságában fél száraz ma-lom lévén, azt az érintett fél száraz malmot egyességnél fogva fennebbi Horváth Fe-rentz kudarinak négy száz és ötven, vagyis 450 forintokért váltó czédulában eladtam, mellynek árából fentebben nevezett fiaim, nevezetessen János és István az Erzsébet és Verona menyetske leányaaimnak kettőjüknek részére egy száz húsz, az az 120 forintokat váltó czédulában értvén, mindeniknek hatvan, vagyis 60 forintokat váltó czédulában apai jus ki pótlásában, hogy le fizessenek, ezzel rendelem, azon kifejtéssel, hogy a fellyebb meg nevezett leányaim férhez menetelükkel minden javaimbol ki elégítették, ennél fogva a fentebbi apai jus ki pótlásában kettőjüknek adandó 120 forintokkal váltó czédulában bé elégedvén, azoknak a fiaimon semmi követelésük ne légyen. Végtere Fenyvesy János helybéli eskütnék szenvedő tartozásom le hajtásában hatvan, vagyis 60 forintokat váltó czédulában, úgy helybéli Csernokoknak tíz, az az 10 forintokat váltó czédulában, a két fiaim, hogy fizessék, rendelem. A többi malom árából hátra maradtott pénz, ha meg hálnék, tisztos eltemetésemre fordítassék, és ami utána meg maradna, a fentebbi János és Istvány feleséges fiaimé légyen, akarom és rendelem.

Jankovátzon, 1836-diki september 14-én.

*Horváth János helybéli adózó özvegye,
született Szily Judit keze + vonyása*

Ezen Testamentom meg tétele után nyilvánossan fel olvastatván, fennebbi Hor-váth János özvegye által mindenben jóvá hagyatott. Mi előttünk: Szűts András Bíró, Fenyvesy János eskütt.

Meg olvasta: Szekeres Antal notárius.

Ezen Testamentom az illető felek kívánságára meg nyittatván, fel olvastatott. Jankovátzon, 1844-diki december 6-án.

*Jankovátz Mező Várossa Bírája és Tanátsa
Kozmanovits József jegyző*

Le másolta, és az eredetivel öszve egyeztette:

Kozmanovits József Város jegyzője.

Jegyzet:

Jankovác, 1836. szeptember 14.

BL. XI. 607/a. 4. doboz, 6. tétel. Szn. 1843.

A városi jegyző által írt testamentum korabeli, 1844. évi másolata. (Vö.: F.45.)

Krupa Mihály módos jankováci jobbágy végrendelete
(1838)

Atyának, fiúnak és Szent Lélek Istennek nevében!

Ezen súlyos betegségemben, haláloamat inkább, hogy sem egészségesedésemet remélhetem, azért vagyonomrol ezen általam meg hit bizonyságok előtt következő végső rendelést tenni kívántam, a mintis:

Először: Lelkemet a mindenható Úr Istennek hatalmába, rothadó testemet pedig a földnek, honnand eredetét vette, ajánlom.

Másodszor: Vagyon két házam, hét fertál földem, két szőlőm, egy száraz malmom, 16 jármos ökör, 8 tehén, 2 tinó ötödfü, egy üsző két esztendős, három gyenge borjú, 4 kotsis ló, 5 heverő ló, 3 gyenge tsikó, 390 birka, 1 szamar, 21 nagyobb kisebb sertvés, két vasas kotsi, 3 vasas szekér, 4 eke taliga hozzá való készüllettel, és egyéb házi eszközeim, úgy 1 pálinkás kazány, mintegy 450 akóra való hordó, ezekből vas abrintsos 100 akó, továbbá vagyon

	váltó czédulában	
	ft.	kr.
<i>Gyurkó Györgynél</i>	35	
<i>Majer Istvánnál</i>	20	
<i>Molnár András velitesnél 1 mérő búza és 1 mérő árpa, meg</i>	16	
<i>Győri Jánosnál</i>	25	
<i>Kartali Pálnál</i>	100	
<i>Lipák Simonynál</i>	55	
<i>Szalkay Josefnél egy arany természetben és</i>	120	
<i>Nátsinák Jánosnál</i>	130	
<i>Hegedűs Ágostonynál</i>	100	
<i>Jedlitska Mátyásnál 3 arany természetben és</i>	150	
<i>Édes Ferentznél</i>	50	
<i>Szili Josef cziroknál</i>	40	
<i>Kapás Jánosnál</i>	8	
<i>Szűts András vastagnál 1 mérő búza és</i>	10	
<i>Szűts János vastagnál</i>	55	
<i>Rokkás Jánosnál</i>	35	
<i>Rehák Jánosnál</i>	100	
<i>Zsigmond János Tataházinál 2 arany természetben és</i>	100	
<i>Kozma András süközdi lakosnál</i>	132	30
<i>Bagi Istvány bikityi lakosnál</i>	10	
<i>Farkas Istvány mélkúti lakosnál</i>	10	
<i>Farkas Antal helybélínél</i>	10	
<i>Humfi Josefnél</i>	25	
<i>Ballay Károlynál</i>	10	

Üres Ádámnál	7	
Papp István béresnél	55	
Bobár György kovátsnál	65	
Festő vagy Kosótzky Antalnál	7	
Szakál Josefnél	30	
Agóts Pálnál	32	
Kiss Pál vitsorinál	5	
Lakatos Imrénél	25	
Fenyvesy Istványnál	95	
Gregus veje Bodri Jánosnál	61	36
Csernák Mátyás Bajai lakosnál	200	
Tóth Sámuel Halasi lakosnál	85	
Kenderesy Mihálynál	52	30
Palkó Zsidai csőzsnél	8	
Pető József Szent Iványi lakosnál	12	30
Lusztig Mojses zsidónál	200	
Fenyvesy Ferentz juhásznál	8	30
Scheffer Jakabnál	500	
Csima Istványnál	95	
Kiss Rúzsinnál	25	
Lipák Jánosnál	50	
Molnár Mihály szekertzenél 1 mérő zab és	25	
Némedi János öregnél	5	
Takáts János fertsénél	35	
Öszvessen	3030	36

Harmadszor: Az elő számlált javakból Gosztonyi féle házamat és $\frac{3}{4}$ földet, úgy minden féle ingó javaknak felit, hagyom Pál öregebb fiamnak, úgy [a] Varga János féle szőlőből az alsó felét.

Negyedszer: György fiamnak a másik házamat 1 sessió földdel és ingó javaknak másik felit, és [a] Varga János féle szőlőből az felső felit

Ötödször: Hitvesemnek hagyok 100 forintokat váltó czédulában, melyet a közösből két fiam ki fizetni tartoznak, és [a] Lombár János féle szőlőt és 25 akó hordót használatra, olly móddal, hogy ezt hitvesem életében használván, holta után pedig a szőlő és [a] hordók két fiam részére vissza szálljon.

Hatodszor: Krupa Rúzsi, Agóts Imre hitvessének, leányomnak hagyok 250 forintokat váltó czédulában, melyet fiaim a közösből ki fizetni tartoznak.

Hetedszer: Panna leányomat annak ideibe[n] tisztességessen férhez adni, és annak utána szinte 250 forintokat kiadni kötelesek lesznek említett fiaim.

Ez az én végső és meg másolhatatlan akaratom, melyet saját kezem kereszt vonásával erősítve tettem.

+ Krupa Mihály Jankovátzi lakos.

Jankovátzon 1838-diki september 9-én.

Előttünk:

*Szakál Ferentz adó szedő
Harczy János eskütt
Kozmanovics Josef jegyző által.*

*Ezen Testamentom az felek kívánságára meg nyitattván, fel olvastatott.
Jankovátzon 1839-diki március 5-én.*

*Nagy Antal Biró és előljárók
Kozmanovics Josef jegyző.*

*Le másolta és az eredetivel öszve egyeztette:
Kozmanovics Josef jegyző.*

Jegyzet:

Jankovác, 1838. szeptember 9.

BL. XI. 607/a. 5. doboz, 3. tétel. Ü. Szn. 1838.

A városi jegyző által írt és hajdan a városházán őrzött testamentum korabeli, 1839. évi másolata.

Krupa Mihály testamentumának fontos eleme a különösen hosszú adólista. Ez kisebb részben talán úgy keletkezett, hogy amikor a vállalkozó jobbágy az uradalomtól árendálta a kocsmáltatási jogot, a városban működő kocsmárosok, bormérők egy része adósa maradt. 1838. február 23-án például levélben kérte az uradalmi fiskálist, hogy az 1837. évi kocsmabérlőségével összefüggésben segítsen neki behajtani Klein József, Schwartz Márton, Bodri János, Jenedits János, Szalkai József, Bencze *Rúzi* bormérők tartozását. Az adólista azonban nagyrészt azért nőtt hosszúra, mert Krupa Mihály, Horváth Ferenc Kudarihoz hasonlóan, rendszeresen foglalkozott pénzek kölcsönadásával kamat, illetve haszonszerzés reményében. Mondhatnánk: A jankováciak számára az 1830-as években Krupa Mihály szinte bank gyanánt működött.

A reformkori Jankovácon valószínűleg legendák keringtek Krupa Mihály gazdagságáról és vagyonának eredetéről. 1840-ben egy tanúvallatás során Hományi István 57 éves jankováci lakos így vallott Krupa Mihály, illetve apja, Krupa József hajdani vagyoni helyzetéről: „*Néhai Krupa Jósefnek vagyona azon időben midőn az hirtelen halállal kimúlt következőkből állott: egy ház egy egész telek földdel, egy nagy szöllő, 12 ökör, legalább 15 heverő marha, 15 ló, 330 birka, 15 sertés, 1 kazán... A' fenn előszámoltakon kívül legalább ... három ezer forint készpénz, még pedig mind ezüst pénzdarabokban, maradt Krupa Mihályra, mely pénz... későbbben ásta ki a' garádból, 's akkor dicsekedett, hogy csak ő az ember, mert van pénze elég. Az említett mindennemű vagyonok egyenes és törvényes örökösödés útján szállottak Krupa Mihályra*”. (BL. XI. 607/a. 5. doboz, 5. tétel. Ü. Szn. 1840.)

55.

*Kalló Ilona, Ágoston Ferenc özvegye, jankováci jobbágyasszony végrendelete
(1845)*

A Szent Háromság nevében!

Igen súlyos betegnek érezvén magamat, halálom óráját közeledni látom, azért tsekély javaimról következő végső rendelést tenni kívántam, úgy mint:

Először: Lelkemet a mindenható Úr Istennek hatalmába, rohdadó testemet pedig a földnek, honnand eredetét vette, ajánlom.

Másodszor: Vagyon egy darab szöllőm, úgy Ágostony Lőrintz fiamnál 100 forintom váltó czédulában és kamatok, 10 forint, nem külömben György fiamnál váltó 25 forintom, vagyis öszvessen 135 forintom, úgy szinte a fent nevezett Lőrintz fiamnál van 3 zsák buzám, 2 zsák árpám, 3 zsák cséves kukoritzám, két ládám és azokban némű öltözetbeli ruháim, meg egy sertés ólam. Ezekből

Harmadszor: György fiamnak hagyom a sertés ólat.

*Negyedszer: Egyébb javaimat, úgymint szőlőt, kész pénzt, gabonát és ruházati-
mat Katalin, Miskoltzi Pál hitessének és Örzse, Maráti Mihály hitessének, két leá-
nyaimnak egyenlő részben hagyom, azon tekintetből, hogy már hat hét óta betegsé-
gemben gyámolítanak és gondomat viselik, úgy ennekutánna is el tartani és el takari-
tani fognak, mindazonáltal váltó 20 forintokat Szent Misékre lelke mért a két leányaim
ki fizetni fognak.*

*Ez az én végső akaratom, mellyet még ép elmével bírva, kezem kereszt vonyásá-
val erősítve tettem.*

*+ Kalló Ilona, Ágostony Ferentz özvegye,
Jankovátzi lakosnő, mint rendelkező.*

Jankovátzon 1845-diki octóber 22-én.

Előttünk:

*Ságodi Ádám eskütt
Zsebi Gergely eskütt +
Kozmanovics József jegyző*

*Ezen végintézet az illető felek kívánságára meg nyitaván, fel olvastatott. Ez al-
kalommal a többiek meg elégedvén, tsupán Ágostony Lőrintz meg nem elégedett. Ke-
resetét a Törvény útján tenni ki nyilatkoztatta.*

Kelt Jankovátzon, 1845-diki november 23-án.

*Dobos Ferentz Bíró és előljárók
Kozmanovics József jegyző.*

Le másolta és az eredetivel öszve egyeztette Jankovátzon, 1845-diki november 27-én.

*Kozmanovics József
Város jegyzője*

Jegyzet:

Jankovác, 1845. október 22.

BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1845.

A városi jegyző által írt és hajdan a városházán őrzött testamentum korabeli, 1845. évi másolata.

Vö.: az Ágoston-fiak 1835. évi egyezségével! (F.56.)

56.

*A jankováci Ágoston-fiak egyezsége egymással és anyjukkal, Kalló Ilonával
az uradalmi inspector előtt
(1835)*

*Boldogult Jankovátzi Ágoston Ferentznek özvegye Ilona, született Kalló, a' vé-
gett fiaival együtt folyamodott hozzám, hogy a' már általok el kezdett osztályt, minek
utána kissebbik György fiával meg nem egyezhetne, nem tsak folytatnám, hanem végre
is hajtanám, mely kérésnek következésében Ferentz, Lőrintz és György férfiú gyerme-
keket elejbém idézvén, következendő meg másolhatatlan egyességre léptek, hogy min-
den vagyon a három férfi testvérek l: mert a' leányok még az attyuk éltében ki elégít-
tettek: l és az anya között négy részre osztasson, és [a] Lőrintz fiú az anyyokkal együtt*

a háznál meg maradván, György leg kisebbik és el válnakozni akaró gyermeket a képen, mint még 1831-dik esztendőben a háztól el ment öregebbik Ferentz fiút, elégítsék ki.

Ferentz fiú maga vallása szerint is 1831-dik esztendőben a' háztól elmenvén, kapott mindennek $\frac{1}{4}$ részét, ú.m. két lovat vasas kotsival együtt, 1:az egyik ló tehén helyett adatott:1 húsz birkát, egy százhet borozda szöllőt. Ezen kívül véttetett neki egy ház fél sessióval egy száz negyven forinton váltó czédulában, melynek meg igazítására szinte annyi a közösből fordított. Volt 1831-dik esztendőben közös adósság 150 forint váltó czédulában, melyből Ferentz fiú el vállalt ötven forintot váltó czédulában.

Ezen ki elégítésnek következésében György fiú szinte kapott tehén helyett két tavalu tinó borjút, egy lovat és vasas kotsit, 17 birkát, egy száz hét borozda szöllőt, ezen kívül az atyai házat köz akarattal 600 forintra betsülvén, ebből két száz forint az anynyok halála után vagy még hamarább is, ha lehetséges lészen, ajáltatott, de mint hogy 1831-dik esztendő óta a közös adósság két száz forintra nevelkedett, ebből György fiú önkényesen egy száz forintot váltó czédulában el vállalt, oly formán, hogy valamennyi közös adósság maradjon Lőrincz fiúnál, és így az atyai ház mellett tsak a néki a' ház árából egy száz forint váltó czédulában fizetessen ki, melyben meg is egyeztek barátságossan.

Lőrincz fiúnak pedig maradt az annyával közös háznál egy tinó harmadfű, egy ló vasas kotsival, tizen hét birka, egy száz hét borozda szöllő, az anynyok részére pedig hagyatott egy fias tehén, egy ló, tíz birka és egy száz négy borozda szöllő, mely vagonról holta előtt Testamentumot kíván tenni.

Ha időközben a' házból György fiúnak egy száz forint, meg talán a' közös adósságok ki fizettetének, azok Lőrincz fiúnak mint szerzeménye tekintessenek.

Mely szabad és önkényes egyességnek nagyobb erejére valóságára ki adtam mind a két részeknek ezen egyesség osztály levelet.

Kiss Szállásán, martius 28-án 1835.

Magyar Imre
uradalmi inspektor

Jegyzet:

Kisszállás, 1835. március 28.

BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 32/1837.

Magyar Imre uradalmi inspektor előtt kötött, valószínűleg általa fogalmazott és irt kétoldalas eredeti osztály-egyezség.

Albrecht József úriszéki jegyző ráírta az egyezség hátoldalára, és ezt Czintula János főszolgabíró és Sándor György is tanúsította, hogy az érdekelte felek a jankováci uradalom úriszékének 1837. május 24-én Jankovácon tartott ülésén megjelentek, és ott élő szóval megismételték megállapodásukat.

Kalló Ilona és az Ágoston-fiak csatározása azonban ezzel nem ért véget. 1837-ben Kalló Ilona Ágoston Lőrinczre panaszkodott. Az úriszék 33/1837.számú ítélete megpróbált békét teremteni a pereskedő felek között. (BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 33/1837.) Az ítéletben szerepel egy olyan mondat, hogy az özvegy „a' házból ki költözik” és az Lőrincz tulajdonává válik. Ennek ellenére a jankováci plébánia 1843. évi lélekösszeírása a 73 éves Kalló Ilonát a 35 éves Ágoston Lőrincznel egy házban találta. (JÁPI. Kötetek. Conscr. Anim. 1843.) Vö.: Kalló Ilona 1845. évi testamentomával. (F.55.)

Csincsák Pál néhai jankováci jobbágy örökösének osztály-egyezsége
(1837)

Mi alább meg nevezett néhai Csintsák Pál Jankovátzi adózó lakosnak örökössei, vagyis feleséges fia és menyetske leányai a helybéli Városi Tanács előtt személyesen meg jelenvén, az apai ingó és ingatlan javak fel osztására léptünk, és ebbéli atyafiságos egységünknel ezen osztályt meg tettük, amintis

Hogy Jankovátzon lévő és köz osztályra maradt apai ház urbáriális 1³/₄ sessió földdel, szőlővel, boros hordókkal, házi minden eszközökkel és vonyósokkal, a melly hunyt apánkat a közből illetné e mostan helybeli Csintsák János testvérünké és örökösödési úton annak fiaie és leányaié legyen és maradjon, melly ebbéli javak részesítésével említett fentebbi testvérünk Csintsák János az apai juss kielégítésében kiadni köteles lészen:

Először: Csintsák Rúzsának, helybéli Kosótzki Antal hitessének egy száz és ötven vagyis 150 forintokat váltó czédulában apai juss pótlásában, azért, hogy az apa életében eőtet ki házastván, ruházattal is ellátta, úgy

Másodszor: Csintsák Erzsébetnek, helybéli Horváth Mihály futó hitessének két száz és harmintz vagyis 230 forintokat váltó czédulában, azért, hogy az apának elhunytával fennebbi Csintsák János testvérünk által kiházásított és mindenekből ki nem elégítettett, a mellyértis annak és ruházatbélieknek kipótlásában ezzel kielégítetik.

Mellyeknek tellyesítésse és ki elégítése Csintsák Jánost érdekelvén, mindezeknek végre hajtása idei tavaszi birka nyírasi időre hagyattott, ennél fogva ezen atyafiságos egyességet az apai javak felosztásában megtévén, azt alá írásunkkal és kezünk kereszt vonásával meg erősítve kiadtuk.

Jankovátzon 1837-dik esztendő januarius 12-én.

*Csintsák János +
Csintsák Rúzsi +
Csintsák Erzsébet +
néhai Csintsák Pál örökössei*

Mi előttünk:

*Nagy János Bíró
Szakál Istvány
Fenyvesy János eskütt.*

Jegyzet:

Jankovác, 1837. január 12.

BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 46/1837.

Városi előljárók előtt irt osztály-egyezség korabeli másolata.

Tóth István jankováci jobbágy örököseinek egyezséglevele
(1838)

Egyesség levél

Alább is írottak és ugyan Tóth Istványnak özvegye, született Édes Örsébet és Tóth Istványnak első feleségétől Horváth Katától származott feleséges János fia ezenel meg ismerjük és valyuk, hogy boldogult Tóth Istvány után maradtott vagyon eránt, hogy az árverés útján ne adódjon el, következendő és meg másolhatatlan egyességre léptünk. ú.m.

Először: Kötelessek legyenek Tóth Istvány és János első feleségétől Horváth Katalintól származott gyermekek, akik az egész gazdaságban bent maradnak, és akiknek az annyok hozománya fejében akkori üdőben történt betsű szerint 820 forint, az az nyoltz száz húsz váltó forint különösen járandó volna, a gazdaságnak többi értékébül nékem özvegynek, született Édes Erzsébetnek és Fiamnak Tóth Mihálynak 600 forint, az az hatszáz váltóforint kész pénzt részint ki fizetni, részint pedig a Mihály árva részét az árvák tárába le tenni, ezen kívül:

Másodsor: A házi eszközökből tartoznak adni egy hizott südőt, két magló sertést, egy bográcsot, két vas tepszit, egy jó kis teknyőt, egy rossz teknyőt, három üveg képet, egy rosszabb rostát, két szitát, tizen két Pesti mérő és egy véka kétzeres buzát, két véka árpát, hat véka zabot, hat zsák csöves kukoritzát, kilencz gabonás zsákot, kilentz baromfiat adni természetben. Mellynek kielégítése után sem nékem özvegynek, sem pedig tőlem származott Mihály gyermeknek Tóth Istványon és Jánoson keresetük nem léssen, egyedül valamelyik résznek magtalanul történendő halála esetében.

Ezen szabad egyességnek nagyobb valóságára kiadtuk ezen az alul írt bizonyságok jelen létében alul írt egyesség levelünket. Jankovátzon december 30. 1838.

+ Tóth János
+ Tóth Istvány
+ Édes Erzsébet
+ Tóth Mihály
Jankovátzi jobbágyok

Mi előttünk:

Jatsó Istvány eskütt
Kiss Bernát eskütt
Horváth Ferentz

Megolvasta: Szekeres Antal nótárius

Hogy a föntebbi egyesség következésében kielégítettünk tökéletessen, ezennel meg ösmerjük.

Tóth Istvány özvegye született Édes Erzsébet és Mihály fia helett keze + vonása.

Jegyzet:

Jankovác, 1838. december 30.

BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 28/1837.

Városi előljárók jelenlétében papírra vetett eredeti egyezséglevelé az érintettek keresztvonásos néviratásaival, illetve a tanúskodó esküttek sima néviratásaival és a város pecsétjének lenyomatával.

Zsebi Antal és Zsebi György testvérek egyezsége, vagyonmegosztása
(1845)

Egyesség, melly Zsebi Antal és Zsebi György testvérek között az általok eddigelé osztatlanul bírt örökségnek felosztása iránt tétetett, ú. m.

Először: Zsebi Antal öregebb testvér a' fél telkes háznak és ¼telek úrbéri földnek, nem különben a' nagyobbik szőlőnek és mindennemű ingó javaknak birtokában maradand, csupán a következőket fogja Antal Györgynek kiadni: két tehenet, 2 öreg sertést, 3 malacot. Az élelem szerekből és bútorokból pedig illendően fogja Györgyöt kielégíteni.

Másodszor: Ugyan birtokban maradó Antal fog fizetni György testvérnek egy ezer három száz forintokat öröksége fejében, és pedig 600 váltó forintokat azonnal kifizet, a' hátra lévő 700 forintokat pedig jövő, 1846-dik évi tavaszi nyíréskor fogja kifizetni, 's vonakodása esetében György őtet az 1832/36:20. és 1840:11-dik tzikkek értelmében a' szóbeli bíraskodás útyán elégtételre szoríthassa. A' most ki tett összegeen kívül Györgynek által adja azon kisebb szőlőt, melly Tamás István és Lajerer János szomszédok között helyeztetik.

Harmadszor: Mellyeknek által vétele után Zsebi György lemond maga és maradéki nevében Antal testvére és utódi ellen atyai és anyai, úgy ősi örökség fejében támasztható minden keresetről.

Melly atyafiságos egyezkedés nagyobb erejére és valóságára kiadatott ezen egyesség levél a' felek aláírásával, 's illetőleg keze kereszt vonásával megerősítve. Kelt Jankovátzon 1845. december 10-én.

Zsebi Antal +

Zsebi György +

Előttünk történt az egyesség:

Kerekes Sándor uradalmi ügyvéd.

Jegyzet:

Jankovác, 1845. december 10.

BL. XI. 607/a. 6. doboz, 1. tétel. Ü. Szn. 1845.

Az uradalmi ügyvéd előtt írt eredeti egyezséglevél a két megosztó testvér keresztvonásos néviratásával.

A jankováci plébánia 1843. évi lélekösszeírása szerint a 467. házban egy háztartás kötelékében élt a 23 éves Zsebi Antal a feleségével, Csincsák Rúzsival és a 21 éves Zsebi György a maga Anna nevű feleségével. (JÁPI. Kötetek. Conscr. Anim. 1843.) 1845-ben, az önállóságra áhító Zsebi György kérte az uradalmi ügyvédtől a megosztást.

Előzőleg, 1842-ben néhai Zsebi József gyermekei, illetve néhai Zsebi Gergely unokái közül Zsebi János és Zsebi Antal egyezett meg a követelőző leánytestvérrel, Zsebi Rúzsival.

Jankovác mezőváros előljáróságának bizonyságlevele az úriszék számára néhai Török Lőrinc utódainak viselkedéséről, megítéléséről
(1824)

Alább íratlak ezen levelünknek ereje által bizonyságot tészünk arról, hogy Istenben el nyugodott Török Lőrincz, akiis sok esztendőig oly tehetetlen volt mindennemű dologra, hogy az éppen semmit végben nem vihetett, mert szél ütötte vala, ennek fija Török János, akiis amint jól emlékezünk lehet 40 esztendeje, hogy az édes atyát Török Lőrinczet nyomorúságiban ottan hatta, mindég magának keresett és szerzett, az édes atyát pedig semmiben sem segítette, és még is most közelébb mult Tekintetes Úri Székre be adott könyörgő levele szerént, testvérje Török Josef ellen támasztott könyörgését ki nyilatkoztatta, hogy Török Josef jussoltatná atyai szörzeményében. Nem érdemes, minek utána Török Lőrincznek nyomorúságában nem János, hanem Josef fija lévén gondviselője s gyámolója mind atyának, anyjának, mind pedig a ' publicumnak, Méltóságos Uraságnak és a ' város dolgát fárathatlanul végezte, és amidőn már Török Josef szegény maga is meg nyomorodott, szél ütötte és még is sokszor említett Török János meg kívánna fosztani, Isten elleni és égbe kiáltó vétek volna, leg kissebbet is, hogy ha Török Josef János ötsinek valamitis, ha adna.

Melynek nagyobb el hitelére s valóságára nézve ki adtuk ezen bizonyság tévő levelünket nevünk alá írásával meg erősítve.

Kiss István Bíró

Vörösvarszki János második Bíró

Fenyvesi András

Kiss Imre

Farkas György

Szakál Ferencz

Zámbó Josef

Kiss Ambrus

Jelenits Mihály

Kovács Antal

Almásy János esküttek

Költ Jankovátzon die 5-a ápr. 1824.

Jegyzet:

Jankovác, 1824. április 5.

BL. XI. 607/a. 2. doboz, 3. tétel. 45/1825.

Városházi irnok által papírra vetett eredeti bizonyságlevél 11 városi előljáró néviratásával és a város pecsétjével.

Előzményének tekinthető Török János 1824. február 21-én az Úriszékhez címzett levele, amelyben maga és húga számára is részt kért a Török József birtokában lévő apai szőlőből. Az Úriszék bizonyára kikérte a város tanácsának véleményét. Erre született meg a fenti bizonyságlevél, amely szép példája a „népi” értelmezésű igazság melletti kiállásnak és a kollektív emlékezet közösségi erejének.

61.

Jankováci előljárók bizonyoságlevele arról, hogy Bogor András jobbágy miként vesztette el „tehetségét” az úrbéri földjeinek használatára és a jobbágyi terhek viselésére.
(1838)

Alul írtak hitünk ajánlása mellett bizonyoságot teszünk arról, hogy Bogor András, ki már 1832-dik esztendő előtt érezvén tehetetlenségét, Tóth Istvány zombai vejével közösen gazdálkodva, de ez által, ki utóbb is rosszasa végett katonának adatott a Város előljárói által, még inkább tehetetlenné tétetett, később pedig Bobár György vejével gazdálkodván, de meg nem egyezvén, ez is tőle el vált, és így végső romlásra és arra jutott, hogy mind uraságának, mind pedig a Nemes Vármegyének terhei viselésére elégtelen volt. 1832-dik esztendőbe[n] új esztendő táján az Uraság részéről tartatott robot computus alkalmával, mellyen mi a község részéről jelen voltunk, érezvén tehetetlenségét, három fertály úrbéri telkéről minden erőltetés nélkül önkényesszen lemondott, sőt háza is későbben portió tartozásai végett az akkor üdöbéli Fő Szolga Bíró Rigyczai Kováts József Úr rendelkezésénél fogva az előljárók által kótya vetyén eladatott.

Költ Jankovácson, július 31-dikén 1838-dik évben.

*Hományi István
Nagy Mihál + mint akkori esküttek
Karip Pál mind akkorbéli Bíró*

Jegyzet:

Jankovác, 1838. július 31.

BL. XI. 342/a. Jánoshalma. 6. doboz, 3. tétel. Szn. 1838.

Városi irnok által papírra vetett eredeti bizonyoságlevél néviratásokkal és aláírásokkal.

62.

Korábbi jankováci előljárók tanúsító levele Holykó János hajdani jankováci jobbágy sorsáról, eladósodásáról, szökéséről, úrbéri telkének átruházásáról
(1841)

Alul írottak ezennel bizonyoságot teszünk arról, hogy 1830-dik esztendőben Holykó János 1½ telek földet birván Jankovácson, minthogy mind a Tekintetes Vármegye részére, mind a Méltóságos Uraság részére tetemes summákkal tartozott, és az úrbéri föld művelésére tehetetlen volt, azért még 1830-dik esztendőben fél telek földről önként lemondott, és ezen ¼ telek föld a tekintetes uradalmi tisztség által Fenyvesy György házasa zsellérnek áttadatott. Mivel továbbá említett Holykó János tartozásai le rovására szorítottatott, 1831-dik esztendőben Halasra szökevény képpen költözött lakni ott lévő leányához, honnét többé vissza sem tért. Az elmaradt egész telek földje pedig végképp elhagyatva lévén, melytől egész esztendőben sem Ferentz és István fiak, sem más a terheket nem viselvén, ez végképp el hagyatott állapotban volt, úgy hogy mi, város akkori előljárói, nehogy a föld vetetlen maradjon, mi vetettük be. Ugyan ekkor a fenn lévő tartozások végett a Nemes Vármegyétől végre hajtás rendelve lévén, ezen el hagyatott telek földnek árverési el adása megyszerte ki hirdettetett, és Csonopla

helységből érkezett Varmuzsa József árverésen meg vétén a puszta falakat, mellyhez a telek föld járt 600 forintokon. Ezen sommából fizettettek az adósságok, mennyire ki telt, de minden adósságai ki sem is teltek ezen summából.

Minek e szerént, mint fentebb írva, történtéről ki adtuk ezen bizonyító levelünket, saját aláírásunkkal erősítve.

Jankovátzon, 1841-diki octóber 4-én.

Karip Pál 1830 /1831-dik esztendei Bíró

Szűts András akkori második Bíró

Jegyzet:

Jankovác, 1841. október 4.

BL. XI. 607/a. 4. doboz, 6. tétel. 4/1843.

Valószínűleg városi irnok által papírra vetett eredeti bizonyoságlevél két aláírással.

63.

A jankováci uradalom tisztjei tudomásul veszik és engedélyezik Horváth József Kudari jankováci jobbágy szőlőföld-eladását (1822)

Mi Méltóságos Báró Orczy Famíliá Jankai Uradalombeli Tisztjei bizonyoságot teszünk arról, hogy midőn a' folyó esztendei alol írt napon a' gazdasági tárgyak elintézése eránt együtt lettünk volna, meg jelent előttünk Jankai lakos Horváth József kudari, élő szóval vallotta, hogy azon szöllejét, mellyet itt a' Jankai Határban a' kélesi úttól 2-dik düllőben Madarász György és Tót István szöllejek szomszédságában bírt, eladta ugyan Jankai lakos Vantsura Ferentznek hatszáz húsz, az az 620 forinton váltó czédulában, melly sommát már fel is vétén az eladó, kérte ezen bé vallásának helyben hagyását és eladásának megerősítését.

Mellyre való nézve a' Tisztelt Méltóságos Famíliá nevében fel tartván minden némű Földes Úri jussokat, ezen bévallást helyben haggyuk, és az eladást megerősítjük, adván róla ezen az uradalmi petséttel erősített bizonyoság levelet.

Költ Jankovátzon martius 3-án 1822-dik esztendőben és kiadatott az uradalmi számvevő, Petes Mihály által.

Jegyzet:

Jankovác, 1822. március 3.

BL. XI. 607/a. 3. doboz, 5. tétel. 38/1837.

Különlegesen szép írással készített korabeli másolat.

VI.

A FÜGGELÉKBEN KÖZÖLT DOKUMENTUMOK JEGYZÉKE

1. Kiss Bernárd Miskei jankováci lakos levele az úriszékhez, amelyben előadja, hogy szeretné visszavásárolni néhai apja, Kiss József Miskei hajdani szöllejét, amelyet 21 évvel előbb 200 forintnyi adóssága fejében Jankovác előljárói elvettek tőle és átadták Csernok Andrásnak. (1817)
2. Ifjabb Horváth Péter özvegye, Édes Erzsébet alperes, jankováci lakos levele az úriszékhez, amelyben reagál anyósa, a felperes Papp Erzsébet, öreg Horváth Péter özvegye követeléseire. (1817)
3. Mészáros Katalin, a viszonylag fiatalon elhunyt Dobos József özvegye, árván maradt gyermekeinek öröksége érdekében, perli korábbi apósát, Dobos Istvánt. (1819)
4. Kiss Imre jankováci lakos levele az úriszékhez, amelyben azt panaszolja, hogy bérmaakeresztapja, Horváth Ferenc Kudari uzsorakamatot számított a szöllővásárláshoz tőle kölcsön kapott pénz után. (1819)
5. Nagy István és Nagy Anna, néhai Horváth Anna Kudari gyermekei részt kérnek néhai öregapjuk, Horváth János Kudari vagyonából. (1823)
6. Szili Imréné Taskovics *Rúzs*i, akit férjével együtt apósa másodszer is kiüldözött a nagycsaládi kötelékből, pénzt és terményeket követel a Szili gazdaságbeli 9 évnnyi fáradozásáért. (1826)
7. Fenyvesi *Panna*, a fiatalon elhunyt Csernok György özvegye panaszodik a jankováci uradalom fiskálisának anyósára és férje atyafiaira, akik őt, mint terhes özvegyasszonyt ki akarják semmizni a vagyonából. (1829)
8. Török András jankováci jobbágy panaszkozó levele Binszki Pál ellen, akinek évenként át termőföldeket bocsátott a rendelkezésére kölcsöntörlesztés címén, de aki változatlanul uzsoráskodik vele. (1830)
9. Almásy József panasza Faddi Andrásra, aki 13 esztendeje 150 forintot adott kölcsön neki, és ezért végeláthatatlanul használja a panaszos különböző földjeit. (1830)
10. Csincsák leszármazottak levele az úriszékhez, amelyben részt kérnek apjuk zselérházának árából. (1830)
11. Szakál József, aki idősebb testvérként még apja életében kivált a nagycsaládból, és részesedett a családi vagyonból, szülei halála után egy szőlő árának igazságosabb elosztását szeretné elérni. (1830)
12. Csincsák Katalin, Csernok András hitvese kéri az úriszéket, hogy a Csincsák vagyonhoz tartozó, de eladott szárazmalom esetében vérségi alapon érvényesíthesse elővásárlási jogát. Leveléhez mellékeli feljegyzését apja, Csincsák Mihály hajdani vagyonáról. (1830)
13. Néhai Takács János Fercse gyermekei: Imre, *Istvány*, *Örzse* és Ferenc panasza mostohaanyjuk ellen a jankováci uradalom fiskálisának, apai és anyai örökségük eltékozlása, illetve ki nem adása miatt. (1831)
14. Farkas Jánosné özvegyasszony panasza a jankováci uradalom fiskálisának egy szöllőről, amelyet néhai férje szomszédsági jogon megvett, de nem fizetett ki,

- csak évente kamatot fizetett a vételára után, most viszont nem tud megszabadulni tőle, pedig nem bírja művelni. (1833)
15. Dobos Katalin Farkas Jánosné és Dobos *Verona* Mészáros József Kaszaportné testvérek leányörökösként részt kérnek apai és anyai elődeik vagyonából. (1834)
  16. Orosz Imre jankováci szolgáló férfi panasza az uradalmi fiskálisnak árva leánykája érdekében néhai felesége, Zámbó Erzsébet atyafiai ellen. (1834)
  17. Szakál Imre jankováci jobbágy panasza a főszolgabírónak amiatt, hogy bérese hibájából szállásán egy 100 forint értékű ökre elpusztult, ezért a szolga béréből 20 forintot visszatartott, aki panaszt tett ellene, és a főszolgabíró őt, a károsultat a teljes bér megfizetésére kötelezte. (1835)
  18. Édes Judit és Édes Erzsébet leánytestvérek panasza a jankováci uradalom vezetőjénél férfitestvéreik ellen egy szőlő birtoklásáért. (1835)
  19. Sánta János jankováci házatlan zsellér panasza az uradalmi ügyvédnek Agócs Tamás ellen, akinek 50 forintot adott kölcsön, de az vonakodik a kamat fejében vállalt termelési szolgáltatás teljesítésétől. (1835)
  20. Ádám Imre, néhai jankováci egésztelkes jobbágy béres sorsra jutott fia, Ádám István, valamint testvére, a gazdaságot sok nehézség árán tovább vivő Ádám András vitája a mindkettőjüket útjára bocsátó nagycsaládról, illetve az apai vagyon sorsáról. (1836, 1837)
  21. Laki Pál jankováci juhász panasza az uradalmi inspektornak leánytestvérei ellen, akik nem vállalják az apai adóságok kifizetését, de részt kérnek apjuk házából. (1836)
  22. Kotsis József és Kotsis Erzsébet testvérek panasza öccsük, Kotsis István ellen apai örökség miatt, illetve a vitakozók kiegyezése. (1836)
  23. Tóth Anna, Herczeg János hitvese kéri a jankováci uradalom ügyészét, hogy kolerában elhunyt testvére, Ádám Györgyné Tóth *Rúzi* három esztendőös leánykáját magához vehesse az árvát illető anyai ruhákkal együtt. (1836)
  24. Varga testvérek: Pál, Ilona, *Roza*, *Erzse* az úriszéken megtámadják apjuk, Varga Antal végrendeletét, amiért az minden vagyonát János fiára hagyta. Részt kérnek az örökségből. Azzal érvelnek, hogy apjuk vagyona ősi örökségnek számított, amelyről az örökhagyó nem rendelkezhetett volna úgy, ahogy rendelkezett. (1836)
  25. Zámbó András, aki féltelkes jobbágygazdaként feladta önállóságát és anyagi előnyök reményében betársult apósa, Ádám János családközösségébe, béres bért kér a nagycsaládban végzett négyévi munkálkodása után. (1836)
  26. Farkas *Verona*, Anna és Magdolna férjzett leánytestvérek panasza Gergely és Ferenc férfitestvéreikre ősi anyai juss visszatartása miatt. A két férfitestvér válasza. (1837)
  27. Lengyel Mihály gyermekei: István, Ferenc, János, Imre, Ilona és Anna panaszkodnak legöregebb testvérükre, Mihályra örökség miatt. (1838)
  28. Almási Ferenc jankováci jobbágy levele az Orczy uradalom inspektorának arról, hogy 80 forintot és gabonaféléket vett kölcsön Faddi Andrástól, akinek a kölcsön leszolgáltatásaként, illetve kamat fejében bizonyos földterületeket adott át használatra. Faddi András vonakodik a földeket visszaadni. A két gazda már a városi előljárók előtt is kötött egyezséget. (1838)

29. Zámbó Pál özvegyének panasza a jankováci uradalom vezetőihez vejére, Vincze Jánosra, akivel nem tud egy háztartásban élni. (1845)
30. Horváth József Balog özvegye, Ragadics *Örzse* panasza vejére, Váczi Mihályra, aki kegyetlenül bánik vele, pedig használja szőlőit és urbariális földjeit. (1847)
31. Szántó Ferenc féltelkes jankováci jobbágy hagyatékának leltára és felosztása. (1831)
32. Molnár Márton Szarándok jankováci lakos hagyatékának leltára és örököseinek egyezsége. (1833)
33. Szűcs Márton néhai jankováci jobbágy javainak eladása érdekében a leszármazottak számára rendezett árverés vételi jegyzéke és a Szűcs testvérek egyességelevele. (1840, 1843)
34. Jacsó István jankováci jobbágy hátrahagyott javainak összeírása és értékbecslése. (1843)
35. Dobos Ferenc Jankováci módos jobbágygazda fontosabb javainak összeírása. (1843)
36. Varga András jankováci jobbágy hátrahagyott javainak összeírása és felbecsülése az özvegy kívánságára. (1844)
37. Kasziba József jankováci jobbágy javainak árverési jegyzéke. (1844)
38. Fülöp János jankováci jobbágy hagyatékának leltára és örököseinek egyezségelevele. (1845)
39. Marácz Imre jankováci házas zsellér hátrahagyott javainak árverési listája. (1845)
40. Fenyvesi János jankováci jobbágy, malmos nagygazda összeírt és felbecsült javainak lajstroma. (1846)
41. Szántó Ferenc jankováci jobbágygazda végrendelete. (1808)
42. Méhész György jankováci házas zsellér testamentuma. (1816)
43. Zámbó János jankováci jobbágy testamentuma, amelyben nem emlékezett meg Tataházáról hozott második felesége, Oláh Katalin özvegyasszonyi hozományáról. (1821)
44. Lengyel Mihály jankováci jobbágy végrendelete. (1827)
45. Horváth János Kudari jankováci jobbágy végrendelete. (1827)
46. Molnár György jankováci jobbágy végrendelete. (1829)
47. Zadravec Bertalan jankováci jobbágy végrendelete. (1829)
48. Fenyvesi Mihály öreg jankováci jobbágy végrendelete. (1829)
49. Ádám János ifjabb jankováci jobbágy végrendelete. (1831)
50. Dobos István öreg jankováci jobbágy végrendelete. (1832)
51. Zámbó József jankováci jobbágy, városi esküdt végrendelete. (1832)
52. Miskolci Ferenc jankováci jobbágy végrendelete. (1834)
53. Horváth János Kudari jankováci jobbágy özvegyének végrendelete. (1836)
54. Krupa Mihály módos jankováci jobbágy végrendelete. (1838)
55. Kalló Ilona, Ágoston Ferenc özvegye, jankováci jobbágyasszony végrendelete. (1845)
56. A jankováci Ágoston-fiak egyezsége egymással és anyjukkal, Kalló Ilonával az uradalmi inspector előtt. (1835)
57. Csincsák Pál néhai jankováci jobbágy örököseinek osztály-egyezsege. (1837)
58. Tóth István jankováci jobbágy örököseinek egyezségelevele. (1838)

59. Zsebi Antal és Zsebi György testvérek egyezsége, vagyonmegosztása. (1845)
60. Jankovác mezőváros előjáróságának bizonyáglevele az úriszék számára néhai Török Lőrinc utódainak viselkedéséről, megítéléséről. (1824)
61. Jankováci előjárók bizonyáglevele arról, hogy Bogor András jobbágy miként vesztette el tehetségét az úrbéri földjeinek használatára és a jobbágyi terhek viselésére. (1838)
62. Korábbi jankováci előjárók tanúsító levele Holykó János hajdani jankováci jobbágy sorsáról, eladósodásáról, szökéséről, úrbéri telkének átruházásáról. (1841)
63. A jankováci uradalom tisztjei tudomásul veszik és engedélyezik Horváth József Kudari jankováci jobbágy szőlőföld-eladását. (1822)

VII.

IRODALOM

- ANDORKA Rudolf
1975 Paraszti családszervezet a XVIII–XIX. században
Ethnographia LXXXVI. (1975). 340–367.
- BAUER, Antonius
1825 Repertorium universorum terrenorum inclyti comitatibus Bács et Bod-
rogh ... [Bauer Antal Bács vármegyei mérnök 28 oldalas, könyvatos
sokszorosítású kézzel írt füzet]
[Zombor]
- BÁLINT Sándor
1957 Szegedi szótár I–II.
Akadémiai Kiadó
Budapest
- BÁRTH János
1974 Kalocsa környéki ártéri kertek a XVIII–XIX. században
Agrártörténeti Szemle XVI. (1974). 213–233.
- BÁRTH János
1975/a A kalocsai szállások településnéprajza
(Kalocsai Múzeumi Dolgozatok I.)
Kalocsa
- BÁRTH János
1975/b. A szállás fogalma és típusai Kalocsa környékén
Ethnographia LXXXVI. 235–275.
- BÁRTH János
1981 Szállás
In: Ortutay Gyula (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon IV. 535–536.
Akadémiai Kiadó
Budapest
- BÁRTH János
1984/a. Kecel története és történeti néprajza a kései feudalizmus idején
(1734–1848)
In: Bárh János (szerk.): Kecel története és néprajza. 77–325.
Kecel Nagyközség Tanácsának kiadása
Kecel
- BÁRTH János
1984/b. A keceli tanyák
In: Bárh János (szerk.): Kecel története és néprajza. 695–751.
Kecel Nagyközség Tanácsának kiadása
Kecel

- BÁRTH János
 1989 Jankováci rácok vallomásai
 In: A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve XXIV–XXVI.
 (1981–1983)
 441–445.
 Nyíregyháza
- BÁRTH János
 1990 A választói névjegyzék, mint a népesedéstörténet forrása
 In: Juhász Antal (szerk.): Migráció és település a Duna-Tisza közén.
 111–124.
 Szeged
- BÁRTH János
 1996 Szállások, falvak, városok
 A magyarság települési hagyománya
 Kalocsai Múzeumbarátok Köre kiadása
 Kalocsa
- BÁRTH János
 1997/a. A helynevek továbbélésének titkai
 In: B. Gergely Piroska – Hajdú Mihály (szerk.):
 Az V. magyar névtudományi konferencia előadásai
 (Miskolc, 1995. augusztus 28–30).
 I. kötet. 306–313.
 Budapest–Miskolc
- BÁRTH János
 1997/b. Migrációs adatok a Duna-Tisza közti határperekben
 In: Cumania 14. 5–40.
 Kecskemét
- BÁRTH János
 2006 *A megye* szó határpont, határvonal, kerítés jelentéséről
 In: Galgóczi László – Vass László (szerk.): A mondat: kaland
 Hetven tanulmány Békési Imre 70. születésnapjára
 JGYF Kiadó
 Szeged
- BÁRTH János
 2009 Tanyasors, gazdasors
 Egy illancsi tanya néprajza és vizuális antropológiája
 Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete
 és a Bárth Bt. kiadása
 Kecskemét
- BELLON Tibor
 1996 Beklen
 A nagykunsági mezővárosok állattartó gazdálkodása a
 XVIII–XIX. században
 Karcag Város Önkormányzatának kiadása
 Karcag

- BENDA Gyula
 1989 A lakásfelszereltség változásai Keszthelyen (1796–1848)
 In: Novák László – Selmeczi László (szerk.):
 Építészet az Alföldön II. 133–161.
 Arany János Múzeum kiadása
 Nagykőrös
- BENDA Gyula
 2006 Társadalomtörténeti tanulmányok
 Osiris Kiadó
 Budapest
- BOGDÁN István
 1987 Régi magyar mértékek
 Gondolat Kiadó
 Budapest
- CJH
 1896 Corpus Juris Hungarici
 Magyar Törvénytár
 1836–1868. évi törvénycikkek
 Budapest
- CJH
 1901 Corpus Juris Hungarici
 Magyar Törvénytár. 1740–1835. évi törvénycikkek
 Fordította: Csíky Kálmán
 Magyarázatokkal és utalásokkal kísérte: Márkus Dezső
 Franklin Társulat kiadása
 Budapest
- CZIRFUSZ Ferenc
 1895 Adatok Jankovác község történetéhez
 In: BBMTTÉ. 1895. 86–88.
- K. CSILLÉRY Klára
 1977 Ácsolt láda
 In: Ortutay Gyula (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon I. 28–30.
 Akadémiai Kiadó
 Budapest
- K. CSILLÉRY Klára
 1981 Rengő pad
 In: Ortutay Gyula (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon 4. 336–338.
 Akadémiai Kiadó
 Budapest
- K. CSILLÉRY Klára
 1997 Lakáskultúra
 In: Balassa Iván (főszerk.): Füzes Endre – Kisbán Eszter (szerk.):
 Magyar Néprajz 4. Életmód. 327–415.
 Akadémiai Kiadó
 Budapest

- CSOMA Zsigmond
 1995 Szőlészeti, borászati hagyományok a megújulás és a közösség kötelékében. (Centrál-Európa Alapítványi Könyvek 3.)
 A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke és a Centrál-Európa Alapítvány közös kiadása
 Debrecen–Budapest
- DEGRÉ Alajos
 1961 Úriszéki peres eljárás a Déldunántúlon a XVIII–XIX. században
 Levéltári Közlemények, 1961. 101–126.
- ECKHART Ferenc
 1954 Földesúri büntetőbíráskodás a XVI–XVII. században
 Akadémiai Kiadó
 Budapest
- ERDEI Ferenc
 1939 Magyar város
 Athenaeum Kiadó
 Budapest
- ÉGETŐ Melinda
 1993 Az alföldi paraszti szőlőművelés és borkészítés
 Akadémiai Kiadó
 Budapest
- ÉrtSz.
 1959–1962 A magyar nyelv értelmező szótára I–VII.
 Szerk.: Bárczi Géza et alii.
 Akadémiai Kiadó
 Budapest
- FARAGÓ Tamás
 1983 Háztartás, család, rokonság
 Ethnographia XCIV. (1983). 216–254.
- FÉL Edit
 1944 A nagycsalád és jogszokásai a Komárommegyei Martonoson
 (Kisalföldi Közlemények I. sor. 2. sz.)
 A SZMKE Kisalföld–kutató Intézetének kiadása
 Budapest
- FÉL Edit – HOFER Tamás
 2010 „Mi, korrekt parasztok”
 Hagyományos élet Átányon
 (Korall Társadalomtörténeti Monográfiák 1.)
 Korall Társadalomtörténeti Egyesület kiadása
 Budapest

- FILEP Antal
 1980 Középmagyar háztípus
 In: Ortutay Gyula (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon 3. 320–326.
 Akadémiai Kiadó
 Budapest
- FILEP Antal
 1982 Tüzelős ól
 In: Ortutay Gyula (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon V. 387–389.
 Akadémiai Kiadó
 Budapest
- FÉNYES Elek
 1851 Magyarország geographiai szótára I–II.
 Pesten
- FRIDRIK Tamás
 1878 Bács–Bodrog vármegye
 földrajzi, történelmi és statisztikai népszerű leírása
 Szegeden
- FRIEBEISZ István
 1846 Törvény-tanító a köznép használatára
 Pesten
- FÜZES Endre
 1984 A gabona tárolása a magyar parasztgazdaságokban
 Akadémiai Kiadó
 Budapest
- GELENCSÉR József
 2012 Pénzkölcsönzés a Káli-medencében
 In: Tót Arnold (szerk.): Néprajz–muzeológia
 Tanulmányok, a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Viga Gyula
 tiszteletére. 318–330.
 BAZ Megyei Múzeumi Igazgatóság kiadása
 Miskolc
- HOFER Tamás
 1983 A „tárgyak elméleté”-hez. Felszerelések és tárgyegyüttesek néprajzi
 értelmezése
 Népi kultúra – Népi társadalom XIII. 39–64.
 Akadémiai Kiadó
 Budapest
- HOMOKI–NAGY Mária
 1987 Női különjogok érvényesülése a szentesi úriszék joggyakorlatában
 (1836–1846)
 Acta Jur. et Pol. Tom XXXVII. Fasc. 8. 87–95.
 Szeged

- HOMOKI–NAGY Mária
 1996 Gondolatok a parasztpolgár tulajdon- és birtokviszonyairól
 a 18–19. században Szentesen
 Acta Jur. et Pol. Tom XLVIII. Fasc. 8. 101–114.
 Szeged
- HORVÁTH József
 1995–1997 Győri végrendeletek a 17. századból I–III.
 (1600–1630, 1631–1654, 1655–1699)
 Győr
- IVÁNYI István
 1906–1909 Bács–Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára
 I–V. kötet
 Szabadka
- IVÁNYOSI–SZABÓ Tibor
 2002–2045 Kecskeméti testamentumok I–IV.
 (1655–1767, 1768–1781, 1782–1820, 1821–1848)
 A Bács–Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárának kiadványa
 Kecskemét
- JAKÓ Zsigmond
 1944 A gyalui vártartomány urbáriumai
 Az Erdélyi Tudományos Intézet kiadása
 Kolozsvár
- JUHÁSZ Antal
 1975 Adatok a szegedi tanyak kialakulásához
 Ethnographia, LXXXVI. (1975). 276–312.
- KARÁCSONY Imre
 1908 Evlia Cselebi török világotazó magyarországi utazásai II.
 (1664–1666)
 Budapest
- KARSAI Ferenc
 1974 Jánoshalma története az őskortól 1849-ig
 Községi Tanács kiadása
 Jánoshalma
- KARSAI Ferenc
 1982 Jánoshalma története 1849-től – 1945-ig
 Jánoshalma Nagyközségi Közös Tanács kiadása
 Jánoshalma
- KARSAI Ferenc
 1987 Jánoshalma néprajza
 Jánoshalma Nagyközségi Közös Tanács kiadása
 Jánoshalma
- KARSAI Ferenc
 2004 Jánoshalma története 1945–1960
 Jánoshalma

- KÁLLAY István
 1985 Úriszéki bírászkodás a XVIII–XIX. században
 Akadémiai Kiadó
 Budapest
- KOCSIS Gyula
 1993/a 18. századi ceglédi végrendeletek
 In: Kocsis Gyula (szerk.): Történeti és néprajzi tanulmányok
 Ceglédről 5–31.
 Cegléd
- KOCSIS Gyula
 1993/b Ceglédi háztartások tárgyi ellátottsága a 19. sz. második felében
 In: Kocsis Gyula (szerk.): Történeti és néprajzi tanulmányok
 Ceglédről 33–46.
 Kossuth Múzeum kiadása
 Cegléd
- KOCSIS Gyula
 1997 Hagyatéki iratok, Cegléd, 1755–1820
 Kossuth Múzeum kiadása
 Cegléd
- MG. STAT.
 1897/a A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája
 Első kötet. Az 1895. évi VIII. tcz. alapján végrehajtott összeírás
 főbb eredményei községenként
 Az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal kiadása
 Budapest
- MG. STAT.
 1897/b A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája
 Második kötet. Gazdacímtár
 Az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal kiadása
 Budapest
- MG. STAT.
 1938 Magyarország mezőgazdaságának főbb üzemi adatai az 1935. évben
 (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sor. 105. kötet.)
 Budapest
- MORVAY Judit
 1980 Nagycsalád
 In: Ortutay Gyula (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon III. 684–685.
 Akadémiai Kiadó
 Budapest
- MUHORAY Alfonz
 1894 A Czobor uradalom összeírása 1724-ből
 BBMTTÉ. X. (1894). 31–36.

- NAGY–CZIROK László
 1959 Pásztorélet a Kiskunságon
 Gondolat Kiadó
 Budapest
- NAGY–JANKA Teodóra
 2012 Népi jogélet a Dél–Alföldön egy jogtörténeti és történeti
 forrás tükrében (1781–1821).
 Mindennapi jegyzőkönyvek a Makó városában előfordult
 ügyes bajos állapotokról
 Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kara kiadása
 Szekszárd
- NAGY, Ludovicus
 1828 Notitiae politico–geographico statisticae inlyti regni Hungariae
 Tomus primus
 Budae
- NÉPSZ.
 1912 A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása
 I. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek sze-
 rint (Magyar Statisztikai Közlemények, új sorozat 42.)
 Budapest
- NÉPSZ.
 1950 1949. évi népszámlálás
 9. Demográfiai eredmények
 Központi Statisztikai Hivatal kiadása
 Budapest
- NÉPSZ.
 1951 1949. évi népszámlálás
 11. A külterületi lakóhelyek főbb adatai
 Központi Statisztikai Hivatal kiadása
 Budapest
- OROSZ István
 1980 A „rideg” tanya
 In: Pölöskei Ferenc – Szabad György (szerk.): A magyar tanyarend-
 szer múltja 170–215.
 Akadémiai Kiadó
 Budapest
- PALÁDI–KOVÁCS Attila
 1993 A magyarországi állattartó kultúra korszakai
 MTA Néprajzi Kutatóintézet kiadása
 Budapest
- RAPP Jakab
 1927 Jánoshalma története
 (A Falu Könyvtára 37.)
 Faluszövetség kiadása, Budapest

- RÁCZ István
 1983 Debreceni végrendeletek (1595–1847)
 A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 8.
 Debrecen
- RÁCZ István
 1989 A városi társadalom hitel- és kölcsönügyleteire vonatkozó forrásokról
 In: Erdmann Gyula (szerk.): Rendi társ.–Polgári társ. 2. 21–27.
 Békés Megyei Levéltár kiadása
 Gyula
- SEEREINER Imre
 1978 Úriszéki bíraskodás a Károlyiak salánki uradalmában a XVIII.
 század végén. Levéltári Szemle, 1978. 2. sz. 399–416.
- SIMON András
 2005 Szőlő- és gyümölcskultúra
 In: Ö. Kovács József – Szakál Aurél (szerk.): Kiskunhalas története 3.
 209–268.
 Kiskunhalas Város Önkormányzatának kiadása
 Kiskunhalas
- SZABAD György
 1957 A tatai és gesztesi Eszterházy–uradalom áttérése a robotrendszerrel
 a tőkés gazdálkodásra
 Akadémiai Kiadó
 Budapest
- SZABAD György
 1972 A hitelviszonyok
 In: Szabó István (szerk.): A parasztság Magyarországon a kapitaliz-
 mus korában, II. köt. 184–245.
 Akadémiai Kiadó
 Budapest
- SZABÓ István
 1947 A jobbágy birtoklása az örökös jobbágyság korában
 A Magyar Tudományos Akadémia kiadása
 Budapest
- SZABÓ István
 1960 Kísérletek az alföldi tanyarendszer megszüntetésére az 1780-as és
 1850-es években
 In: Szabó István (szerk.): Agrártörténeti tanulmányok 139–207.
 Tankönyvkiadó,
 Budapest
- SZABÓ Kálmán
 1934 Kecskemét szőlő- és gyümölcstermelésének múltja
 Katona József Társaság kiadása,
 Kecskemét

- SZAMOTA István – ZOLNAI Gyula
 1902–1906 Magyar oklevél – szótár
 Hornyánszky Viktor kiadása
 Budapest
- SZTRINKÓ István
 1984 Építkezés, házberendezés
 In: Báর্থ János (szerk.): Kecel története és néprajza 753–767.
 Kecel Nagyközség Tanácsának kiadása
 Kecel
- TÁLASI István
 1936 A Kiskunság népi állattartása
 (Néprajzi füzetek 6.)
 Budapest
- TÁRKÁNY SZŰCS Ernő
 1961 Vásárhelyi testamentumok
 Közgazdasági és jogi könyvkiadó
 Budapest
- TÁRKÁNY SZŰCS Ernő
 1974 Makói parasztlak végrendeletei
 Ethnographia LXXXV. 493–512.
- TÁRKÁNY SZŰCS ernő
 1981 Magyar jogi népszokások
 Gondolat Kiadó
 Budapest
- TÖRÖK László
 1938 Jánoshalma földje és népe
 Felső–Bácska kiadása
 Jánoshalma
- VARGA Endre (szerk.)
 1958 Úriszék
 XVI–XVII. századi perszövegek
 (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 5.)
 Akadémiai Kiadó
 Budapest
- VARGA János
 1967 A jobbágyi földbirtoklás típusai és problémái, 1767–1849
 Akadémiai Kiadó
 Budapest
- WELLMANN Imre
 1967 A parasztnép sorsa Pest megyében kétszáz évvel ezelőtt tulajdon val-
 lomásainak tükrében
 (Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok 3.)
 Magyar Mezőgazdasági Múzeum kiadása
 Budapest

VIII.

RÖVIDÍTÉSEK, JELZÉSEK, MAGYARÁZATOK

Levéltárak, Levéltári jelzetek rövidítései

- A. V. = Arhív Vojvodina, Novi Sad. (Vajdasági levéltár, Újvidék)
BBŽ = Bács-Bodrog vármegye iratai
- BL. = Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára, Kecskemét
V. 342/a. = Jankovác mezőváros iratai
Tjkv. = Tanácsi jegyzőkönyv (1810–1828), (1828–1840)
(Napi dátummal, ügyszámmal, oldalszámmal hivatkozom)
VI. 106. = AFTH iratok, Jánoshalma
XI. 607/a. = Jankováci uradalom, jankováci úriszék iratai
Ü. = Ügyvédi iratok
Szn. = Szám nélkül
- CsL. = Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, Szeged
- HL. = Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltárának kiskunhalasi részlege, Kiskunhalas
- JÁPI. = Jánoshalmi Plébánia irattára
Pléb. ir. = Plébániai iratok
Conscr. Anim. = Conscriptio Animarum = Lélekösszeírás
Numer. Anim. = Numerus Animarum = Lélekösszeírás
- KFL. = Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár. (korábban: Kalocsai Érseki Levéltár)
I. 1. b. Jánoshalma = Plébániai iratok, Jánoshalma
- MNL. = Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest
Orczy csal. lev. = Orczy család Levéltára
- PL. = Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára, Budapest
IV. 1. h. = Urbáriumok
- TL. = Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Megyei Levéltára, Szekszárd
Úrbéri iratok

Mértékek

akó = híg űrmérték = 53,72 liter

boglya = térfogatmérték. Kerek, kúp alakú szénarakás. „Mezei boglya” változata 10 petrencéből állt. Az udvaron rakott „téli boglya” mérete változott.

csupor = Itt: száraz űrmérték. Például annyi bab, borsó, amennyi a csupor nevű cserépedénybe, nagyobb bögrébe, kisebb cserépfazékba belefér.

felöntő = szemesgabona-űrmérték: 12-16 liter.

font = súlymérték = 0,56 kg.

icce = híg űrmértékként: 0,95 liter, száraz űrmértékként: 1,25 liter, 0,95 kg.

kereszt = a learatott szálasgabona mezei mértékegysége. Nagysága változott. Leggyakrabban 18 kévből rakták.

kéve = Itt: a learatott szálasgabona mértékegysége, egy kézzel emelhető, körbekötött csomója. Nagysága változott. 2-5 marok, 5-17 kg között ingadozott.

kocsi = egy lovaskocsira felrakható mennyiség a legkülönbözőbb termékekből, például fából, gabonából, szénából, szalmából.

köböl = Itt: szemesgabona-űrmérték. Mennyisége tájanként változott. A Bácskában valószínűleg 124,4 liter, 93,12 kg.

marok = a kifejlődött és a földből *kinyűtt* kender, len valamint a learatott szálasgabona behajlított tenyérral átfogható, illetve ölbe fölszedhető csomója. Több (legalább kettő) marok alkotta a kévét.

mérő = száraz űrmérték. Körülbelül 61,48 liter, 46,11 kg.

□-öl = négyyszögöl. Területmérték. $1,896 \times 1,896$ méter, 3,596 m².

pesti mérő = gabona-űrmérték. 93,12 liter, 69,84 kg.

pozsonyi mérő = 1. szántó föld területmértéke, fél magyar hold, 600 □-öl.

2. szemesgabona űrmérték, (1813 után) 62,08 liter, 46,56 kg.

rőf = textíliák kereskedelmi mértékegysége. Legtöbbször 62 cm.

szekér = Itt: térfogatmérték. Leginkább fa, széna, szalma mértékegysége. Fa esetében körülbelül 1,71 m³, széna és szalma esetében körülbelül 12,6 m³.

vég = textil-hosszmérték. Vászonnéléknél körülbelül 28 m.

véka = szemesgabona-űrmérték. Valószínűleg 31 liter, 23,2 kg.

vontató = a széna és az Alföldön hajdan létezett lekaszált, kötetlen gabona egyszerre (állatokkal) elvontatható egysége, rakása. Nagysága változatosságot mutatott.

zsák = térfogatmérték. Gabona esetében körülbelül 68,5 kg.

Pénzek

arany = 1. körmöci egyes arany = 4 forint 30 krajcár.

2. aranyforint = 4 rajnai forint.

bankóforint = papírpénz forint, 60 krajcár.

fekete bankó = 1811-ben kibocsátott papírpénz. 100 fekete bankó ért 12 forintot.

ft. = forint.

f. = forint.

forint = 1. rajnai forint, 60 krajcár, 20 garas, 120 dénár

2. magyar forint, 100 ezüst dénár

100 rajnai forint = 80 magyar forint
garas = kisértékű váltópénz, 5 „pénz”, 10 „batka”, 3 „krajczár”.
kr. = krajcár, váltópénz, 60 krajcár = 1 forint.
márjás = 17 krajcár.
pengőforint = fémből (ezüsből) vert forint, (ami peng, cseng). A „bankóforint”, a „váltóforint” nevű papírpénz pozitív értékelésű ellentéte, 60 pengőkrajcár.
pengőpénz = fémből (ezüsből) vert pénzérme. A köznapi használatban némiképp lebecsült papírpénz ellentéte.
peták = váltópénz, 7 krajcár.
R. forint = R. ft. = rénes forint, rajnai forint.
Rénes forint = rajnai forint.
vcz. = váltócédula = a XIX. század első felében használt papírpénz, ún. beváltási pénzjegy. A vcz.-ban való számolás tényét mindig feltüntették az összeg után.
váltóforint = a XIX. század első felében használt osztrák értékű (o. é.) papírpénz, 60 váltókrajcár.

Egyebek

3-fű = harmadfű = harmadik évében lévő csikó, borjú.

4-fű = negyedfű = negyedik évében lévő számosállat.

á = darabja, akója, iccēja stb. (Egy darabra, akóra, iccére stb. jutó ár)

a' = az

's = és

... = Kihagyott betű, szó, szövegrész.

(...) = Papírrongálódás vagy egyéb ok miatt olvashatatlan betű, szó, szövegrész.

[ ] = Eredeti íráshiba miatt kimaradt, de a szöveg helyes értelmezéséhez szükséges, közlés során beírt betű, szó.

( ) = Eredeti íráshiba, vagy korabeli írásszokás miatt létező, de fölösleges betű, szó.

kurzív (dőlt) betűs szavak, sorok, szövegrészek (bizonyos címek kivételével!) = A függelékben közreadott és a tanulmányban, jegyzetekben idézett archív (levéltári iratokból származó) szavak, sorok, szövegrészek, valamint a tanulmányban előforduló tájszavak, régies kifejezések.

F. + szám = A könyv függelékének (dokumentum-közlésének) bizonyos számú tétele.

H. + szám = A könyvben nem közölt, de a III/8. fejezet bevezetőjében levéltári jelzéssel együtt felsorolt, röviden hivatkozott dokumentum.

Bekéntetes Viscalis Úr,
nagy kegyelmei Uram!

Lámbo Csécsek Hitesem, midőn két Cséckel ex clott egy Leány
gyermeket nemzei, elhunyt — ő elatábe a neki járandó 30 forras
Atyai Jussából, mely Lámbo Ferente Festvéreivel van, csak
3 ftkat vett fel; holca utaini eseneséire: 10 ftot adottak,
későbbben írt 3 ftotat nézemre vevék; Jármitvoin tehát
még 12 forintok maradtak fenn, s a felől tudni fenn
akarnak a már említett Lámbo Ferente és Festvérei —
De a mi több Csima Jován midőn fijas Schememet meg
vevi, annak árát 25 forint kegyelmevellettel vette le; mely
23 ftkat Hitesem Festvérei le tartóztatni, s a Seleségem
től maradt Leányomnak részire, mintha a Schemem ára
is anyai Juss volna. Interre ki adni kívánják, az ugyan
jó standok, de nekem káros; és az annál inkább sem élhet,
mint hogy azt nem az Anyjától megmaradt Jammátka
nak lehet tekinteni — inkább illeték Leány-gyermeké,
mit azon fent említett Lámbo Csécsek edes Anyjának
30 ftjától megmaradt 12 forintok. A mi pedig Atyai
Jussát illeti, azt most ki adni nem közelíthetetik, magd
az arra alkalmas esetendőkben, s halom utaini, így vélen
nem most, követelhetik.

Arra névre bátorodok aláíratottan folyamodni
a Bekéntetes Viscalis Úr kegyelmei, melkorafson is
gyemes fel venni, s a Seleségem Festvéreitől igazságta
kannul kívánt Schemem árát, Csima Jovánnyal le
firtettetni, s Leányomnak pedig a Lámbo Ferente
nél még az Ősi — Jussból a hátralevőséget nekem
Atyjának lefirtetni; ki jámára azt fent tartani igyekszik
parancsolni. Mely aláíratott esedezésem utaini midőn magamat
tápasztali kegyelmei ajánlanám maradt Jankovácson
Május 9^{én} 1834.

A Bekéntetes Viscalis Úrnak

aláíratott kiz esikolo fe.
jány szolgája:
Orask Jorre
Jankovácson Jalgabint
lakó.

IX.

UTÓSZÓ

Bár Jánoshalma határában születtem és jánoshalmi földön nőttem föl, nem készültem arra, hogy Jánoshalma múltjának kutatója legyek. Időnként forgattam Rapp Jakab, Török László, Karsai Ferenc könyveit⁴⁸⁶, és úgy gondoltam, hogy a legészakibb bácskai agrárváros históriájának voltak és vannak elhivatott búvárlói. Pályám úgy alakult, hogy Kalocsa környékének kutatója lettem, ami együtt járt a teljes *Kétvízköze* népesedéstörténeti, agrártörténeti, néprajzi tanulmányozásával. A Duna-Tisza közén vagyok otthon – mondogattam fiatal éveimben. Azután pályám dele táján Erdély hegyei között, a Székelyföld fennsíkjain és medencéiben találtam magamnak új kutatási témákat. Negyed évszázadon át jobbra a székelység történeti néprajza foglalkoztatott. A harmadik évezred első évtizedének végén már úgy éreztem: Erdély székelyföldi tájain is otthon vagyok.

Amikor a hatvanas éveimet tapostam, szinte fogadalomszerűen többször, többeknek megígértem, hogy 70 éves korom táján kutatóként tartósan „visszatérek” a Duna-Tisza közére, amit egyébként életvitel szerűen és tudományos értelemben soha nem hagytam el igazán. Úgy gondoltam, egy XVIII-XIX. századi téma kutatásával és feldolgozásával kellene tisztelgennem szülővárosom előtt.

A XX. század második felében és a XXI. század elején különböző levéltárakban sokféle témát kutattam. Bár a jankováci-jánoshalmi históriát céltudatosan nem tanulmányoztam, „félszemmel” mindig figyeltem a jankováci-jánoshalmi adatokra. Így történt ez a Kalocsai Érseki Levéltárban, az Országos Levéltárban, a kecskeméti Megyei Levéltárban, az újvidéki Vajdasági Levéltárban, a zombori, a zentai, a szegedi archívumokban, mindenütt, ahol írott történeti dokumentumok kerültek a kezembe. Előfordult, hogy kisebb tudományos közleményeket, cikkeket is írtam Jánoshalmáról, illetve Jankovácot is emlegettem cikkeimben. Kalocsa környéki határper-kutatásaimból nőtt ki a *Jankováci rákok vallomásai* című írásom, amely a mai Jánoshalma létrejötte előtti, korábbi Jankovác hajdani lakóiról adott hírt.⁴⁸⁷ Ugyancsak határper-kutatásaimból sarjadtak azok a történeti, néprajzi és nyelvészeti cikkek, amelyekben a Bács-Bodrog vármegyei Jankovác és a Pest-Pilis-Solt vármegyei Császártöltés, Csala határvonalával kapcsolatos perek tanúvallomásait idéztem, különös tekintettel a *Cseres megye* és a *Vastaghegy* nevű határpontokra.⁴⁸⁸ XVIII-XIX. századi migrációs vizsgálódásaim XX. századi „fattyúhajtásának” tekintem *A választói névjegyzék, mint a népesedéstörténet forrása* című közleményem, amely az illancsi tanyai nép származási helyeit próbálta bemutatni.⁴⁸⁹ Jánoshalma északkeleti határrészével, a hivatalosan Felsőterézhalmának, majd Kéleshalomnak nevezett, de a napi szóhasználatban Illancs néven emlegetett tanyavilággal, illetve annak XX. századi népéletével, sorsával foglalkozott családi emlékeket felvonultató könyvem, a *Tanyasors, gazdasors*.⁴⁹⁰

⁴⁸⁶ RAPP Jakab 1927., TÖRÖK László 1938., KARSAI Ferenc 1974., 1982., 1987., 2004.

⁴⁸⁷ BÁRTH János 1989.

⁴⁸⁸ BÁRTH János 1997/a., 1997/b., 2006.

⁴⁸⁹ BÁRTH János 1990.

⁴⁹⁰ BÁRTH János 2009.

2014 végéhez közeledve, bő egy hónappal 70. születésnapom előtt teljesíttem korábbi fogadkozásaimat, és „visszatértem” a Duna-Tisza köze kutatásához. November 13-án a kecskeméti levéltárban elkezdtem tanulmányozni a jankováci úriszék iratait. Ez az irategyüttes évtizedeken át a kisszállási uradalom kapitalizmus kori iratterében rejtőzködött a kutatók elől. Rendezése és a kisszállási uradalom irataitól való elkülönítése után én voltam az első kutató, aki áttanulmányozta. A hét doboznyi irat olvasása, jegyzetelése, másolása, fényképezése a legszorgalmasabb levéltárba járással is eltartott 2014/2015 telének végéig. 2015 őszén és 2016 tavaszán újra kutatásokat végeztem a kecskeméti levéltárban, amely vizsgálódásaim során áttanulmányoztam Jankovác mezőváros XIX. századi irattermelésének szerény maradékát, és néhány környékbeli település megőrződött iratait. A közbeeső nyáron, vagyis 2015 közepén, a jankováci plébánia dokumentumait, 2017 néhány nyári napján pedig a szekszárdi levéltár jankováci úrbéri irategyüttesét tekintettem át.

Levéltári munkálkodásom eredményeként nyilvánvalóvá vált számomra, hogy a feltárt dokumentumok feldolgozására két út, kétféle módszer kínálkozik: 1. Valamiféle általános helytörténetet írok a XIX. század első feléről. 2. Valamilyen tudományos kérdéscsoport köré sorakoztatom föl a kutatott dokumentumok arra alkalmas részét. Az általános helytörténeti tanulmány nem különösképpen vonzott, már csak azért sem, mivel a kései feudalizmus koráról létezik nem túlzottan régi jánoshalmi feldolgozás.⁴⁹¹ A tudományos kérdéskör kiemelése és központba állítása vonzóbbnak tűnt. A feltárt anyag alapján két lehetőség jöhetett szóba: 1. Az előkerült kollektív panaszlevelek közlése és a jankováci úrbéri viszonyok felvázolása, különös tekintettel a mezőváros végeláthatatlan úrbéri perére. 2. Egyéni panaszlevelek, végrendeletek, hagyatéki leltárak közlése, és segítségükkel a jobbágyvagyon összetételének, sorsának, a vagyönörökítés rendjének bemutatása. Alapos fontolgatás után a második megközelítést választottam, és a manapság fellendülőben lévő magyar történeti népeletkutatás két egymással összefüggő jogi néprajzi témáját: a jobbágyvagyon és az öröklés kérdéskörét állítottam jankováci könyvem középpontjába. Ezáltal a feldolgozás során történeti módszerekkel olyan aktuális néprajzi témákat érinthettem, mint a nagycsalád, a jobbágygazdaság, a tárgyi ellátottság és hasonlók.

A jankováci úriszék sokszáz írott dokumentumából 63 panaszlevelet, hagyatéki leltárt, végrendeletet, osztálylevelet, egyezséglevelet, tanúsítványt választottam ki abból a célból, hogy betűhűen közreadjam. A válogatás során az alábbi szempontok számítottak a legfontosabbnak: 1. A dokumentumok, különösen a levelek adatokat tartalmazzanak a jobbágyvagyonra, az örökítésre. 2. Megfelelő stílussal, jó fogalmazottsággal rendelkezzenek. Nyelvhasználatuk tükrözze a XIX. század első felének jankováci szójárását, írásmódját. 3. Legyenek viszonylag rövidек, célratorók. Ne tartalmazzanak felesleges, terjengős, prókátoros szószaporításokat.

A forrásközlést bevezető tanulmány tudományos kutatók és a jánoshalmi nép számára egyaránt készült. Mivel a paraszthistória és az agráretnográfia fogalmai ma már a hajdani agrárvárosok XXI. századi lakossága körében ugyanúgy ismeretlenek, mint a pesti „aszfalt”, bizonyos témákat olyan magyarázatokkal kellett kísérem, amilyeneket tudományos szaktanulmányban nem szokás alkalmazni. Így talán írásom

---

⁴⁹¹ KARSZAI Ferenc 1974.

tudományos céljai elérése mellett közművelő, tudományos ismeretterjesztő szerepet is betölthet.

2015 decemberének elején végleg eldöntöttem, hogy melyik lesz az a 63 dokumentum, amelynek szövege bekerül a leendő kötet függelékébe. December 10-e körül elkezdtem a kiválasztott szövegek betűhű átírását, jegyzetekkel kísérelését, közlésre való előkészítését. A fehér papíron fekete tollal végzett szöveg-előkészítésem 2016 márciusának elejéig tartott. Az egységesített, azonos elvek szerint formált szövegátiratok lassan, apránként íródtak számítógépbe 2016-ban és 2017-ben.

A tanulmány szövegének írását 2016. március 7-én Kecskeméten kezdtem el, régi jó szokásom szerint nem a könyv elején, hanem ebben az esetben a II. fejezetnél. Néhány nap múlva hosszú időre más dolgom akadt, és az ugyancsak rövid I. fejezetet 2016 júliusában már Jánoshalmán vetettem papírra.

2016 augusztusától 2017 márciusáig tudományos konferenciák sora, több tanulmány megírása és egy kalocsai munkavállalás foglalta le erőmet, ezért a jankováci könyv írásában nagy szünetet tartottam.

2017. március 15-én elkezdtem írni Kecskeméten a nagyméretű IV. fejezetet. Május elsejétől a munkát Jánoshalmán folytattam. Viszonylag jó tempóban haladtam. Július 30-án értem a fejezet végére. Augusztus 7-én már belekezdtem a szintén hosszadalmas III. fejezetbe. Szeptemberben és októberben más tanulmányokat kellett megfogalmaznom. November 12-től, immár Kecskeméten folytattam a III. fejezet írását. 2018. január 6-án, vízkereszt ünnepén fejeztem be a jankováci könyv alapszövegének papírra vetését.

2018 első három hónapjára maradt a tanulmány teljes szövegének számítógépbe vitele, többszöri javítása, a fejezetek „összedolgozása”, a számítógépes szövegszerkesztés, a tördelés, a nyomdai előkészítés.

Ezúton köszönöm a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára dolgozóinak a kecskeméti levéltári kutatásaim elősegítését, Pánya Istvánnak pedig digitalizált kéziratos térképek rendelkezésemre bocsátását. Köszönöm feleségemnek, Berhidai Ágnesnek, hogy elvégezte a függelék 63 szövegének és a tanulmány egy részének számítógépbe írását, a könyv nyomdai előkészítésének sokféle munkáját.

Kecskeméten, 2018. január 21-én, Ágnes napján.

Tehentetes Ur Szék!
Regyes Urain!

Saddi Andriás Jan koineri lakója most 10 Eperendje magy.
önn aján lyából; meg mi Gyermekük lévén az Edes Ugy Annyanknak a ki
is a Gardovagban Övegyül mandott, 150 forint adott oly módal
hogy mivel meg akta Gy Szék földünk lévén, Eperendjére 4 forint
Kárpáló földet neki Engedgyen, és így hogy atom említett Annis a 10
hajnátásainál magának le hajtván meg Engedgyen; — így atom 4 forint
Kárpáló földet 7 Eperendjéig Saddi Andriás hajhálta, a midőn a 7.
tendő el mul, más Ugy Annyánk halála után fél Szék földet el vesz
tettünk, maradt a Hátkoz fél Szék, ellen más En alól isott min hogy
a 4 forint Kárpáló földete nélkül nem adhattam, ő pedig annak felvételét
meg nem elégedvén 2 Eperendjében fél fél forintly szallás földemet adom
ábról- elvélvén 2 Eperendje le jöttön 21 forintot Urain, és ellen meg
egygyerünk, hogy Eperendjéire 15 forintban ábról Engedem nélkül szallás
szallás földemet, a melyet is 4 Eperendjéig fogynált; — így Gyereve
si fe kép jenni, a 15 forintban tőri 4 Eperendje alatt szallás földemmel 10
9 forint, — ezem feltől a 7 Eperendjéig hajhálta 4 forintly Kárpáló
és 2 Eperendjében fél fél forintly szallásomat, buzam, atom említett 150
forint Summának Irerében kiványa tudni, a mit is önn ajánlyá
ból az adótkor nem Istom, hanem a földet leendő ki fizetésre adom.

Alázomjan könyörgöm a Tehentetes Ur Szék' Re-
gyes Urain elöl, méltóságának amujiban kegyelmezzel orán-
tam viseltetni, hogy Saddi Andriást a ki is így gondolom adott
150 forintyából ki jöttön amuj Eperendje alatt hajhálta földemmel
— atom tetemes Kamernak kiványájsól el tiltani, — és kérszük —
kegyes Itelvéssel a mennyiben ha meg egyjónnal tartoznak bizonyo
údot rendező szabi méltovarnak — a melyben is a meg-
Regyes Revolutiojokot aláarossan kérem, — melyk térvétél
maradok — költő Jan koineron Annyis 17. évi 800

A Tehentetes Ur Szék' Regyes Urainnak!

Alázom fejhajis Istváj Almáji József Kálnocsi-
Sábi

TARTALOMJEGYZÉK

I. JANKOVÁC ÉS A JANKOVÁCI URADALOM	5
<i>Jankótól Jánoshalmáig .....</i>	5
<i>Faluból agrárváros .....</i>	6
<i>Kamarai jobbágyok faluja – Orczy bárók mezővárosa .....</i>	7
<i>A XVIII–XIX. századi Jankovác statisztikai képe.....</i>	8
II. A JANKOVÁCI ÚRISZÉK	13
<i>Mi az úriszék? .....</i>	13
<i>A földesúr igazságszolgáltató fóruma .....</i>	13
<i>A városi tanács igazságszolgáltatása .....</i>	15
<i>Az úriszék ülései, tárgyalásai .....</i>	16
<i>A város és az úriszék.....</i>	17
<i>Az uradalom és az úriszék .....</i>	18
III. JOBBÁGYVAGYON ÉS JOBBÁGYGAZDASÁG A GAZDÁLKODÁS ÉS AZ ÉLETMÓD RENDJÉBEN	19
1. MIBŐL ÁLLT A JANKOVÁCI JOBBÁGYOK VAGYONA?.....	19
2. A HÁZAK ÉS A BELTELKEK.....	19
<i>Gazdaházak – zsellérházak.....</i>	19
<i>A beltelkek és a telki földek viszonya.....</i>	20
<i>A házak és a melléképületek képe.....</i>	22
3. A „SESSIÓK”: AZ URBÁRIÁLIS KÜLSŐ TELKEK.....	24
4. SZÁNTÓK, SZÁNTÓFÖLDI TERMEELÉS.....	27
<i>Kalkatúrák, nyomások, gabonatermesztés.....</i>	27
<i>Kukoricaföldek .....</i>	30
5. KASZÁLÓK, SZÁLLÁSFÖLDEK, SZÁLLÁSOK	32
<i>Szójelentések és szóértelmezések kavalkádja.....</i>	32
<i>Kaszálók .....</i>	33
<i>„Szállások”, mint hergevicai földdarabok, „szállásföldek” .....</i>	36
<i>Szállások, mint hergevicai paraszti gazdasági telephelyek .....</i>	37
<i>A hergevicai szállások a magyar tanyák világában.....</i>	37
<i>A szállások képe.....</i>	40
<i>A szállások használata.....</i>	40

A szállások elpusztítása az uradalom akaratából.....	44
Kitekintés a jobbágyfelszabadítás utáni tanyásodásra.....	46
6. A SZÖLLŐK.....	47
<i>Szöllők a jobbágybirtokok rendjében.....</i>	47
<i>Szöllők jankováci földön.....</i>	47
<i>Szöllők a szőlődézsma tükrében.....</i>	49
<i>„Öregszöllők” és „Újszöllők”.....</i>	50
<i>Kitekintés a jobbágyfelszabadítás utáni időkre.....</i>	52
<i>A szőlők rendje, szőlőcsőszők.....</i>	52
<i>A szőlőföld területmértékei.....</i>	54
<i>A szőlőföld értéke.....</i>	54
<i>A szőlőföld művelése.....</i>	55
<i>Gyümölcsfák a szőlőben.....</i>	56
<i>„Pusztai földek” a szőlők területén.....</i>	58
<i>Építmények a szőlőkben.....</i>	58
7. AZ ÁLLATOK ÉS AZ ÁLLATTARTÁS.....	59
<i>Állatok a történeti forrásokban.....</i>	59
<i>A legelők.....</i>	61
<i>Homokkötő erdőszítés és legelővesztés.....</i>	64
<i>Jankováciak küzdelme a homoki legelőkért.....</i>	66
<i>Árendált legelő és az ugar.....</i>	67
<i>Pásztorlási egységek.....</i>	68
<i>Az állattartás rendjének városi és uradalmi szervezése.....</i>	69
<i>A közpásztorok fogadása, díjazása.....</i>	69
<i>Állatkárok, panasz a pásztorokra.....</i>	72
<i>Juhtartás, juhászat.....</i>	73
8. HASZNÁLATI TÁRGYAK, GAZDASÁGI ÉS HÁZTARTÁSI ESZKÖZÖK, RUHAFÉLÉK.....	77
<i>Hagyatéki leltárak és árverési jegyzékek.....</i>	77
<i>A paraszti gazdálkodás eszközei az udvaron, a gazdasági melléképületekben és a padláson.....</i>	80
Mozgatható udvari építmények.....	80
A fogatolás, szállítás, közlekedés, talajjelőkészítés eszközei.....	81
Állattartási eszközök.....	82
Szőlőművelő, szőlőfeldolgozó és borászati eszközök.....	82
Mezőgazdasági kéziszerszámok.....	83
Faragás és az ezermesterkedés eszközei.....	83
<i>Szobába való tárgyak.....</i>	84
Bútorok.....	84

Néhány (kisebb) szobába való tárgy	85
Ruhafélék 1. (Lakástextilek, „ágyi ruhák”).....	86
Ruhafélék 2. (Öltözeti tárgyak).....	86
<i>Konyhába való tárgyak, konyhai eszközök</i>	87
<i>Kamrába való tárgyak</i>	89
Háztartási és gazdálkodási eszközök.....	89
Mértékek, mérőeszközök	90
A kendermunka eszközei	90
<i>Termény-, élelmiszer-, takarmány-, tüzelő és egyéb készletek</i>	91
<i>Vámszedésre, fizetségért végzett munkára való eszközök</i>	92
9. PÉNZEK.....	93
„Heverő pénzek” a jobbágycsaládoknál.....	93
<i>Kölcsönzés és adósság</i>	94
<i>A dologi kamat</i>	98
IV. AGRÁRVÁROSI TÁRSADALOM ÉS JOBBÁGYVAGYON	103
1. TÖREKVÉS A TÁRSADALMI HELYZET MEGTARTÁSÁRA ÉS A TÁRSADALMI MOBILITÁS.....	103
<i>A „tehetség”</i>	103
<i>A rétegződés úrbéri megjelenítése</i>	104
<i>A rétegződés életmódot tükröző megjelenítése</i>	105
Jobbágytelket birtokló gazdák és telki földet nélkülöző zsellérek	105
Az 1823. évi zsellérösszeírás	106
A zsellérek rétegei.....	108
<i>Helyüket tartó, felemelkedő és lecsúszó nemzetségek</i>	112
2. A NAGYCSALÁD, MINT A JOBBÁGYPARASZTOK TEHERVISELÉSI STRATÉGIÁJÁNAK ESZKÖZE.....	114
<i>A nagycsalád fogalma</i>	114
<i>A nagycsaládok jelenléte a jankováci társadalomban</i>	115
Az adókönyvek tanulsága	115
Az 1827. évi lélekösszeírás családjai	115
Az 1843. évi lélekösszeírás családjai	116
A nagycsaládok és a kiscsaládok aránya.....	117
<i>Folytonosság és változékonyság a nagycsaládban</i>	118
Törekvés a nagycsalád egybentartására	118
Házastestvérek nagycsaládjai és a „megosztás”.....	120
A nagycsalád belső békéje és békétlensége	121
Kiválás a nagycsaládból.....	121
Nagycsaládok újjászervezése, új nagycsaládok létrehozása.....	124

Özvegsors és újraházasodás a nagycsaládban	125
Öregtartás	127
3. ÖRÖKLÉS ÉS VAGYONÖRÖKÍTÉS	129
<i>Törvény és szokásjog kötelékében</i>	129
Nehézségek, feszültségek	129
„Ősi jószág” és „szerzett jószág”	129
Leányöröklés, a leányok kiházásítása	131
Az árvák öröklése	136
<i>A jobbágygazdaság, mint örökíthető, adható-vehető vagyon</i>	138
Egy-egy jobbágygazdaság javai, vagyoni állapota	138
Vagyongyarapítás és vagyontékozlás	140
Az örökíthető jobbágyvagyon alkotóelemei és azok úrbéri kötöttségei	141
Tartozások, adósságok örökítése	144
<i>A vagyonörökítés módjai</i>	144
Testamentummal	144
Családi egyezséggel, „osztállal”	148
Peres úton, árvereztetéssel	150
V. FÜGGELÉK	153
VI. A FÜGGELÉKBEN KÖZÖLT DOKUMENTUMOK JEGYZÉKE	235
VII. IRODALOM	239
VIII. RÖVIDÍTÉSEK, JELZÉSEK, MAGYARÁZATOK	249
IX. UTÓSZÓ	253

BÁRTH JÁNOS

Néprajzkutató, történész, nyugalmazott múzeumigazgató (Kalocsa, Kecskemét), címzetes egyetemi docens (Szeged).

A hajdani Bács-Bodrog vármegye, a történelmi Bácska legészakibb szögletében, Jánoshalma határában, a hivatalosan Felsőterézhalmának, a nép nyelvén Illancsnak nevezett hatalmas tanyavilágban született 1944. december 15-én. Szegedi-dorozsmai, debeáki-halasi, *jankai*-jánoshalmi, *tatházi*-tataházi, császártöltési származású, Illancs 1906-ban parcellázott homokján boldogulni próbáló tanyai paraszток ivadéka. Kalocsán járt gimnáziumba. 1963-tól 1968-ig a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetemen történelmet és néprajtot tanult. 1968 és 2007 között, rövid kiskunhalasi múzeumi munkálkodás után, Kalocsán és Kecskeméten dolgozott. Leginkább múzeumigazgatóként tevékenykedett. Rendszeresen tanít a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékén.

Jellemző kutatási területei földrajzi értelemben: a Duna-Tisza köze, különös tekintettel a Kalocsai Sárközre és a történelmi Bácskára, valamint a Székelyföldre.

Jellemző kutatási területei tartalmi értelemben: településnéprajz, társadalomnéprajz, vallási néprajz, agrártörténet, népesedéstörténet, életmódtörténet, a magyarországi parasztság XVIII-XIX. századi története.

ÖNÁLLÓ KÖNYVKÉNT MEGJELENT ÍRÁSAI

- A kalocsai szállások településnéprajza (1975)
- Korai kalocsai hímzések (1978)
- Magyar népi építészet (1982)
- Szállások, falvak, városok. A magyarság települési hagyománya (1996)
- Kalocsai kontraktusok (1997)
- A vigasztaló Napbaöltözött Asszony (2000)
- Varság, a székely tanyaközség (2001)
- Gyimesfelsőlóki emléklapok (2003)
- Úz-völgyi magyarok (2004)
- Kétvízközi népmeseter. Tanulmányok a Duna–Tisza közéről (2005)
- Tájak megszgyén. Termelés és életmód ... Kecelen a kései feudalizmus korában (2005)
- Jézus dicsértesség! A székelyvarsági hegyi tanyak népének vallási hagyományai (2006)
- A korondi közbirtokosság három évtizede (1904–1933), (2006)
- Az eleven székely tizes. A csikszentgyörgyi ... tizesek ... a XVII–XX. században (2007)
- Erdély római katolikusai a XVIII. század közepén (2008)
- Tanyasors, gazdasors. Egy illancsi tanya néprajza és vizuális antropológiája (2009)
- Vízvezető közösségek Csikszentgyörgyön és Csikbánkfalván (2010)
- Templom jobbágya, megye zsellére, eklézsia árendása (2011)
- Szentgyörgy megyéje Alcsíkban. Esettanulmány a ...székelység ...társadalomnéprajzához (2012)
- Két véka fereje. Csikszentgyörgyi és csikbánkfalvi székely családi levelesládák (2013)
- Csikszentgyörgyi néprajzi képek (2014)
- Ozsdola, az őrfalu (2015)
- Bácskai magyar reformátusok a XIX. század elején (2017)

VÁLOGATÁS A SZERKESZTÉSÉBEN MEGJELENT TÖBBSZERZŐS KÖNYVEKBŐL

- Kecel története és néprajza (1984)
- Havasalja havasa. Tanulmányok a székelyvarsági hegyi tanyak népéről (1998)
- Kecskemét története 1849-ig (2002)
- Lapádi vendégség. Néprajzi tanulmányok Magyarlapádról és környékéről (2007)
- Dusnok története és néprajza (2010)
- Tárgyak, jelek, virágok. Tanulmányok Bács-Kiskun megye népművészetéről (2010)

Elérhetősége: 0036/20/9776690

barthjanos1@gmail.com

Megjelent 300 példányban

AGAPÉ

Ferences Könyvkiadó és Nyomda

6791 Szeged, Széksósi út 16.

E-mail: office@agape.hu

Felelős vezető: Dr. Harmath Károly, OFM

